TAXANDRIA

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

G. C. A. JUTEN,
PASTOOR TE WILLEMSTAD.
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

EEN EN VEERTIGSTE JAARGANG.

VIJFDE REEKS.

EERSTE JAARGANG.

BERGEN-OP-ZOOM.
GEBROEDERS JUTEN
1934.

61338397

TAXANDRIA

TAXANDRIA

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

G. C. A. JUTEN,
PASTOOR TE WILLEMSTAD.
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

EEN EN VEERTIGSTE JAARGANG.

VIJFDE REEKS

EERSTE JAARGANG

P6

BERGEN-OP-ZOOM.
GEBROEDERS JUTEN
1934.

BIBLIOTHEEK
Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen
in Noordbrabant
's-HERTOGENBOSCH

38318

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 21. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 1.*

Noordbrabantsche Sagenboek door J. R. W. Sinnighe (E. V. Scheveningen). De groote belangstelling die er bestaat voor de studie der Folklore, voert de vakkundigen in ons land de laatste jaren tot uitgeven van verzamelwerken. Dat is noodig, omdat alleen op die wijze de stof bij elkaar verkregen wordt, waarvan de Folklore-wetenschap gebruik moet maken om paralellen en iso-lijnen te trekken over plaatsen en door streken, waaruit vaak — al is het nog schoorvoetend — gegevens van meer algemeen verspreide volksagen op wetenschappelijke wijze zijn te verkrijgen. Daarom zijn die uitgaven ook van zooveel nut en het is verblijdend, dat deze door voldoende afname rendabel zijn.

De heer Sinnighe is in zijn sagenboek niet verder gegaan dan het *verzamelen* der gegevens; het bijeengroeoeeren in soorten. Hij onderscheidt goed *de legende* van de sage. Legenden zeker, sagen meestal hebben een oorspronkelijk geschiedkundige of geologische feit of gebeuren tot grondslag.. de volks-fantasie heeft de kern omweven met een verdichtsel dat ook al om zijn vorm vaak interessant is.

De schrijver vertelt eenvoudig en onopgesmukt daarmee komt de kern des te beter uit. Het groot aantal bronnen dat hij aanhaalt is voor iedere sage zelf interessant... vaak zou het aantal bronnen nog veel grooter kunnen zijn.... maar daarvan is de schrijver ook wel overtuigd.... even-goed als hij strakjes na deze uitgave weer wel nieuwe gegevens zal verkrijgen.

Om een voorbeeld te geven in welken zin men reeds algemeene lijnen zou kunnen trekken... het westen onzer provincie kent zoo goed als geen sagen en het is ook tamelijk leeg aan legenden. Wij wisten dit reeds.... alleen zal strakjes misschien de gelegenheid zijn dit te verklaren.

Nog een algemeene conslusie zal er te trekken zijn over de verspreiding, en de soort der Maria-legenden... daarbij een vraag: is alles bij elkaar gebracht over de verspreiding der St. Willibrord- en de St. Geertrui-legenden? Van deze laatste weet schrijver blijkbaar weinig.

Heemschut in Brabant. Het orgaan „*Heemschut*" November 1933 schrijft: „In Brabant heeft de schoonheidszorg de aandacht. Dat is wel noodig. In het vorig nummer gaf de heer Jhr. M. C. M. O. van Nispen tot Sevenaer zijn meening over de ontsiering van Brabant. Dat deed nogal wat stof opwaaien. Een gemeentebestuur werd zelfs boos omdat men daar dacht dat op deze gemeente gedoeld werd. Wien de schoen past... En te 's Gravenhage op de Monumentendag-vergadering zwaaide ook iets. Dat gaat heel goed zoo. In 't Brabantsche land weert men zich ondertusschen duchtig. Een keurig boekje werd ons gezonden, een „Rapport beteffende het onderzoek naar de mogelijkheid om voor plattelandsgemeenten in de Provincie Noord-Brabant te komen tot een doeltreffende gemeenschappelijke regeling van het toezicht, bedoeld in art: 13 der Woningwet, tevens advies-instantie inzake toepassing der welstandsbepaling". Dat is een heele mond vol voor den titel van een boekje. „Samenvoeging bouw- en woningtoezicht met schoonheidsleiding" zou men ook kunnen zeggen in den zin Kriegsschutzgrabenübermeisterungsfernschnellkraft-panzerwagen en Tank. Doch 't boekje is een getuigenis van hen die begrijpen, dat er iets gebeuren moet. We knippen slechts een zinsnede uit het voorbericht: „Het is uiterst bedroe-

vend te moeten aanzien, hoe de aantasting van het eigenaardig schoone dat ons Brabantsche Landschap en de daarin gelegen steden en dorpen kenmerkt door het allerwege oprichten van de meest wansmakelijke en wanstaltige bouwsels steeds voortgang vindt".

Deurne, Liessel en Vlierden, door N. Ouwerling (†). De dood heeft het eindresultaat ingehaald... het omvangrijke, bijna 800 bladzijden tellende, werk is verschenen eenige maanden na zijn dood.

Zulk' een studie over Peeldorpen bewijst wel de groote liefde, die Ouwerling had voor de Peel, voor Brabant's leven in vroeger tijden, waarin niets verwaarloosd mocht worden en dat volgens hem in de eerste plaats in handen moest komen van de bewoners en waaruit de provinciale geschiedbeoefening dan maar moest halen wat ze er van haar gading hield.

Er staan aardige plaatjes in, maar voor zoo'n boek toch te weinig... daar waar de leeslust vermoeid zou worden door het te vele, had de teekening en de schildering kunnen verlevendigen.

Het werk draagt de stempel van den ouderwetschen beoefenaar van de plaatselijke geschiedenis, die door de vele boomen belet het bosch te zien; ziedaar uit een modern standpunt een beoordeeling.

Maar dat moderne inzicht doet ons de oogen niet sluiten voor de voordeelen van de oudere methode: in boekvorm bijeen te vinden een schat van kleine gegevens, die nu en dan intensief het Brabantsche dorpsleven uit oude tijden doet opflakkeren. Toch verbaast het me, juist Ouwerling dezen weg te hebben zien kiezen, waar hij in schets- en romanvorm zoo vaak poogde het leven in z'n naturen te teekenen.

Ik kan me voorstellen dat zij, die met hem over de uitgave van dit werk hebben gesproken, hem hebben geadviseerd allerlei bewijsstukken als bijlage op te nemen.... de taalkundigein hem zal vorm en taal van het stuk gevonden hebben het leven sprekende op te voeren! De burgemeester van Beek, heeft het standpunt van Ouwerling ook heel goed begrepen, als hij in de voorrede wenscht dat deze „histoire intime" in handen moge komen van velen.

Natuurlijk las ik met belangstelling het 1e Hoofdstuk „Vóór-historische Tijd" — een zwak van mij persoonlijk — en me dunkt dat daarvan meer gemaakt had kunnen zijn Vooral viel mij dit op, omdat juist voor „de Peel" de vele opgravingen en de verschillende Belgische publicaties, hem op het spoor hadden kunnen brengen om met eenige forsche lijnen juist deze tijd te teekenen.

Nu het Provinciaal Genootschap — wel heel laat — zich de leiding heeft toegeëigend van een systematisch bodemonderzoek, nu zal er natuurlijk kans zijn dat anderen die lijnen later beter weten te trekken. Hoe belangwekkend Dr. Blink's werk is als *leerboek*, hem aan te halen bij een schets van een provinciaal geschiedkundig werk, zooals Ouwerling dat doet, schijnt mij onnoodig.

Onze medewerker en Ouwerling's vriend, Jac. Heeren, verzorgde correctie en eindresultaat der uitgave; het is jammer dat daarbij niet gezorgd is voor een index.

Een werk als dit is een *levenswerk*; een van zoeken, catalogiseeren, systematiseeren... samenstellen en weer verbeteren als weer een andere vondst vaak een kleinigheid doet veranderen en dan 700 bladzijden! Het werk staat zeker vele, vele jaren lang als een eer voor Ouwerling in onze boekenkasten maar ook als een eer voor Brabant uit de 20e eeuw, dat zooveel speurzin, zooveel intellectueelen arbeid, zooveel geld ook ter beschikking heeft om het vroegere leven onzer ploeterende voorouders te doen kennen aan het nieuwe ploeterende geslacht van den tegenwoordigen tijd.

Ir. J.

KAART VAN HET SCHUTTERSGILDE ST. BARBARA TE BOXTEL.

 e Boxtel had men voorheen een schuttersgilde van den voet- of kruisboog, waarvan de H. Barbara de patrones was. Het bestond blijkbaar reeds vóór de uitreiking van na te melden kaart of reglement, vermits aan een deel van zijn zilver hangt een koningsplaat ten name van Peter Jacobssen van Rund met het jaartal 1596 daaronder.

Of zijn vroeger reglement was verloren of in onbruik geraakt dan wel of het tot dusverre er nog geen had gehad of wel onvolledig was, in elk geval gaf de toenmalige heer van Boxtel, Gerard van Hoorn, graaf van Baucignies, etc., 28 September 1610 daaraan de navolgende kaart of reglement:

In den naeme ons Heeren Jesu ende ter eeren Godes ende ter eeren der heylighe maghet ende martelersse Barbara is een minnelycke gulde ende schutterye in der Baenderyen van Boxtell van den voetbooghe geordonneert in vueghen naervolghende. In den iersten soe is geordonneert, dat soe wie in dese gulde off schutterye begeert te coomen, die sall sigh selven moeten overgeven in allen puncten hiernae verhaelt dierinne gehouden willen zijn als inschult met allen vueghen van recht verwonnen ende alsdan van den coninck, hoopman, deeckens ende ten minsten van twee gemeyne guldebrueders begeeren ontfangen te zijn, diewelcke hem alsdan moghen ontfangen ende aentekenen maer sal terstont moeten geven aen handen derselver twee stuyvers, den eenen voir Sinte Barbara voirscreven ende den anderen voir die gemeyne gesellen. Item sullen die guldebrueders alle gehauden zijn, terstont nae dat men opwaerts sall hebben geschoeten by den anderen te comen teeren ende desgelycken tsanderdaechs ende op Sinte Barberendach op peene van synen geheelen maeltijt op moeten leggen tot behoeff van Sinte Barbara voir die eene hellicht ende dander hellicht tot behoeff der gulden voirscreven, ten waere

dat diezelve nootelijck buyten Boxtell most weesen, die sall sijnselven te voirens by de overicheyt excuseren. Item alnoch sal men alle jaer ordonneren doir advys van der overheit ende meeste menichte van de gesellen twee nieuwe dekens (?) in plaetsche van de twee autsten des verleden jaers ten zy men geraeden vijndt die aude te continueeren dewelcke met die overheyt als hopman ende coninck . . . ende gesellen sullen regeeren, uuytgeven ende inbueren tgene die gulde aengaen sall sonder toeseggen van iemanden, behoudelijck, dat deselve tsanderendaechs, als men opwaerts geschooten heeft, den gemeynen gesellen of ennigen daer last af hebbende, goede wittighe reeckeninge, bewijs ende reliqua aff sullen moeten doen. Item sullen alle guldebrueders ende schutten gehauden zijn op thoochtijt van de reine maghet Barbara te compareren in Sancte Barbaren misse ende tsanderen daechs, als men opwaerts geschooten sal hebben, in de sielmisse, die men sal doen singen voir alle de overleden guldebrueders sielen ende offeren ten minsten een oirt stuyvers op verbuerte van twee stv., ten zy dat se hen connen excuseren, gelijck voir verhaelt is, dewelcke twee stuyvers sullen halff ende halff bekeert worden. Item offer ennigen twist geresen . . . . de gemeyne ge sellen ende guldebrueders ende dieselve van den hoopman, coninck ende deeckens vermaent zijnde, nyet terstont en accordeerden, tselve met een . . . . vriendelycken dronck biers doordrincken, dieselve sullen staen ter correctien van deselve overheyt, die hen sullen hebben te corrigeren nae gelegentheyt des . . . ., dats te weeten, die eenen anderen heyt liegen, drie vacnen biers. Item die eenen anderen guldebroeder met een vuyste slaet of met den armbooghe of voet . . . . ofte met een potte, canne oft glas slaet of werpt eenen daelder.. Item of deen den anderen by manieren voirscreven ofte anders quetsen, sall staen ter correctie van der overheyt. Item soe wie in de vergaderinge derselver schutterye hem vervoirdert sijn mesch te trecken deur ennighen twist ofte kijfselycke redenen . . . . ennighe swaricheyt duer geschaepen waere te comen, sullen tot elcke reyse verbueren drie pont payements, het sy van wat qualiteyt het sy oft alsoe . . . . als die coninck, hopman ende

deeckens nae exigentie van der saecken sullen bevijnden te behooren. Item hetgene dat die coninck, hoopman ende deeckens tot .... ende goede policye der voirscreven schutterijen ende guldebroeders wordt geordineert, dat sall een yegelycken guldebrueder behoeren ende moeten achtervolgen ende metten werck volbrengen op peene van deselve onwillige ende rebellen te verwachten van deselve overicheyt deur hennen diender of knecht derzelver schutteryen het achtste deell van eenen stuyver, te weeten een negenmenneken. Item alle costen, die gedaen worden ter eeren aan de anderen gulden met advys van de overheyt ende tmeestendeell van den gemeynen gesellen sullen die guldebruers gelijck moeten draghen, diewelcken, elcke de zyne, met allen costen wittelycke gedaen int voorleden jaer of sy all sullen moeten opleggen eer men opwaerts sall schieten, op verbuert van thien stuyvers. Ende offer yemant onwillich waer int betalen van alsulcke costen ofte peenen voirscreven, denzelven sullen die deeckens moghen affpanden ofte uuyetrecken sijn opperste cleet doir den vorster deser Baenderyen of hennen knecht ende vercoopen voir dieselve costen ofte peenen, hiervorens verhaelt, waerinne een yegelijek, die hier inne begeert ontfangen te werden, hem selven .... sall schieten om eenen vryen .... met zijn coninginne op den dach als men opwaerts sall hebben geschoten ende tsanderendaechs ende op Sinte Barbaren dach in allen costen, commer ende onraet vry sall sijn, maer sall gehouden zijn smaendaechs, als men sondachs opwaerts geschoten sall hebben, te leveren ende geven den gemeynen gildebruederes een goede tonne biers ende sall moeten aen den voghell hangen voir den iersten Sinte Barbarendach, nadat men opwaerts geschooten heeft, eenen schilt in silver, werdt weesende thien stuyvers, op eenen peen van twintich stuyvers.— Ende sal den coninck, wien hy oyck mocht weesen, terstont nae dat sijn statio uuyt is, leveren den voghell aen handen van den deeckens dyer tijt, die welcke denselven altijt den coninck op synen statie sullen hebben te restitueren ende sall oyck die coninck den gesellen, die hem thuys hebben geleyt, niet moghen schencken meer als twee potten biers op peene van thien stuyvers, opdat die een den anderen met een

beschaempt. Item of yemandt van de gesellen uuyt de gulde begeerde te gaen, die sall compareren op den dach als men opwaerts schiet voor die overheyt deser gulden ende bidden oorloff ende betalen boven sijn deell van de costen, tot dyen daeghen toe gedaen van den gulde voirschreven voir sijn uuytgaed, seven stuyvers tot behoeff als voor. Item als er yemandt geraeckt van dese gulde te sterven, sullen die vrienden ghehouden sijn te geven voor sijn dootschult eens seven stuyvers, te bekeeren als voor. Item offer yemand waer in dese gulde off schutterye, daer die overheyt of gemeyne gulde broeders, ten minsten voor die meeste hellicht, niet mede tevreden en waeren, sullen denselven alsulcken persoon door haren knecht of eenen anderen seynden een negenmenneken, die daer nimmermeer weder in en sall moghen worden ont fangen. Item sullen oock die deeckens van derselver gulden die doode lichaemen off persoon onder die gulde gestorven sullen weesen, tsy broeder off suster, het doode lichaem ter eerden bestellen ende voor denselveń arbeyt sullen de deeckens hebben, van broeder of suster, gestorven wesende, van buyten Boxtell woonende 28 stuyvers den altaer te geven, 14 stuyvers, tot reparatie alsvoor ende van de ghene, die binnen bruggen gestorven sullen wesen, eens gehouden sijn te geven 14 stuivers, den altaer te geven 7 stuyvers by de deeckens daer aff te geven. Item soe wie in dese gulde onfangen sall sijn en sullen voirdaen in geen andere schutterije moeghen worden ontfangen voor sy met eeren van der overicheyt deser gulden sijn ontslagen.

Dese caerthe overhoort ende verstaen wesende by ons Heere Gerardt de Hornes, Grave van Baucignies, Baron van Boxtell, Heere van Overissche, Arkennes, etc., hebben deselve onder onsen naem met eenen segel gelaudeert ende geapprobeert, gelijck wy die lauderen ende approberen midts desen, consenterende dat onse scholthet, vorsters ende knecht deselve ter behoirlyke executie stellen. Ghegeven binnen der voorseyde Baronnye van Boxel desen 28 Septembris zesthien hondert ende thiene.

Op perkament en onderteekend: G. de Hornes.
Het zegel ontbreekt er thans aan.

Zooals uit den inhoud van deze kaart blijkt, is zij eene aanvulling van eene andere, waarschijnlijk de stichtingsoorkonde en zal zij uitgevaardigd zijn naar aanleiding van moeilijkheden, die zich bij de toepassing daarvan hadden voorgedaan.

Dit gilde is ongeveer vijftig jaren geleden bij gebrek aan geldmiddelen ontbonden, toen de eigenaar van het Kasteel te Boxtel, de heer Gerard Mahie, die beschermheer daarvan was, ophield met zijne jaarlijksche tekorten bij te passen. Het heeft toen zijne zilveren schutterstukken voor fl 200 aan eenen oudroest verkocht en den grond, waarop zijnen schutsboom stond, aan den Heer van het Kasteel gelaten. Thans leeft slechts een zijner leden er meer van. In de goede dagen van dit gilde had het eenen standaardrijder, eenen vaandrig en twee trommelslagers, van wie hij, die de kleinste trom droeg, ze moest roeren telkens wanneer de vogel geschoten was.

Bedoeld zilver is terecht gekomen in het museum van Frans Claes te Antwerpen. Bij den verkoop daarvan op 11 Dec. 1933 werd het aangekocht door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord Brabant, in welks museum het thans prijkt.

Behalve dit gilde had men te Boxtel nog het schuttersgilde van St. Sebastiaan, dat ook al reeds sedert lang ontbonden is.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN YSSELT.

KLEIN ZUNDERT

I. 1437, 25 Nov.— Peter van Dovelo pacht van Heer Goswijn Aben, pastoor van Klein Zundert, uit naam van Tongerloo, 2 loopzaad land, ter plaatse gelegen.

Wy Henrick Andryss sone van Langhdonck ende Henrick Jan Geerts soens sone, schepenen in der eenenghen van Rysbergen, orconden dat voir ons quam Peter van Doveloo ende syde dat hy genomen heeft tot eenen

gerechten erve tegen heren Goesswin Aben priester, met Henricken Henrick Neezen sone sinen voeght hem metter recht gegeven, als rectoer der kercken van Cleynsundert gelijck hem die abt ende convent des goedhuys van Tongerloe hem oerloff gegeven hebben ende machtich gemaeckt met eenen openen brieve, besegelt met des voirs. abds ende oic met des convent segelen besegelt, den wy daer aff gesien ende gelesen hebben op huden datum des briefs, een stuck erfs houdende twee lopensaet lands luttel min oft meer ende is gelegen tot Cleyn Sundert, neven erfnissen Jan Spierincs ende Lysbetten Henricx wyffs van Oekel was op d' een syde ende neven erffnissen Jan Spirincx, Lysbetten Nout Nout Loddens soene dochter ende Jan erfgenamen van Schoenhoven, al op d' ander syde ; item nog twee lopensaet lands luttel min off meer, gelegen neven Jan Lodders erve op d' een syde ende Maes Everdeis erffgenamen erve op d' ander syde ; item noch een stuck erfs met eenen weghen daer aen gelegen, houdende t' samen twee lopensaet landts luttel min off meer, gelegen neven erfnissen Henrick Ghysbrechts sone vander Molen ende Gerrit Jans sone vanden Broecke op d' een syde ende Roever Henricx soens erve van Overacker op d' ander syde, om vijff veertelen roghs tsjaers erff pachts, goet ende custbaer, te gelden ende te leveren erflijc ende alle jair opten onderpant voirs. ende metter mate van Breda, op onser vrouwendach lichtmisse, te vryen ende te waren dese onderpande voors. metten erfpacht voirs. ; voort soe eest vorwaerde dat Peter van Doveloo voirgen. desen onderpande voirs. niet en sal mogen opgheven noch laten varen dan opten pachtdach voirs. ende met dubbelen pachte In oirconden desen brieve met onsen segelen besegelt, int jaer ons Heren dusent vierhondert seven ende dertich, vive ende twintich daghe in November.

Notarieel afschrift van 1680 : Portefueille Klein-Zundert I, nr. 444.

Tongerloo A. Erens.

II. Voor Jan van den Broeke ende Jan Spierinc, schepenen in der Eenigen van Rysbergen verkoopt Jan Jan Endevyntszoon aan Jan van Duveloe, alsulcke versterfte als hem verstorven mochte sinen vader ende hi hadde int goet ten Eynde, met alsulcken versterfte als hi met rechte van Kathelinen ende Lysbetten sinen susteren ghecreghen heeft van den selven goede, om een veertel rogs erfpachts uuten vors. goede te betalen, welc goede, omtrent een lopensaet lands, gheleghen sijn neven des persoens erve van Cleyn Zundert. Int jaer ons Heeren M vierhondert ende achtentwintich, derthien daghe in Meerte.

Origineel op perk. met gaaf zegel van J. v. d. Broek, afgeb. II, 83 : past. archief Klein-Zundert.

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

GENEALOGISCHE FRAGMENTEN.

1. De Roovere

Heylwich van Achelen, weduwe van mr. Roel. de Roovere, maakte testament te Breda in 1563 en 1565 ; de kinderen waren bijeen in haar sterfhuis „omtrent de kercke" (S. A. Breda, R. 1112 : 162vo; 183vo en 186vo).

Hunne kinderen :

1. Jhr. Roelandt : bij het sterven zijner moeder afwezig ; in April 1572 „woende hy in Italie" (R. A. Hert., Steenb. reg 1571, ongefol.) ; hij had een natuurlijken zoon Abel de Roovere (Breda, R. 813 : 35vo).

2. Jhr. Willem ; aangesteld tot schout van Steenbergen in 1560 ; zijn moeder stelde zich borg 29 December (Breda, R. 465 : 4).

3. Jhr. Lameys.

4. Jacob huwde Joanna Keynoghe ; na zijn dood is zij hertrouwd met Sr Rogier Vermey.

5. Helena, 26 jaren oud in 1565 (Br. R. 470 : 93vo) ; zij trouwt jhr. Jan Utenhove, zoon van Charles, heer van Marchegem (R. 813 : 35vo).

W. G. J.

Bredasche tak

Deze familie heeft zich verspreid over geheel onze provincie.

Haar naam is verbonden aan eene oude bezitting, op de grens van Bakel en Aarle (Rixtel), en leeft nog voort in de parochie Brouhuis, welke vóór enkele jaren is opgericht. Voor het eerst vond ik dezen naam in 1300, als de hertog van Brabant ongecultiveerde gronden oostwaarts van Helmond in gebruik gaf aan de inwoners dier vrijheid.

De familie voerde in haar wapen drie jachthorens, zooals blijkt uit zegelafdrukken aan oorkonden, o. a. in 1374 en 1536.

Dit wapenteeken wijst op een verband met het geslacht Horn, dat in het oosten onzer provincie aanzienlijke goederen heeft bezeten. Daarover heeft de Bergen op Zoomsche burgemeester Thomas de Rouck ons eene merkwaardige overlevering medegedeeld, welke hij ontleend had aan een handschrift „onder die pampieren" van jhr. Hendrik van Halmale te Antwerpen. Meermalen ligt in eene dergelijke overlevering de een of andere ware gebeurtenis verscholen.

„Hertoch Henrick van Brabandt hadde een suster, die den keyser van Romen ghetrout hadde, die eenen edelen man by haer metter woon hadde, zijnde haren camerlinck, gheheeten Justus, een jongher soon van den grave van Hoorne. Ende by deselve keyserinne woonde een jonghe jouffrouwe, ghenaemt Catharina, dochter van den grave van Benthem, dewelcke by de voorschreven keyserinne tsamen gehouwelickt werden. Ende tot behulpe van den selven houwelycke gaf hertoch Henrick voorschreven, ter begheerte van de keyserinne, syne suster, den voorz. Justo, soon van Hoorne, het goedt

gheheeten ten Brouhese met alle syne dependentien, gheleghen onder die heerlickheyt Bakel bij Helmont, tot eenen leene, groot zijnde omtrent vier hondert buynderen, ende noch andere groote wildernissen ende erfenissen streckende tot in de heerlijckheyt van Doerne, waervan namaels seven groote hoeven ghemaeckt zijn ende andere leengoederen, soo noch in de oude Brabandtsche leenboecken geschreven staet.

Heeft die voorz. Justus van Hoorne by jouffrouwe Catharina, gravinne van Benthem, verweckt eenen wettighen soone, ghenaemt Aert, die hem liet noemen Aert van Brouhese, nietteghenstaende sijn vader was een jongher soon van Hoorne. Welcken Aert van Brouhese troude een edel jonckvrouwe ende daerby verweckte dry soonen, te weten: Jan, Aert ende Pieter. Welcke Jan, als oudtste soon behielt alle dat goedt tot Bakel en Doerne voorschreven, waervan die van Brouhese in den Peel gedescendeert sijn.

Van Aert, den tweeden soon, zijn gekomen Aert Stamelaert, die behouden heeft die chijns-goederen, oock daer omtrent legghende, met eenighe van de voorz. hoeven. Welcke Aert Stamelaert een soon hadde, gheheeten Jan, troude Stercken dochter tot Breda, daer van oock die van Nerevennen ghekomen sijn, die van Berchem ende die van Elst.

Ende die jonghste soon Peter, daervan zijn ghekomen die van Brouhese in de Kempen, soo tot Baerl als tot Rijthoven.

Ende noch hadde die oude Aert van Brouhese seven dochteren, waer van daer twee tot Bynderen in 't clooster waren, waarvan Bynderen behouden heeft twee schoone hoeven ghelegen by Brouhese, gheheeten Rypelberch. Die ander dochter was bestaet aen de heer van Baerl, daer af die heer van Myerloe, graef tot Megen ghekomen is. Een ander dochter was bestaet aen eenen edelman, gheheeten Botnagel van Erp, waer van die van Erp ghedescendeert sijn. Een ander dochter was ghe-

trouwet aen die van Neerevenne, ende noch een ander aen die van Liedekercke.

Ende is die wapen van die van Brouhese drie silvere krommen hoorens met drie vergulde banden in een swart (sabel) veldt". [1])

Bij een latere gelegenheid hoop ik aan te toonen, dat enkele onderdeelen van dit verhaal overeenstemmen met authentieke gegevens.

In deze bijdrage zal enkel de Bredasche tak worden behandeld. Daarbij zal blijken, dat hiervoor het handschrift van Halmale een verkeerd spoor aanwijst.

In het midden der 15e eeuw worden voor het eerst leden uit deze familie in de heerlijkheid Breda aangetroffen: Jan en Rutger van Bruheze. Tot heden vond ik geen enkele akte, welke aangeeft den graad van bloedverwant tusschen beide personen. Doch lettend op de telkens terugkeerende voornamen, wil ik veronderstellen, dat zij twee broeders zijn en zonen van een Rutger van Bruheze.

I. Rutger van Bruheze nemen wij als stamvader, van wien wij twee kinderen kennen:

1. Jan, zie II;

2. Rutger, zie II[2].

II. Jan van Bruheze woonde in 1459 te Steenbergen. Hij was gehuwd met Agatha Stadincx die vóór 1477 is overleden. [2]) Zij was eene dochter van Jan Stadincx, uit eene familie, welke verwant was met de invloedrijke Grymmesteins in Steenbergen. Jan v. Bruheze was in 1459 voogd van Cornelie, weduwe van Jacob Grymsmestein; [3]) hij is in 1480 overleden en was wellicht schout, daar dat jaar een naamgenoot werd aangesteld (III)

Uit dit huwelijk:

1. Heilsoete, in 1477 de vrouw van Jan van Ypelaer. Zij laat na (1509): [4])

a. Cornelis van Ypelaer;

1) *Den Nederlandtschen Herauld* (1645) bl. 282.
2) R. A. 's Hert.: Steenbergen, 2: 45vo. 3) A. p. 1: 228. 4) A. p. 204: 92

b. Jan;

c. Avesoete.

2. Jan; „jonge Jan van Bruheze" erft met Jan van Ypelaer goederen, hen verstorven van Marie van Campenhout.[1]) Hij was in 1471 nog „onder zijn jaren", zoodat Cornelis van Bruheze (III) dat jaar 26 Mei rechten betaalt voor leen-inkomsten op de heerlijkheid Gageldonck onder Roosendaal en Wouw, welke aan hem waren gekomen bij den dood van zijn oom Jan Steynszone.[2])

Ik geloof niet, dat hij in het huwelijk is getreden of kinderen heeft achtergelaten.

II[2]. Rutger van Bruheze. Volgens het zgn. Officiaalboek in het stedelijk archief te Breda was hij daar in 1443 en 1444 lid van de schepenbank. Zijn sterfdag staat ingeschreven op 25 Januari en met hem ook zijne echtgenoote Heylwich van Meykenbroek.[3]) Deze was afkomstig uit de naaste omgeving der stad, want een brief van 1412 noemt Jacob van Meykenbroec onder de „mannen Diericx van der Merweyden in den hove van Borghst.[4])

Uit dit huwelijk zijn mij drie kinderen bekend:

1. Jan; schepenen van Steenbergen noemen hem in 1482 een broer van Cornelis, in 1484 een zoon van Rutgheer;[5]) zie verder III.

2. Cornelis; Rutger en Heilwig worden in het necrologium der O. L. V. kerk genoemd de ouders van Corn. v. Bruheze. In eene akte van 30 Juli 1497 wordt gesproken van „Corn. van Br., Rutgerszoon";[6]) zie verder III[2].

3. Barbara, staat in 1511 bekend als eene dochter van Rutger en zuster van Cornelis.[7]) Zij is gehuwd geweest met Jan Pijlijser, die vóór dat jaar overleden was.[8]).— Een bloedverwant van haar man was Willem Pijlijser, die in 1523 een beneficie bezat in de Bredasche

1) A p. 2: 253vo. 2) R A Brussel: *Comptes* n. 17148: 189.
3) Hoynck van Papendrecht, *Analecta* V: 341
4) R. A 's Hert: aanwinsten 1888; vgl. *Taxandria* XXXVIII: 116.
5) A. p Etten n. 273. 6) A. p. Steenbergen 2: 120 en 261.
7) G. A. Breda, R. 423: 69. 8) A p. 419: 117.

parochiekerk [1]) en in 1543 woonde te Zemps nabij Mechelen. [2])

III. Jan, werd 30 Aug. 1480 beëedigd als schout van Steenbergen, sinds 1458 uitsluitend Bredaasch gebied. Tevens was hij dijkgraaf van de oude en nieuwe landen. [3]) Hij leeft nog in 1508.

Zijn eerste vrouw was Anna van Roosendaal; zij stierf omstreeks 1482, twee jeugdige kinderen nalatend.

Van deze familie is weinig bekend. De ouders van genoemde Anna waren Godschalck van R. [4]) en Maria, dochter van Damaes Janszoon. Deze Maria betaalde 23 April 1448 leenrechten voor eene hofstad met een bunder beemd onder Nispen, door haar gekocht van Wouter den Hertog. [5]) Zij had eene zuster Berta, die later gehuwd is met Philips de Bye. Haar man had een broer Aart, zoon van God-chalck, eene zuster Heylzoet en eene andere zuster was gehuwd met Thomas Jacobs Bods. [6])

Voor tweede vrouw nam hij Clara van der Avoirt; [7]) in 1508 wordt zij weduwe genoemd. Uit dit huwelijk is maar één kind geboren.

Deze was eene dochter van mr. Godevaert van der Avoirt en Margaretha van Coeveringen. Hij was geboren te Etten en werd in 1443 te Leuven ingeschreven. [8]) Hij haalde het doctoraat in de medicijnen en vestigde zich te Bergen op Zoom, waar hij in 1475 e. v. stads-schout was. [9]) Behalve Anna zijn uit dit huwelijk geboren [10]): *a.* Mr. Jan, als beneficiant der O. L. V. kerk overleden 27 Febr. 1494 te Breda [11]); *b.* Margaretha, gehuwd met Jan Stoep; *c.* Petronella, overleden reeds in 1508, als echtgenoote van Jan van Botlant; *d.* Mr. Hendrik, kanunnik te Breda en overleden 10 Nov. 1504. [12])

1. Rutger;
2. Godschalcke;
3. Cornelia, die in 1521 genoemd wordt met haren man Jacob van Buysegem. [13])

III[2]. Cornelis v. Bruheze was in 1489 e. v. rentmeester der heerlijkheid Breda. Hij overleed 23 April

1) A. p 429:190vo. 2) A p 448:97vo.
3) R. A. 's Hert.: Steenbergen 2: 1 en 120.
4) In 1407 leefde een naamgenoot te Dordrecht; v. Mieris IV:46
5) R A Brussel: *Comptes* 17146 292vo 6) A p. Steenbergen 2: 201vo.
7) Ibidem: 120 8) Reusens, *Matricule*; 62.
9) R. A. 's Hert.: B. o. Z. 214:70. 10) Breda, R 417:41. 11) H. v. P. V:348
12) A. p 414. 13) R A. 's Hert.: Steenbergen 204: 67 en 402.

1504 in het hoekhuis der Steenbrugstraat.[1]) In 1480 had hij toestemming gekregen, het gebouw van de Waterpoort, achter zijn woning, te betimmeren en onder eenig voorbehoud in gebruik te nemen.[2])

Hij is tweemaal gehuwd geweest: eerst, reeds in 1448,[3]) met Mechteld van de Leck, over wier familie beneden zal gesproken worden; zij stierf 12 Aug 1491.[4]) Het kapittel-necrologium noemt uitdrukkelijk als tweede echtgenoote Hillegond Heremans.

Van dezen rentmeester zijn deze kinderen bekend:[5])

1 Otto; zie IV;

2. Jan; zie IV^2;

3. Philips; als schepen van Oosterhout vermeld in 1536, 1531 en 43; aan eene akte uit het eerste jaar hangt een duidelijke zegel-afdruk.[6]) Aan de kerk van Oosterhout vermaakte hij een legaat tot onderhoud van de Zondagsche Vespers en een tweede tot een jaargetijde voor joffrou Marie Bertrans, waarschijnlijk zijne vrouw.[7])

4. Hendrik; zie IV^3;

5. Maria; deze huwde Paulus van Mechelen; volgens *Taxandria* (III: 287) eerst schepen van Antwerpen, daarna schout van Turnhout. Uit dit huwelijk werden kinderen geboren, die in 1507 minderjarig zijn, o. a. Frans.[8])— Na den dood van haren man kocht zij het ouderlijk huis.[9])

6. Antonis, reeds in 1507 overleden;[10])

7. Gerrit, „wettich soene wylen C. v. Br."; tot 1513 woonde hij in bij Peter Peters van Valckenberg.[11])

(Wordt vervolgd)

Willemstad G. C. A. Juten, past.

---

1) H. v. P., V: 361. 2) Bezemer, *Oude rechtsbronnen*: 50.
3) R. A. Brussel, *Comptes* 17148: 37. 4) H. v. P., V: 388.
5) G. A. Breda R 4 7: 167vo. 6) R. A. Grav., N. D. f. 415
7) G. C. A. Juten, *Kerkelijk Oosterhout* (1910) bl. 98: vgl. N. D. f. 413 n. XLV.
8) R. A. Brussel, *Comptes* 17152.— Waarschijnlijk is deze F. v. M. gehuwd met Alijt van Beveren, in 1565 weduwe: R. A. 's Hert. *Wernhout* J. 913
9) G. A. Breda, R. 420: 27.
10) A. p. 417: 184vo 11) A. p. 421: 14vo.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

I

De heer Willem Timmermans Judocuszoon had onlangs de vriendelijkheid mij ter inzage en ter bestudeering te verschaffen alle papieren *(gildeboeken* e.a.*)*, betrekking hebbende op het aloude, op het einde der 19e eeuw opgeheven schuttersgild *St. Joris* te Waalwijk, van welk gild thans (1933) nog twee oud-leden in leven zijn: de heeren gebroeders Judocus Timmermans Willemszoon, oud 99 jaren, en Johannes Bernardus Timmermans Willemszoon, oud 93 jaren.[1])

Genoemde papieren, in hoofdzaak uit een elftal bestaande en berustende in het huisarchief der heeren Timmermans alhier, zijn de volgende:

1. Een in een perkamenten band gebonden register in kwarto, een zoogenaamd *gildeboek*, voorin met bladversiering (portretten), bestaande uit 134 beschreven bladzijden en bevattende: a. de origineele *Charte* (kaart, keur, verordening), den 19 Augustus 1548 verleend door den toenmaligen Heer van Waalwijk Lambrecht Millinck Janszoon; b. de *Ordonnantie* voor de „schutterije", blijkbaar ook den 19 Augustus 1548 door genoemden Heer en de gemeene gildebroeders gegeven; c. twee *eedsformulieren* voor de gildebroeders, d.d. 26 Juli 1636 en 25 April 1683; d. de *naamlijsten* der leden van 1640 tot 1803; e. eene *verklaring* omtrent het nieuwe vaandel, d.d. 5 Juli 1768; f. de *notulen* van ± 1766 tot 1857; g. de *rekeningen* uit de 19e eeuw.

1) De eerstgenoemde geboren te W. den 25 Mei 1834, de tweede den 22 Maart 1840.

2. Een registertje in perkamenten omslag, bevattende; a. eene zeventiende-eeuwsche *copie* van de voorgenoemde *Charte* van 19 Augustus 1548; b. het origineele *eedsformulier* van 25 April 1683; met handteekeningen.

3. Een registertje, bevattende eene *copie* van de *Ordonnantie* van den 19 Augustus 1548, blijkbaar omstreeks 1855 geschreven door den calligraaf Adrianus Benedictus van Lieshout.[1])

4. Een op oud-Hollandsch papier door Lieshout geschreven *copie* van de *Charte* van 1548.

5. Een in een perkamenten band gebonden *aanteekening-* of *resolutieboek* in folio, bestaande uit 54 door Lieshout beschreven bladzijden (met gecalligrapheerd titelblad), bevattende: a. de *naamlijst* van de leden van St Joris van 1640 tot 1875; b. de *notulen* van 1857 tot 1878.

6. Een in zwart linnen band gebonden register in folio, bevattende twee *reglementen* van omstreeks het midden der 19e eeuw, gecalligrapheerd door Lieshout.

7. Een in half perkamenten, half kartonnen omslag ingenaaid *naamteekeningboek*, tellende 291 beschreven bladzijden en bevattende: a. de origineele *presentielijst* der leden van 1847 tot 1868; b. eene *resolutie* van 4 Augustus 1847.

8. Een in blauw kartonnen omslag ingenaaid registertje, bevattende het *kasboek* van Pieter Reinier van Heijst,[2]) secretaris-penningmeester van het gild, loopende van 1857 tot 1875. Met inliggend origineel *accoord* tusschen de gildebroeders, d.d. 24 April 1722.

9. Eenige tientallen *brieven* uit de 19de eeuw en loopende tot 1878, gericht aan het gild St. Joris, waaronder een beknopt, niet geteekend *overzicht* van het gild, blijkbaar omstreeks 1860 geschreven door Lieshout

1) Geboren te W. den 26 Januari 1802; overleden aldaar den 30 Januari 1885. Bekend is zijne kaart van Noord-Brabant. Zijn door den Brusselschen kunstschilder Madiol in olieverf geschilderd portret bevindt zich op het raadhuis te W.

2) Hij was ook *gemeente-secretaris* van W. van 1836-1871, en van 1871-1888 *gemeente-ontvanger*.

10. Een pakje *rekeningen* en *kwitantien* betrekkelijk het gild, van 1790 tot 1878.

11. Eenige interessante *waterverf-*, *crayon-* en *penteekeningen*, het gild betreffende, gemaakt door Lieshout

Behalve bovengenoemde papieren berusten ten huize van den heer Judocus Timmermans Willemszoon nog de volgende *attributen*, *juweelen* en *ornamenten* betrekkelijk het St. Jorisgild:

1. Eene meer dan 100 jaren oude zijden *schuttersvlag* of *banier*, zijnde in vrij goeden staat, waarin gewerkt *Sint Joris te paard*, met de zinspreuk: *Victrix casta fides*, zinspelende op de overwinning door het geloof.

2. Een soort *piek of speer*.

3. Een oude *trom*.

4 Een tamelijk goed bewaarde oude *gildebroeders-tenue*.

5. Eenige *rouwstrikken*, gedragen bij begrafenissen van gildebroeders.

6. Een tweetal *helmen*.

7. Het bovenstuk van een *harnas*.

8. Een fragment van een ouden *voet-* of *kruisboog*.

9 -30. Een 22-tal hieronder benoemde zilveren *schilden*, bijna alle voorzien van *familiewapens*, geschonken aan het gild door *die* gildebroeders, die bij het papegaai- of vogelschieten tot koning werden uitgeroepen. De data achter hunne in het schild gegraveerde namen geven het tijdstip aan, waarop zij *koning* of *hoofdman* werden.

9. Hendrick Smidts, koning 1659.

10. Adriaen Nicols, koning 1668.

11. Willem Govaerts, koning 1679.

12. Adriaen Couwenberg, hopman 1683.

13. Bartholomeus Spoormans, koning 1686.

14. Jan Joosten van den Broeck, koning 1697.

15. Gerrit Drossers (Drossaerts), koning 1714.

16. Marcelis de Laat, hopman, Franciscus van den Hout, hopman 1718. (Aan dit schild hangt een zilveren *papegaai* en hieraan een kleiner schild met

ingegraveerd *schaap*, welke sieraden bij plechtige gelegenheden werden gedragen door den *koning* of door den *hoofdman*).

17. Cornelis van Oirschot, koning 1724.
18. Gerardus Geuns, koning 1733.
19. Lambertus van Genck, koning 1744.
20. Jan Baptist Smits, koning 23 April 1747.
21. Jacobus Drossers (Drossaerts), koning 1750.
22. Antonie van den Blerck, koning 4 Juni 1766.
23. Antonie Verlegh, koning 5 Juli 1775.
24. Johannes van den Houdt, koning 20 Mei 1782.
25. Hendrikus Laurens Slaats, koning 1791.
26. Arnoldus Johannes Dalleu, deken in 1842 en hoofdman in 1846.
27. J. A. J. van Heijst, koning in 1846 en 1856.
28. A. H. Verlegh, koning 31 Juli 1854.
29. S. Swaens, koning 1857.
30. L. G. van Heijst, koning 1861.

Nog drie zilveren *medailles*, bij het prijsschieten behaald door J. B. Timmermans den 17 Juli 1857 en den 30 Augustus 1869, en door P. W. Bijnen in 1861.

Bovendien berust in het gemeente-archief van Waalwijk een zilveren schild van den gilde-hoofdman F. A. D. van der Klokken, indertijd burgemeester dezer gemeente, in 1865 aan het gild geschonken, met het randschrift: *Oudste charte van Lambrecht Millink, Heer van Waalwijk etc. MDIIL* In dat schild is geslagen een kleiner schild (hartschild), met het familiewapen van van der Klokken: in azuur 3 zilveren klokken, geplaatst 2 en 1, met het randschrift: *Het nuttige bovenal.*

Aan de hand van bovengenoemde bescheiden wil ik nu beproeven eenig licht te doen vallen op de oude gilden in het algemeen en in het bijzonder op het eeuwen bestaan hebbend, maar thans bijna vergeten *St. Jorisgild* te Waalwijk, en alzoo de geschiedenis van dit laatste in enkele opstellen vast te leggen. *(Wordt vervolgd)*

OORKONDEN BETREFFENDE DE HEUSDENSCHE FAMILIE VAN NOORT OF VAN OORT.

(VAN DEN OERDE, VAN DER NORDT, VAN DEN NOIRDEN)

(Vervolg van blz. 332)

IV

Blz. 75 jg. 1925 deelt mede dat de kinderen van Danckolphus Vos 17 Juni 1496 gerechtigd waren op land in de parochie van Vucht gelegen. Dit land had hun vader Danckolf[1]) filius quondam Henricus Vos op 16 December 1475 gekocht voor zich en voor Adrianus filius Anselmus Spruijt (fol. 72 verso Proth. schepenen van 's Hertogenbosch Register 1245 R. A.)

In de jaren van omstreeks 1565 tot circa 1580 was Adriaen Dirckszn. Kepkens[2]) alias van Oort

1) De noot blz. 75 jg. 1925 wijst op de onbekendheid van den voornaam Dankolf; dezelve is dan ook zelden gebruikt. In het prothocol der schepenbank van 's Hertogenbosch, werd deze naam nog eens gevonden, nl. bij een zoon van Arnold Michielsz. van Hall gestorven vóór 1450, nalatende Dankolph van Hall te Bokstel gestorven vóór 1484.

2) De naam Kepken of Kepkens komt reeds vroegtijdig voor; somwijlen in verbinding met een anderen familienaam, vermoedelijk indien dit geslacht daarmede meermalen door den echt was verbonden. Zoo werd gevonden Hoefkens alias Kepkens en Kepken alias Hoefkens. Eene acte van 9 Januari 1438 noemt Willem Kepken als man van Elisabeth, dochter van Mathijs Hoefkens (fol. 30verso Proth. schepenen van 's Hertogenbosch reg 1204). Matthijs Hoefkens tr. Gudela Kepken, dr. van Jan Kepkens van Nulant en van Elisabeth Pangelairt, Yngram Willemsdr. (fol. 243 schepenen proth. 's Hertogenbosch 1269 over 1500). Ponthiaen Kepkens dood vóór Maart 1449, toen zijn zoon Jan K. land kocht gelegen in den Drielschen kamp te Kessel, van Jan en Reijner, zonen ven wijlen Gerit van den Poll. (fol. 71verso schepenreg. van 's Hertogenbosch 1449-50 Rijksarch. aldaar). Genoemde Jan Kepkens wordt in 1459 dood genoemd, en vader van Heer Dirk Kepken priester (in Porta Coeli?) en van Roelof K. fol. 107 schepen proth. 's Hertogenbosch 1229 over 1458. Ibid. fol. 87 Gerit K. Henricsz. prior en Gerit K. supprior 14 Maart 1458 in het klooster „de Heinelpoort" aldaar. Fol. 147verso van reg. 1245 over 1475 noemt 13 September 1475 den ander Jansz. Ibid. fol. 165 October 1475 Jan K. zn. van wijlen Willem en Johanna Arntsdr. van Haeren van Heusden. In dito proth. 1253 over 1483 fol. 189verso Willem zn. wijlen Jan K. van Geffen 14 Januari 1483; fol. 244verso Dirk zn. van wijlen Dirk K. van Geffen 17 Maart 1483; fol. 248verso Henric de Ruyter alias van Loevenbergh junior Henricsz. man van Seynse Peter Scellekensdr. en wed. Ponthiaen Jansz. Kepken van Geffen 23 Maart 1484; fol. 306verso Henric wijlen Henricsz. K. van Nuland, verkoopt land in Berchem naast land van Johanna wijlen Willem K's dr. weduwe Johan Gijsselen aan zijn broeder Matthijs K. Juni 1484. Proth. 1235 over 1465 66 fol. 75verso: Jan

secretaris van Capelle in Noordbrabant. Een proces tegen twee dochters van wijlen Dirk Adriaanszn van Oordt (blz. 280 hiervoren) beide genoemd op blz. 85 van jaargang 1925, door hem aangespannen voor het Leenhof van Brabant wegens zekere onroerende goederen, gelegen onder Waalwijk, door bedoelde twee dochters gekocht, laat vermoeden, dat hij hun bloedverwant is.

Immers, omdat aan een Leenhof de beslissing werd gevraagd, betrof het leengoederen; en — kwam daarbij de questie van opvolging aan de orde, dan betrof het allicht een strijd tusschen familieleden.

Doch, hoewel die bedoelde goederen blijkbaar aan Brabant behoorden, niettemin werd in de leenbrieven van het Leenhof van Brabant, Algemeen Rijksarchief te Brussel, de naam van Oort in dien tijd niet gevonden; zoodat hier kan sprake wezen van achterleenen. Het archief van den leenheer, die de bedoelde goederen in onderleen of achterleen had uitgegeven, zou eene questie van opvolging kunnen ophelderen, doch het was (of is nog) in particulier bezit. Het geslacht Millinck was toen met Waalwijk beleend. [1])

En aangezien ook, alsnog van deze procedure geen processtukken, noch vonnissen, noch andere aanteekeningen in het archief van het Leenhof van Brabant werden gevonden, dan hetgeen de Rol vermeldt, zoo blijven de registers [2]) van „de Rolle" dusver de eenige

---

Goessens verklaart dat Laureyns zoon van wijlen Harmen van Ouden in 's Hertogenbosch in der vonte gedopt en *te Korsten gedaen is*, en dat Ermgart dochter van Joesten Kepken (en vrouw van Jan Goessens) zijne peet was aen den Vunten en wilner Dirck die Lu en Peter Brugmans zijne peten waren, 12 Juli 1466 De tot vergelijkingen: korsten = christen, Corstiaen = Cristiaen Corstine = Christina uitdrukking *te korsten gedaen* = tot christen gemaakt, geeft tevens aanleiding Corsten = Christiaen.

1) *Memoires historiques et politiques des Pays-Bas autrichiens* chap. XXII, art. XIV, Dès les temps les plus recules, les fiefs situés dans les Pays-Bas, ont ressorti d'une juridiction particuliere: tous relèvent du souverain, soit médiatement, soit immédiatement Dans toutes les provinces il y a des seigneurs dont il relève quelques fiefs, et ces seigneurs ont chacun leur cour féodale, dont le chef reçoit en leur nom les honmages des feudataires, tout comme les chefs des cours féodales relèvent immédiatement de lui

2) Over deze Registers schrijft L Galesloot, Préface blz III Inventaire des archives de la Cour féodale de Brabant. Bruxelles F Hayez 1870: Le rôle se tenait

bron, waaruit iets over deze zaak valt te putten. Zij zijn aanwezig van 1498 tot 1795 in het depot van het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

In deze registers staat gemeenlijk als hoofd voor elken gerechtsdag of zitting: *Genechte gehouden in den Leenhove van Brabant*; daarop volgen dan de naam van den dag, de datum en het jaar.

De beide hierbij te raadplegen registers bevatten de „Rolle" over 1590 tot 1602. De bladen zijn niet genummerd, doch de gerechtsdagen zijn in chronologische orde ingeschreven. Het zijn register no. 242 en 243 van den *Inventaire de la Cour Féodale de Brabant*

Nadat Adriaen Dirkszn Kepkens van Noort als „aanlegger" brieven van *daegsele* zal hebben bekomen, werd de twist op de Rol gebracht voor de *Genechte* te houden op *Sabbati vigesima prima Novembri anno 1592* (Reg. 243). Op de rechterhelft van het blad staat: *Prima* (d. i. voor de eerste maal op de rol gebracht), daaronder: *Adriaen Dierickxsz alias van Noort Impetrant contra den Borgmeesters ende Collectairs van de vrijheyt van Waelwijck met naement Adriaen Dierickss, Jan Janssz, Willem Goevaertssz ende Peeter de Vuesser gedaegden.*

Naast dit hoofd staat op de linkerhelft van het blad: *Keijen* (d. i. Joris Keyen procureur voor den aanlegger) *voir den impetrant ende midts de non comparutie van de Gedaegde versueckt default dierste ende andere briefven van inthimatie, legghende tot dijn eynde doepenen briefven te hove metter authorizatie.*

Gesien doepenen brieven met dexploict Thoff midts de nyet comparitie van de Gedaechde voirt geroepen ende verbeydt zijnde accordeert den impetrant deffault dierste ende andere behoirlijcke briefven met inthimalie met oijck inde naestvolgende saecken.

les jours de plaids ou d'audience (genechten), sous la présidence du lieutenant ou du vice-lieutenant de la Cour féodale, en présence de plusieurs hommes-de-fief, remplissant les fonctions de juges. Les procureurs des parties plaidantes y prenaient leurs conclusions, que l'on écrivait en marge des noms des dites parties, de même que l'espèce de plaidoiries aux quelles ces conclusions donnent ordinairement lieu.— Het Leenhof zetelde te Brussel in dezen tijd.

Het Hof hield deze open brieven circa een jaar in handen, want nu volgt daaronder de verklaring van genoemden procureur J. Keyen: *Dese brieven zijn mij hier ondergeschreven gerestitueert desen den ... Octobris 1593* (onderteekend:) *J. Keyen.*

Hierop volgt op hetzelfde blad, eveneens op de rechterhelft daarvan: *Prima,* daaronder: *Adriaen Kepkens, Impetrant teghen Jhenneken Dierick Adriaensz van Noort dochtere weduwe wijlen Thomaess Roelofsz de Greve, Dierick Thomaessz der voirsz Jhennekens zoene, Robbrecht van Grevenbroeck als man ende momboir van Heylwich dochter van wijlen Dierickx Adriaens van Noort, Jan Aertssz van Beynen, Jan Claessz coopers ende vercopers van de goederen in d oepenen briefven des Impetrants geruert Ged: Ende die huysvrouwe van Anthonis Fransz. ende Jan Ariaenssz bij edicte.*

Naast deze regelen staat op de linkerhelft van dit blad: *Idem,* (daaronder:) *Is geappoinctert als in de nestvoirgaende zacken!*

De beide hiergenoemde dochters van Dirk Adriaansz van Noort zijn aangewezen op de staat van afstamming op blz. 240 van jg. 1923, alsmede op blz. 84 van jg. 1925; alwaar is medegedeeld, dat Thomas Roelofsz (hier met zijn familienaam de Greve aangeduid) nog op 28 Mei 1592 met zijne huisvrouw Jenneken Dirk van Oirtsdr. testament had gemaakt. Dewijl zijne vrouw in bovenstaande regelen reeds als zijne weduwe voortkomt, blijkt dat haar man gestorven is tusschen 28 Mei en 1 November 1592.—

Vermits niemand van de gedaagden was verschenen, noch procureur was gesteld, werden zij opnieuw gedagvaard, en voortaan als gedaagden-en-herdaagden op de rol gebracht. Er kan verondersteld worden, dat tevoren door Robbrecht van Grevenbroeck qq. en door Jan Aertssz van Beynen aan den impetrant voor hun deel voldoening was gegeven, want zij worden niet meer genoemd.

Vele maanden verloopen aleer de zaak weder op de

rol wordt gebracht. *Genechte gehouden in den Leenhove van Brabant den tweesten Octobris 1593.* (Register 242 van den *Inventaire de la Cour Féodale de Brabant*). Op de rechterhelft van het blad staat eerst: *Adriaen Kepkens Diericssz alias van Noort Impetrant ca. Adriaen Diericssz ende Jan Janssz Borgemeester in den jare XCII der vrijheyt van Waelwijck ged. ende herd.*

Hiernaast staat op de linkerhelft van dit blad: *Keyen voer den Impetrant ende midts de non compariciën van de herdaechde versuckt default tweede end voirt profijt van dien dat hem sal worden gepresentheert zijn profijt ten Hove te leggen, leggende tot dien eynde te Hove die brieven van defaulten.*

Thof accordeert a Keyen default tweede ende andere brieven met intimatie. Later is hierbij geschreven:

Dese brieven van default sijn mij hieronder geschreven gerestitueert desen VII en Octobris 1593 (geteekend:) *J. Keyen.* Doch al staat dit hier, de inhoud dier brieven ontbreekt evenwel; er volgt alleenlijk: *Tegen de non comparanten geappt, als voiren satifecit Keyen van inscriptis volgen de briefe van relieven per actis in dato XXV Feb. XVC XCIIII onderteekent Lombaerts dese III en Meerte XVCXCIIIj vs.*

Hierna volgt dan geschreven op de rechterhelft van het blad: *Deselve Impetrant contra Jan Claessz Janneken dochter Diericx Adriaenssevan Noort weduwe wijlen Thomais Roeloffsz. gedaechde ende herdaechde.*

Hiernaast staat op de linkerhelft van dit blad: *Keyen voer den Impetrant Fordijn voer de weduwe Thomas Relof. Keyen tegen die ged. niet comparerende versuckt default tweeden ende voir tprofijt van dien dat hem sal wordden gepermitteert sijn profijt te hove te leggen ende tegen de comparante versuck dat zij wordden versteecken van exceptien declamatoir ende dilatoir, ende dat voir 't profijt van den eersten default zij zal wordden gecondemneert in de costen van denselven pro rata; ende sal Keyen proponeeren infra octo prout dabit scripto alias, ende dien behalfve sal Fordijn comen op als geheel in alias ad textam ende sal Keyen a Fordijn infra eundem diem visie doen.*

De hierop volgende handeling was, dat op *XVIII Septembris 1593 Adriaen Kepkens Dierixssz. alias van Noort, ierst ratificerende allen acten bij Meester Jooris Keyen procureur hier te Hove in zijnen naeme ende van zijnen tweghen gehauden constitueert den Keyen, Gheraert Goossens ende elcken van hen bezunderlijck in omnibus et contra omnes et singulos cum potestate substituendi, promittens obligans etc Et facta est stipulatio.* (Register van procuratien 1584-1630. No 180 van het archief van het Leenhof van Brabant).

Thans verloopt een geheel jaar. Op de *Genechten gehouden in den Leenhove van Brabant den XII Novembris XVC ende vierentnegentich* komt de zaak weder voor tegen de regeerders van Waalwijk, doch niet tegen de weduwe van Thomas de Greve. De impetrant staat hierbij ingeschreven als Adriaen Kepkens Dierickxz van Noort en zijn procureur Keijen zal aan den procureur Fordijn visie doen van de beschuldiging (Reg. du Rôle 242).

Op de gerechtszitting gehouden op 10 December van hetzelfde jaar, staan beide „gedaagden en herdaagden" op de rol, waarna de zaak weder voorkomt op 6 Mei 1595, daarna op 17 Juni 1595, op 14 October 1595 en ten slotte op 22 Juni 1596: *Adrian Dirick Kepkens van Noort Impetrant contra Adrien Diricx ende Jan Jans borgemeesters van Waelwijck* (Reg. du Rôle 242).

In het register van de Rolle (inventaris no. 243) wordt het proces voortgezet. Op de zitting Juni *vigesimo quinto* 1596 tegen beide partijen; en ten slotte nog enkel tegen laatstgenoemden burgemeester op 11 Januari 1597: *Adriaen Dierick Kepkens van Noort Impetrant Jehan Jehanns Borgemeester van Waelwijck gedaechde.*

Het laat zich vermoeden, dat de beide anderen, Jenneken van Noort weduwe Thomas de Greve en Adriaen Dircksz burgemeester in 1592 van Waalwijck, in 1596 zijn gestorven.

Aangaande een eindvonnis in deze proceduren werd niets bekend; en aangezien ook de „oepenen briefven" hiervoren genoemd, op de eerste rechtszitting aan het

hof overgelegd, naderhand aan den impetrant werden teruggegeven, zoo blijft verborgen hetgeen hier in geding is geweest.

Bij den naam de Greve, hier op den voorgrond gebracht, dient de aandacht gevestigd op hetgeen blz. 206 jg. 1921 van dit Tijdschrift bevat uit het *Quohier van Besoyen gedaen 1 Juli 1562*, hetwelk aanwijst fol. 23 Dierick van Oordt's erfgenamen, en fol 30 *Roelof die Greeff* met Frans van Oordt. Dat met dezen Roelof die Greeff een familielid van bovengenoemden Thomas Roelofsz de Greve aan den dag komt is zeer waarschijnlijk. Eene acte van 17 Maart 1540 noemt Rolof Jansz die Greve als eigenaar van land te Waalwijk (fol. 164 Prothocol van Schepenen van 's Hertogenbosch over 1540 reg. no. 158). Dat Thomas de Greve ook een zoon had Thonis genaamd, valt op te maken uit de mededeeling blz. 85 jg. 1925, dat Thonis Thomas Roelen (= Roelofsz) op 26 Januari 1611 een deel van een perceeltje dellen in Venloon verkocht, door hem geërfd van Dirk van Oirt; 8 Mei 1613 is nog sprake (fol. III verso proth. Loon op Zand) van dellen in Venloon naast de erfgenamen van Dirk van Noert.

De zuster van Jenneken van Oort, genaamd Heilwich, was reeds in 1561, — dat bleek blz 83 jg. 1925 — de vrouw van Robbrecht van Grevenbroeck. Deze treedt ook op in de volgende oorkonde:

Eodem anno et die (dat was 1569, 25 November) *compareerden Robbrecht van Greevenbrouck Adriaensz. ende gaff over met eender vrijer giften, als recht is, Bastiaen Bastiaensz twee hont lants gelegen in den ambocht van den Zijdewijn, gemeyn met Korst Willemsz erffgenamen ende Floris van Jutfais cum suis, eertijts gecomen van Dierck Adriaensz. van Oirt, streckende van der auderstraten aen noertwaert op tot Govert Geritsz. lant toe aen die oijstenzijde ten naesten gelegen Coenen Claess cum suis ende aen die westenzijde gelegen Merten die Bie cum suis ende aen die westen zijde gelegen Merten die Bie cum suis ende dit te vrijen ende waren*

et cetera. Heemraden ut supra (Joachim Geerwijnss, Wouter Joestense).

Ten selven dage voorsz .... compareerden Bastiaen Bastiaenss ende gaff over met eender vrijer giften als recht is, Govert Geeritss dit voorss. lant in alder manieren als hij dat van Robbrecht van Grevenbrouck ontfangen heeft.

Ingeschreven op folio 29 verso van het oorspronkelijk register der Heemraden van Zuidewijn-Capelle over 1569-1600 R A 's Hert.

Voorts werd door hem op 1 December 1566 vóór schepenen van Venloon verkocht aan Gerit Peterss en Melis Peterss negen hont lant „moer" genoemd, gelegen onder Venloon, naast bezittingen van Adriaen Henricksz van Oirt; terwijl op 26 Augustus 1570 aldaar aan hem werd opgedragen door Gilis Zymonss als man van Margriet Jacopss, een jaarlijksche cijns van anderhalve gulden, door Jan Gijb Geerwijnss gevestigd ten behoeve van Jan Melis van Oirdt. vóór schepenen van Venloon 4 Mei 1522, en aan genoemde Margriet Jacopss aanbestorven van Caterijne Jan Melis dochter, hare oude (groot) moeder. (Prothocolle van Loon op Zand beginnende den 29 Junij 1566 en eyndigende den 26 Meert 1578, aanwezig als register 58 in het Rijksarch. te 's Hertogenbosch). Op 27 Mei 1600 gaf Dirk Raesz van Grevenbroeck te Loon op Zand eene schuldbekentenis vóór heemraden van Zuidewijn-Capelle, dat hij aan Robbrecht van Grevenbroeck Adriaensz schuldig was 225 gl. Hollandsch geld en 99 Carolus guldens. (Ingeschreven in bovengenoemd prothocol 1569-1600 dier heemraden). Robbrecht van Grevenbroeck was derhalve 27 Mei 1600 nog in leven. Aan den zwager van Robbrecht van Grevenbroeck, Frans van Oort, zoon van Dirk Adriaensz van Oordt, werd aandacht geschonken op blz. 206 jg 1921 en op blz. 84 jg 1925, alwaar noot 1 eindigt met de mededeeling, dat in 1605 de naastbestaanden („magen en vrinden") van zijne kleinkinderen (Frans, Jacop, Heyltje en Dirk, weeskinderen van zijn zoon

Adriaan van Oort, gestorven in 1602) *in viande landen woonachtich* [1]) zijnde, de stadhouder van den drost van Arkel voor hunne belangen toezicht hield bij eene acte op 5 Juli 1605. Naardien (vgl. noot 2 blz. 85 jg. 1925) op 29 Augustus 1597 sprake is van nog onverdeeld land van de erfgenamen van Frans van Oort kan vermoed worden, dat die bloedverwanten in Brabant, in of bij Waalwijk *woonachtich* waren, hetgeen de op blz. 206 jg. 1921 geuitte veronderstelling der identiteit van Frans Dirksz van Oordt in Waalwijk en in Gorkum versterkt.

Door het ontbreken van twee regels in noot 2 op blz. 84 jg. 1925, dienende o. a. tot rectificatie van noot 1 blz. 206 jg. 1921, is Frans Dirksz van Oordt ook hier opnieuw gemaakt tot voorvader der afstammelingen van Frans Jansz van Oordt te Gorkum. De d. t. pl. gedane mededeelingen dienden uitsluitend tot rectificatie als gezegd,en voor het aanwijzen der overeenkomst van het familiewapen der genoemde personen.

Ter herstelling van het aldaar verschoven genealogisch perspectief, dient aangewezen, dat de t. a. p. genoemde Adriaen van Oort (vader van Mr. François van Oort) een zoon is van Frans Jansz van Oort vóór schepenen van Gorkum (want hij was de Remonstrantsche partij toegedaan, die zich in dien tijd te Waalwijk, vanwaar zijn vader herkomstig was, vormde (vlg. Feuilleton in Ochtendblad B der Nieuwe Rotterdamsche Courant 24 Maart 1929) gehuwd 5 April 1611 met Bertha Storm, Adriaens dochter bij Elisabeth Aerts. Hun huwelijk bracht acht kinderen voort: Adriana huwt 1634 Anthonis Jansz van der Hagen of Verhagen; Adriaen verhuist naar Utrecht, tr. Gorkum 22 Januari 1641 Johanna Jan Claesz Reeders dr. bij Anna Jans; Oda tr. 1635 Maerten van Aelst, zn. van Maerten en Theodora de Cort;

1) Lias van testamenten, codicillen etc. Gorkum 1605-1610 (Algem. Rijksarch.) In margine staat, dat Frans en Job van Oort Adriaenssoenen 27 November 1618 kwijting geven aan Anthony van Houweningen.

Elisabeth tr. 1642 Jan van Vosbergen Adriaensz. bij Susanna van der Burch; Anna; Peter; Dirk en Maaike van Oort tr. 1645 Jan van Meerhout Jansz bij Catalijntje Lammerts van Stiphout.— De voornoemde Frans Dirksz van Oort ook uit Waalwijk afkomstig, was lid der gereformeerde kerk te Gorkum.

Zijn zoon Dirk Fransz. van Oort wordt (blz. 85 jg. 1925) genoemd als man van Lijntje Janss Over hun huwelijk, voltrokken te Dordrecht (?) vermeldt het Trouwboek der gereformeerde kerk van Gorkum over Januari 1590 tot Januari 1602 (aanwezig Algemeen Rijksarch. 's Gravenhage) als ondertrouwd op 25 September 1594: Dirick Fransen van Noort van Gorinchem backer Lijntken Jans van Noorten van Dordrecht; en het Trouwboek der gereformeerde kerk te Dordrecht bevat daarvan de aanteekening op 18 September 1594 voor het huwelijk van: Diric Frantzen van Gorcum, Lijncken Jan Pietersdr. van Noert van Venlo.— Uit de acte 10 October 1600 op blz. 86-87 jg. 1925 medegedeeld, blijkt dat Lijncken mede-erfgenaam was, wegens hare moederszijde, van den ab intestato overleden Hendrik Adriaenss. Doodt, en indien de verklaring in noot 1 van blz. 86 aldaar, juist is, doordat hare moeder .. Claesdr. — die dan de vrouw is van Jan Pietersz. van Noert — eene zuster is van de moeder van dezen erflater.

Vanwaar was deze erflater afkomstig? Tot zijne nalatenschap behoorde een huis te Vlissingen en *sekeren rente bryeve . . op een huys binnen Arnemuden*, welke gegevens wijzen naar Zeeland. De door den Rijksarchivaris in Zeeland en door den Gemeente archivaris te Vlissingen welwillend ingestelde onderzoekingen, brachten niets aangaande gemelde huizinge noch omtrent des erflaters familie aan het licht.

Aangezien in de registers der schepenen van Venloon (Loon op Zand) omsteeks denzelfden tijd een Jan Pieterss van Noert voorkomt, werd de meening gevraagd van den Gemeente archivaris van Dordrecht, aan wiens

opgave de kennis aan de laatstgenoemde kerken-boek aanteekening te danken is. Het hierop welwillend gegeven bescheid onder Nr. 221 luidt: *In antwoord op Uw schrijven heb ik de eer U mede te deelen, dat in de huwelijksakte van Dirck Frantzen en Lijncken Jan Pietersdr. van Noert, vermeld staat van Venlo en niet van Venloen.*

Derhalve moet dan haar vader in Venlo gewoond hebben, alwaar in dien tijd wel eene familie Oort, eigenlijk Op den oordt (het Repertorium van Jhr. Dr. E. A. van Beresteyn bevat hier eene vergissing) geves tigd was, doch alwaar eene familie van Noort niet voorkomt.

Blz. 88 jg. 1925 noot 1 *staat*: vidimi, *lees*: vidimus

Blz. 140 „ „ regel 4 v. b. *staat*: in dit proces was *lees*: in dit proces was afgestaan Aldaar in den 7ª regel *staat*: getroent, *lees*: gecroent.

Blz. 147 jg. 1925 laatste regel van noot 1 *staat*: Dingsignaat, *lees*: Gelofte-signaat. De aldaar genoemde acte luidt:

Schepenen: *Moers* (en) *Boshuys*: *Jan Jansz. van Oort van Lottem ende Met Thonisdr. sijn huysfr. Cum tutore marito malcander getocht in omnibus, Coopman Rochus Geritsz. conditie, dat de lanx levende ter noot sal mogen beswaren, vercoopen; nae des lanx levenden doot, dat Janssoonssoon, genamt Jan Jansz, van haerbeiden nalaetenschap voorvuyt hebben ende verbetert sal sijn drie hondert carolus g., met sijns bestevaders hoozen, boxcen ende wambas, soeven tinnen schotelen tot sestien pont, eenen silveren beecker met twee silveren lepels ende een vuerpan; item dat Hannesken, Jans suster sal hebben wollen vlieger, ende haer dochter Neelken Willems haeren besten swarten rock; item Geertken Jan Geritsdr. haer beste heyck ende Jan Geritsz*[1]) *ende Beelken*

1) Een Jan Geritsz. van Oort met een Jan Geritss van Oort den jongste treden omtrent dezen tijd aldaar op nl. in eene acte 29 Januari 1620 vóór schepenen van Zaltbommel, als mombers der onmondige kinderen van Peter Peterss Franss en wijlen Anneke Gerits (van Oort?). Er zijn dan echter al reeds gehuwde kinderen (Gelofte-Signaat van Z-B no. 253 over 1619-1623). Er volgt nog eene akte op fol. 16vo, waarin Peter Peterss Franss aan (zijn zoon?) Henriek Peterss en aan Jan Geritss van Oort in eigendom overdraagt al wat hij bezit, zichzelf het levenslang gebruik daarvan voorbehoudende.

een pont groot eens, ende verder niet. De reste van haer echteluyden naelaetenschap to erven ende to versterven niet vuytge sundert, aen Jans soone met synen kynder, mits dat synen soone hier voir verhaelt boven tgene voirsz. syne behoirlicke portie daerinne genieten sall. 8 Augusti 1615.

Fol. 55 Gelofte-Signaat van Zalt-Bommel over de jaren 1614 tot 1619, aanwezig in het Rijksarchief-depôt te Arnhem.

Uit deze acte kan o. i. de volgende genealogische tafel afgeleid worden:

Jan Jansz. van Oort van Lothem tr. Met Thonis dr.

Jan tr. . .	Hannesken tr. Willem . . .	Beelken tr. Jan Geritsz [2])
kinderen o. a. Jan	Neelken	Geertken

In eene acte vóór schepenen van Zaltbommel verleden 10 December 1619, wordt als belending ten noorden van een huis in de Ruyterstraat aldaar genoemd Jan Jansz. van Lottem en Henric de Groot. (Geloften-Signaat van Z-B no. 253 over 1619 tot 1623, Rijksarch Arnhem).

Het Gelofte-Signaat van Tuil over 1577-1587 (Rijksarch. Arnhem), bevat fol. 148vo de registratie eener acte 15 Augustus 1587 vóór van der Horst en de Groot, schepenen van Tuil verleden, waarin wij vermeenen dat bovengenoemde Jan Jansz van Oort van Lottem optreedt. Men leest aldaar: *Jan Janss. ende Jan Janss. van Lothen renunciaverunt elcx op eenen halven mergen lants liggende in eenen camp van vier mergen van Goossen die cuyper gekomen, oestwaerts Cornelis Baldewyns erven, west die gemeynweteringe, suyden Egen die Bije, noorden die vrouwe van Poelgheest met dijck, daertoe staende. Jacop Janss. in allodio* — En in het Gelofte-Signaat dier schepenbank (Tuil) over 1598-1609 fol 81 verso: Cornelis Dirksz. ende Hans van Lottem renunciaverunt op een tijnsbrief van een gouden Overlands Rijnsen gulden, ad opus Claes Coenen, 15 November 1592; en fol. 172 in hetzelfde

register: Cornelis Dirkss. vendidit een halven morgen op Hier genant den Cuyperscamp, daer Hans van Lottem dat weêrdeel van heeft, aen Jan Geritss (is dit de bovengenoemde?) in alodio et ex parte, 9 Mei 1609.—

Blz. 27 jg. 1926 noot 1, 7e regel *staat*: Fec. *lees*: Febr.

Blz. 30 jg. 1926, regel 25 en 26 v. b. staat in het vonnis der Dingbank van Nederhemert op 7 November 1554 gewezen: *ende dat ter tijt ende wijlen toe.* Gelijke uitdrukking komt ook voor aan het einde van het vonnis op 10 October 1555 uitgesproken, medegedeeld op blz. 32 jg. 1926 in regel 23 v. b. luidende: *ende dit ter tijt ende wijlen.* De noot ter verklaring van de beteekenis van dezen afgeknotten zin, viel aldaar weg. Van Spaen: Oordeelkundige inleiding tot de Historie van Gelderland (Utrecht B. Wild en Altheer 1801) zegt in dl. III blz. 458: Bij de gerichten van Kesteren en Zoelen ... stond aan het einde der vonnissen *Und dit ter tijt toe, dat men saege beter schijn en bescheit,* van welke vonnissen de bezwaarde partij *Claring* (appel) verzoeken kon, aan den Amptman, die deswegens de Ridderschappen, inheemschen en uitheemschen verschrijven moest. Hierbij kwamen geene Raaden van den Hertog. (Bericht van J. van den Have 1565).

Blz. 69 jg. 1926 regel 9 v. b. *staat*: 1555, *lees*: 1554 In noot 2 aldaar, 11e regel *staat*: Op (ett *lees*: Op (et) it.

Blz. 68 jg. 1926 regel 7 v. b. *staat*: 45 jaren, *lees*: 44 jaren. Regel 11 aldaar *staat*: 1550, *lees*: 1559.

Blz. 70 jg. 1926 regel 4 v. b. staat *wester*, lees: wes ter.

Blz. 74 „ „ noot 1 in den 5en regel *staat*: Wijtfflit, *lees*: Wijfflit.

Blz. 76 jg. 1926 regel 4 v. b. *staat*: landts, *lees*: landts staande. In regel 18 v. b. aldaar staat: *als*, lees: *alst*

Blz. 79 jg. 1926 regel 4 v b. *staat*: 1578, *lees*: 1579.

„ 285 „ „ „ 11 „ „ voerwaert, *lees*: vorwaert, en *daer* lees: *daar.*

Blz. 285 jg. 1926 regel 14 v. b. dient het woordje *zijn* te vervallen.

Blz. 285 jg. 1926 regel 19 v. b. *staat*: vida, *lees*: vide.

Blz. 286 jaarg. 1926 bevat een en ander over Jan Adriaensz. van Oordt en zijne tweede vrouw Ida Buys, die als zijne weduwe met kinderen achterbleef in blijkbaar zoo ongunstige financieele omstandigheden, dat het haar onderstaand smeekschrift aan de Regeering deed richten. De inhoud stelt ook de ellende van dien tijd in in het daglicht.

Edele Wijse hoochgeleerde seer voirsienighe discrete Heeren
Mijn Heeren van den Raede Provinciael van Hollandt

Edele Wijse hoochgeleerde seer voirsienighe discrete Heeren!

Alsoe Ydtken weduwe wilen Jan van Noort wonende tot Heusden ons alhier seer claechlicken verthoont heeft de groote schade dide lasten die zij geduyrende dese oorloghe heeft moeten supporteren, waer deur zy (oick belast zijnde met vele kinderen) genouch vuyten gronde bedorven is ende dat zij boiven dien als beschadlichde borghe van eenen Pauwels Swijckers coop man tot Antwerpen heeft moeten onlancx betaelen de somme van IICXX carolus guldens van XI grooten tstuck ende denselven noch schuldich blijven gelijcke IICXX car. ghulden daeraff desen IIIIen Mey de termijn van betaelinge soude verschenen sijn, soe Uwe Ed. tzelve bij de Requeste ende geannexeerde attestatie breder sal moghen blijcken. Hebben wij nyet connen laeten deselve haer Requeste als Uwe Ed. met desen over te seynden; ende gesamentelicken wel hertelicken te versoucken ten eynde Uwe Ed. in consideratie van haere groote schade geduyrende d'oïrloge geleden (die alsnoch oick nyet cesseren) mitsgaders dat aen den principael daer voren zij borghe is gebleven nyet te verhaelen is, zulcx dat sy daervan gheen versedt ofte redressement te verwachten heeft, believe sulcx te voirsien op des suppliants versochte atterminae totte betaelinge van de voorsc. IICXX pnd. boven de gratie ende termijn die deselve bij Uwe Ed daertoe alreede soude mogen genoten hebben dat de grondelicke ende vuyterste bederf miserie ende calamiteyt van haer ende haer kinderkens eenichsins daerbij verhoedt soude mogen worden. Biddende hiermede den Heere almachtich.

Edele Wyse Hoochgeleerde seer voirsienige discrete Heeren Uwe Ed te willen nemen in sijn heylige hoede Gescreven in den haaghe dezen IIIIen May 1579 Ter ordonnatie van .. Geregistreert 1579.

Onder de Brieven, ingekomen bij het Hof van Holland, Inventaris no 4593 Alg Rijksarchief 's Gravenhage.

De in dit request bedoelde stukken bevonden zich in het Archief van Prins Willem I van Oranje, welk Archief, zooals bekend is, verdwenen is

Blz. 287 jg. 1926 regel 11 v. o. *staat*: Thonissen, *lees*: Thonis en

Blz. 288 eerste regel *staat*: 1585, *lees*: 1586; voorlaatste regel *staat*: Anthonis. *lees*: Anthonis van Oort.

Blz. 291 regel 8 v. b. *staat*: Marten van Buchel, *lees*: Mr. Arend (of Arnt = Arnoldus) van Buchel.

Blz. 292 regel 6 v. b. *staat*: weggelaten, *lees*: weggegelaten zijn. *De daarop volgende regel te lezen*: Zoolang aanwijzingen omtrent de familienamen. *In den tweeden regel van de noot aldaar achter*: acten *in te voegen*: niet eer dan.

Blz. 294 noot 2 *staat*: kende *lees*: herkende.

Blz. 295 noot 1 regel 17 *staat*: rurende van der comenschap, *lees*: ruerende van der comanschap.

Blz. 304 noot 1 laatste regel *staat*: gechueijster, *lees*: geschueyster.

(Wordt vervolgd)

Velp (Geld.) VAN OORDT

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 22. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 2.*

Het Klooster. De katholieke kloosters werkten vanaf de vroegste tijden tot heden op hun wijze mede aan de menschelijke cultuur. Dit is goed gevoeld door een van origine Duitsche dominé-zoon Carl Wendlandt, die begon in Duitschland de oorsprong en de ontwikkeling der bestaande kloostergemeenschappen na te sporen. Het werk verschijnt ook in het Nederlandsch: op de drukkerij van de Nieuwe Venlosche Courant.

Het geheele verzamelwerk is voor onze Brabantsche geschiedenis - - al is het dan hoofdzakelijk van de laatste honderd jaar — van 't grootste belang, omdat in onze provincie òf een groot aantal vrouwelijke (want tot deze is het werk voorloopig beperkt) congregaties zijn gevestigd die hun moederhuis elders vinden òf zij hebben hun moederhuis in onze provincie gesticht. Het aantal gegevens en data van ieder kloostergemeenschap is zeer groot en geeft een ruime kijk op de historische ontwikkeling en hun cultureele werkdadigheid.

Van zeer vele Nederlandsche gemeenschappen wordt in een bijlage daarenboven nog het een en ander bijzonders vermeld; eenvoudige teekeningen of foto's van de bouw-stijlen der huizen worden verschaft; die ook nog van ander historisch belang zijn, indien de gemeenschap een oud buitenverblijf of oud kasteeltje heeft betrokken.

Van de meeste typen wordt in oorspronkelijke kleuren daarenboven in groot formaat de kleeding aangegeven; bij eenigen in details.

Het zal de samensteller wel niet mogelijk zijn dit werk in *zijn* leven te completeeren; de taak schijnt mij te omvangrijk; maar wat hij in een kleine dertig afleveringen reeds gegeven heeft is zóó interessant, dat we hem een lang leven moeten toewenschen om van zijn eruditie op dit terrein zooveel mogelijk voor nu en later te kunnen genieten.

De uitgeefster zelf verdient meer dan lof voor deze uitgave; zij gaf blijk de cultureele waarde van dit menschelijk werken zeer goed te begrijpen; door bij tijd en wijle aan de uitgave nog toe te voegen de mooiste typen van kloosterstijl in koperdiepdruk, zooals die op dit oogenblik door de beste Nederlandsche architecten is mogen gebouwd worden, heeft ze vele aan zich verplicht.

Ik heb met de bespreking van dit werk, dat reeds jaren loopt, gewacht tot we een overzicht hadden van wat deze studie geven zou. Naar mijn opvatting is het resultaat veel belovend. Ir. J.

Geschiedenis der klokkengieters. In *Antwerpsch Archievenblad* Jan. 1934 geeft Prosper Verheyden de geschiedenis van drie bekende Antwerpsche klokken, waarvan o. a. „Karolus" gegoten werd door Willem en Jaspar Moer die te 's Bosch woonden en „Gabriel", gegoten door Jan en Willem Hoerken uit Veghel (zie ook Gildeboek 1881 - III).

Jongensspelen in West Brabant. Gaspar, van het Roosendaalsche Lyceum, liet zijn schooljongens vertellen van allerlei jongensspelen, die zij in eigen omgeving kenden.

Uit deze mededeelingen heeft hij 'n interessant opstel gemaakt voor *Eigen Volk* Dec. 1933.

Oude rechterlijke archieven terug aan de gemeente Breda. In 1933 is de teruggave van de oude rechterlijke archieven van Breda door het Rijk aan de gemeente een feit geworden. Hiermede is thans een oude door de gemeente indertijd hoog opgenomen kwestie op bevredigende wijze tot oplossing gebracht. In 1887 n l. zag de gemeente zich door het opvragen van alle bescheiden van rechterlijken en notarieelen aard door het Rijk meer dan de helft van haar archiefbezit ontnomen, een maatregel, waarin zij niet dan na protest berustte. De opvraging geschiedde destijds o. m. omdat de gemeente een onvoldoende archiefbewaarplaats bezat. Met het verbouwen van het gemeentehuis in 1925 echter droeg het bestuur der gemeente er zorg voor, een goed geoutilleerd archiefdepot te doen inrichten, opdat een eventueele teruggave van de archivalia mogelijk zou worden. Tengevolge van de gelukkige samenwerking van het rijksarchief in Noord-Brabant en de gemeente Breda kon er in dezen overeenstemming worden bereikt In beheer terugontvangen zijn thans de archieven der voormalige Hoofd- en leenbank, de Schepenbank, alsmede de notarieele protocollen vóór 1811 Bovendien zijn in bewaring gegeven de archieven van de rechtbank van eersten aanleg, van de rechtbank van koophandel en van het vredegerecht van Breda tot het jaar 1838. Op dezelfde wijze keerden het vorig jaar reeds de doop , trouw- en begraafboeken van vóór 1811 terug.

Het behoeft geen betoog, dat hiermede voor de geschiedenis van Breda en omstreken zeer belangrijke bronnen binnen het onmiddellijk bereik van haar inwoners gebracht zijn en de gemeente Breda mag zich dan ook gelukkig achten, deze noode gemiste stukken weder onder haar berusting te hebben gekregen.

Folklore studie. Onder auspiciën van het jonge universitaire leven der R K. Handels Hoogeschool, heeft in Dec. 1933 de Folklore-sectie van het Ned Nat. Bur. voor Anthropol. een studie-avond belegd te Tilburg. De bekende folklorist van der Ven hield daar een van zijn bekende voordrachten, met de bedoeling in Brabant de medewerking te vinden voor de samenstelling van de Nederl. Folklore-atlas

Ter kenschetsing van het bereikte en het inzicht bij de aanwezigen geef ik hier verkort het slotwoord van Mgr. Prof Goossens:

Hij sprak de overtuiging uit, dat in Brabant het folkloristisch onderzoek met man en macht ter hand zou worden genomen.

Beter dan in de rest van Nederland misschien, is het oude volksleven in Brabant bekend, want Brabant is een land van oude tradities, en juist deze tradities scheppen de goede voorwaarden om op te sporen, wat hier leeft en geleefd heeft Spr. memoreert ook nog het werk van het Comité voor Nederl. Volkskunst, onder het actieve voorzitterschap van mgr. prof. Jos. Schrijnen en hoopt, dat door aller samenwerking het plan tot de samenstelling van den Nederlandschen Atlas moge slagen.

Intusschen moge ik hier de opmerking maken dat het voorbereidend Brabantsch Comité *te eenzijdig* was samengesteld om daarmee Brabant te vertegenwoordigen. Ir. J.

Het Cleyn Pampieren Privilegieboek (1462-1572) van Antwerpen. Floris Prims heeft hiervan in *Antw. Arch blad* Jan 1934 de korte inhoudstafel. Behalve voor de betrekking tusschen Antwerpen en B. o. Zoom, blijkt daaruit dat er verschillende Ordinantiën, Juramenten en Privilegiën zijn, wier nadere bestudeering ook voor onze Brabantsche geschiedenis niet zonder belang zal zijn.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

II

„Het ontstaan der Gilden verliest zich in den nacht der eeuwen. In het algemeen kan men veilig beweren, dat het gildewezen in zijn eenvoudigsten vorm reeds in kiem aanwezig was bij onze oudste voorouders. Diep in den nacht der Germaansche oudheid ligt de oorsprong der gilden verborgen. Toen onze voorouders nog *heidenen* waren en

De plek waar onze wieg op stond,
Waar eens ons graf op staat,

nog een ruig begroeide wildernis was, waar beren en rendieren, evers en elanden dartel omsprongen door 't moerassige woud; toen nog in 't heilig bosch de offers rookten van *Wodan* en *Donar* en de schoone *Fryda* en de geheimzinnige *Herda*, toen hadden die heidensche voorouders reeds hunne gilden. Maar dat waren geen ambachtsgilden, die vooral in de Middeleeuwen zoo hoog in aanzien zouden komen: die Germanen kenden nog geen ambachten. Dat waren godsdienstige gilden, getuigende van den vromen godsdienstzin, die van de vroegste tijden af den Germaanschen stammen eigen was, al zien wij, hoogverlichte twintigste-eeuwers, dan ook misschien uit de hoogte op hen neer, omdat ze maar *blinde heidenen* waren. Het *gilde* of *gehilde* was een verbond van vrije mannen tot onderlinge hulp en trouw, tot gezamenlijke offeranden en gemeenschappelijke offermaaltijden, en de leden van 't gilde waren *gildegenooten*. Want oorspronkelijk lag in het woord *gild*, of gelijk men in Vlaanderen, Brabant en Gelderland later zei: *guld*, de dubbele beteekenis van *verbond* en *offer* opgesloten. Ziedaar het gilde in zijn oudste gestalte of zijn oudsten vorm!

Maar al zeer spoedig had het ook nog een *ander* karakter aangenomen, wat bij den krijgshaftigen geest onzer Germaansche voorvaderen wel niet anders kon. Strijden was de edelste roeping van den vrijen man, moed was bij hem vroomheid, deugd en dapperheid één. Het openbaar leven dier nog half wilde stammen vertoonde zich het krachtigst onder de beide vormen van *godsdienstigheid* en *krijgvoeren*. Eert de goden en weest dapper! — dat was de Germaansche zedenwet; en zoo waren mildheid in het offeren en dapperheid in het strijden de verhevenste deugden van den vromen Germaan. Daarom paarde zich aan de *religieuse* beteekenis van 't gilde ook al vroeg eene *militaire*, en zien we reeds bij onze heidensche voorouders het gildewezen onder den dubbelen vorm van *offergilden* en *schutsgilden*. De genooten verbonden zich bij plechtigen eed tot trouw in nood en dood; zij zwoeren elkander met de wapenen bij te staan en te verdedigen als *broeders*. Zoo werden de gildebroeders ook *schuttebroeders* en *wapenbroeders*, en zoo werd het *offergild* tevens een *schutsgild*. En al in ouden tijd wisten die schutsgilden zich gevreesd te maken: Karel de Groote gaf er reeds in 779 een *Capitularium* (besluit) tegen uit.[1])

Eindelijk verving het *Licht* uit het Oosten den schemerglans van het Noorden: het Christendom werd ingevoerd. Uit den eeuwenlangen strijd ontwikkelden zich de zoogenaamde en vaak hooggeroemde *Christelijke Middeleeuwen*. Maar hoe lang en hoe fel die strijd ook moge geweest zijn en wat al oude krachten daarin mogen zijn ondergegaan, en onder welke nieuwe vormen en nieuwe namen 't maatschappelijk en godsdienstig leven zich ook moge vertoonen, toch zien we overal de grondtrekken van 't Germaansch volksbestaan gehandhaafd, en 't Christendom zelf heeft hier een Germaansch karakter aangenomen.— In dat veelkleurig en woelig leven der Middeleeuwen spelen de Gilden een voorname rol. Zij oefenen zelfs een grooten invloed op de Regeering, en de *dekens*

1) Zie J. Ter Gouw: „De Gilden".

der gilden worden dikwijls mede tot de *magistraat* gerekend. En het kan ons niet verwonderen, dat de Gilden bij de Christelijke vormen, die ze nu aangenomen hadden, hun oorspronkelijk godsdienstig karakter niet verloochenden, want we weten, dat in de Middeleeuwen en nog lang daarna kerkelijk en burgerlijk leven op 't innigst saamgeweven waren. In zijn studie over het Amsterdamsche kuipersgild zegt J. A Alberdingh Thijm op bl. 94 o. m. het volgende: „Men kan in hun algemeen „karakter het diep geworteld godsdienstig beginsel, zoo „min als den zelfbewusten burgermoed en den zin voor „plechtigheden en kunstvormen miskennen."— Elk gild koos zich nu zijn beschermheilige of patroon, onderhield z'n altaar in kerk of kapel, hield zijne optochten en omgangen en vierde met uitgelatenheid zijn jaarlijkschen maaltijd.

Gelijk tamelijk algemeen bekend is, kwamen de *ambachts-* en *schutsgilden* in de Middeleeuwen tot grooten bloei, vooral in Vlaanderen. Ook is het bekend, dat, toen de kunstvaardigheid der oudste *handwerkers* (schoenmakers, leerlooiers, timmerlieden, metselaars, enz.) allengs tot hooger ontwikkeling kwam en de beschaving toenam, tegelijk met het streven naar vrijwording, vooral in het tijdperk der kruistochten, *de lieden van hetzelfde bedrijf zich begonnen te vereenigen tot bevordering en bescherming hunner nijverheid en tevens uit zucht naar zelfstandigheid.* Dat was het begin der *ambachtsgilden.* De *schuttersgilden* zullen, althans in ons vaderland, van niet veel latere dagteekening geweest zijn. Oorspronkelijk waren die schuttersgilden slechts vereenigingen ter beschutting van de rechten en vrijheden der *poorterijen. Zij waren juist zoo oud als de vrije steden zelve.* Want zoodra eene *poorte* haren *vrijbrief* verworven had, bezat zij daarmede tevens het recht die vrijheid te *beschutten.* De kloekste en vroomste mannen der nieuwe *poorterije* vereenigden zich om de wapens te dragen tot *beschutting* harer vrijheid en veiligheid. Daarom noemden zij zich *schutten, schuttebroeders* of *schutters.* Men bedenke hierbij wel, dat het

woord *schut* niets te maken heeft met *schieten*; het beteekent *hoede, bewaring, bescherming*, en zoo beteekende *schutter* oorspronkelijk: *bewaarder, verweerder, verdediger*. Daarom heette oudtijds een schutterij eenvoudig een *schut* en sprak men van *dat oude scut, dat jonge scut, dat hantboge scut* (1471).

Het spreekt haast van zelf, dat het pas opgerichte schuttersgild zijn beschermheilige koos: *St. Joris* of *St. Bastiaan, St. Michiel* of *St. Antonius*, en tevens zijn overheden: *dekens, hop-* of *hoofdlieden*. Boven zagen wij reeds, dat de schtters- en ambachtsgilden al spoedig, vooral in de Zuidelijke Nederlanden, in hoog aanzien kwamen en veel invloed op de regeering uitoefenden. Het was en bleef eeuwen lang een gewichtige gebeurtenis, wanneer een schuttersgild feest vierde, hetzij bij het *papegaai-* of *koningschieten*, hetzij bij het *prijsschieten*, en dan met ontplooide banieren en slaande trom door de stad trok, voorop de *trommelslager*, daarachter de *vaandrig* of *vaandeldrager*, die de banier of het blazoen van het gild droeg, dan de *gildekoning* met zijn *zegeteekenen* omhangen, vervolgens de *dekens* en *overlieden* in deftige mantels gehuld, de *gildeknecht* met zijn zilveren *plaat* op de borst en zijn *doornenroede* met zilver beslagen in de hand, en eindelijk de vele *gildebroeders* in hunne bonte tenue . . ." [1])

Maar laat ons niet al te ver afdwalen: wij zouden Waalwijk geheel uit het oog verliezen.

Het opschrift van het oudste document omtrent het Waalwijksche St. Jorisgild, n. l. de bovenaangehaalde *charte* van 1548, luidt aldus: *Dit is die charte van die oude schuts inder vryheyt van Waelwijck van des glorieuse ridder St. Joris, die ons verleent is van Lambrecht Millinck, heere tot Waelwijck, Eethen, Meeuwen etc.* Bij oppervlakkige beschouwing zou dit opschrift het vermoeden wekken, dat het St. Jorisgild pas in 1548 zou gesticht zijn. Niets is echter minder waar dan dit vermoeden. Toen Lam-

1) Zie het hier voorgenoemde mooie boek van Ter Gouw: „De Gilden", waaraan ik veel ontleend heb.

brecht Millinck in 1548 eene nieuwe *kaart* of *keur* aan het evengenoemde gild verleende, noemde hij het *die oude schuts*, een bewijs, dat toen reeds de *schuts* van Waalwijk op tamelijk hoogen ouderdom kon bogen. Ik vermoed, dat de stichting van St. Joris uit het begin of de eerste helft der 14de eeuw dagteekent, al vrij spoedig nadat Waalwijk zekere stedelijke rechten verkreeg. In herinnering zij hier gebracht, dat hertog Jan II van Brabant, onder wiens gebied Waalwijk toen ressorteerde, op Dinsdag na *Sint-Lucie-dag* of 13 December 1303 aan zijne goede lieden van Waalwijk al zulke vrijheid verleende, welke den burgers van Leuven en 's Hertogenbosch reeds te voren verleend was. De Latijnsche tekst van dat privilegie, berustende te Brussel en te 's Hertogenbosch (Rijksarchief), luidt gedeeltelijk als volgt: *volentes quod ipsi nostri homines de Waelwijck universi presentes et futuri tali libertate vel franchisia infra nostrum oppidum*[1]) *de Waelwijck quali nostri homines sive oppidani Lovanienses et de Buschoducis infra oppida de Lovanio et de Buscho usque nunc fructi sunt et fruentur in futurum, gaudeant perpetuis temporibus integraliter . . .*, hetwelk overgezet in het Nederlandsch[2]) aldus luidt: *willende dat deze onze lieden van Waalwijk allen, nu en voor de toekomst, zullen genieten van zulk eene vrijheid of franchisia binnen onze stad van Waalwijk, als onze lieden of burgers van Leuven en van 's Hertogenbosch tot nu toe hebben genoten en genieten zullen.* Nu vermoed ik, en niet ten onrechte hoop ik, lettende op hetgeen hiervoor werd in het midden gebracht, n. l. *dat de schutsgilden juist zoo oud waren als de vrije steden zelve* — dat kort na hertog Jan's privilegie

1) Waalwijk wordt hier wel *stad* genoemd en het verkreeg ook *stadsrechten*, maar het is evenzeer waar, dat het *nimmer is ommuurd* geworden en op dit punt dus een groot verschil maakte met andere steden. Gelijk men weet is het begrip *stad* met de invoering van de gemeentewet van 1850 in zooverre verdwenen, *dat alle rechterlijke gevolgen aan het stad zijn verbonden toen ophielden te gelden en alleen de historische beteekenis overbleef.* Het is te dezen opzichte alweer jammer, dat het oud-archief van Waalwijk, hetwelk hieromtrent vele belangrijke gegevens zou verschaft hebben, in 1824 geheel vernield is.

2) De vertaling is van de hand van Mr Ebell, vroeger rijksarchivaris in Noord-Brabant (Gemeente-archief)

de voornaamste inwoners van Waalwijk plannen beraamden om tot de oprichting van een *schuttersgilde* en wel bepaaldelijk een *voet-* of *kruisbooggilde* te geraken. In ieder geval kan men veilig aannemen, dat het St. Jorisgild reeds bestond in 1345. Het koos zich tot patroon: *den glorieusen, christelijken ridder en martelaar St. Joris* (Georgius), *die den draak overwon*, den beschermheilige der *voet- of kruisboogschutters*. Oorspronkelijk werd dus door de gildebroeders van St. Joris bij het *vogel-* en *doelschieten* de *voet-* of *kruisboog* gebruikt. Gelijk wij later zullen zien, begon het schieten met *vuurroeren* of *snaphanen* te Waalwijk pas in de 17de eeuw meer veld te winnen.

III

De *charte, kaart* of *keur* van den 19 Augustus 1548, verleend door Lambrecht Millinck, zouden wij kunnen noemen het *algemeen reglement* voor St. Joris, bevattende in hoofdzaak bepalingen of voorschriften voor het *bestuur* van het gild, dus in zekeren zin omschrijvende de rechten en verplichtingen van de *oversten* (hop- of hoofdlieden), den *gildekoning* en de *dekens* tegenover de schuttebroeders, terwijl de *ordonnantie* van denzelfden datum meer is een reglement *voor de gildebroeders onderling*, omschrijvende hunne rechten en verplichtingen tegenover hunne *overlieden* en tegenover elkander. Een scherpe grens hiertusschen is niet te trekken; gelijk hieronder blijken zal, komen sommige punten in beide met elkander overeen. De kaart van 1548 komt hoofdzakelijk op de volgende 14 artikelen neer:

1. Wie lid van St. Joris, dus een *medeschut* of *gildebroeder*, wenscht te worden, moet dat verzoeken aan de *oversten*, den *koning* en de *dekens*.

2. Indien hij als lid aangenomen is, moet hij door de dekens worden *gedoopt* en daarbij den *eed afleggen* [1]) van

1) Die eed luidde aldus: *Wy* (dat zijn de gildebroeders) *geloven by Godt, by onse lieve Vrouwe ende by den h. Ridder St. Joris, alle dese punten, in deser taefelen begrepen, naer alle onse maght, sonder argh of list daer in te suecken, te onderhouden, de een den anderen vast ende stedigh te houden, nogh* (= noch) *die voorschreven punten te breken, nogh* (= noch) *daer tegen te doen nogh* (= noch) *te spreken met eenigh reght: Soo moet ons Godt helpen ende den h. Ridder St Joris.*

altijd getrouwelijk de *kaart* der schutterije *in alle punten te onderhouden*. Wordt iemand enkel gedoopt door sommige schuttebroeders en niet door de *dekens*, dan is die doop *ongeldig*: hij wordt *niet* als lid aangenomen, en de overtredende gildebroeders verbeuren eene boete van 6 stuivers ten bate van de gemeene kas.

3. Wie eenmaal schut is, zal schut blijven, tenzij hij zijn lidmaatschap *misbruikt*. Wie als lid wenscht uit te treden, moet aan de dekens 20 Brabantsche stuivers *af-* of *uitgaansgeld* betalen ten behoeve van de gemeene kas.

4. Indien een der schutten een medeschut *beliegt, of vloekt by God off by die wonden ons Heeren Jesu Christi off by dat weerdige heylige Sacrament*, zal hij telkenmale verbeuren 5 stuivers ten bate als boven.

5. De *dekens* worden gekozen door de *oversten*, den *koning* en het *meerendeel der schutten*. Indien de verkozen deken weigert zijne benoeming aan te nemen, verbeurt hij 20 stuivers ten behoeve als boven. De gekozen deken moet een *eed* afleggen, waarbij hij verklaart steeds het *profijt* der schutten op het oog te hebben, hun *schade te schutten* en hun *eer te bewaren*, alles op kosten der gemeene schuttebroeders. En omgekeerd moeten de gildebroeders den deken een *vreebant leggen*, dat wil zeggen, dat niemand van hen op den deken zal afgeven of met hem twist zoeken of hem belasteren. Wie dat wel doet, zal telkenmale verbeuren een carolus gulden van 20 stuivers ten bate der gemeene schutten. De *oude of afgegane koning zal altijd deken wezen*.

6. Als een schut trouwt, zal hij verplicht zijn 20 stuivers aan de dekens te betalen ten behoeve der gemeene kas En indien een schut sterft, *soo sullen die schutten eerlijck met haer schutskleet mede ter kercke gaen ende die misse hooren ende offeren over haren medeschut, die overleden wesen sal*. Wie zulks weigert en niettemin zich in de vrijheid Waalwijk bevindt, zal, ten behoeve als boven, een boete van 6 stuivers verbeuren. En de weduwe of de erfgenamen van den overleden gildebroeder moeten

daarvoor aan de dekens 20 stuivers betalen ten bate der gemeene kas.

7. *Oft gebeurde dat die koninck met die gemeyn schuts gebeden worden op een eerste misse ofte bruyloft, twee mylen rontom onser vryheyt, daer sullen die schutten eerlijck met haren koninck ende met haer schutscleet trekken, ende elck sal verbonden zijn te geven ses stuyvers, niet min maer meer, believet hem, ende wie niet mede en trekt ende in die vryheyt is, die sal verbeuren vijftien stuyvers tot behoeff den gemeynen schutten.*

8. Indien *die koninck metten gemeynen schutten ergens toogh om eenighen koninck te schencken,* [1]) *off dat die koninck metten gemeynen schutten ergens beschreven worden om prysen te schieten ter doilen* (doele) *ofte ter locht,* [2]) *dat alsdan elck schut met sijn schutscleet trecken sal op de verbeurte van vijftien stuyvers.* Wie ziek is, mag natuurlijk thuis blijven en is vrij van boete. Mocht een der gildebroeders, na den afloop van het prijsschieten, bij vrienden of kennissen wenschen te blijven overnachten en dus met zijne kameraden 's avonds niet mede naar huis te trekken, dan moet hij daartoe verlof verzoeken aan den koning. Zoo hij dat verlof niet krijgt en toch wegblijft, verbeurt hij 6 stuivers.

9. Wordt door de oversten, den koning en de dekens geordonneerd eenige veranderingen in de schuttersklederen te brengen of bevolen nieuwe *tabbarts* of *silver op de mouwen* te maken, en is dat door eenig schut op den bepaalden dag niet geschied, dan verbeurt de overtreder eene boete van 20 stuivers.

10. Ieder jaar zal op een vastgestelden dag door de gemeene schutten naar den *vogel* of *papegaai* geschoten worden. Op *St. Jorisdag*, dat is 23 April, zal in het *gildehuis* (een gekozen herberg, want te Waalwijk was geen bepaald gildehuis) *geteerd worden*. Mochten er bij die of andere gelegenheden twisten of geschillen onder de gildebroeders ontstaan, dan zullen die *krakeelen* door de meergenoemde overheidslieden worden *nedergelegd* of beslecht.

1) In de beteekenis van *begiftigen*: met geschenken vereeren of begiftigen.
2) *Ter lecht* = op den schutsboom.

De breuken of boeten, die dan op de aanleggers zullen verhaald worden, worden mede door het gildebestuur vastgesteld.

11. Op den dag dat naar den vogel zal geschoten worden, zullen de schutters *om eenen vryen koninck schieten, vry alle tijt van synen kost*, dat wil zeggen, dat de nieuwe koning dien dag vrij verteer (eten en drinken) zal hebben. Maar de nieuwe koning is echter verplicht op den *teerdag* aan de gildebroeders *eenen haemel ende een ton biers te schencken, soo hy daer eer af wil hebben*. Bij het teren mogen de dekens geen onderscheid maken tusschen eenen rijken en eenen armen koning: wordt een arme schutter tot koning uitgeroepen, dan heeft hij dezelfde rechten als een rijke en omgekeerd. De dekens *sullen den eenen koninck niet meer costs of biers senden in des koninckx hoff als den anderen*.

12. Bij het vogelschieten zullen de dekens uitmaken tot hoe laat de gildebroeders 's avonds in de herberg zullen mogen blijven, of, gelijk in het origineel staat: *tot hoe lange die vergaederinge van den gemeynen schutten dueren sal.* [1]) Dunkt het hun laat genoeg, dan moet iedereen vertrekken. Na het vastgestelde uur mag aan niemand meer bier geschonken worden. Wie daarmede niet tevreden is en meer *biers wil hebben*, verbeurt in de eerste plaats 6 stuivers en bovendien zal hij *verbeuren of hy op die deeckens eer gesproken hadde* en is hij verplicht *den koninck eerlycke 't huys te leyden*. En den volgenden morgen, na het vogelschieten, mogen de dekens aan geen schut *cost of bier langen*, die niet ter kerke is geweest en de mis heeft gehoord. Als de *misse uyt sal sijn*, mogen de schutters met den koning in de herberg een pot biers gaan drinken.

13. De schutten zijn verbonden om op *St. Jorisdag, 23 April*, gezamenlijk eenen maaltijd te houden. De bijeenkomstplaats in zekere herberg zal door de dekens aangewezen worden. Wie buiten ziekte niet verschijnt,

1) Het vertrek in de herberg, waar vergaderd werd, heette *gildekamer*.

verbeurt eene boete van 6 stuivers en moet toch zijnen niet genoten maaltijd aan de dekens betalen. Alvorens echter ter maaltijd te gaan, zijn de gildebroeders verplicht met hunnen koning ter kerke te gaan *en aldaer te offeren*, op verbeurte van 6 stuivers ten bate als boven.

14. Een *buytenschut* mag niet in het gild opgenomen worden, tenzij met goedvinden van de oversten, den koning en de dekens. Zoo een buitenschut bij het koningschieten den vogel of papegaai afschoot en dus volgens het reglement koning moest worden, moest hij de beslissing daarvan overlaten aan de dekens. Namen deze het zeldzame geval gunstig op, *dan was hij koning*, zoo niet, dan bleef *de oude koning nog een jaar koning*, maar moest aan den „buitenkoning", van wien men niet gediend was, eene vergoeding betalen van minstens 15 stuivers, of, gelijk het in het origineel heet: *die sal dat span verbeteren vijftien stuyvers, niet min maer meer, believet hem.* [1]) Mochten eenige schutters in gebreke blijven hun aandeel in de kosten van den jaarlijkschen maaltijd *aen den weert* te betalen, dan zullen de dekens moeten zorgen, dat de ontbrekende gelden binnenkomen. In het algemeen kan men zeggen, dat alle *breuken* of boeten, die de gildebroeders over het gansche jaar verbeurd hadden, door de dekens moesten *afgericht* en geïnd worden als *verwonnen schult, ende met geenen recht daer tegen te doen of te doen doen*. Ten slotte moest een gildebroeder, die *een gast ter maaltijd nooyde*, voor dezen betalen.

Bovenstaande veertien artikelen werden den 19 Augustus 1548 door Lambrecht Millinck verleden voor de Waalwijksche schepenen Gijsbert Woutersen en Adriaen Goossens en tevens in de registers der schepenbank geregistreerd.

(Wordt vervolgd)

1) Later zal blijken, dat toch wel degelijk af en toe een *buitenlid koning* werd.

Bredasche tak

II

IV. Otto van Bruheze was een aanzienlijk burger in zijn geboortestad. In 1515 en 1517 is hij deken van het kloveniersgilde, in 1517 en 1529 van de oude schutters. Hij treedt op als schepen in 1507, 1508, 1511 en 1526 en staat in 1528 en twee volgende jaren als burgemeester aan het hoofd der stedelijke regeering. Van 1515 tot aan zijn dood is hij schout over Terheiden, en in 1518 en 1520 ook waarnemend schout van Breda.[1] Op het einde van zijn leven schijnen zijn geldelijke zaken niet rooskleurig te zijn geweest. Onder graaf Hendrik had de rekenkamer bepaald, dat de ambtenaren een borg moesten stellen voor hun ambtelijk beheer, en in den regel nam een bloed- of aanverwant dien plicht op zich. De schout van Terheiden nam op het laatst van 1531 als borg aan Jan Willems van Bairle, de mesmaker.[2]

Hij overleed 17 Jan. 1531 en werd begraven in de O. L. V. kerk.[3] Op den eenvoudigen zerk is een grafschrift gebeeldhouwd in den vorm van een rond zegel, waarin het wapenschild met de drie horens, bekroond door een open helm met een der horens als helmteeken en omgeven van de dekkleeden Het randschrift luidt:

hier leet begᵛᵉ otto sone Cornelis vā bruheze in sijn tijd schouteth van der heyde die sterf aᵒ xvᶜ xxxi xvij dach mart.[4]

Hij trouwde omtrent 1507 met Maria van Diemen, bij wie hij twee kinderen had. Zij hertrouwde, waarschijnlijk in 1536, daar zij dat jaar het familie-huis

1) De jaartallen zijner ambten zijn ontleend aan de schepen-protocollen: ik heb geen gebruik gemaakt van de opgaven in E. v. Goor.

2) G. A. Breda, R. 436:2vo.

3) A. p.: 31 heeft eene acte van 15 Febr. 1531 (n. s.), welke zijne vrouw weduwe noemt; moet op de zerk niet gelezen worden **ianuarii** in plaats van **martii**?

4) *De Grafzerken* n. 10.

verkoopt, met Anthonis van Rijswijk uit Breda. Deze was door keizer Karel V aangesteld tot drossaart en olderman te Harlingen. [1])

Ridder Jan van Diemen, van wien Otto's vrouw eene dochter was, woonde in 1481 te Breda met zijne echtgenoote Mechtelt van Zelbach.[2]) Hij zat eenige jaren in de Bredasche schepenbank en overleed rond 7 April 1524.[3])

Deze familie van Diemen voerde in haar wapen het zgn. rad van Heusden (zie afbeelding yan bovengenoemden zerk) en staat dus niet in verband met het geslacht, waarvan Math. van Balen een geslachtsboom geeft.

Van het adellijk geslacht van Zelbach is weinig bekend.

Claas van Zelbach, gehuwd met Hadewig van Dordrecht, betaalt 24 Aug. 1412 leenrechten voor twee leengoederen te Oisterwijk.[4]) Herman van Zelbach, geheeten Meloe, was rond dien tijd drossaard over de Bredasche heerlijkheid. Frederik van Z. gen. Meloe overleed 27 Juli 1488,[5]) in 1449 was hij reeds gehuwd met Petronilla van Caerschot, dochter van Peter;[6]) zij overleed 28 Oct. 1500.[7]) Uit dit huwelijk werden geboren: *a* genoemde Mechtelt; *b* Herman, 1496-1500 burgemeester van Breda, aldaar overleden 30 Aug. 1515,[8]) nalatende eene dochter Margaretha; *c* Anna, zuster in het St. Clara-klooster te 's Hertogenbosch; *d* mr. Cornelis, overleden 4 Febr. 1509 te Utrecht als kanunnik van St. Salvator; *e* Godevaart, als wiens kinderen worden genoemd: Jacob; Maria en Jan, kapelaan der St. Maartenskerk te Utrecht (1537-1550). Nog vond ik: Willem, schepen te Breda in 1495;[9]) Lijsbet van Zelbach in 1522 met haar zoon Jan van Schorlemberch.[10])

1. Frans van Bruheze zal geboren zijn rond 1490. Den laatsten Febr. 1504 wordt aan de universiteit van Leuven ingeschreven de leerling van het college De Valk *Franciscus de Brohese de Breda, dives.*[11]) Zijn oudoom, Herman van Zelbach, die als peter gestaan had bij het doopsel, schonk hem 20 Nov. 1508 eene lijfrente.[12]) Hij

1) G. A. Breda. R. 412:26vo, 452 114
2) R A. 's Hert., Oosterhout n. 260. 3) G. A Breda, R. 430
4) R. A. Brussel, *Comptes* 17145:171vo. 5) H v. P., V:384.
6) *Oork. St. Cath-dal*: 244; 282. 7) H v. P., V:411
8) A. p.:393 9) *Cartularium Begijnhof*: 127.
10) Ontleend aan G A. Breda: R. 415:19vo, 68, 173vo 210vo; 416:49; 417:27vo en 29vo; 424:46; 429:17vo; 443:27vo
11) R A Brussel: *Leuven* n. 23:110 12) Breda R. 437:165vo.

overleed vóór 6 Juni 1536, na een zeer bewogen leven. Zijne moeder immers verklaarde dien dag voor de Bredasche schepenbank, dat zij „voor wylen Franchoysen, haren soon, bynnen sijn leven betaelt had zekere schulden, die hy van peerden ende andere sculdich was; dat zy oick voir hem, ter tyde van zijn vangenisse, diverse reysen soo in den Hage, ter Goude, tot Bruessel ende anders gedaen hadde." [1])

Hij huwde, vóór 1530, met Elisabeth van der Vorst, [2]) die hem drie kinderen schonk. Als dochter van Jan v. d. Vorst, heer van Loonbeke nabij Leuven, [3]) had zij eene rente op deze heerlijkheid. Voor den tweeden keer is Frans getrouwd met eene Mechtelt Dyrcx. [4])

a. Engelbrecht van Bruheze werd priester en verkreeg een kanonikaat in de domkerk van Utrecht. [5])

b. Jan van Bruheze is, volgens pater van Lommel, geboren 3 Mei 1527. [6]) Reeds op jeugdigen leeftijd werd hij bestemd voor den geestelijken stand, en als clericus was hij in 1540 in dienst bij zijn oom, Peter v. d. Vorst, bisschop van Acqui. [7]) Diens invloed bezorgde hem een kanonikaat aan de Utrechtsche hoofdkerk, dat hem 4 Apr. 1542 werd verleend. Vijf en twintig jaren later werd hij aangesteld tot tresorier van het kapittel, dat hem 22 Apr. 1572, na het overlijden van Joh. v. d. Vecht, koos tot zijn deken. [8]) Deze waardigheid nam hij in bezit 20 Mei 1573. Als overtuigd koningsgezinde voelde hij zich niet veilig te Utrecht en vertrok in Mei 1577 over Emmerik naar Utrecht. Na het overlijden van bisschop Knyff benoemde de koning hem tot bisschop van Groningen, en 2 Jan. 1592 tot aartstbisschop van Utrecht. [9])

1) A p 441 : 84vo.

2) Galesloot, *Invent. Cour féod* II : 209; vgl. Breda R 437 : 65vo.

3) Galesloot, a. p.; afb. kasteel o a. de Cantillon, *Vermakelijkheden* II : 150

4) Breda, R 441 : 85. 5) A p 461 : 153; 467 : 159vo; 809 : 235vo.

6 *Arch Aartsb Utr* VI : 187, zonder vermelding van bron.

7) Brom, *Archivalia in Italië* I n. 309.

8) *Arch. Aartsb. Utr* VI : 192 e. v.; zijn voorganger was niet Jan v. d. Vorst, zooals Gasman in *N. N. Biogr. Woordenb.* i. v. zegt, daar deze 8 Nov. 1546 reeds was overleden: H. v. P., V : 180.

9) Benoemingsbrieven *Archief* VI : 210, 1

De tijdsomstandigheden verhinderden hem deze zetels in bezit te nemen en de bisschoppelijke wijding te ontvangen. De leden van het Utrechtsch kapittel waren vol lof over zijn levenswandel en prezen hem als een „wel sprekend en geleerd heer." Het is mij niet bekend aan welke hoogeschool hij het doctoraat in beide rechten heeft behaald. [1]) Te Keulen werd hij benoemd tot kanunnik der kathedrale kerk en schonk de Paus hem de waardigheid van protonotarius apostolicus. Hij overleed daar 10 Sept. 1600 en werd er in het hoogkoor der Karthuizers-kerk begraven. De grafzerk droeg het opschrift [2])

Anno a Christo nato 1600, 16 Septembris obiit reverendissim. d. Joannes a Bruhesen, juris utriusque doctor, ecclesiae Ultrajectinae primo decanus ac postea designatus archiepiscopus, protonotarius apostolicus et metropolitanae ecclesiae Coloniensis presbyter canonicus.

Cujus anima requiescat in pace.

In 1572 onderteekende hij: Jo. a Bruhesa. [3])

c. Cornelis, de eerste aan wien de Bredasche schepenen den titel van „jonker" geven; in 1559 teekent hij te Leuven een volmacht ten name van zijn broer Engelbrecht; [4]) in 1558 vind ik hem als kanunnik der kathedrale kerk te Kamerijk. [5])

2. Magdalena van Bruheze trad in het huwelijk met mr. Frans Smits, licentiaat in de medicijnen; zij bracht als huwelijksgoed mede een tiend op het Spijck onder Almkerk. Zij overleed op het einde van 1538, een jeugdig kind nalatend.

Haar man was geneesheer te Mechelen en een zoon van Matheus Heyns „die men noempt Smits". [6]) Hij overleed 19 Febr. 1549 en werd begraven in de kerk der Minderbroeders-Recollecten te Mechelen. [7])

1) Alleen de benoemingsbrief van 1592 noemt hem dokter in de godgeleerdheid.
2) Havensius, *De erectione novorum episcopatuum:* 53.
3) C. v. V. portef. 217. 4) Breda R. 457; 159vo. 5) A. p. 463: 47.
6) A. p. 444: 8vo. 7) *Bulletin Cercle archèol. de Malines* X: 176.

Jan Smits, de zoon was minderjarig nog in 1552.[1]) Krachtens het testament zijner moeder zou het levens onderhoud tot aan zijn twintigste jaar zijn ten laste van den vader en bij het bereiken van zijn 12e levensjaar moest hij naar school worden gezonden „om de franscoysche tale te leeren". In 1564 was hij priester.[2])

IV2. Jan, de tweede zoon van Cornelis (III2), woonde in 1507 waarschijnlijk te Oosterhout, wijl hij voor schepenen aldaar een volmacht verleende ten name van zijn broer.[3]) Hij overleed rond 1528, vermoedelijk te Steenbergen.

In 1510 is hij gehuwd met Leonarda de Bye, die als huwelijksgoed meebracht eene hofstede op Overbroek onder Prinsenhage. Zij is overleden in 1518 of 19.[4]) Daarna trouwde hij te Steenbergen (1520) met eene weduwe, Agnes van Serooskerke. Zij had daar een huis in de Breestraat, dat kort na haar huwelijk verkocht werd aan Barbara, weduwe van mr. Herber van Houwelinde.[5])

Leonarda de Bye was eene dochter van Willem de Bye, in 1492 burgemeester van Breda en 10 Maart 1504 aldaar overleden,[6]) en van Geertruid Colevers. Zij woonden in de Visscherstraat, op den hoek van het steegje langs de zuidzijde van hun huis.[7]) Uit dit huwelijk werden geboren: *a.* Gerrit, die als aandeel der ouderlijke nalatenschap kreeg de huizinge Groenendaal onder Hilvarenbeek met de helft eener hofstede onder Gageldonck; *b.* Barbara had bij haar huwelijk met Jan van Hoekelem eene hofstede onder Hoeven gekregen; *c.* Katharina huwde Jan van Ranst en had als haar deel meegekregen een huis in Oudenbosch.[8])

Dit Bredasche geslacht voerde een gevierendeeld wapen: 1 en 4 drie molenijzers; 2 en 3 beurtelings gekanteelde dwarsbalken. Aldus Willem de Bye in 1458;[9]) Jan de Bye in 1375.[10])

1) G. A. Bred. R. 457:50vo; 808:47. 2) A. p. 469 129.
3) A. p. 417:167vo. 4) A. p. 419:155.
5) R. A. 's Hert.: Steenbergen, R 3:82; 204:425; 205:141vo.
6) H. v. P., V:350. 7) G. A. Breda 427: 37vo; 67vo.
8) A. p 426:43vo; 428:25. 9) *Taxandria* XXV:154.
10) de Raadt I:250.

Dezelfde wapenfiguren vertoont het zegel van Jacob de Rover, schepen in Breda van 1362 af. [1])

Het is duidelijk, dat dit samengestelde wapen wijst naar eene huwelijksverbintenis van een de Roovere (molenijzers) met een afstammelinge uit het land van Arkel.

De familie-naam de Bye is ontleend aan eene hofstede de Bie onder Prinsenhage.

De samenstelling eener aaneengesloten genealogie schijnt mij vooreerst niet mogelijk. Ik geef daarom hier de losse berichten, welke aan anderen misschien nuttig kunnen zijn voor een verder onderzoek.

Een Jan de Bye had twee zonen, die door den stichter van het Bredasche kapittel in 1303 tot kanunnikken werden benoemd: Wouter, wiens sterfdag op 6 Augustus viel; Jacob, die enkel de wijding van subdiaken heeft ontvangen en wiens sterfdag 9 Augustus is. [2])

Jan van der Bye en Gielis, zijn broer, verleenen in 1330 aan St. Catharina-dal een weg door hun goed „de Bie". [3]) In den laatste meen ik te mogen erkennen Gysbert de Bye, die volgens het necrologium 11 Febr. 1351 is overleden. [4]) De eerste woonde blijkbaar in 1330 te Breda: „acta sunt hec in Breda in domo habitationis Johannis dicti Bye". [5]) Het necrologium van Tongerloo herdenkt op 27 April den sterfdag van „Jan Bye en zyne echtgenoote, die een roggerente hadden geschonken". [6])

Onder de leenmannen van Breda in 1353 wordt genoemd *Jacop, die men heit Rover Jan Byessone;* het randschrift van zijn zegel noemt hem Jacob dictus Rover. [7])

In 1375 zegelt Jan de Bie Roverssone; hij was gevangen genomen in den slag van Bäsweiler. [8]) Hij zal dezelfde zijn, die op 5 Maart door het necrologium wordt vermeld: obitus Johannis Bye filii Jacobi Rovers anno 1399. [9])

Op 13 Juni staat aangegeven de sterfdag van Jan Bye en zijne echtgenoote Elisabeth en hunne dochter Mechteld. [10]) Havermans kende in 1375 een Jan de B. met zijne vrouw Lijsbet Reisenaalden, dochter van Gheert.

Een Jan die Bye vestigt in 1428 een rente op de hofstede de Craen onder Rijsbergen. Hij had een zoon Jan. Tegelijk leefde zijne nicht Katharina de Bye, eene dochter van den bastaard Jan de Bye. [11])

---

1) *Nederl. Heraut* IV: 111; een ander duidelijk zegel aan akte 1357 in N.D f 431: XIII. 2) H. v. P, V: 387, 8. 3) *Carte St. Cath.-dal* n. 48.
4) H. v. P, V: 345 5) Abdij Tongerloo, Cart. A. f. 170vo
6) *Necrologium*: 82. 7) *Nederl. Heraut* IV: 111 8) de Raadt a. p.
9) H. v. P, V: 349: het jaartal 1599 is zeker een font. 10) A. p.: 373.
11) *Cartularium St. Catharina dal* n. 288 en 91.

In datzelfde jaar 1428 leefden te Breda:

Hendrik de Bye, kanunnik en sinds 1449 deken der O.L.V. kerk; hij overleed 23 November 1461;[1] hij erfde van Philips v. d. Leck diens huis in de Steenbrugstraat.

Jan de Bye; beiden waren bloedverwanten van Philips van de Leck, zooals deze in zijn testament zegt.[2] Bestaande genealogiën kennen een huwelijk van Willem de Bye en Jenneke v. d. Leck.[3]

Willem de Bye, die een zoon was van een Jan de Bye, is hofmeester geweest van Jacoba van Beieren. Deze schonk hem 10 Dec. 1430 „om menigen dienstwille" de ambachtsheerlijkheid 's-Gravenpolder op Zuid Beveland.[4] Zeven jaren later werd zij door hem verkocht. Hertog Philips van Bourgondie gelastte 11 April 1433 zijnen tresorier, 7.000 Dordtsche schilden uit te betalen aan den schildknaap Willem de Bye, waarvan 6.000 voor diens persoonlijk gebruik, 1.000 „pour distribuer à sa discrétion, ou il scet que c'est nostre plaisir.[5] In het voorjaar 1436 kocht hij van Willem v. d. Leck, heer van Berg en Hedel, de heerlijkheid Gageldonck,[6] en 12 Juni 1445 de heerlijkheid Hambroeck van Jan van Hambroeck gezegd Beversluis.[7] Deze goederen werden 27 Febr. 1460 door hem verkocht aan den heer van Breda[8] „om sekeren synen nootoirbare", zooals hij veertien dagen te voren verklaard had voor het Brabantsche leenhof.[9] Hij maakte 26 Febr. 1466 zijn testament, waarin hij „openbairlijc bekende sijn goede meestdeel gecregen ende verworven te hebben in dienste der hogeborender vorstynnen vrouwe Jacop van Hollant zaliger ghedachten".[10] Als zijn sterfdag geeft het necrologium 27 Maart.[11]

Waarschijnlijk is hij voor de tweede maal gehuwd met Cornelie van Dongen, dochter van Roelof, die van haar vader 4 Dec. 1463 een erfrente meekreeg „tot hulpe van hueren hylic met Willem de Bye."[12]

Zijn naamgenoot, Willem de Bye, was 4 Maart 1472 door den heer van Breda aangewezen tot burgemeester der stad als opvolger van Gerrit Cristus,[13] maar den volgenden dag werd Floris van Nispen hiervoor uitverkoren.[14] Willem de Bye moest dien opvolgen als kastelein van het kasteel. Vermoedelijk is hij de-

1) H. v. P., V: 417. 2) *Cart. St. Catharina-dal* n. 294.
3) *Taxandria* XXV: 105. 4) F. v. Mieris IV: 991. 5) Ibidem IV: 1001.
6) R. A. Grav. N. D. f. 260 n. XXXVII.
7) R. A. Brussel. *Cour féodale* n. 19 f. 401.
8) *Taxandria* XXV: 155, naar het origineel in N. D. f. 258 n. XXIV.
9) Afschrift door Adr. Haverans, C. v. V, n. 92.
10) Kon. Bibl. Brussel, H. S. n. 4472: 128 (v. d. Gheyn V: 698).
11) H. v. P., V: 347. 12) G. A. Breda, R. 445: 146vo. 13) C. v. V. n. 92.
14) *Taxandria* XXV: 154.

zelfde, die in 1461, 25 Nov. aftrad als rentmeester van Oudenbosch.[1]) Als schepen van Breda wordt hij reeds genoemd in 1469. Hij overleed in 10 Maart 1504.[2])

Eene aanteekening van A. Havermans noemt een Philips de Bye als schout van Oosterhout in 1439 e. v.

De kinderen uit zijn huwelijk met Geertruid Colever zijn boven vermeld geworden.

In de Bredasche schepen-protocollen vond ik over hen nog:

Gerrit, de oudste, woonde „opt slootken genaemt Gruenendael" onder Hilvarenbeek.[3]) Hij is tweemaal gehuwd geweest, maar nergens vond ik de namen zijner echtgenoóten.

Een zoon uit het tweede huwelijk, Goossen, was reeds in Mei 1548 overleden.

Philips uit het eerste huwelijk verbleef insgelijks op Groenendaal.[4]) Deze werd 24 April 1542, tijdens het leven van zijn vader, beleend met eene rente van 117 rijnsche guldens op de helft van Gageldonck.

Zijn zoon Willem werd 23 Aug. 1559 daarmede beleend, daar het hem was toebedeeld na den dood zijns vaders, „in broederlijcke en zusterlijcke deelinge.'[5])

Op het einde der 15e eeuw was schout te Prinsenhage Philips de Bye. Hij had eene zuster Agnes, die een zoon had „Jan Mathijszone, die men noempt Jan de Bye";[6]) Zij waren kinderen van Jan de Bye. De schout zal overleden zijn in 1509, daar dat jaar als schout van Prinsenhage optreedt Claus Schut.[7])

Van zijne eerste vrouw, Alijt Cristus, zijn twee kinderen bekend:

a. Jan, over wien aanstonds; *b.* Cornelie.[8])

Zijne tweede vrouw heette Katharina van Wijck; zij was eene zuster van Joost van Wijck, gehuwd met Joanna van Herlaer.[9]) Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren:

c. Anthonis; *d.* Jan; *e.* Willem.[10])

Jan (a) de Bye „d' oude wylen Philips outste zoon"[11]) is gehuwd geweest met Marie van Oudheusden, die in Dec. 1522 reeds weduwe was.[12]) Hij bezat „die huysinge, schuere enz. gelegen tot Buerstede aen het goir."[13])

Dit goed is later in het bezit van de weduwe van

Philips de Bye, zoodat waarschijnlijk hij een zoon is van de Bye - van Oudheusden. Ik meen, dat hij is „joncker Philips de

1) R. A. Grav., C. v. Br. 473. 2) H. v. P., V: 350
3) Zie over dit huis *Taxandria*. XVII. 4) G. A. Breda, R. 806: 23.
5) Extract uit het leenboek f. XXXIII. 6) G. A. Breda R. 462; 58vo.
7) G. A. Breda R. 418; 62vo. 8) A. p. R. 419: 109vo.
9) A. p. R. 426: 166. 10) A. p. R. 424: 148. 11) A. p. R. 419: 62vo.
12) A. p. R. 429: 129. 13) A. p. R. 415: 247.

Bye, door wien 2 Jan. 1552 jhr. Philips van Weybourch, schepen in Woudrichem, wordt aangestetd tot beheerder zijner goederen in die omgeving, o. a. eene hofstede in Oppel.[1]) Hij maakte 14 Aug. 1553 le Breda testament, waaruit blijkt, dat hij geen kinderen naliet.[2]) Hij is gehuwd geweest met Henriette des Barres, volgens Buchell, eene dochter van Willem en van Margaretha de Gevarre.[3]) Deze is (te Brussel) hertrouwd met jhr. Steven van Zuylen,[4]) hofmeester van den graaf van Egmont. Hij maakte 23 Maart 1555 te Breda testament, nalatende eene dochter Margaretha. De weduwe is tusschen 1564 en 1567 voor de derde maal gehuwd met jhr. Joh. de Bonnat, heer van Cormaillon.[5]) Beiden werden door Alva verbannen.[6])

Willem (*c*), de jongste zoon van den schout te Prinsenhage, is wellicht jhr. Willem de Bye, die 10 Juli 1581 erkent 500 gulden geleend te hebben vnn jhr. Joh. de Grüpper, kapitein eener afdeeling lichte ruiterij van graaf de Berlaymont). Wellicht dezelfde, die gehuwd was met Elizabeth van Gilze, van wie de hofstede Beversluis verbeurd is verklaard door den koning.[8])

Bij het onderzoek der koninklijke commissarissen in 1570 verklaarde advokaat Nic. v. d. Brande, dat hij W. de B. houdt „voor suspcit ende culpable van heresie", omdat hij „in de tyden van den voorleden troublen zijn kint heeft doen doopen binnen zynen huyse by den pastoor alhier zonder chrisma, denwelcken hy noyt en heeft zien misse hooren". De pastoor moest die beschuldiging erkennen, doch deze voegde er aan toe, dat hij „onlanck in presentie van hem by den bisschop van Antwerpen gereconcilieert is geweest".[9]) Hij bezat een huis in de Steenbrugstraat.[10])

Gijsbrecht de Bye staat in de rekening van Hendrik Montens aangegeven als een broer van Gerrit de Bye. Hij is gehuwd geweest met Margaretha van Coulsteren. Uit dit huwelijk zijn drie dochters bekend:[11])

a. Katharina, de vrouw van Jan v. d. Straten. Deze koopt 6 Juni 1537 van den Bredaschen schout Jan v. d. Wyngaarde het goed Tichelt onder Rijsbergen voor 4320 karelsgulden.[12])

b. Adriana gehuwd met Jan Beyerlinck, een zoon van Laureis.[13]) Haar man overleed 15 Maart 1550.[14])

---

1) R. 808 : 1vo. 2) R. 1015 : 150. 3) *Nederl. Leeuw* 1920 : 21
4) Zijn broers waren Adriaan, kan. van St. Jan te Utrecht en Dirk a p. R. 810 : 15.
5) A p. R. 811 : 86. 6) Commission Royale d'Hist. *Bulletins* 1865 : 54.
7) G. A. Breda R 485 : 136.
8) A. p. R 486 : 114 vo. Dit goed behoorde in 1517 aan Cornelie van Daelhem.
9) R. A. Brussel *Cons. des Troubles* II : 108 10) A. p. *Comptes* n. 18382.
11) A. p. R. 442 75 vo. 12) A. p. f. 82.
13) R. A. Hert. B. o Z. R. 221 : 297 14) Sweertius *Monum Sep.* : 358

c. Wilhelmina, in 1538 overleden.

Zij bezaten de gorzen „nu ter tijt geheyten Boonaventuere, omtrent Rotterdamme".

In 1579 is Philips de Bye waarnemend schout van Breda.

In de Bredasche schepenprothocollen vond ik nog:

Jkvr. Anna de Bye, eene zuster van Philips, overleden in 1569. Zij was gehuwd geweest met mr. Cornelis Suys, heer van Rijswijk en president van den Raad van Holland. Bij haar overlijden waren de kinderen nog minderjarig. Zij bezaten de hoeve Hambroek.)

Anna de Bye, dochter van Jan, met haren man mr. Peter de Breul, advocaat in den Grooten Raad van Mechelen, 1532. [2])

Cornelis de Bye in 1532 met zijne kinderen: Jan, priester; Cornelia; Clara; Anneke en Marike. [3])

Hendrik de Bye, overleden in 1513, bij eene Kathelijn vader van Hendrik en van Marie, gehuwd met Lenart van Ham. [4])

Hendrik, de zoon, had, behalve drie dochters: Mechteld; Catharina, gehuwd met Hendrik Gerrit Cornelis Huybrechts, en Laurentia, gehuwd met Peter Hendriks van Baerle, twee zonen: Jan, beleend met een huis en hof te Pulle, na wiens dood 30 Juni 1530 leenhulde doet de vader in naam van zijn zoon Geert. Deze Hendrik was koster te Pulle; hij zegelde met een beurtelings gekanteelden balk, waar over heen een rechterschuinbalk.)

Uit het huwelijk Bruhese-de Bye zijn mij de volgende kinderen bekend; zij werden geboren te Steenbergen: [6])

1. Adriaan, meerderjarig in 1529.

2. Willem; hij legde in 1533 plechtige geloften af te Tongerloo, waar hij 6 Juni 1535 is overleden, na de wijding van subdiaken ontvangen te hebben. [7])

3. Mechtelt, in 1533 de echtgenoote van Jan Koenen.

4. Jan, omtrent 1534 achttien jaren oud, [8]) vraagt 3 Febr. 1548 te Steenbergen een paspoort voor het buitenland. Daarin verklaren de schepenen, dat hij omtrent 32 jaar oud is, „van vader en moeder van wittigen bedde ende gecommen van edelen ouders ende geslachte,

1) A. p. R. 474: 137; 483: 99 vo. 2) A. p. R. 436: 42 3) A. p. f. 96 vo.
4) A. p. R 421: 5. 5) R. A. Brussel *Cour féod.* 352: 524.
6) G. A. Breda, R. 426: 43vo; 427: 80; 428 21; 438: 50.— Mechtelt wordt een paar keer aangeduid met Netken
7) W. v. Spilbeeck, *Necrologium*: 111 8) Breda, R. 804: 30.

wyens voorouders ende naeste vrienden overlange gedient hebben gehadt grave Hendrick van Nassau; welcke voorseide Jan v. Br. alhier staet in goede fame ende name; is van goede conversatie altijt geacht ende gehouden geweest, ende ons verclaerde, dat hy in mijningen is te reysen nae hertoge Henrick van Bruynswijck, onder wie hy zijde zekeren tijd gedient te hebben, gelycke hij alnoch hoopte te doen". [1])

5. Anna; zij was nog ongehuwd in 1536. [2])

(Wordt vervolgd)

Willemstad G. C. A. Juten, past.

TESTAMENT VAN LIEL VAN OOSTERZEEL, WEDUWE VAN WILLEM VAN OOSTERZEEL. BREDA 4 FEBRUARI 1440.

Liel, de vrouw van Willem van Oosterzeel, hoorde tot de familie der Van Goerle, — Arnoud van Goerle noemt Willem „minen swager" [3]) — hun dochter Hildegundis was gehuwd met Arnoldus gen. Houtappel, [4]) en wordt daarom genoemd „joffrouw Houtappels". De van Goerle's schonken de klein tienden van Goirle aan St. Catharinadal te Breda langs hun zuster Catharina, priorin aldaar, [5]) en juffrouw Liel Houtappels, begijn te Mechelen, maakte in 1488 de novaal tienden van Goirle, afkomstig van Willem van Oosterzeel, over aan Vredenberg. [6])

A. E.

1) R. A 's Hert, Steenb. 205:189.
2) Breda, R. 438:50 en 82; R. A. H., Steenb. 205 110 vo.
3) G. C. A. Juten, *Het klooster Vredenberg te Boegmeer*: *Taxandria* XVI:114.
4) *Ibidem*, blz. 116.
5) A Erens, *De Oorkonden van St. Catharinadal.* (Tongerloo 1931) blz 166.
6) G. C. A. Juten, *t. a.*, blz. 30.

In nomine Domini. Amen. Noverint universi et singuli presentes litteras visuri et inspecturi quod anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo, indictione tertia, mensis februarii die quarta, hora quinta post merediem vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Eugenii, divina providentia pape quarti anno nono, honesta et discreta domicella, dicta vulgariter Liel van Oesterzeel, relicta quondam Wilhelmi de Oesterzeel, moram faciens in vico dicto vulgariter die Brugstraet, opidi de Breda, Leodiensis dyocesis, gravi imfirmitate corporis detenta et in lecto sue egritudinis decumbens, intellectu tamen et ratione vigens, nolens intestata ut dicebat decedere, sed anime sue saluti providere, revocando omnia et singula testamenta per eam ante datam presentis testamenti coram quibuscumque personis facta et ordinata omnibus melioribus via, jure, modo et forma quibus melius et efficacius potuit, per viam testamenti seu ultime voluntatis de suis bonis sibi a Deo patre gratiarum benigne super terram collatis, in presencia sue filie legitime dicte vulgariter joffrouw Houtappels, infrascripta laudantis, ratificantis et approbantis, disposuit et ordinavit, prout in cedula tenoris infrascripti per eamdem in verbis thetonicis concepta continetur; quam michi domino Waltero Vos presbytero infrascripto de ipsius manibus recipienti tradidit et per me alta et intelligibili voce, in presentia testium infrascriptorum perlegi fecit prout et eamdem publice perlegi. Cujus cedule tenor sequitur de verbo ad verbum et est talis:

Ic Liel van Oesterzeel heb gemaect dat testament met consent mynre dochter Houtappels want sy myn erfgenaem wesen soude alleen van allen mynen goeden, behoudelyc Hanaert[1]) *mynre dochter ende Lysbetten mynre dochter hairre tochten na inhouden hairre brieven. Inden yersten is myn begeren dat myn dochter Hanaert hebben sal, behalven hoer tochte, twee silveren schalen ende twee silveren lepel, ende Lysbet myn dochter twee silveren schalen ende twee silveren lepel behalven hoer tochte. Item*

1) Kan ook Havaert gelezen worden.

Peeter myn brueder drie sester rogs jairlicx op myn huys alsoe lange als hy levet, ende na sijnre doot te comen op myn dochter Houtappels of haer erfgenaem. Item mynre dochter Borchgraven[1] *twee wilhelmus schilde eens. Item Liel mynre dochter Houtappels twee wilhelmus schilde eens. Item Wouter Aert Houtappels soen vier gulden clinckaerts eens. Item joffrouw Crapels twee arnoldus gulden eens. Item heer Wouter vander Heyden*[2] *of die in syn stede is eenen peeter eens. Item die priesters beyde int cloester*[3] *eenen peeter te gader dat sy tot mynen grave sullen gaen dierste jaer. Item den convent eenen peeter dat sy tot myner grave sullen gaen dierste jaer. Item xxv ellen grauws lakens vyf arme mannen eens tot rocken. Item Diewyn mynre nichten een sester rogs eens inden sacke. Item myn nicht Koecks*[4] *mynen besten tabbaert metten voeder ende myn falie. Item dertien dertichste wil ic gedaen hebben: de sess te Santroysen ten Bergen*[5] *ende die ander sess de regulieren te Emsteyn,*[6] *ende dat een te Breda eer ic begraven bin, op datmen die priesters ghecrighen mach. Item myn joncwijff mynen daghelicsen tabbaert alsoe gevoedert als hy is. Item soe begheer ic dat die anderhalven rijnschen gulden daer die claer ten Boschs*[7] *haer tochte aen hevet, dat die hebbe die nuwe altaer int cloester erflyc jaerlicse missen voer te doen. Dit is myn uyterste begeerte.*

Quam quidem testamentalem ordinacionem presciptam testatrix antedicta valere voluit et robur firmitatis obtinere jure testamenti decedentis, protestans quod si non valeat jure testamenti solempnis quod saltem valeat jure codicilli seu codicillorum, et si non valeat secundum leges quod saltem valeat secundum pias et canonicas sanctiones vel saltem eo modo quo melius valere potest et debet, non obstante quod solempnitates de jure in testamentis requisite non sunt forsan

1) Margriet Houtappels was gehuwd met Dirk de Borchgrave; uit oorkonde 1491 in *Taxandria* VI:25

2) De waarnemende pastoor van Breda. 3) St. Catharinadal te Breda.

4) Ancem Coecks, molenaar te Breda 1432: Vredenberg, n. 19.

5) Karthuizers te St. Geertruidenberg

6) Eemsteen, Windesheimer-klooster bij Dordrecht; Acquay III:19.

7) St Clara-klooster te 's Hertogenbosch.

penitus in premissis observate. Que premissa omnia et singula prefata testatrix peciit a me Waltero Voss de Heydis presbytero, officiante in divinis parochialem ecclesiam de Breda, dum sibi testatrici sacramenta ecclesiastica ministrarem, in scriptis redegi et litteras patentas desuper feci. Et ideo ego Walterus presbyter ante dictus quia premissis interfui una cum testibus subscriptis et ea per modum et formam prescriptos fieri vidi et audivi, presentes litteras manu alterius fideliter scriptas, sigillo meo proprio in fidem et testimonium omnium premissorum duxi muniendas et roborandas. Datum et actum in domo inhabitacionis sepe dicte testatricis, sub anno, indictione, mense, die, hora et pontificatu prescriptis, presentibus ibidem honorabilibus viris magistro Hugene Cloots, presbytero canonico, Waltero Bye, matriculario dicte ecclesie de Breda et Seberto Nouten, testibus Leodiensis dyocesis ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Op rugzijde: *Anderhalf Rynsgulden van joffvrouw Liel Oosterzeel tot missen op den nieuwen altaer in ons kerck erffelyck, 1440.*

Arch. St. Catharina-dal, Oosterhout, port. II n. 17, afschrift XVe eeuw.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

IV.

Gelijk hierboven werd opgemerkt, gelijkt de *ordonnantie* van 1548 in meer dan één opzicht vrij wel op de *charte* van dat jaar. Het opschrift daarvan is: *Dit is die ordonnantie van de schutteryen van Waelwijck, geordineert by den heere van Waelwijck ende de gemeyne broeders.* Omvat de gildekaart of keur echter slechts *14 artikels*, de ordonnantie telt niet minder dan *32 punten*, die op het volgende neerkomen:

1. De gildebroeders, die thans lid van St. Joris zijn of zulks in de toekomst zullen worden, beloven elkander, ter eere van God en van den edelen ridder en martelaar St. Joris, getrouw te zijn, en, op welke plaats zij ook vergaderen mogen, *hetzy op het schietspele of ergens anders waer*, elkander liefde, vriendschap en broederschap te bewijzen. En indien het gebeurde, wat God verhoede, dat in toekomende tijden eenige twist of *ongenucht* onder de gildebroeders mocht verrijzen, dan zullen de dekens schuldig zijn die geschillen *neer te leggen nae gelegentheyt der saecken ende der misdaet.* Zoo een der broeders weigerde met de uitspraak der dekens genoegen te nemen, dan zal hij verbeuren *2 pond* [1]) ten bate der gemeene kas en *2 pond tegen den deeken die hy wederseyt.*

2. Mochten sommige gildebroeders, die door de dekens, ten dienste van het gemeene gild, worden aangewezen om zekere uitgeschreven vergadering bij te wonen, zich van die bijeenkomst *sonder noodsaeck* absenteeren, zoo verbeuren zij 6 stuivers ten behoeve van de kas.

3. Zoo een der gildebroeders op onwaardige wijze zijnen boog ter aarde wierp, zijnen pijl in tweeën brak

1) Een pond Vlaamsch = 6 gulden. Een Parijsch pond = f 0,50.

of zijne pees in stukken sneed, verbeurt hij 6 stuivers. En *soo wie den doele of grave van den schuttershove of anders iet, den gemeynen guldebroeders toebehoorende, ontwee braeck of ter neder wierp met opsetten wille, die sal verbeuren tegen elcken guldenbroeder van den booge ses stuyvers*, en daarbij schuldig zijn het met moedwil gebrokene binnen drie dagen te doen herstellen. Bij gebreke van dien zullen de dekens het op kosten van den onwillige doen repareeren.

4. Indien de gildebroeders *ontboden worden*, om buiten Waalwijk te gaan schieten naar *juweelen*, dan zullen door den koning en de dekens diegenen hunner worden uitgekozen, die als de bekwaamste schutters bekend staan. Wie het weigert, verbeurt eenen gulden. De kosten er aan verbonden zullen vallen op alle broeders *in gelycken parceelen, alsoo verre als dat schietspel geconsenteert wordt by dat meestendeel van de guldebroeders*. De gewonnen *juweelen* zullen ten eeuwigen dage het eigendom van het gild blijven.

5. Mochten de leden van eenig gild buiten Waalwijk te Waalwijk komen schieten en hebben de koning en de dekens van St. Joris dat aan de Waalwijksche gildebroeders doen weten, zoo zullen deze verplicht zijn, dat schieten bij te wonen. Wie thuis blijft, moet niettemin zijn deel in de gezamelijk gemaakte verteringskosten betalen.

6. Wie van de boogschutters op oneerlijke wijze het geld van eenen medebroeder afhandig maakte — in het origineele staat *sijn gelt ontdroege* — zal verplicht zijn *ten naesten schietdage* eene boete te betalen van 6 stuivers aan de gemeene kas en den beroofden gildegenoot schadeloos te stellen.

7. Indien een der gildebroeders in het huwelijk trad en alsdan zijne medebroeders *schutsgewyse* op zijne bruiloft noodde, dan zullen deze schuldig zijn daar te komen, elk met zijne vrouw of zijn *lief*, en aan het bruiloftsmaal deel te nemen, mits gevende ieder minstens eenen *brasspenninck* (= $6^1/_4$ cent).

8. Een iegelijk gildebroeder zal schuldig zijn te houden, te achtervolgen en te voldoen alles, wat door den koning en de dekens en het meerendeel der schuttebroeders zal worden bevolen. Wie het tegendeel doet, verbeurt telken male *2 schellingen* (= 12 stuivers), en wie ongehoorzaam aan de gildewetten *blijft*, wordt uit het gilde *uytgeset sonder synen cost.*

9. Of het *geviele*, dat iemand der broeders zijne *breuken* (boeten) niet binnen 14 dagen na den aanmaningsdag voldeed met *gelde of pande*, die zal dubbele breuken moeten betalen.

10. *Item of iemant van de guldebroeders uytdroegen* (= verklapte, verklikte) *'t geen dat die guldebroeders in haeren raet vermaent hadden, oft oock yemanden van sijn guldebroeders beclapten oft befaemden* (= belasterde), *daer hy mede onteert oft verasteert moght worden, soude verbeuren alsoo dick twee pont ter gulden behoef; ende oft alsoo verre gebeurde dat van woorden manslach quame oft yemant mede verderf worde, soude verbeuren twee gulden ter gulden* (= gilde) *behoef; ende of hy dat dicker dede dan eens, die soude verbeuren synen boog met allen sijnre gereetschappen, daer toe behoorende, ende alsoo uyter schutterye verstooten worden ende nimmermeer weder in dat geselschap mogen comen. Ende oft iemant van de guldebroeders van synen medebroeder iet vernaeme dat denselven droegh aen sijn eer, aan sijn welvaren, aen sijn lijff of aen sijn goet, ende dat sijn gultbroeder niet en weerde oft van synen mede gultbroeder achter synen rugge seyde, dat hem ginck aen sijn eere, aen sijn lijf, of aen sijn goet, die sal verbeuren synen boge metter toebehoorten ende daer nae uytter geselschap verstooten te werden, ende nimmermeer daer inne te mogen comen in alle pointen in deser cedullen begrepen mynen genadighen heere sijnre hoogheyt ende sijns rechts.*

11. De gildegenooten zullen gehouden zijn tweemaal per jaar *de processie te houden met haere kleederen sonder hoet daer over, ende elck met synen boge, te weten eens als men onser Vrouwen beelt omdraeght ende op den heylighen*

sacramentsdage, op te verbeuren, soo wie contrarie dede, ses stuyvers ter gulden behoef.

12. Wie lid van St. Joris wenscht te worden, *hy en sal den coninck ende deekens bidden of hy in haer geselschap comen magh, 't welck die coninck ende deekens condigen sullen den gemeenen guldebroeders.* Mochten eenige leden van het gild den nieuweling om zekere redenen niet wenschen aan te nemen, zoo zal hem dat worden bericht, tevens met de boodschap, dat hij een anderen of beteren tijd moet *verbeiden* of afwachten. Mocht evenwel het tegenhouden van het nieuwe lid door sommige gildebroeders niet gerechtvaardigd of zeer onredelijk zijn, dan hebben de koning en de dekens, na het inwinnen van den raad der andere gildegenooten, de bevoegdheid dat lid toch aan te nemen. Het aangenomen lid is verplicht te schenken een pond was aan St. Joris en 16 stuivers aan het *juweel.*

13. Iedere gildebroeder moet bezitten eenen goeden boog met zijn toebehooren, eene waarde hebbende van eenen Rijnschen gulden, varieerende van f 1.20 tot f 1.30. Wie zulk eenen boog niet had en daarvoor bekeurd werd, moest eene boete van twee schellingen betalen.

14. Wie bij het koningschieten den *papegaai* afschoot en dus koning werd, was gehouden *des anderen daags* aan de gemeene gildebroeders 3 gulden te geven. Maar daarvoor mocht hij met zijne *koninginne* op den schietdag vrijen kost en vrij verteer hebben.

15. Wie zijnen medebroeder beloog of met andere onredelijke woorden te na kwam, zal telkens 6 stuivers verbeuren. En *of hy in toornigen moede sijn mesch op synen medebroeder troeck of dat hy hem sloegh,* zal eenen Arnoldusgulden verbeuren. Die geslagen is, is verplicht dit binnen drie dagen na het voorval te doen weten aan den koning en de dekens. Doet hij dit niet, dan zal de geslagene in dezelfde breuken vallen als de misdadiger. In alle gevallen zijn steeds de dekens met den koning bevoegd de *klachten* en misdaden te *zoenen* en de misdadigers te *corri-*

geeren by rade der gildebroeders. Is iemand *rebel* daarbij en wil hij niet gecorrigeerd worden door zijne *eigene* dekens, dan zullen de Waalwijksche dekens de hangende zaak overgeven *aan de dekens van 's Hertogenbosch*, die den schuldige zullen straffen en van wier uitspraak geen hooger beroep mogelijk is. De kosten der *rebellie* zullen vallen op den gestrafte.

16. Al wat de koning en de dekens zullen ordonneeren, zal moeten geschieden: gildebroeders, die daar tegen *opposeeren*, verbeuren telkens 10 stuivers. *Ende soo wan neer men gebeden wort staetsgewijs, soo sal elcken guldenbroeder schuldigh sijn te comen in schutterye habijt, op de verbeurte van ses stuyvers.*

17. *Item of eenigh van onsen medebroeders tegen den anderen op liep met toornigen moede, daer hy aen braeckte, ende nam hulpe van synen medegueldebroeder, ende sy vielen met hem aen allen den genen, die hem aldaer partye maeckten, dan zullen beide partyen eene boete betalen van een vat biers.*

18. Mocht een der gildegenooten *krakeel* maken met iemand buiten het gild staande, dan zal hij, indien hij ongelijk blijkt te hebben, staan ter correctie van de gemeene gildebroeders *by rade des coninckx ende deekenen.*

19. Als de eene gildegenoot een der anderen kwelde of bezwaarde *om mede te eten of te drinken*, zoo zal hij 2 schellingen verbeuren.

20. Zoo het *geviele*, wat Gode moge verhoeden, dat eenig gildebroeder zich beroemde eene eerbare vrouw of meisje verleid of bedrogen te hebben, of ook iemand *beklapte of befaemde*, die zal voor altijd uit het gild geweerd worden. En wanneer daarbij zulk een uitgestooten broeder *toorende* op een der andere broeders, zoo zullen de gezamenlijke gildegenooten ééne lijn trekken en den uitgestootene blijven weren.

21. Alle Zon- en heilige dagen, van den derden Mei tot Bamis toe, zullen acht gildebroeders, die daartoe door de dekens zullen geordineerd worden, moeten schieten *in die doelen dry spelen.* Wie noodzakelijk buiten de ge-

meente moet zijn, zal vrijgelaten worden, maar een der overige gildegenooten, *aangewesen door het lot*, moet dan voor hem schieten. *Die dat loth verliest, sal gelden eenen vlaemschen.* Alle loten (boeten?) zullen op gezette tijden verdronken worden.

22. *Item oft geviele dat 't regende of quaet weder waere, dat men die lothen niet beschieten en conde, soo sullen die acht guldenbroeders die* .... [1]) *vlaemschen by die medebroeders van onser gulden* (= gilde), *die daer by comen willen, te gader verdrincken. Ende soo wie dat loth valt te schieten, die sullen op die stecken comen altijt alst haren dagh is, als die vesper is gedaen of daer omtrent, ende schieten haer loth, ende die een den anderen niet langer te beyden, ende men sal lothen te IIII uren na der vesper. Ende soo wie daer niet en is, die sal sijn blanck* [2]) *breucken, ende wiens loth dat 't is om te schieten, sal comen met sijn schutter cleederen ende met sijn selfs boge met sijnre toebehoorten, om te verbeuren 1 schelling, terstont te geven.*

23. Indien een der schutten *by de genade Gods aflyvig wierd*, zoo zullen dat de dekens aan de gemeene schutten berichten, en als zulks geschied is, zal ieder lid verplicht zijn bij het begraven met het lijk ter kerke te gaan en te offeren *soo wes hem Godt int hert sent.* Wie verzuimt, verbeurt 2 schellingen. Zoodra de overledene begraven is, *soo sullen die deekens tot hen waert nemen dat beste licht van den baere*, en verder gehouden zijn terstond den boog van den doode aan de erfgenamen uit te reiken.

24. Zoo dikwijls naar den *papegaai* zal geschoten worden, zal ieder gildebroeder schuldig zijn een nieuwen *tabbaert* te maken, gelijk dat de gewoonte is. Op dien nieuwen *tabbaert* moeten *twee zilveren boomen* bevestigd worden, en alles moet gereed zijn op St. Jorisdag den 23 April. *Ende als dat geschieden sal, soo sullen die deekens metten gemeenen guldenbroeders vergaderen ende ordineeren wat coleur dat sy maecken sullen.* Bij meerderheid van

1) Op de opengelaten plaats moeten staan *een zeker getal* ponden Vlaamsch.
2) *Blank* = oude munt van 6 *duiten* of $3\frac{1}{2}$ cent.

stemmen wordt de kleur des tabbaards vastgesteld. Wie zich tegen een en ander *opposeert*, verbeurt een pond.

25. Niemand mag zijnen tabbaard *binnen twee jaren laten dragen* door iemand buiten het gezelschap staande. Wie *contrarie* doet, heeft eene boete van een Arnoldusgulden.

26. Het gildebroederschap zal steeds twee dekens hebben, die twee jaren zullen dienen. Zij worden verkozen door den koning en de gemeene schutten. Elk jaar, als men den papegaai zal schieten, zullen de dekens twee maaltijden *bezorgen*, één 's avonds als men geschoten heeft en één den anderen dag *snoens*. De gezamenlijke kosten zullen door de broeders nà het koningschieten gelijkelijk betaald worden, waarvan de dekens jaarlijks rekening en verantwoording moeten doen. Die kosten bestaan o a. in de *maaltijden, cost van pyperen*[1]), *schencken, cost en onraad van schutterskleederen*. Wie niet op tijd betaalt, moet bovendien een peen (= boete) van 7 stuivers betalen.

27. Wie tot deken verkozen wordt, zal niet mogen weigeren, maar zijne benoeming moeten aannemen. Wie bedankt, verbeurt 4 gulden ten bate der kas.

28. Iedere gildebroeder zal schuldig zijn te vieren en te eeren den edelen ridder en *martelaar St. Joris in synen hoochtijt*, en zal verplicht zijn dien dag ter kerke te komen en te offeren *soo wes hem Godt int hert seynt*. Na de mis zullen de gildegenooten gezamenlijk *gaen teiren*. Wie hierin zijn plicht verzuimt, betaalt eene boete van 15 stuivers.

29. De dekens zijn gehouden op St. Jorisdag rekening te doen van alle ingekomen breuken, met opgave van wie die breuken gekomen en van wat aard ze zijn. *Ende die breucken te beleggen by rade des conincx ende der guldebroeders aen die broets,*[2]) *aen een croon ofte aen 't beelt van St. Joris ofte aen die reformatie van den schutsboogaert.* Indien de dekens in gebreke blijven eene goede rekening te doen, zullen zij schuldig zijn het ontbrekende aan te passen en tevens een boete van een pond te betalen.

1) *Pijperen* = fluitspelen.

2) In de kaart van Esch (*Taz.* VIII:197) *juweelen oft broodsien.*

30. Wie bij het *papegaai-schieten* koning wordt en dan de voorhanden zijnde juweelen onder zijne berusting krijgt, is verplicht ten zelven dage eenen goeden *borg* te stellen, met wien de gemeene gildegenooten genoegen kunnen nemen. De koning is verplicht bij plechtige gelegenheden *dat juweel* of *die juweelen* te dragen, ook als men buiten de gemeente gaat schieten. Maar een medebroeder, *buiten Waalwijk wonende en koning wordende*, mag het juweel niet buiten de gemeente dragen. In dat geval zal deze *buitenkoning* eenen *stadhelder* (= plaats vervanger) in zijne plaats mogen stellen, gekozen uit de te Waalwijk wonende gildebroeders.

31. Indien men *opwaert*, dat is *op den schutsboom*, schieten zal, en daaraan nemen ook *buitenleden* deel, dan zullen deze buitenbroeders gehouden zijn eenen *borge* of eenen *voorvanck* te stellen voor alle *breucken*, *boeten* en *commer*,[1]) die bij mogelijke overtredingen van het reglement te hunnen laste kunnen komen.

32. Geen nieuwe gildebroeder mag aangenomen worden dan alleen op *St. Jorisdag* (23 April) of bij het *koningschieten*. En geen buitenbroeder mag aangenomen worden, *die niet merckelyck gegoedt is binnen der vryheyt van Waelwijck*.

Er werden dus geen buitenleden aangenomen of zij moesten onder Waalwijk *aanzienlijke bezittingen hebben!*

(Wordt vervolgd) 1294

NOG EENS DE KOMMANDERIJ TER BRAAKE TE ALPHEN BIJ TILBURG.

In overeenstemming met Gramaye Antiquitates Bredanae p. 23 en van Goor Beschr. der stadt en lande van Breda p. 373, gaf A. J. van der Aa in zijne Geschiedkundige Beschrijving van de stad Breda en hare omstreken p. 208 van deze voormalige kommanderij

1) *Kommer* = oudtijds *belasting*; hier *schuld*.

der Malthezer Orde de navolgende beschrijving: In het gehucht Ter Oever of Ter Over legt de landhoeve Ter Braake of Ter Brake, vroeger de hofstad der Tempelieren, die daarmede in 1100 door Hendrik II, heer van Breda, begiftigd waren. Nadat de gezegde orde in 1311 uitgeroeid was, werd de hofstad bezeten bij de Orde van Maltha, die hier een Kommanderij had met eene kapel, aan Johannes den Dooper toegewijd, welke voor omtrent 15 of 20 jaren (n. b. dit werd gezegd in 1845) afgebroken is. Toen men ongeveer 20 jaren vroeger bij deze kapel eene doorgraving deed, vond men aldaar onderscheidene menschenbeenderen en doodshoofden van eene buitengewone grootte, naar men meent overblijfselen der Tempelieren.

Aan de kommanderij Ter Braake behoorden ook vele landen en tienden onder Alphen, Oosterhout, Dongen en elders gelegen, welke later allen bij den Heer van Breda bezeten werden, die deze door eenen afzonderlijken Rentmeester liet besturen. Deze goederen behoorden in het begin der vorige eeuw, als bezitting van het Huis van Nassau, tot de nalatenschap van Willem III, Koning van Engeland en kwamen daaruit aan Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Oranje, nadat daarover eerst geschil was gerezen tusschen den Ridder F o u r n e u s e (lees: de Fourneau), als zich den titel toeëigenende van Kommandeur van de Braake — in naam der ridderorde van Maltha — en de Raden der Domeinen, bij den Koning van Groot Britanje nagelaten, welk verschil bij verdrag beslist werd op voorwaarde, dat de Heer van Breda aan de ridderorde van Maltha of wel in haren naam aan den zoogenaamden Kommandeur van de Braake zoude betalen eene jaarlijksche rente van 3666 guldens 11 stuivers 8 penningen. Thans is het domein in het bezit van de aldaar gelegen landhoeve, die met de onderhoorige gronden eene oppervlakte beslaat van 38 bund. 19 v. r. en 88 v. el.

Na de uitgave van dit werk verscheen in 1900 het werk van pastoor G. J u t e n: Kerkelijk Oosterhout, die

daarin op p. 6 en vlgd. over deze kommanderij een en ander mededeelt, hetgeen in het kort op het volgende neerkomt: dat in 1236 de Abdij van Tongerloo, die het recht had een harer kloosterlingen voor pastoor te Alphen voor te dragen, aldaar eene overeenkomst sloot met de Tempeliers, van wie herhaaldelijk vermeld staat, o. a. in 1280, dat zij aldaar een bosch hadden; dat toen het Concilie van Vienne in 1312 wegens hare grove misbruiken de Orde der Tempeliers had opgeheven, het hare goederen voor een groot deel heeft geschonken aan de Orde van den H. Joannes den Dooper van Jerusalem (later de Malthezer Orde genaamd), welke omstreeks denzelfden tijd door Gerard van Avesnes in het H. Land was opgericht; dat de balije, welke deze orde in Brabant had, stond onder eenen baljuw, die tegelijk kommandeur was van de balije van Chantrayn nabij Geldenaken, zoodat onder dezen ook stond de kommanderij van de Braeck onder Alphen, een naam, dien ook draagt een huis te Oosterhout, thans eigendom van mr. A. baron van Oldeneel tot Oldenzeel; dat tot de goederen van deze kommanderij ook behoorden gronden en tienden onder Oosterhout, alsmede het begevingsrecht der parochie aldaar, zoodat het gebeurde, dat tot aan de 17e eeuw een priester dezer Orde pastoor was van Oosterhout; dat die Orde ook gebouwd heeft de tegenwoordige kerk van die plaats, welke door haar gesteld werd onder de bescherming van haren eigen patroon, den H. Johannes den Dooper; dat met de inneming van Breda in 1590 door Prins Maurits bijna alle goederen dezer Orde (te Oosterhout gelegen?) voor haar verloren gingen, doch dat eene overeenkomst, den 10 September 1616 gesloten met Prins Philips Willem van Oranje aan den Kommandeur (van de Braeck) nog verzekerde eene jaarrente van 5133 ponden en dat later diens erfgenamen, zijnde de Prinsen Maurits en Frederik Hendrik van Oranje als patronen der voorzegde kerk van Oosterhout optraden.

Nadat gemeld werk van pastoor Juten was ver-

schenen, vond ik, dat tot de Kommanderij der Malthezerorde Ter Braake ook behoorde eene bouwhoeve te Rixtel, waarover ik in het werk, Oorkonden betreffende Rixtel, in 1920 uitgegeven door het Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in N. Brabant op p. 127 en vlgd. het volgende mededeelde: dat die hoeve oorspronkelijk toebehoorde aan de Orde der Tempeliers, welke volgens Wichmans Brabantia Mariana p. 402 haar klooster was, hetgeen ik aldaar tegensprak, echter ten onrechte, zooals is aangetoond door pastoor A. Frenken in de Bossche Bijdragen XI p. 110 noot 1; dat bij de opheffing dezer orde, die hoeve, beter gezegd dat klooster, is toebedeeld aan de Malthezerorde, waarna zij den naam kreeg van de Malthezer-hoeve; dat blijkens het werk van E. Mannier, Ordre de Malte (Paris 1872), die hoeve behoorde aan „la Commanderie de la Braque, qui avait été formée au XVIe siècle de membres, detachés de la baillie de Chantraine", waartoe de Malthezer hoeve ook had behoord; dat de Kommandeur van „la Braque" in 1615 was de ridder Amador de la Porte; dat te zijnen tijde die kommanderij wegens oorlogs- en waterstaatstoestanden zeer weinig aan de Malthezerorde opbracht en dat hij het daarom voor haar voordeeliger vond ze te verkoopen; dat hij ze om die reden 10 September 1616 verkocht aan Prins Philips Willem van Oranje; dat onder dien verkoop waren begrepen de navolgende goederen dezer Kommanderij, zijnde landerijen, weilanden, bosschen, cijnsen en tienden onder Oosterhout en Dongen; de bouwhoeve en de cijns „la Braque" te Alphen en de renten en cijnsen in de Baronie van Breda en de dorpen Tilburg, Goirle, Meere, Ubelde (Weelde), Ravels en Baarle onder Thurnhout, maar dat van dien verkoop echter waren uitgezonderd de gronden, die de Kommanderij bezat te Rixtel en Oud-Turnhout; dat de Malthezerhoeve dan ook verder in het bezit der Malthezerorde schijnt te zijn gebleven, totdat aan haar hare goederen werden ontnomen en bij dat akte van 5 Januari 1810 door

Johannes van den Heuvel, wonende te Tilburg, als „rentmeester der goederen en domynen herkomstig van de gesupprimeerde Malthezer ridders", in den naam van Koning Lodewijk van Holland aan Keizer Napoleon I de Malthezer-hoeve in eigendom werd overgedragen.

De geschiedenis van de Kommanderij „Ter Braake" is daarna in zooverre aangevuld geworden, als dat de Rijksarchivaris in N.-Brabant, mr. J. Smit, in dit Tijdschrift XXVII p. 142 en vlgd. eene uitvoerige beschrijving gaf van haar gebouw te Alphen bij Tilburg, dat reeds in 1587 was eene boerenhofstede, sedert de 19e eeuw genaamd de Princehoef en in 1860 door het Domeinbestuur is afgebroken en door eene meer moderne boerenwoning vervangen, welke in 1887 bij openbare verkooping het eigendom werd van J. Hendrickx-van Hees.

Bovenstaande mededeelingen zijn vrijwel met elkander in overeenstemming, behalve voor wat betreft de overgang van de Kommanderij Ter Braake van de Malthezerorde aan het Huis van Oranje. Dienaangaande werd ons onlangs meer zekerheid verschaft door G. Dansaert, donaatridder der Souvereine Orde van Malta, die in zijn thans reeds vrij zeldzaam werk, getiteld: Histoire de l'ordre souverain et militaire de Saint Jean de Jérusalem dit de Rhodes ou de Malte en Belgique (Bruxelles et Paris 1932) daarover het volgende schreef: La Commanderie de la Braque était une commanderie qui avait été formée au XVIe siècle de membres détachés de la baillie de Chantraine.

La maison de la Braque était située au village d' Alphen, à quatre lieues sud-est de Breda, dans le Brabant hollandais. Elle avait appartenu, dès l'origine, aux Templiers, et se trouve mentionnée dans un compromis ou acte de Transaction qui eut lieu en juillet 1236, entre le maitre des maisons du Temple en France et l'abbé de Tongerloo, au sujet de la ferme d' Alphen, supra curtem de Alphem, des fossés et des terres qui en dépendaient (Archiv. de l'Etat S. 5255 n. 1). Nous avons trouvé un bail fait en

1289 de la maison du Temple de la Braque, domus Templi de Braka, ainsi que de toutes ses dépendances, moyennant un fermage de 24 livres, sous la réserve du droit de collation de la cure de Rixel (Ibid. n. 5). C'est au mois de mai 1313 que les chevaliers de Sain-Jean de Jérusalem prirent possession du Temple de la Braque, dont les terres étaient en très mauvais état de culture. „Les terres de la Braque ne puet ou pas bien estimer, quar il en ja grant plante et povaient quar on ne puet semer que on puet feiner et seme ou bien chascun an IIII muis de soile et demi ou la entour" (Ibid S. 5254. Invent. des maisons du Temple au diocèse de Liège). En 1466, les terres de la Braque étaient affermées quinze muids de seigle, à un florin et demi le muid, ce qui rapportait 22 florins et demi. La maison était donnée à un frère de l'Ordre, qui devait acquitter toutes les charges et fournir deux saumons par an au Commandeur.

Le Commandeur de la Braque était, en 1615, le chevalier Amador de la Porte. La guerre et la mortalité qui régnaient dans le pays avaient ruiné sa commanderie pour longtemps. D'un autre côté, le domaine de la Braque était sujet, par sa situation, à des inondations fréquentes, ce qui exigeait, pour s'en préserver, de grandes dépenses. Le Commandeur de la Porte crut qu'il vaudrait mieux se débarrasser de son domaine et le changer contre une autre valeur plus profitable à l'Ordre. Il céda donc, le 10 Septembre 1616, sous la réserve toutefois de l'approbation du Grand Maître et de son conseil, à Mgr. Philippe-Guillaume de Nassau, prince d'Orange et baron de Bréda : 1° toutes les terres, prés, bois, cens, rentes, fiefs, dîmes et corvées, qui appartenaient à la commanderie, aux villages d'Oesterhout et de Donghen ; 2e la cense et métairie de la Braque, ainsi qu'elle s'étendait et comportait au village d'Alphen, avec toutes les terres, qui en dépendaient, et les cens et rentes qui se levaient dans la terre et baronnie de Bréda et aux villages de Tilborch, Goerle, Meere, Ubelde (Weelde) et Baerle-sous-

Turnhout, à l'exception de ce que pouvait posséder la commanderie aux bourgs de Turnhout, Rixel et Hérenthals.

Cette cession eut lieu pour le prix et moyennant une rente annuelle et perpétuelle sans rachat de 7700 livres, à raison de 20 sols la livre, monnaie de Bourgogne, revenant à 3666 florins 2 sols 3 deniers monnaie de Hollande, que le prince de Hollande (lees: Orange) constitua au profit de la commanderie sur ses terres et baronnies de Nozeroy et de Montmazon (Arch. de l'Etat S. 5255 n. 6).

Après cette aliénation, il ne restait plus à la comman derie que la maison de Rixel et celle du Vieux-Turnhout.

Te oordeelen naar den koopprijs moeten de bezittingen der Kommanderij Ter Braecke zeer belangrijk zijn geweest.

Te vergeefs is voor mij gezocht naar de akte, waarbij zij zijn verkocht geworden aan Prins Philips Willem van Oranje.

In het Nassausch Domeinarchief was zij niet te vinden; wel bleek het, dat zij aldaar bewaard is geweest, doch reeds in den ouden inventaris van dat archief ontbreekt het mariginale „adest", wat bewijst, dat zij bij het opmaken van dien inventaris al weg was.

Evenmin was zij te vinden in het Rijksarchief te Brussel, wat nog te moeilijker was, omdat het door Dansaert aangehaalde nummer S. 5255 n. 6 bleek, geen nummer van dit archief te zijn.

Gevraagd aan den Heer Dansaert vanwaar hij dit nummer dan wel had, verwees hij naar het Rijksarchief te Bergen in Henegouwen. Daar bleek alstoen te berusten, echter niet onder gezegd nummer, eene notarieele akte, verleden te Besancon den 15 Maart 1702 (?), waaruit blijkt, dat „messire Nicolas Godechart de Bachevillers, commandeur-receveur et procureur-géneral de l'Ordre de Malte du Prieuré de France et commandeur de la Commanderie de Braque", zich er over beklaagde, dat „Sa Majesté Britannicque" hem niet betaalde — ingevolge het contract, den 2e (10) September 1616 verleden ten overstaan van den notaris Michiel Maurissens te Brussel

„entre très haut et très puissant Prince Philippe Guilleaume de Nassau, Prince d'Orange et Messire Amador de la Porte, chevalier de l'Ordre de St. Jean de Jerusalem et Commandeur de la Braque —, de som van 7700 francs 's jaars in Bourgondische munt of 5133 pond 6 stuiv. 8 duiten, waartoe eerstgenoemde zich daarbij jegens laatstgenoemde had verbonden onder verband van voorschreven goederen. Ook van den Brusselschen notaris Maurissens is niets meer te vinden, zoodat ook langs dien weg de koopakte van 1616 niet meer is te achterhalen; wel echter was in het archief van Bergen ook nog te vinden het afschrift eener uitspraak van de Rekenkamer van den Koning van Groot-Britannie, waarbij zij besliste, — op grond, dat bij voormeld notarieel contract van 1616 Amador de la Porte, kommandeur van la Braque, op het gezag en met de machtiging van den Grootmeester en de ridders der Orde van Maltha had overgedragen aan den Prins Philips Willem van Nassau, bij de gratie Gods Prins van Oranje, de huizen, landerijen, weilanden, renten en cijnsen van de Kommanderij van la Braque, gelegen in de dorpen Alphen, Tilburg, Goirle, Meere, Weelde, Barel, enz. tegen eene jaarlijksche en perpetueele rente van 7700 Bourgondische francs, makende 5133 pond 6 stuivers 8 duiten Fransche waarde, gaande uit al de gronden en goederen, gelegen in de Franche Comté van Bourgondie, speciaal uit de goederen Nozeroy en Montmazon, welke rente de Kommandeurs van la Braque tot nu toe steeds hadden ontvangen al was het ook niet anders dan met groote moeite, — dat zij afstond zoowel aan genoemden Kommandeur van de Braake en aan zijne opvolgers de inkomsten van het goed Nozeroy ten bedrage van voormelde rente, met machtiging op hen, kommandeurs, om daartoe van de pachters van dat goed hunne pachten te innen tot tijd en wijle bedoelde rente zal zijn afgelost, waartoe de Rekenkamer uit naam des Konings zich alle recht voorbehield. Aldus gedaan te 's Gravenhage 28 December 1701(?).

De hier bedoelde Koning was de stadhouder Prins Willem III, Koning van Groot-Britannie, die 8 Maart 1702 tengevolge van eene breuk van zijn sleutelbeen kinderloos overleed, na in 1695 zijnen neef Johan Willem Friso, Prins van Oranje, tot zijnen eenigen erfgenaam te hebben ingesteld, doch Frederik de Groote, Koning van Pruisen betwistte die erfstelling op grond van een testament van Prins Frederik Hendrik van Oranje, den grootvader van den Koning, die de goederen van de Kommanderij Ter Braake had geërfd van diens broeder Prins Maurits, die ze wederom erfde van genoemden Prins Philips Willem van Oranje, zijnen halfbroeder, die 19 Febr. 1618 te Brussel kinderloos was overleden Eerst in 1732 werd het geschil over de nalatenschap van Koning Willem III beslecht; zijn geïnstitueerde erfgenaam Johan Willem Friso was inmiddels 14 Juli 1711 aan den Moerdijk verdronken; daarom werden bij die uitspraak de door den Koning in Noord-Brabant nagelaten goederen, waaronder die der Kommanderij Ter Braake, niet toegewezen aan hem, maar aan zijnen zoon Willem Karel Hendrik Friso, die in 1747 erf-stadhouder werd onder den naam van Willem IV en van wien ze weder werden geërfd door diens zoon, den stadhouder Prins Willem V. Na diens vlucht naar Engeland werden de goederen van dezen, alzoo ook die der gewezen Kommanderij Ter Braake, in 1795 ten behoeve van den Staat, zijnde toen de Bataafsche Republiek, verbeurd verklaard. Na het herstel onzer onafhankelijkheid werden zij bij de wet van 25 Mei 1816 Stbl. n. 2 toegewezen aan Prins Frederik der Nederlanden, den tweeden zoon van den toenmaligen Koning Willem I. Doordien deze zonder mannelijke afstammelingen overleed, vervielen ingevolge die wet deze goederen weder aan den Staat, die daarop daarvan, zooals we reeds zagen, het goed Ter Braake in 1887 aan eenen particulier verkocht. Hiermede zal deszelfs geschiedenis thans wel als afgesloten zijn te beschouwen.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN IJSSELT

BREDASCHE TAK

(Met afbeeldingen)

III

IV[3]. Hendrik van Bruheze werd 5 Aug. 1485 beleend met den molen in Baerle.[1]) Het ambacht van Raamsdonk, een Hollandsch leen, kreeg hij in 1502[2]) en in 1517 droeg hij den titel van „heer van 's Gravenmoer."[3]) Van 1519 af is hij schout van Alphen-Baarle-Nassau. Melchior van Bruheze stelde zich 3 Dec. 1530 voor hem borg.[4])

Volgens de hs. genealogie van Veen trad hij in het huwelijk met Antonia van Veen, eene dochter van Robr. v. Veen, schepen van Heusden 1452-1463.[5])

zie blz. 144

Uit dit huwelijk zijn twee dochters bekend:

1. Adriana, in 1538 overleden vermeld.[6]) Zij is getrouwd geweest met mr. Cornelis van Gent. Deze woonde te Capelle bij Geertruidenberg, toen hij zich den laatsten Februari 1511 liet inschrijven als student te Leuven.[7]). Uit dit huwelijk:

a. Cornelia; zij werd 27 Oct. 1546 gekleed in St. Catharina-dal, verlangend *in cortelinge professie te doen;* zij was toen twintig jaar oud.[8])

b. Willem;

c. Robrecht; in 1551 twee en twintig jaar oud.[9]) Ongetwijfeld is hij *joncker R. v. G., die 26 Meert 1580 uut zyne gevanckenisse wert gerelaxeert opte geloofte zynen persoon altijt gevanckelick te representeeren, des versocht zijnde.*[10]) Eene dochter van hem, Anna, was in 1589 de vrouw van jhr. Jan van Raveschot, heer van Waspik en Capelle.[11])

1) R. A. Brussel *Comptes* 17149:275. 2) *Kron. H. G. U.* X:429.
3) Breda R. 424:46 vo. 4) A p. 426:68; 430:76, 435 10
5) *Taxandria* VII 199. 6) Brussel *Cour féod. de Brab.*
7) A. p. *Leuven* 23:165 vo. 8) Breda R. 451:188.
9) *Archief Thorn* II:459 10) Breda R. 484:78 vo. 11) A p. 490:86vo.

d. Jacob, in 1553 nog in leven.[1])

2. Agatha overleed 29 Aug. 1558.[2]) Vóór 1538 is zij gehuwd met mr. Claas van Assendelft, ambachtsheer van 's Gravenmoer. Zij maakten 8 Mei 1545 hun hun testament.[3]) Nicolaas was licentiaat in beide rechten. Uit eene akte van 6 Nov. 1553 blijkt, dat hij langen tijd in hechtenis is geweest.[4]) Misschien staat hiermede in verband het proces, dat beide zwagers in 1547 voerden voor den Raad van Brabant.[5])— Over de kinderen uit dit huwelijk was voogd jhr. Robr. van Gent.

Hendrik van Bruheze had nog een natuurlijken zoon, Hector genaamd; deze was in 1549 twee en twintig jaren oud.[6])

Deze schout van Baerle bewoonde in den regel aldaar het kasteeltje in de buurtschap Looveren of Loven, dat naar hem later is genoemd het huis of kasteel van Bruheze. Het heeft een zeer oud maar weinig belangrijk verleden.

De abdij van Thorn, welke in deze parochie belangrijke inkomsten en bijzondere rechten bezat, had op Looveren eene boerderij. Daar woonde in 1333 Hendrik de Snelle, ook wel Snellaert genoemd, waarvan in het latijn werd gemaakt Venator (de Jegere).[7]) In 1358 werd de boerderij in pacht genomen door Peter Sleipstok,[8]) een leenman van den heer van Breda. Het pacht-contract gaf dezen toestemming „op den berch te tymmeren eyn huys, ende in den hof eynen stal ende koekene." Daartegen nam deze de verplichting op zich, aan de abdis of een lid van het kapittel en aan hunne vertegenwoordigers huisvesting te verleenen bij elk bezoek aan Baerle, en den zolder beschikbaar te stellen voor berging van het tiend-koren. Deze overeenkomst werd mede bezegeld deer Jan Smeyers, den man van Elizabeth Sleipstok, dochter van den pachter.[9])

Van dien tijd af dagteekent dus het huis Looveren, vermoedelijk in meer eenvoudigen bouwtrant dan het latere kasteel van Bruheze. De ligging hiervan, zooals inlichtingen van ouden van dagen aanduidden,[10]) komt overeen met de boven aangehaalde woorden.

In 1413 gaf de abdis dit goed in leen aan Philips van de

1) A. p. R. 458:2. 2) A. p. *Weesk.* 563.
3) A. p. R. 1110:43. 4) A. p. R. 808:128. 5) A. p. R. 452:4 vo.
6) A. p. R. 806:127 vo. 7) *Arch. Thorn* I:173, 6.
8) Het Latijnsch Boek vermeldt een Jan Sleipstok van Baerle, Gaesloot:127.
9) *Arch. Thorn* I:251
10) Ons welwillend medegedeeld door rector C. v. d. Broek te Roosendaal.

Leck. Zijn zegel aan dit contract heeft een wapenschild, waarin een rechter-schuinbalk over de drie wassende manen. [1]) De hertog van Brabant gaf hem in leen den windmolen te Baerle. [2])

Hij was een bastaard-zoon van Jan van Polanen, heer van de Leck en van Breda, die overleden is in 1377. Door den graaf van Holland was hij in 1405 aangesteld tot baljuw van Zuid-Holland. Nog dienzelfden zomer trok hij met Aart van Rije gewapenderhand op tegen „den lantluden aen t Veen", die krachtige hulp kregen van de Dordtsche poorters. Dat de regeering dier stad hiervan op de hoogte was, blijkt uit hare vergadering op 1 Aug. 1405, waarin besloten werd „dat om dier wapeninge nemmermeer niemant te last geset en sal werden, tsi poirteren jof lantmans". [3]) In Januari 1407 beproefde hij een aanval op de stad zelve, waaraan ook medeplichtig was Jan van Maelstede, schout van Steenbergen. De aanslag werd verijdeld en de aanvoerder, Ph. v. d. Leck, gevangen genomen. [4]) Twee en half jaar later ontsloeg de stad hem van alle beloften en verplichtingen. [5]) Sinds 7 April 1418 lag hij met eene bezetting op het kasteel van Loevenstein. Op het einde van dat jaar kreeg hij in leen het tol- en het gruitrecht te St. Geertruidenberg, waarbij hem werd toegestaan de achterstallige soldij van het garnizoen van de pachtsom af te houden. [6]) In zijn laatste levensmaanden vertrok hij naar Luik, waar hij 29 Dec. 1423 tijdens zijn ziekte testament maakte. Hij verlangde begraven te worden òf bij de Kruisheeren in die stad òf in het pand van St. Catharina-dal te Breda, waar zijne zuster Elisabeth priorin was. Legaten vermaakte hij aan dat klooster, aan de parochie-kerken van Baerle en van Breda, en aan zijn bloedverwant Hendrik de Bye zijn huis in de Steenbrugstraat te Breda. Tot algemeene erfgenamen benoemde hij zijne wettige kinderen Elisabeth en Hendrik. [7])

Hendrik noemde zich in den regel „van de Leck geheeten van Loeveren". Het schijnt, dat hij overleden is in 1448, daar het Brabantsch leen van den windmolen dat jaar overgaat aan zijne dochters: Lijsbet, die gehuwd is met Jan van Oesterzeel, Mechteld, de vrouw van mr. Cornelis van Bruheze (III [2]). Er moet nog een derde dochter zijn geweest, daar aan elk slechts een derde van dat leen wordt opgedragen. [8])

1) R. A. Brussel: *Thorn*; origineel; tekst naar een afschrift *Arch. Thorn* I: 309.
2) A. p. *Cour féod* 4: 163. 3) *Arch. Dordrecht*, Actenboek 1405; vriendelijke mededeeling van dhr. archivaris van Dalen. 4) M. v. Balen, *Beschrijving van Dordrecht*: 756. 5) F. v. Mieris IV: 133.
6) *Wapenheraut* XI: 121.— Volgens v. Balen zou hij met Dirk v. d. Merwede Jan van Arkel hebben gevangen genomen, doch zijn naam wordt niet genoemd in den brief over deze zaak aan de Staten van Brabant. v. Mieris IV: 360.
7) *Oork St Catharina-dal* n. 294.
8) R. A. Brussel: *Comptes* 17148 f. 37 (29 Febr 1447 o. s.) en 66 (18 Oct. 1448).

De bezittingen in Baerle gaan over aan den zoon van Mechtelt, Hendrik van Bruheze (IV [3]), wiens twee dochters erfgenamen zijn. Over de vereffening der nalatenschap voeren hunne echtgenooten een langdurig proces, waarbij de betaling der erfpacht voor het huis op Looveren werd nagelaten. Ten slotte kwamen de rechten van dit huis aan jhr. Robtecht van Gent. Wanbetaling scheen wel erfelijk, want diens schoonzoon, jhr. Jan van Raveschot werd door Thorn gedaagd voor den Raad van Brabant. Beide partijen kwamen in 1589 tot overeenstemming. [1])

In den zomer 1581 hadden Spaansche troepen zich versterkt in de kasteeltjes van Tilburg en Baerle. Van Breda uit werd een troepenmacht met pioniers naar Looveren gezonden onder bevel van kolonel La Garde. [2])

In de eerste helft der 17e eeuw vond ik nergens eenig bericht over dit huis.

In 1656 woonde er de weduwe van jhr. Maximiliaan van Duverden, Ida Elis. van de Leemputte. [3])

Een volgende eigenaar is Petrus Verleg. Tijdens het heerschen van eene besmettelijke ziekte in deze parochie (1665-67), had hij met zijn gezin een huis aan het marktplein betrokken. Kapelaan Buekenberch mocht het kasteel inrichten tot ziekenhuis, waar twee liefdezusters uit Turnhout de zieken verpleegden. Ondanks zijn voorzorgsmaatregel werd eerst de vrouw, daarna Verleg zelf door de ziekte aangetast, waaraan beiden zijn gestorven. [4])

Rond het begin der 18e eeuw woonde er Lodewijk v. d. Putten. Diens weduwe, Dymphna van Slingeland overleed er 12 Maart 1711, in den ouderdom van 67 jaren. Zij werd begraven in de parochiekerk in den familiekelder der Bruheze's. Dit graf lag aan de epistelzijde van het O. L. V. altaar, bij den naasten pilaar zuidwaarts. Hun zoon, Corn. Theod. v. d. Putten, die gehuwd was met jonkvr. Cornelia van Griensven, overleed er 19 Sept. 1716, oud 36 jaren; hij werd in hetzelfde graf begraven. [5])

Pieter Daniël Hasselaer koopt in 1741 af het recht van intrek, dat de abdij Thorn nog altijd bezat. [6])

Volgens v. d. Aa is na hem eigenaar geweest een v. d. Elst.

Daarna werd het bewoond door „prenobilis dominus" Joannes

1) *Arch Thorn* II: 459, 61, 65.

2) G. A. Breda: 2217; G. v. d. Hoeven, *Vesting Breda*: 38.

3) G. A. Baarle-Nassau n. 25.

4) Venit (Bneckenberch) cum duabus monialibus ex xenodochio (in Turnhout) hue, quae post auditum saerum ac conscriptum eum communitate contractum retraxerunt sese ad arcem de Bruheze, quae tunc erat vacua, habitante possessore ejus in villa circa plateam, cujus tamen uxor postea contagionem attraxit mortua est, uti etiam vir ejus Petrus Verleg cum prole.— *Annales Baerlenses* f. 109vo.

5) R. A. 's Hert: overlijding-reg. Baarle 6) *Arch. Thorn* II: 523.

F. W. van Imminga; deze werd 13 Oct. 1774 in de parochiekerk begraven.

Van zijn opvolger Pauwels is mij niets bekend. Na dezen is het kasteel eigendom van een „mevrouw Verstolk." Op „de huize La Bruheze" overleed 5 Febr. 1816 Carolina Maria Bredius; zij was geboren te Maarssen in 1770 en eene dochter van Jan Pieter Bredius en van Elisabeth Alida Slingsbi. Als weduwe Verstolk is zij hertrouwd met Petrus Albert, eveneens te Maarssen geboren rond 1770. [1]) Albert overleed te Ginneken 25 Jan. 1819.

Na het overlijden dezer echtgenooten wordt eigenaar Jan. Nic. van Vucht, lid der Prov. Staten van Limburg. Deze was gehuwd geweest met Cornelia Anna Elis. Jacoba de Bellefroid. Na haar overlijden verkoopen hare beneficiare erfgenamen 5 Sept 1822 deze bezitting aan Fred. K. Aem. von Romer, gepensioneerd generaal-majoor te Utrecht voor diens oudsten zoon Karel Joh. Fred. Hendr., luitenant bij de achtste afdeeling infanterie. Deze aanvaardde den koop in November 1822, doch hij was niet bij machte de hypotheek af te lossen, welke op het goed rustte. [2]) Bij den tweeden verkoop door de erfgenamen de Bellefroid werd nu eigenaar Petrus van Loon. Van dezen kwam de bezitting in eigendom aan den landbouwer Antonie Martil, die het kasteeltje verhuurde aan de gemeente tot kazerne voor eene brigade der Kon. Marechaussée. Zijn zoon Louis Martil heeft het gebouw, dat niet veel meer dan eene ruïne was, afgebroken. De boerderij met schuur is sedert 1889 eigendom van Jan Timmermans.

Over het gebouw zelve is weinig bekend. Uit eene verklaring, in 1548 afgelegd door een der knechten van Hendr. v. Bruheze, blijkt, dat eene brug toegang gaf tot het huis. [3]) Bij de verkooping in 1822 wordt het eigendom omschreven: „eene omwaterde heerenhuizing. remise, manege, bassecour en hof en eene hoeve". De commissaris in het 4e district geeft de volgende beschrijving in het verslag, door hem in 1841 koning Willem II aangeboden: „rondom een vierkant binnenplein lage ruime vertrekken; op den hoek van beide vleugels stond een ronde, vooruitspringende toren en het geheel was omringd door een gracht." Eene laan van eikenboomen voerde naar den grooten weg tusschen Baerle en Ulicoten.

De afbeelding bij dit artikel, eene aquarel, dank ik aan de groote welwillendheid van dhr. Fr. van Gils, bankier te Roosendaal. De aquarel is gemaakt door mevr. Slager-van Gilse naar eene zwartkrijtteekening door D. Schurman te Baarle-Hertog, welke gemaakt is

1) Een onderzoek, door mij ingesteld in de registers van Maarssen op het R. A. te Utrecht, was vruchteloos.

2) R. A. 's Hert. Collectie Pels Rijcken 159 b.

3) G. A. Breda, R. 806: 106 vo.

vóór 1872 tijdens de afbraak en nu in haar bezit. Hier nogmaals haar mijn vriendelijke dank.

De naam van het kasteel werd aangenomen door Charles Albert, een zoon uit het huwelijk Albert-Bredius. [1]) Hij was geboren te Maarssen 4 Februari 1806 en huwde 16 Febr. 1828 Henrica Joanna Hendriks, 27-jarige dochter van Cornelis Adr. Hendriks, burgemeester en notaris te Baarle-Nassau en van Adriana Theresia Wolvers. Uit dit huwelijk werden 10 kinderen geboren, die zich gevestigd hebben te Hoogstraten. Een grafzerk in de kerk van Baarle-Hertog heeft dit opschrift:

A LA MÉMOIRE
DE MONSIEUR
ALBERT DE LA BRUHEZE
PROPRIÉTAIRE
NÉ A MAARSSEN SUR VECHT
LE 4 FÉVR. 1806
DÉCÉDÉ A BAERLE-NASSAUW
LE 22 JUIN 1850.

Behalve de zeven wettige kinderen bl. 13, had rentmeester Cornelis (III[2]) nog twee andere zonen. Duidelijkheidshalve houd ik de aangenomen nummering aan.

8. Frans wordt door Otto (IV) en Hendrik (IV[3]) voluit genoemd een „natuurlijken zoon" van hun vader. [2]) Andere berichten over hem heb ik niet gevonden.

9. Adriaan, „een bastaardbroeder" van Philips (IV 3) en van Jan (IV[2]) [3]); zie over hem IV[4].

IV[4]. Adriaan van Bruheze volgde zijn vader op als rentmeester der Bredasche heeren. Hij overleed 23 Febr. 1513. [4])

Hij woonde in de Steenbrugstraat naast het vaderlijk huis. Aan de overzijde van de straat, tegenover zijne woning, kocht hij in 1507 van zijn halven broeder Otto eene hofstad, waarvan het erf grensde aan de speelschuur. Van zijn anderen broeder Philips kocht hij hetzelfde jaar eene hofstede op den hoogen Welberg onder Steenbergen, groot 52 gemeten Deze verkoopt hij drie jaren later aan de Karthuizers van Antwerpen. [5])

1) R. A. 's Hert. C. v. V. 2) G. A. Breda R 420:11.
3) R. A. 's Hert., Steenbergen, 204:10 vo 4) H v. P. V:347
5) R. A. 's Hert., Steenbergen 204:27 en 111.

Adriaans eerste vrouw was Goelijt van der Havene, bij wie twee kinderen werden geboren (1 en 2) [1]

De westbrabantsche familie v. d. Havene voerde: een dwarsbalk beladen met een schelp (kalkbrander?). [2] De eerste in deze omgeving was Maas (Thomas) v. d. Havene, die door den hertog van Brabant aangesteld werd tot diens rentmeester over Breda (1339). [3] De „oude Wisse" legde in 1368 eene verklaring af over den loop der grens tusschen Steenbergen en Tholen. [4] Een andere Wisse hing herhaaldelijk zijn zegel als schepen van Breda aan akten, opgemaakt in 1380-1386. [5]

Goelyt bovengenoemd was eene dochter van Adriaan Maeszoon v. d. H. en van Agatha Mercelis Peetersdochter. [6] Uit dit huwelijk zijn mij nog bekend: *a.* Jan in 1517 o. a. schepen te Steenbergen; [7] *b.* Joes; *c.* Adriaan, wiens dochter Maria gehuwd is, eerst met Herman van Overstege, daarna met Herman v. d. Havene, [8] en Petronella trouwde met Hendrik de Grave; [9] *d.* Petronella, de vrouw van Frans van de Coeveringen; *e.* Geertrui, de vrouw van Matheus van Goirle; *f.* Heilwig; *g.* Dympha. Hun huis stond in de Gasthuisstraat te Steenbergen en werd in 1508 door de erven verkocht aan Anthonis Bollen, schout dier stad in 1515. [10]

Een tweede huwelijk ging de rentmeester aan met Anna Pels. Zij bracht in de huwelijksgemeenschap mede eene hofstede op de Molengracht omtrent den Lovenschen dijk. In de huurovereenkomst 1547 behield zij voor eigen gebruik de steenen kamer met hof en bogaard. [11] Na het overlijden van haar man bewoonde zij het huis naast de speelschuur. Zij heeft dat verkocht in 1521 aan haar moeder Lijsbet van Etten. [12] Haar bloedverwant Jacob Gramaye wilde in 1564 het huis van haren man naasten, toen diens erfgenamen tot verkoop ervan overgingen. [13]

Anna Pels was eene dochter van Jan Pels en van Lijsbet van Etten. De Bredasche stadsrekening van 1496 vermeldt den vader

1) A. p. 20 vo en 77.
2) *Taxandria* XVI: 299; de Raadt II: 42; Verkooren, *Chartes et cartulaires* VIII. 3) R A Grav., N. D. f. 40 vo n. VI. 4) A. p. f. 575vo n. III en IV.
5) *Oork St. Catharina-dal* n. 139, 40, 46; *Cart. Begijnhof* bl. 46.
6) Steenbergen 204: 20 vo en 77 e v. 7) N. D. f. 586 vo n. XXIV.
8) A. p. 205: 212 vo; 337 vo: 379. 9) A. p. f. 437. 10) A. p. 204: 77.
11) Breda R. 419: 157. 12) A. p. R. 417: 184 vo.
13) A. p. R. 430: 49 vo; 470: 92 vo.

als overleden. De moeder trouwt opnieuw met Dirk van Cuyck, van wien zij in 1510 weduwe was.[1]) Zij schijnt eenige jaren (o. a. 1513) in Antwerpen te hebben gewoond; later vestigde zij zich te Breda, waar zij van hare dochter kocht het huis in de Steenbrugstraat. Kinderen uit het huwelijk Pels-v. Etten zullen ook zijn: Jan;[2]) Bernard; Katharina, in 1524 weduwe van Thomas Gramaye, generaal van de munitie.)

Deze familie Pels zal wel niet verwant zijn met de Bossche schepenen van dien naam. Meerdere leden ervan vind ik rond het einde der 15e eeuw in Steenbergen en Zierikzee.

Jan Cornelisz. Pels was in 1508 gemachtigde voor de erven van der Havene; Cornelie Jacobsdochter, weduwe van Jan Pels, verschijnt voor schepenen van Steenbergen op het einde van 1509.[4]) Jacob Cornelisz. Pels is in 1503 schepen in Zierikzee;[5]) Jan Pels draagt 15 Dec. 15.. voor schepenen van Kruisland eigendomsrechten over aan zijn zoon Joes, „daer moeder af was joncfr. van den Bogaerde."[6]) Een Jan Pels, van 1493 af klerk op het rentmeesters-kantoor Beooster-Schelde, wordt 5 Dec. 1503 door aartshertog Philips aangesteld tot rentmeester aldaar; hij is gestorven na 18 Dec. 1507 en kreeg 18 Aug. d. a. v. een opvolger.[7])

Voor schepenen van Kruisland verschijnt 16 Dec. 1491 Jan Pels;[8]) in 1507 (?) Jan Pels Janszoon;[9]) en in 1511 Bertel Janszoon alias Pels namens Lijsbet van Etten, weduwe van Dierick van Cuyck.[10]) (Wordt vervolgd)

GENEALOGISCHE FRAGMENTEN.

2. VAN GESTEL - VAN NISPEN

Willem v. Gestel, overl. vermeld in akte 24 Juli 1375 voor schepenen van Oisterwijk, had de volgende kinderen: *a.* domicella Aleydis, eveneens toen overleden; *b.* Juta, in akte 1 Sept. 1380 echtgenoote van Petrus dictus de Laer en moeder van Jan; *c.* Hadewig, in 1373 de echtgenoote van Nicholaas van Nispen, clericus uxoratus, en zoon van wijlen Thomas; *d.* Wouter, priester en pastoor van Wineghem; *e.* Franco en *f.* Willem, *armigeri.*

Jan van Gestel, pastoor te Tilburg, was hun natuurlijke broeder (frater carnalis).

Abdij Tongerloo: charters 818, 819 en 873; vgl. Tax. XL: 192

W. G. J.

1) A. p. R. 419:157. 2) A. p R. 804:42 vo. 3) A. p. R. 439:22; 440:119.
4) Steenbergen 204:100 vo. 5) R. Fruin, *Rekeningen in 1607 overgebracht*: 284.
6) R A. 's Hert. Steenbergen, 2, los blad: de vader betaalde in 1470 leenrechten voor een aandeel in een haringleen op de Hont: R. A. Brassel, *Comptes* 17148: 316.
7) R. Fruin a p. 265 en 290. 8) R A. 's Hert., Kruisland n. 2
9) A. p n. 5. 10) A p. n 5.— Deze registers zijn niet gefolieerd.

Bredasche tak

IV

Van den rentmeester Adr. v. Bruheze zijn de volgende kinderen bekend, waarvan de twee eersten uit het eerste huwelijk spruiten:

1. Raphael; hij was sinds 1525 schepen in Breda. Na den dood van Hendrik van Halmale in den nacht van 30 Juli 1535, werd hij benoemd tot burgemeester en 9 Augustus beëedigd.[1] Van 1530 af is hij rentmeester te Oosterhout, waarbij zich als borg had opgegeven zijn zwager Dirk van Oosterzeel.[2] Kort daarna werd hij rentmeester over de geheele heerlijkheid Breda. Zijne nalatenschap vermaakte hij aan zijn broers en zusters.[3]

In het door hem gebruikte zegel staat eene R in het midden van het veld met de drie horens.[4]

Zijne vrouw, Joanna van Oesterzeel, overleed kinderloos in 1554, enkele jaren na haren man.

De familie van Oesterzeel — haar wapen is een rechterschuinbalk beladen met 3 wassende manen — leverde meerdere ambtenaren aan de Bredasche heeren.

Genoemde Joanna was eene dochter van Dirk van O. en van Barbara van Culemborg uit Hoogstraten. Deze Dirk werd in 1474 student te Leuven;[5] hij maakte zijn testament 18 Juni 1549.[6] Waarschijnlijk is hij ook de vader van Genoveva, overleden 2 Dec. 1504[7] en van Barbara, overleden 12 Maart 1532.[7]

Dirk van O., zoo juist genoemd, was een zoon van Jan, in 1448 de echtgenoot van Elisabeth v. d. Leck. Een broer van Jan, met name Hubrecht, woonde in 1468 te Prinsenhage, en liet eene dochter na Adriana.[8]

1) G. A. Breda, R. 440. eerste bl. 2) A. p. 435:113 vo.
3) A. p. 459:117 vo. 4) *Nederl. Heraut* IV:136.
5) R. A. Brussel: *Leuven* 22:106 vo.
6) Breda, R. 1015:18; In zijn testament spreekt hij over een schilderij van Sint Joris *als gestoffeert is staende opt tresoir in sijn camer.* Zijn reeds overleden vrouw had het gekregen van Jacob de Visser te Hoogstraten, aan wiens erfgenamen de schilderij moet teruggegeven worden. 7) H. v. P. V:354 en 419.
8) G. A. Breda, R. 419:135; R. A. 's Hert., Collectie Kleyn n 68.

Verder hebben nog in Breda geleefd:

Willem, zoon van Dirk v. O., nam in 1366 in ontvangst 300 gulden, welke Jan van Polanen den hertog had geleend; hij plaatste een vrij-kwartier op het familie-wapen. [1])

Eene andere Willem, in 1393 en 1400 rentmeester, [2]) overleed 29 Aug. 1415. [3]) Van hem zullen kinderen zijn: Mechteld, uit haar huwelijk met Willem van Loenhout, moeder van twee in 1418 volwassen kinderen, nl. Gillis van Loenhout, kloosterling in St. Bernard a. d. Schelde, en Hadewig, zuster in St. Catharina-dal te Breda, en Willem van Oesterzeel. [4])

Deze derde Willem is getrouwd met Lilia van Goirle en is in December 1417 nog in leven. [5]) Zij maakt haar testament te Breda 5 Febr. 1440 (bl. 53). Hun dochter Hillegond krijgt 16 Nov. 1407 van haar aanstaanden man Aart Houtappel als huwelijksgoed diens leengoederen te Oisterwijk. [6]) Andere dochters zullen zijn: Lilia, overleden 6 Febr. 1440;) Elisabeth, priorin van St. Catharina-dal 1444-1449; van hare dochter Hanaert, in het testament genoemd, blijkt mij verder niets.

Dirk van O., rentmeester in 1443 en 1452, had een zoon Willem, die in 1436 student werd te Leuven. [8]) Waarschijnlijk is hij die Willem, die natuurlijke kinderen had bij eene Gertrudis: Hieromymus, in 1477 gewettigd, [9]) kanunnik der O. L. V. kerk te Breda, waar hij 21 Sept. 1531 overleed; [10]) Barbara, gehuwd met mr. Ant. Buysen. [11]) Deze Willem overleed 3 Oct. 1502. [12])

Heer Jan van O., in 1461 toegelaten te Leuven als student in het kerkelijk recht, [13]) is vermoedelijk de „priester der ordene van de heeren van St. Truyen" in 1481. [14])

Odilia van O., weduwe van Wouter van Havele, trouwt voor de tweede maal met Hugo van Wijck; zij betaalt 12 Mei 1483 leenrechten. [15])

In 1446 leeft een Willem, zoon van Antonius van O. [16])

2. Adriana komt in den herfst 1520 voor met haren echtgenoot Jan de Vos. [17]) Deze is hertrouwd met Clara Spierinck, behoorend tot de familie der be-

1) Verkooren, *Chartes de Brab* IV: 217; de Raadt, *Sceaux* II: 486.
2) R. A. 's Grav. N. D. f. 782 n. XVI. 3) H. v. P. V: 393.
4) *Oork. St. Cath.-dal* n. 213. 5) A. p. n. 240.
6) R. A. Br. *Comptes* 17145: 118 vo. 7) H. v. P. V: 344.
8) Reuseus, *Matricule* 250. 9) R. A. 's Hert. C. v. V. port. 92.
10) *Grafzerken* n. 40. 11) G. A. Breda R 430: 35. 12) H. v. P. V: 404.
13) R. A. Br. *Leuven* 22: 31 vo; 14) C. v. V. port. 92.
15) R. A. Brussel *Comptes* 17149: 148 vo. 16) *Cart. Begijnhof*: 78.
17) R. A. 's Hert. Steenb. n. 201; G. A. Breda R 804: 45.

roemde Antwerpsche geneesheeren Spierinck. Beiden zijn in Juli 1533 overleden. [1])

Uit het huwelijk de Vos-van Bruheze werden geboren:

a. Jozyne; zij is in 1537 de vrouw van mr. Merten van Cuyck, licentiaat in de rechten, rentmeester Diest. [2]) In 1560 is zij weduwe. [3])

b. Marie, was in 1554 de echtgenoote van Willem Amours, dat jaar benoemd tot drossaard van Reckheim. [4])

c. Philips, in 1548 drie en twintig jaar oud; [5])

d. Jan, nog minderjarig in 1539. [6])

3. Cornelie; deze werd 3 Aug. 1568 te Zierikzee begraven. Zij was gehuwd geweest met Frans Claasz. van Zandijck, secretaris dier stad; de huwelijksvoorwaarden werden 25 Juli 1527 te Breda opgemaakt door not. Joh. v. d. Corput. Haar echtgenoot overleed 28 Febr. 1551. [7]) Uit dit huwelijk werden geboren:

a. Nicolaas, baljuw van Brielle en het land van Voorne;

b. Susanna, gehuwd met jhr. Vincent van Ghelenkercke; [8])

c. Jeronimus; *d.* Lievyne; *e.* Adriaan.

4. Emerentiana, omtrent 1535 gehuwd met Andries Vierling; zie over hen uitvoerig Taxandria XXXIV: 56.

De gegevens over deze familie Vierling, in XXXIV: 54 medegedeeld, kan ik nog aanmerkelijk vermeerderen.

Een grafzerk te Heusden geeft als haar wapen: in blauw een gouden dwarsbalk, vergezeld van drie gouden vijfbladen. [9])

De broeders Paschier en Claas woonden zeker in 1523 te Breda, de eerste als rentmeester, de andere als griffier van de rekenkamer. [10])

De rentmeester Paschier is gehuwd geweest met Elisabeth Ingelbrecht, die als weduwe wordt vermeld in 1535. [11]) Kinderen worden niet vermeld.

Claas de griffier, woonde aan het kasteelplein; zijn erf kwam achterwaarts uit omtrent de kerk. Bij den verkoop aan de weduwe

1) G. A. Breda R 438: 105 vo. 2) A. p. 442: 97 vo. 3) A p. 465: 30.
4) A p 439: 33 vo; 117 vo. 5) A. p. R. 896: 45. 6) A. p. 459: 117 vo
7) P. de Vos, *De vroedschap van Zierikzee*: 146 8) G. A. Breda R. 475: 185.
9) *Taxandria* IX: 70. 10) R. A Grav. N. D f. 365 vo n. XVI
11) G. A. Breda R 804: 62.

Heilwig de Roever-van Achelen in 1552, wordt het pand omschreven: *huysinge, pleynen, hovingen, uutcomende oostwaerts aent caetspel ende oick eensdeels aen de plaetse voir de borchte, zuytwaert aen Mertens Bon des koxshuys ende oock eensdeels aen des heeren van Elderen erve, westwaert aen des voors. heeren van Eldren erve ende noirtwaert aen d'erve toebehoerende totten huysinge wylen G. de Byest.* [1])

Na den dood zijner eerste echtgenoote Barbara de Kemper, trouwde hij met Anna Bisscop, met wie hij gehuwd wordt vermeld in 1534. [2]) Zij moet eene dochter zijn van Jacob Bisscop, wiens broer Jan secretaris was te Middelburg, en van Margriete van Houwelingen. De vrouw van Vierling was ook een der erfgenamen van Willem Willems van Houwelingen en diens echtgenoote Elisabeth. Deze waren eigenaren geweest van het Groot en Klein Laar, samen groot 40 morgen, gelegen in het ambacht van Munsterkerk bij Dussen. De erfgenamen gaven 22 April 1539 [3]) alle bescheiden aangaande dat goed over aan Herman van Deventer en Dirk Goderts te 's Hertogenbosch. [4])

Voor de derde maal trouwde de griffier met Wilhelmina van de Vliet, weduwe van Adriaan van der Heiden Vierling had bij huwelijksvoorwaarden vastgelegd, dat zij na zijn dood het huis te Breda mocht blijven bewonen en de inkomsten genieten van de Blauwe Kamer te Oosterhout. Dat goed bleek zwaar belast, zoodat de stiefkinderen haar 21 Juli 1546 een jaargeld beloofden. [5]) Kort daarna is dat goed door de erven verkocht. De weduwe hertrouwde met Michiel Piggen, ook griffier van de rekenkamer. [6])

De kinderen Vierling hebben in 1549 het onroerend goed gedeeld, door hun vader nagelaten.) Andries en Anna kregen voor hun aandeel: het huis te Breda en eene hofstede van 105 gemeten in de St. Maartenspolder te Hoeven; Matheus en Adriana de hoeve Wolfslaar met een perceel grond onder Ginneken, genaamd den Buistenberg; Jan en Elisabeth de landerijen onder Prinsenhage, Doveren en in den ban van Veen; Paschyne, eene gofstede van 33 gemeten in het Oudland onder Oudenbosch en Knoterkenshoefke onder Hoeven.

1. Andries, de oudste, legde 2 Juli 1572 voor de Bredasche schepenen eene verklaring af over zijne vaste goederen, welke in

1) A. p. 457:183. 2) A p R. 804:34 vo.

3) A. p 444:119 vo; erfgenamen zijn: haar broer Peter en hare zuster Queryne, gehuwd met Floris van Grijpskerk, (458:73 vo) en Hendrik minderjarige zoon van hare zuster Willemijne, overleden, en van Claas Hendriks van Wissekerke.

4. A.p. 444 62. 5) A. p 451:135; 454:92. 6) A p. 482 28. 7) A p. 453:135.

der Allerheiligen-vloed van 1570 waren ondergeloopen en met groote kosten herdijkt. [1]) Behalve de vijf kinderen in XXXIV : 56, had hij nog eene dochter Martha, die in het huwelijk trad met Job Claas Imans van der Lisse. De kinderen uit dit huwelijk namen den naam Vierling aan.

2. Mr. Matheus, docter in de beide rechten, was in 1546 advokaat bij het Hof van Holland. [2]) Het schout-ambt van Etten verkoopt hij in 1552 aan Laurens van Liedekercke. Zijne vrouw, Maria, dochter van Engel Goud, [3]) wordt 15 Aug. 1575 in de St. Jacobskerk te 's Gravenhage begraven. [4])

3. Elisabeth is voor de tweede maal getrouwd met Olaert Corneliszoon. Van haren eersten man, Hendrik Coene, in 1558 rentmeester te St. Maartensdijk, leven in 1573 de volgende kinderen :

a. Anna, gehuwd met Gillis Blanckaert;

b. Andries; *c.* Cornelis; *d.* Joanna; *e.* Paschyne. [5])

4. Adriana, gehuwd met Cornelis Blanckaert.

5. Jan diende onder kapitein jhr. Cornelis van Wijck in het keizerlijk leger. Tijdens het beleg van Orleans werd hij ziek en mocht terugkeeren naar het vaderland; hij overleed te Utrecht 22 Aug. 1553. [6])

6. Paschijne woonde in 1549 te Rijssel; zij was in 1553 overleden. [7])

7. Anna woonde in 1569 te 's Gravenhage; haar echtgenoot Adriaan Duville (?) was reeds overleden. [8])

5. Michiel van Br. in 1536 werkzaam op het kantoor van den rentmeester Beooster-Schelde, [9]) trouwde, na 1540, met Petronilla van Coudenberch. [10]) Over de twee kinderen uit dit huwelijk werden in 1550 voogden aangesteld door de weeskamer te Zierikzee. De weduwe gaat een tweede huwelijk aan met Jan van Borre, klerk bij denzelfden rentmeester : [11])

a. Adriana van Br. huwt met Tristram Jhane, belast met het beheer over de Vier Bannen van Duiveland. [12])

---

1) A. p. 812 : 131 vo. 2) A. p. 805 : 17 vo.

3) A. p. 809 : 28; 457 : 45 vo 4) *Wapenheraut* VI : 410

5) Akte 8 Nov. 1573 in mijn bezit. 6) G. A. Breda R. 810 : 62.

7) A. p. 808 : 116 vo.

8) A. p. 457 : 183 vo; de naam van den man is door inktvlek slecht leesbaar.

9) R. Fruin, *Arch. van prelaat en edelen v. Zeel.* bl. 220 n. 279; *Rek. in 1607 overgebracht* bl. 348 n. 767.

10) G. A. Breda R. 804 : 15 vo.; 456 : 130; 807 : 36 vo.

11) *De vroedschap van Zierikzee* : 441. 12) G. A. Breda R. 472 : 109.

b. Cornelia, eerst gehuwd met mr. Roeland de Pottere, pensionaris der Staten van Zeeland, 1568 overleden te Brussel;[1]) daarna met Jacob Campe, rentmeester van de domeinen te Veere.[2]) Nakomelingen uit dit tweede huwelijk verbonden den naam der moeder met dien van den vader: o.a. Jacob Campe van Bruheze, commandant van Biervliet, vader van Cornelie Campe van Bruheze, vrouw van Jan Cau, commandant van Aardenburg[3])

Cornelia van Bruheze stierf op hoogen ouderdom in 1611.[4])

De rentmeester Adriaan v. Br. had zeker één natuurlijk kind:

6. Adriana; zij woonde in 1530 te Lier.[5])

7. (?) Melchior overleed zonder kinderen na te laten. In 1524 komt hij voor als echtgenoot van Adriana Piggen, wier vader, Hendrik, hen nalaat het huis De Maan naast de Draak op de Markt.[6])

In 1511 komt hij voor met zijne zuster Adriana,[7]) maar het is niet duidelijk of deze is n. 2 of n. 6. Tot zijne erfgenamen heeft Melchior benoemd de kinderen de Vos-Bruheze en Raphael van Br.[8])

Antonie van Bruheze behoort waarschijnlijk tot den Bredaschen tak, maar geen enkele akte gaf mij gelegenheid hem daarin een plaats aan te wijzen. Hij woonde te Breda in de Katerstraat, waar hij 31 Jan. 1531 het huis kocht van kanunnik Eng. v. d. Dussen.[9]) Hij werd aangesteld tot drossaard en dijkgraaf over het land van Heusden en tevens tot schout dier stad; borg voor hem bleef Raphael (IV[4] 1) 28 Jan. 1525; in 1530 is hij daar tevens rentmeester.[10]) Gedurende het jaar 1539 was hij ook drossaard te Gorkum.[11]) Hij is gehuwd geweest met

1) Fruin, *Arch. van prel.* bl. 195 n. 49. 2) G. A. Breda R. 492:167.
3) *De vroedschap van Zierikzee* bl. 319. 4) *Taxandria* IV:297.
5) R. A. Brussel, *Comptes* 20787:5. 6) G. A. Breda R 424:193 vo.: 430:110.
7) A p 419:50 vo. 8) A p. 442:97 vo; 445:86 vo.
9) A. p. 436:15 en 114 vo 10) A. p. 431:12; 435:137.
11) Kemp. *Beschr. Gorinchem*: 445

Roberta de Bever, die zich in 1558 gevestigd heeft te Mechelen.[1]) Zij hertrouwde Mathijs v. d. Poorten, over leden 9 Mei 1571.[2])

Jan van Bruheze was van 1508 af lid van de schepenbank te Breda.[3]) Hij werd in 1511 gekozen tot deken van het timmerlieden-ambacht en 10 Jan. 1513 beëedigd als burgemeester en is 18 Aug. 1514 daar overleden.[4])

Hij behoorde blijkbaar niet tot den Bredaschen tak, zooals uit zijne erfgenamen kan worden opgemaakt.

Een zijner eigendommen was de hofstede Luchtenberg op de grens van Terheiden-Oosterhout gelegen; en een onder Alphen nabij het hof Te Brake.[5])

Zijne echtgenoote heette Heylwich van Nispen, eene dochter van mr. Godert en Kateline. Zij overleed 5 April 1535.[6])

In hun testament hadden zij verschillende legaten vermaakt: een rente van 12 rijnsche guldens aan *den nonnen cloosteren van sinte Franciscus te Dommelen*[7]) en sinte *Claren orden tot Boxtel;* een rente van 17 rijnsche guldens aan den H. Geest en het gasthuis te Breda met de verplichting *te doen celebreren op des heylichs cruys altair in des heylichs cruyschoir* der O. L. V. kerk *alle Sondage onder die hooghmisse een misse gelijc de voirgenoemde J. v. Br. ende Heylwich die een sekeren tijt hebben doen celebreren.*[8]) Als executeur van het testament was aangewezen Melchior van Bruheze.

Als erfgenamen had Jan aangewezen zijne vrouw Heylwich van Nispen; Uman van Bruheze; de kleinkinderen van Lijsbet, eene dochter van Willem van Bruheze; Johanna van Dommelen, eene dochter van genoemde Lijsbet; zij was geprofeste zuster in het St. Clara-klooster te Boxtel.

1) Breda R. 810: 59; vgl. S. v. IJ. *Voorn Huizen* II: 498. 2) *Taxandria* VII: 202.
3) G. A. Breda R. 417: 22 4) H v. P. V: 390.
5) Breda R 424; 33; 809: 65 vo 6) H. v. P. V: 356.
7) Als gemachtigde was in Juli 1515 te Breda zuster Marie v. d. Venne; G. A. Breda R. 423: 58.
8) A. p. R. 423: 68 (1515, 5 Sept.)

Van burgemeester Jan van Bruheze worden vermeld twee natuurlijke kinderen: Heylwich en Jan. Deze laatste zal overleden zijn in 1521, nalatende zes minderjarige kinderen: Willem; Rutger; Janne; Lijsken; Jenneken en Grietken; zij bezaten *den borchacker t Alfen omtrent der Braicken.* [1])

Van Uman van Bruheze zijn uit de Bredasche registers de volgende kinderen bekend:

a. Jan was voogd over de zes kinderen van den bastaard Jan;

b. Luytgaert was getrouwd met Jan Henricxz. van Mol;

c. Jenneke, echtgenoot van Hans de Cock. Beide zusters woonden te Dommelen. [2])

Philips van Bruheze (III[2] 3) was reeds in 1514 gehuwd met Geertruyt van Grimhuizen; zij gaf 15 Aug. 1514 te Oosterhout haren man volmacht. [3])

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

OPRICHTING VAN HET APOSTOLISCH VICARIAAT BREDA, 22 MAART 1803.

Toen 9 November 1801 het bisdom Antwerpen opgeheven werd (sinds 1798 was de bisschoppelijke zetel vacant), waartoe ook ongeveer het toenmalige arrondissement van Breda behoorde, gaf de penetencier van van Eupen aan de Vicarissen te Breda den raad in Rome pogingen aan te wenden, om een Vicarius Apostolicus te krijgen voor het Bataafsche gedeelte van het vroegere diocees Antwerpen De beide Vicarissen Ignatius van Gils en Adrianus Oomen zonden 5 Maart 1802 een verzoekschrift aan den Paus, waarin zij

1) A. p R. 428: 267 vo 2 A p R. 435: 35.
3) R. A. 's Hert. *Kruisland* n. 6 (akte 6 Febr. 1515)

uitvoerig de verschillende redenen uiteenzetten, waarom zij het waagden Z. H. te verzoeken een Apostolischen Vicaris voor het Bataafsche gedeelte van het vroegere bisdom Antwerpen te benoemen. Nadat deze aangelegenheid door de Congregatie der P. F. was onderzocht, besloot Z. H. gevolg te geven aan het gedane verzoek en werd door Pius VII bij breve van 22 Maart 1803 Breda tot een apostolisch vicariaat verheven. De eerste vicarius apostolicus was Adrianus van Dongen, pastoor te Breda.

Wij laten hier eenige brieven gericht door den Kardinaal Prefect der Propaganda aan den Vice-Superior der Hollandsche Missie, Mr. Ciamberlani, over deze kwestie, uit het Italiaansch vertaald, volgen. De origineelen berusten in het Archief der Internuntiatuur Busta XXXIX.

J. Kleyntjens S J.

Schrijven van den Kardinaal prefect der Propaganda, Gerdil, aan Ciamberlani.

Het zal U wel bekend zijn, dat de vacante zetel van Antwerpen thans verdeeld is onder het bestuur van twee heeren, zoodat een deel aan Frankrijk onderworpen is, en het andere aan de Bataafsche Republiek. Nu hebben de beide Vicarissen Generaal van genoemd Diocees, Ignatius van Gils,[1]) en Adrianus Oomen[1]) den H. Stoel verzocht,[2]) dat hij zich verwaardige in het deel van genoemd diocees, dat onder de Bataafsche Republiek behoort, een eigen bisschop aan te stellen, of althans een Vicarius Apostolicus op den voet zooals in 's Hertogenbosch.

Welke de motieven daartoe zijn, kunt U zelf gemakkelijk begrijpen uit hun eigen schrijven, waarvan ik U bijgaand copie insluit. Waar dit verzoekschrift aan het H. College der Propaganda Fide gezonden is ter beoordeeling,

1) cf. Kruger: Kerkelijke Geschiedenis van Breda II, 332, 333.
2) In hun schrijven van 5 Maart 1802

hebben hunne Eminenties gemeend om thans voor dit deel van het Diocees een Vicaris Apostolicus te moeten geven, die op dezelfde wijze, als degene in 's Hertogenbosch, afhankelijk is van deze Congregatie.

Alvorens echter aan een dergelijk decreet uitvoering te geven, is het gewenscht U eenige moeilijkheden uiteen te zetten, die zich daarbij voordoen, en wel, ten eerste: zou men eenigen tegenstand kunnen ondervinden van de zijde der Regeering, en wanneer dit zoo zou zijn, wat het middel zou zijn om van de Regeering toestemming te verkrijgen, ofwel te onderzoeken of het misschien niet het verstandigst is haar den nieuwen Vicaris onder den naam van Vicaris Generaal voor te stellen, zooals men gedaan heeft met den Vicaris van 's Hertogenbosch. Voorts moet men nog te weten komen, waar men het best de residentie van den nieuwen Vicaris kan vestigen, en hoeveel geld er moet zijn voor een passend onderhoud. De Vicarissen Generaal zeggen, dat het gemakkelijk zal zijn de goederen, die tot de gesekwestreerde bisschoppelijke mensa behoorden, te verkrijgen of althans een tractement. Anderzijds lijkt het niet verstandig een Apostolisch Vicaris aan te stellen alleen op een dergelijke belofte; men moet eerst zeker van zijn, dat de middelen aanwezig zijn, om hem te kunnen onderhouden. Verder is het nog onbekend, onder wie men een Vicaris Apostolicus zal moeten uitkiezen, die bij het volk persona grata is, en die al die eigenschappen bezit, die voor den drager van zulk een ambt van noode zijn. Maar toch heb ik mij tot U gewend met het verzoek om hierover de meest juiste en uitgebreide informaties in 't geheim in te winnen, terwijl Gij in 't bizonder den Aarstpriester van Amsterdam [1]) moet interpelleeren, die beter dan wie anders ook U de noodige inlichtingen kan geven betreffende de dispositie der Regeering, zoowel als ten aanzien van de te kiezen persoon. Ik zal dan wachten op de verklaringen en inlichtingen,

1) Cramer.

die volgens U er toe kunnen leiden om de genoemde moeilijkheden uit den weg te ruimen, terwijl U in 't bizonder aanwijzing zult geven ter zake van de meest geschikte en waardige geestelijken, die in aanmerking komen voor de keuze. Bij deze gelegenheid breng ik U nog in herinnering het rapport betreffende den huidigen stand van zaken bij de schismatieke kerk van Utrecht, dat U ons beloofde in een vorigen brief; ik ben er zeker van, dat U hierbij den grootsten ijver en nauwgezetheid zult betrachten, en sluit ik met den Heer voor U de beste voorspoed af te smeeken.

Roma, Propaganda Fide 2 Mei 1802.

G. Kardinaal Gerdil, praef.

Schrijven van den Prefect der Propaganda aan Ciamberlani.

Hoe lofwaardig de ijver en nauwgezetheid zijn, waarmede U mij zoo duidelijk op de hoogte stelt van de stappen, die misschien gedaan kunnen worden bij de Hollandsche Regeering in zake de benoeming van geestelijke overheden, van nog grooter waarde zijn de overwegingen die Gij mij te dezer zake mededeeldet. Ik houd er terdege rekening mede, en heb ze mij scherp voor den geest gesteld in het geval, de actualiteit ter sprake komt. Voorts wat betreft de voorzorgen, die genomen worden ten opzichte van dat deel van het Antwerpsch diocees, dat behoort onder de Bataafsche Republiek, daarover schreef ik U reeds voor informatie in het begin der maand Mei, terwijl ik U mededeelde, dat reeds een verzoek ter zake gedaan was door de twee Vicarissen van Gils en Oomen, en de meening, die de H. Congregatie daaromtrent koestert. Ik stem er derhalve in toe, dat Gij er U den tijd voor neemt om rustig te onderzoeken, waarbij Gij speciaal op de geschikte personen, die zich daartoe voordoen, zult acht slaan bij de keuze tot Apostolisch Vicaris, zooals Gij in Uw laatste

brief op een tweetal wijst, zonder hen nochtans met name te noemen. Ik verwacht nog van U een nauwkeurig rapport over den tegenwoordigen stand van zaken bij de Jansenisten van Utrecht, zooals Gij beloofdet aan den Secretaris.

U intusschen onzen bizonderen dank uitend, smeek ik dat de Heer U alle ware geluk schenken moge.

Rome, van de Propaganda 3 Juli 1802.

G. Kardinaal Gerdil.

Kardinaal Borgia aan Ciamberlani

Tenslotte is men gekomen tot de benoeming van een Apostolisch Vicaris voor geheel dat deel van het oude diocees Antwerpen, dat aan Holland onderworpen is, en de keuze is gevallen op de persoon van B. Adrianus van Dongen, Pastoor van Breda met behoud van zijn parochie, en met dezelfde bevoegdheden, als die van den Vicaris Apostolicus van den Bosch. Ofschoon de door U voorgestelde persoon, nl. de Heer Petrus van Eupen[1]) zeer geschikt leek te zijn, zooals ook de twee vicarissen uit Breda, hebben toch verschillende verstandige overwegingen geleid tot een besluit ten gunste van van Dongen, en dit des te meer, omdat deze reeds is belast met een parochie in dezelfde stad Breda, wat toch de meest geschikte plaats is voor residentie van den Apostolisch Vicaris.

Ik zend UEd. hierbij ingesloten, behalve de Breve van Benoeming, ook onzen brief met volmachten, omdat het nuttig leek, zoo spoedig mogelijk deze den Vicaris ter hand te stellen, opdat hij zijn nieuwe waardigheid kan gaan bekleeden. Onder andere zaken, wordt hem aanbevolen, om met alle energie het nieuw opgerichte Seminarie te steunen, waarvan immers in hooge mate de goede onderlegdheid der geestelijkheid, het behoud van de Ware Leer tegen de schadelijke theoriën, die overal wortel beginnen te schieten, afhangen.

1) Krüger, l.c. II 316; 356 vlg.

Wat betreft den Heer van Velde, bisschop van Roermond, hem zal reeds door den Staatssecretaris, langs den geschiksten weg, het decreet toegezonden zijn door het H. College, waarmede hij aangesteld is als Apostolisch Administrateur over het geheele deel van het oude diocees van Roermond, dat aan de Bataafsche Republiek behoort, in den geest, zooals door U geadviseerd was. Maar wat betreft het district Ravesteijn, behoorende onder het oude diocees van Luik, voorzoover U voorstelt dit te vereenigen en onder het bestuur van M. van Velde te brengen, zoo meent het H. College, dat dit gedeelte op het oogenblik nog niet rijp is voor een inlijving, op grond van het feit, dat de Bisschop van het vroegere Diocees Luik voor dit district zorg gedragen heeft.

Tenslotte kom ik aan het verzoek der Hollandsche geestelijkheid om eigen bisschoppen of althans apostolische Vicarissen te mogen ontvangen. Tot op dit oogenblik heeft dit nog geen punt van overweging uitgemaakt voor het H. College, behalve ten opzichte van twee Aartspriesters, n.l. den Heer Cramer te Amsterdam, en ten Hulscher in Zeeland, die duidelijk gewezen hebben op de zeer groote voordeelen, die naar hun meening, voortvloeien voor de Katholieke Kerk uit een dergelijk instituut; maar de H. Congregatie, die overtuigd is van de redenen die U aanvoerdet, is het met Uw argumenten eens, en houdt aan haar standpunt vast, om voor het moment geen vernieuwingen aan te brengen Beiden werd echter een antwoord geschreven, in termen, als U ingesloten aantreffen zult, en die U dan gesloten naar hun bestemming gelieve te zenden, en met Uw gewone voorzichtigheid opdat hun reactie daarop niet te heftig zal zijn. Dit alles achtte ik mij verplicht U te schrijven, en ik beveel U intusschen den Heer aan, dat hij U zegene.—

Roma, Prop. F. Apr. 1803.

P. Kardinaal Borgia, prefect.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878.

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

V.

Gelijk wij gezien hebben, zijn de „kaart" en de „ordonnantie" van 19 Augustus 1548 de oudste stukken, die tot nog toe aangaande het St. Jorisgild bekend zijn. Ik herinner mij niet of er bij mijne vroegere onderzoekingen in de registers der Waalwijksche „schepenbank" of in de „notarisprotocollen" van ± 1626-1810, berustende op het Rijksarchief te 's Hertogenbosch, noch bij mijn onderzoek der origineele perkamenten, van 1295 af voorhanden in het archief der Waalwijksche Hervormde gemeente —, eenige papieren zijn voor den dag gekomen, die meer licht werpen op genoemd gild, dan de onder de familie Timmermans berustende bescheiden. Het oudste tijdvak van St. Joris van ± 1345 tot 1548 en het tijdvak van 1549 tot ± 1640 zullen dus voorloopig wel in het duister verscholen blijven, tenzij een mogelijk onderzoek in de oudste Rossche schepenregisters van 1365 ± 1600, die aangaande vele Meierijsche plaatsen bijzonderheden bevatten, in de toekomst meer licht zou kunnen verschaffen. Zoolang dat onderzoek niet geschiedt, blijven wij dus alleen aangewezen op het archief van St. Joris ten huize van de familie Timmermans, hetwelk, vooral wat de jongste gegevens betreft, niet te versmaden is!

Met een enkel woord is er reeds op gewezen, dat ook *vrouwen* — hiervoor is er sprake van een *koningin*, van een *lief* — somwijlen aan de verrichtingen of liever aan de feesten van het schuttersgild St. Joris deelnamen. En dat was geen wonder! Het gildewezen was vooral in Noord-Brabant te zeer algemeen en te zeer geliefd, dan dat ook niet *vrouwen* er belangstelling voor gekoesterd zouden hebben. Het zal er vaak, zoowel bij het vogel-

of koningschieten, als bij de jaarlijksche teerdagen lustig genoeg zijn toegegaan en de beker zal wel dikwijls de rondte gemaakt hebben. De eeuwen van 1400 tot 1800, inzonderheid het oudste tijdvak, waren vaak — ondanks vele rampen op het gebied van oorlogvoeren, watersnooden, branden en besmettelijke ziekten — tijden van geestige pret en vroolijke vermakelijkheden. Uit de jongere stukken van St. Joris blijkt meer en meer, dat ook de vrouw — *echtgenoote*, *dochter*, *zuster* of *beminde* der gildebroeders — bij het gild op gezette tijden hare rol speelde. Volgens sommige aanteekeningen werden van 1725 tot omstreeks 1800 ook *vrouwen* als *gildezusters* aangenomen, n.l. *de vrouwen der gildebroeders*, hoewel hoar namen niet op de lijst der leden voorkomen.

Over het tijdvak van 1549 tot 1639 valt dus, gelijk wij zagen, niet veel over het gild mede te deelen. Hiervoor vermeldde ik reeds de eedsformulieren van 26 Juli 1636 en 25 April 1683 voor de gildebroeders. Uit dat van 1683 blijkt, dat toen het gild het volgende 35-tal leden telde:

Willem Govaerts (koning), Adriaen van Couwenbergh (gesubstitueerde hopman), Eymert van den Hout, Adriaen Nicols (vaandrager), Bernard Symonsz. Hulshout, Jan Verhoeven, Jan Booghmans, Gerard de Laet, Hendrick Mulbrecht, Jan Couwenbergh, Jacob Jansz. Mulders, Jan van Lier, Roeland Jacops, Nicolaes Sichmans, Jan Joosten van den Broeck, Hendrick Hulshout, Michiel Brouwers, Willem van Loon, Jan Huybertsz. van der Plas, Lucas Langecruys, Bartholemeus Spoormans, Cornelis Drossers, Jan van der Plas, Jan Brouwers, Cornelis Kermans, Jan Brocken, Cornelis van Oirschot, Dirck Cornelisz. Verhoeven, Jan Woutersz. Kuypers, Gerard Frackers, Jan Pullens, Antonie van Peynenburg, Cornelis Boogmans(?), Thomas Schaey, Cornelis Langecruys.

De oudste ledenlijst, die later zal gepubliceerd worden, begint pas met het jaar 1640 en loopt dan verder door tot 1880: *dat is dus iets zeer belangrijks!* Vroeger is reeds gebleken, dat bij St. Joris oudtijds de volgende gilde ambten voorkwamen: *hoofdlieden*, ook genoemd *hoplieden, dekens* of *overlieden, koningen, adjudanten* en gewone *gildebroeders*. Verder worden nog genoemd: de *alferus* of *vaandrig*, de *chartermeester*, de *tamboer*, de *gildeknecht*. De *alferus*, afgeleid van het verouderde Fransche woord *alfier*, moest, behalve het dragen van het vaandel, later ook zorg dragen voor eene zorgvuldige bewaring van de *gildepapieren* (charters), de veroverde *juweelen*, het *vaandel*, de *trom* en de *sjerpen*, wat na 1804 door den *chartermeester* moest geschieden. De koning bewaarde gewoonlijk een *deel der juweelen*, n.l. de *loopende juweelen*.

Het spreekt vanzelf, dat de gildebroeders in de oudste tijden in zulk eene Roomsch-Katholieke gemeente, als Waalwijk was, allen Roomsch-Katholiek waren en dat de reglementen of gildewetten op sommige punten ook een Roomschen geest ademden, wat vroeger al is gebleken. Pas in den loop der 18e eeuw werden een drietal Hervormde leden aangenomen: S. van Gennep (in 1749), Jan van der Hammen (in 1790), en Jan David Werther (in 1790), die echter niet den voorgeschreven eed behoefden af te leggen, maar slechts zulk eene verklaring, welke niet streed met *hunne religie of met de wetten van den Souverain*. Dat gaf soms geharrewar met de Roomsch-Katholieke geestelijkheid, van wie sommigen *oversten* van het gild waren en dus krachtens hun dubbel ambt niet weinig invloed konden uitoefenen op de handelingen van het Sint Jorisgild, dat, zonder veel van de waarheid af te wijken, *eene zuiver Katholieke instelling kon genoemd worden*. Opgemerkt dient hierbij evenwel te worden, dat vele Waalwijksche ingezetenen, Roomschen en een goed getal Hervormden, zich in den Patriotten-tijd en in 1795 op in het oogloopende wijze *verbroederden*. Hierachter zullen wij zien, dat in 1801 de

eed geheel verdween en voor eene eenvoudige *verklaring* plaats maakte, waardoor het oorspronkelijk Roomsche cachet wel eenigszins verloren ging. Men meene echter niet, dat de gildegenooten zich daarvan al te veel zullen aangetrokken hebben: zij bleven op gezette tijden met hunne medebroeders lustig den boog of snaphaan hanteeren en vroolijk feestvieren. Doch laten wij niet te ver op onze schreden vooruitloopen en liever de handelingen van het gild naar tijdsorde meer geregeld vervolgen.

In 1722 was de broederschap gevestigd bij den herbergier Gerard de Visser, die echter zelf geen lid ervan was. Daar werd den 24 April van dat jaar eene vergadering van de gildebroeders gehouden, waarop tegenwoordig waren: Adriaen van den Hoeck (koning), Frans van den Hout (hopman), Michiel Brouwers (vaandrig), Lambert Pullens, Gerard Drossers, Frans Brock, Antonie Booghmans, Eymbert de Jongh en Wouter Couwenbergh, die besloten voortaan een bedrag van één gulden te heffen van *inkomende, uitgaande* en *trouwende* leden, en eene som van 3 gulden van de weduwe of de erfgenamen van een te Waalwijk of in de naaste omgeving (Besoyen, Baardwijk) gestorven lid, en van één gulden voor een verderaf overleden broeder. Dat verschil van *drie* en *één* gulden — welk bedrag *doodschuld* genoemd werd — vond zijn grond hierin, dat Waalwijksche, Besoyensche en Baardwijksche overleden gildebroeders *door hunne medebroedere grafwaarts werden gedragen* en verderafwonenden niet.

Over een tijdsverloop van bijna 25 jaren vinden wij nu omtrent Sint-Joris niets van belang aangeteekend, wijl de notulen over de 18de eeuw zoo goed als ontbreken, zoodat wij slechts aangewezen zijn op eenige losse aanteekeningen. In 1766 schijnt *overste* van het gild te zijn geweest de Waalwijksche pastoor-deken Urbanus Voet, die met zijne fraaie hand deze resolutie in het gildeboek inboekte: *Op heden den drie en twintigsten April 1766 is*

by ons ondergeschreven oversten, hoofdman, koninck, deekens en alpherus goetgevonden ende verstaen, gelijk wy goetvinden en verstaen mitsdesen, alvorens daer toe gevraegt en gehadt de stemmen van alle ende igelyke gildebroeders, dat dengene der schutten, denwelke volgens onse caarte den koninkxvogel zal afgeschoten hebben, zal volstaen met eens te betaelen de somme van een en twintigh guldens, ende dat op de feest van St. Joris, inmiddelijk volgende naer den dagh van het schieten des vogels, mitsgaders naer gewoonte en out gebruyk van een schilde van geslage silver tot vermeerderinge van den breuk, en sulkx tot voorkominge vau alle verdere noodeloose kosten en schade. Aldus gedaen binnen Waelwijck dato als boven (Geteekend): *Urbanus Voet, decanus et pastor in Waelwijck, Lambertus van Genck, als hopman, Antony van den Blerck, als koning, Hendrikus Vermaes, als vendrik, Cornelis van Oorschot, Jan Hoefnagels, als deken.*— Gelijk wij vroeger zagen, moest een nieuwe koning, volgens artikel 11 van de kaart van 1548, aan zijne medeschutten *eenen hamel en een ton bier* schenken, en volgens artikel 14 van de ordonnantie van 1548 *drie gulden*, waarvoor hij met zijne *koninginne* vrijen kost en vrij verteer had. Bij bovenstaande acte van 23 April 1766 werd dat voortaan 21 gulden, vermeerderd met *een schild van geslagen zilver*.

Inmiddels was het aloude voetboogschuttersvaandel, dat misschien meer dan een halve eeuw was gebruikt geworden, in zulk een desolaten toestand gekomen, dat repareeren niet meer hielp. Daarom besloot het bestuur van St. Joris pogingen aan te wenden, om in het bezit van een nieuw vaandel te komen. Maar wijl de geldmiddelen van de schutterij niet al te rooskleurig waren, riep men, gedachtig aan de bescherming, die de Heeren van Waalwijk door de eeuwen heen vaak hadden verleend, de hulp in van den *ambachtsheer* en *ambachtsvrouw*: David Maurits Le Leu de Wilhem en zijne echtgenoote M. P. J. baronesse Pieck. Dat had het gewenschte gevolg. De toenmalige gemeente-secretaris

van Waalwijk, Antonie Heermans Antoniezoon, handelende uit naam van de ambachtsvrouwe (de ambachtsheer was intusschen overleden), overhandigde den 5 Juli 1768 aan den hopman Lambertus van Genk, den koning Antonie van den Blerck, den vaandrig Hendrikus Vermaes en de dekens Cornelis Peynenburg en Johannes Hofmans een geheel nieuw en prachtig vaandel, dat het gemelde echtpaar had doen vervaardigen. Uit dankbaarheid en *tot een altijddurende gedachtenis* werd van dit *gulhartig present* door het gilde-bestuur getrouwelijk in het gildeboek aanteekening gehouden. Het schijnt echter, dat dit nieuwe vaandel tusschen de jaren 1768 en 1790 veelvuldig werd gebruikt of dat er een ongeluk mee gebeurde, want in laatstgenoemd jaar 1790 werd het, geheel gescheurd zijnde, door de goede zorgen van den toenmaligen ambachtshear Louis Theodoor Forestier d'Orges[1]) (gehuwd met Paulina Maria Constance Le Leu de Wilhem) hersteld en door zijn rentmeester Gerardus Christie den 20 Januari weder thuis bezorgd.

(Wordt vervolgd)

GENEALOGISCHE FRAGMENTEN.

3. DE WILDE.

1787. Antoinetta Isabella rigesima secunda Junii (?) baptisata est filia leg. domini Arnoldi de Wilde. Trajectensis ad Mosam, centurionis prenobilium potentium dominorum directorum regentium coloniam de Suriname et domicelle Antoinette Lijsens ejusdem ordinis: susc. rev. dom. Petrus Antonius Lijsens et domicella Maria Isabella Trambachs.

(R. K. Doopb. Ginneken.)

W. G. J.

1) Hij woonde met zijne vrouw te *Lausanne* in Zwitserland.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET KLOOSTER ST. ELIZABETHSDAL TE BOXTEL.

Sedert 1228 kent ook Nederland zeer vele volgelingen van S. Frans van Assisi. Voordat men de geschiedenis zijner drie kloosterorden in ons land kan schrijven, moet er nog heel wat archief-onderzoek plaats hebben. Aan het samenstellen van een Fransiskaans Oorkondenboek valt nog niet eens te denken. Maar als wij ons beperkten tot het uitgeven van de oorkonden, die op de Nederlandse Klarissen betrekking hebben? Wij hebben er ernstig aan gedacht, maar moeten ten slotte bekennen, dat ook deze beperkte taak om verschillende redenen voorlopig niet is te vervullen. Weliswaar zijn enige oorkonden van Nederlandse Klarissen reeds uitgegeven. Zo zal men er vinden bij Eubel, Miraeus, in De Godsdienstvriend en elders [1]), terwijl men stukken aangegeven vindt in inventarissen, welke Sassen, Van Sasse van IJsselt, Bruggeman, Bondam, van Zuylen en anderen ons schonken, alsook in de werken van Hermans, Brom, Gramaye, Blok enz. [2]) Desondanks weten wij nog betrekkelik weinig van de Nederlandse Klarissen. Bepalen wij ons daarom tans tot enige oorkonden van de vrouwelike volgelingen van S. Frans te Boxtel.

1) Eubel, *Bullarium Franciscanum*, een werk, dat nog steeds voortgezet wordt; Miraeus, *Opera Diplomatica* uitg. Foppens; *De Godsdienstvriend*, dl. 82 en dl. 83. Zie ook Hermans *Verzameling van Kronijken, Charters enz.*; Cornelissen, *Romeinsche Bronnen voor den Kerkelijken Toestand der Nederlanden onder de Apostolische Vicarissen*, dl. I, Den Haag 1932 (R. G. P. 77); *Katholijk Meyerijsch Memorieboek* 's Bosch 1819; De Kok, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlandsche Klarissen en Tertiarissen vóór de Hervorming* (Werken Hist. Genootsch., derde serie, nr 52).

2) Sassen en Van Zuylen, *Inventaris der Archieven van de stad 's Hertogenbosch*; Van Sasse van IJsselt, *Nieuwe catalogus der Oorkonden en Handschriften berustende in de Boekerij van het Provinciaal Genootschap* enz., Den Bosch 1900 en 1915; Bruggeman, *Inventaris van de Archieven bij het Metropolitaan Kapittel van Utrecht* enz., Den Haag 1928; Bondam, *Inventaris van het Oud-Archief der gemeente Boxtel*, 's Hertogenbosch 1833; Brom, *Archivalia in Italië*; Brom, *Bullarium Trajectense*: Gramaye *Antiquitates Belgicae*: Blok *Verslag aangaande een voorloopig Onderzoek te Parijs*, 's Gravenhage 1897; *Taxandria* XXXIV, 64.

Blijkens oorkonden, die in het Minderbroederskloosterte Weert berusten, bepaalde Johan van Cronenborgh de twintigste December 1468, dat zijn hofstede van die naam te Boxtel aan enige „devoeten maichden ende vrouwen van der derde oirden Synte Francisci" zou afgestaan worden. 17 Januarie 1472 keurde Ludovicus de Bourbon, bisschop van Luik, deze stichting goed, waarna Heynrik van Cronenborgh en Willem van Cronenborgh op 30 December 1472 de beschikking van 20 December 1468 uitvoerden. [1]) Bij bulle *Votis Domino* van 27 Januarie 1504 stond paus Julius II toe, dat de zusters tot de Orde der Klarissen overgingen. [2]) Tot 1578 woonden zij in de hofstede Cronenborgh, nu Sint Elizabethsdal gedoopt, waarna zij na enige omzwervingen zich 30 April 1721 in het stadje Megen vestigden. Doch hierover later. Het gebeurde in die tijd meermalen, dat zusters van de Derde Orde tot de Twede Orde overgingen. Zo behoorden b. v. de Klarissen te Delft, Brussel en Luxemburg aanvankelik tot de Derde Orde.

Moeten wij nu aannemen, dat er eerst sedert 1468 of 1472 Fransiskanessen te Boxtel woonden?

Wij twijfelen wel een weinig, omdat zich in het Lateraans archief [3]) een oorkonde van 9 Junie 1459 bevindt, waarbij Pius II, op verzoek van de Minderbroeder Observant Hermanus Sench, een aflaat van vijf jaren en vijf quadragenen verleende aan hen, die op de feestdagen der H. Drievuldigheid en van S. Jan de Evangelist de parochiekerk te Boxtel bezochten en voor het daar in aanbouw zijnde armenhospitaal een aalmoes schonken. Waarom verzocht dit juist een lid der Eerste Orde van S. Frans? Kan het zijn, dat leden

1) Zie *Bossche Bijdragen*, IV, blz 84 vv. De oorkonde van 30 December 1472 is uitgegeven in *De Godsdienstvriend*, dl 83, blz, 92.

2) Wadting, *Annales Minorum*, dl. VI, Lugduni 1648 blz. 834; Thielmans, *Den Eersten Regel van S. Clara*, blz. 121; *Collectanea Franciscana Neerlandica*, dl II, blz. 74 v.

3) Brom, *Archivalia in Italië*, I, 2, nr. 1649.

der Derde Orde dit hospitaal zouden bedienen? Zo ja, dan is het niet onmogelik, dat deze zusters in 1468 een groter gebouw gekregen hebben. 't Zijn slechts gissingen wegens gebrek aan dokumenten.

Nog een gissing. In 1504 stond paus Julius II toe, dat de Boxtelse Fransiskanessen tot de Twede Orde overgingen. Brom[1]) vermeldt echter onder het jaar 1510, 1 November 1511: „Mater et sorores domus Vallis S. Elisabeth in Boextell tertii ordinis S. Francisci de Poenitentia Leodiensis diocesis. Erectio ipsius domus in monasterium. Ad perpetuum." Heeft het dus nog enige jaren geduurd, vooraleer de zusters van het pauselik verlof gebruik konden maken?

Het Minderbroederskloosters te Weert en dat der Klarissen te Megen bewaren nog een groot aantal oorkonden, waarvan verscheidene op perkament geschreven zijn. Wij laten nu de stukken volgen, die nog te Megen zijn.

1.

Jan die momber, Engbrecht van den Bersellare, Wouter van den Loeck, Michiel Anergaen, Aert van Vucht, Gherit van der Loo en Jan Loureyns Hubensz., oudste schepenen van Boktel, verklaren, dat Wouter die Bastaert een nader omschreven beemde en alle rechten erop heeft afgestaan aan de zusters Tertiarissen, die in het klooster St. Elisabethsdal te Boxtel wonen, vroeger Cronenborgh genoemd.— *1481 Julie 4.*

Wy, Jan die momber, Engbrecht van den Bersellare, Wouter van den Loeck, Michiel Anergaen, Aert van Vucht, Gherit van den Loo ende Jan Laureyns Hubensz., die outste scepenen in Boxtel, tuygen, dat voor ons comen is Wouter die Bastaert, wittige sone Wileneer Willems, natuerlyc sone Diericx Bastaerts, ende heeft tot behoef des convents ende cloesters der zusteren van der derder regulen Sinte Francisci, gelegen tot Boxtel, genaempt 't Sinte Elyzabettendale, welke stede ende plaetsche hier voirmaels was geheiten Cronenborch, wettelyc ende erfelyc opgedragen ende overgegeven alle zyn

1) T. a. p., nr. 1890.

recht ende toeseggen, dat hy, Wouter voirsz., gehadt heeft hetzy van gerechten versterve ofte gerechten maecksselle ofte testamente, datten voirsz. Wouter gemaeckt mach zyn met litteren, brieven, instrumente ofte testamente ofte in wat manyeren, dat hy recht ende toeseggen mochte hebben in eenen beemdt, gelegen in de parochie van Boxtel metter eenre zyde aen erfenis Aleyten, weduwe Willem Bastaerts voirsz., ende haren erfgenamen ende metter andere zyde aen erfenis des heeren van Boxtel, streckend van erfenis Machtelden, Diericx Schuts dochter, totten watere toe, geheiten dat enghe water, welken beemdt, als men zeit, tvoirsz. convent tegen meester Johan Schuts priester zaliger gedachten gecregen heeft. Ende Wouter voirsz. heeft tot behoef desselfs convents voirsz. opten voirsz. beemdt op allen zyn rechten ende toeseggen, op allen litteren, brieven, instrumente ende testamente van den voirsz. beemde mentie makend, die hem nu ofte in toecomenden tyden mochten dienen, vertegen halmelinge, gelyck als men van rechtswegen sculdich ende gewoenlyk is te doene; gelovende voert als een principaell sculdare op hem ende op allen zyn gueden hebbende ende vercrigende dit opdrage ende vertyde voirsz. om ter meerder zeekernissen wille ende ten ewygen dagen den voirsz. convente een vredeliker ende onverbrekeliker possessie van den voirsz. beemde te hebben, alle fraude, argelist ende nyewe vonden, die men nu ofte in toecomenden tyden met gheestelyke ende wereldlike rechten gevinden ende verzieren conde, uutgesloten, ten ewygen dagen vast ende stedich te houwen sonder eenich wederseggen, ende allen commer ende opsprake van zynre wegen ende zynre erven, op ende inne den voirsz. beemde wesende, af te doen.

Des toerconde hebben wy scepenen voirsz. onsen gemeynen segell ons scependoms desen openen litteren aengehangen in den jare ons Heeren duysent vierehondert tachtentich ende een die quarta mensis Julii.

Oorspronkelik. Zegel is verdwenen.

2.

Jan die momber, Wouter van den Loeck, Engbrecht van den Bersellare, Michiel Anergaen, Arnt van Vucht, Jan Laurenssone en Gherit van den Loo verklaren, dat heer Wilhem, priester, alle schulden heeft ontvangen, welke de Zusters Tertiarissen te Boxtel hem nog moesten betalen. en dat Jan Haywygen en Andries Moys, kerkmeesters, de pachtsommen ontvangen hebben, welke genoemde Zusters aan de kerk van Boxtel schuldig zijn.— *1483 Julie 3.*

Wij, Jan die momber, Wouter van den Loeck, Engbrecht van den Bersellare, Michiel Anergaen, Arnt van Vucht, Jan Laurenssone ende Gherit van den Loo, scepenen in Boxtel, tuygen, dat voor ons comen is hern Wilhem die momber, priester, in synen properen persoen ende heeft quijtgeslagen ende gescouwen der zusteren ende convent der Derder Regulen Sancti Francisci tot Boxtel van allen ende eenen yegelige sculden ende toeseggen, die tvoirsz convent sculdich was hern Wilhem voirsz., als van den huys, hoff ende hofstat, dwelck 't convent voirsz. tegen hem gecoft heeft, gelyk dat in scepenen litteren van Boxtel, dan opgemaeckt, volcomelyck begrepen is; geloven voert voir hem zyn oere erfgenamen ende nacomelingen, als een principael sculdenaer op hem ende allen sijn gueden hebbend ende vercrigend, dese voirsz. quytsceldinge ewelyc vast ende stedich te houwen sonder enich wederseggen. Ende voert heeft hem hern Wilhem voirsz. bedanckt gueder betalinge van 's convents wegen voirsz., alle droch ende argelist dair inne uutgesloten. Item voirt zyn comen Jan Haywygen ende Andries Moys als kerckmeesters ende hebben hem bekent vernuecht ende wael betaelt te zyne van allen jaerlike ende erfelike pachten, als die kercke van Boxtel opt voirsz. huys erfelyk gelden heeft totten dage toe van huyden, oeck droch ende argelist uutgesloten. Des toer conde hebben wy scepenen voirsz. onsen gemeynen segel ons scependoms desen openen litteren ende quytancy aengehangen in den jare ons Heeren duysent vierehondert tachtentich ende drie den zesten dach der maent Julij.

Oorspronkelik. Zegel is verdwenen.

3.

Engbertus van den Bersselaer heeft ten overstaan van twee met name genoemde schepenen van Den Bosch een weide te Boxtel overgedragen aan Henricus Pelgrom ten behoeve van het klooster der Zusters Tertiarissen in laatstgenoemde plaats.— *1491 April 16.*

Engbertus van den Bersselaer, filius quondam Engberti, pratum quoddam, situm in parochia de Bucstel ad locum dictum Int Elsbroeck inter hereditatem domini de Bucstel ex uno latere et inter hereditatem Bartholomei die mombare, filii quondam Bartholomei, ex alio latere, praedictum venditum Franconi de Langel ad opus primo dicti Engberti de Mechtelde, filia quondam Theoderici Scutt, prout in litteris scabinorum de Buscoduce super hoe confectis plenius continetur, legitime et hereditarie supportavit magistro Henrico Pelgrom ad opus conventus sororum tertie (regule) sancti Francisci in Bucstel; simul cum dictis litteris et cum toto jure sibi in dictis litteris et contentis in eis quovismodo competenter et effestucanter resignavit modo in talibus consueto, promittens dictus Engbertus ut debitor principalis super se et bona sua omnia ab eo ad praesens habita ac in posterum ab eo habenda et acquirenda, quod ipse hujusmodi supportationem et resignationem ratas et firmas perpetue sine quacumque contradictione observabit et quod ipse omnes obligationes et impetitiones ex parte sui in dicto prato ... prefato conventui deponet omnino, tali condicione annexa, quod dictum stabit ad .... quod exponetur staen sall te scoet, te loet ende te landrecht similiter aliis bonis secularibus. Testes interfuerunt scabini in Buscoduce Godefridus Grobart et . . Huyst. Datum decima sexta die mensis Aprilis feria secunda post Dominicam Palmarum anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo primo.

E. Pelgrom.

Oorspronkelik. Zegels zijn verdwenen.

4.

Engbrecht van den Bersellare, Willem Laurssone, Dierick die Vissere, Peter van den Loe, Henrick van den Zande, Gherit Coppens en Peter Valkenare, schepenen van Boxtel, verklaren, dat zuster Lysbetten, non te Boxtel en jongste dochter van Wouters Herbrechs Colensz. en Katrijn, en zuster Lysbetten, non in het klooster op de Windmolenberg te Den Bosch en oudste dochter van genoemd echtpaar, hun erfenis gedeeld hebben onder de meegedeelde voorwaarden.— *1499 Oktober 8.*

Wy, Engbrecht van den Bersellare, Willem Laurssone, Dierick die Vissere, Peter van den Loe, Henrick van den Zande, Gherit Coppens ende Peter Valkenare, scepenen in Boxtel, doen condt, dat voir ons gecomen zyn heer Otto Arentsz., priester ende confessoer des convents der susteren van den derder regulen sancti Francisci, tot Boxtel gelegen, ende suster Margriet Mys, mater desselfs convents, met consente, wille ende weten van den discreten des convents voirseit, ende vanwegen suster Lysbetten, conventuael, die jonxte dochter Wouters Herbrechs Colensone, ende heer Arnt Voss, priester ende confessoor des convents van den Regularissen van Betanien, gelegen Tshertogenbossche opten Wyntmolenbarch, [1] *met consente van den selven convente ende bijwesen suster Lijsbetten, conventuael, der outste dochter Wouters Herbrechs Colensz. voirsz., ende Aleit, wedue Govarts Herbrechs, wittelyc dochter Wouters Herbrechs Colensz., met hoeren . . . momber, haer van den rechtere met rechte gegeven, ende hebben ge sceiden ende gedeilt wittelyc ende erffelyc allen ende een yegeliken gueden, die hen geaccedeert ende verstorven zyn van den erven voirsz., Wouters hoeren vader ende van Katrijn zijnre wijve, hoerder moeder, dochter Arnts Huben, alsoe dat den voirsz. convente van Boxtel metter voirsz. zuster Lysbetten der jonxter in den iersten te loote ende te deel gevallen is eenen acker lants, geheiten den bugacker, liggende in de parochie van Boxtel tot Tongeren metter eender zyde ende beide die*

1) Zie over dit klooster Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch*, dl. IV, blz. 499-505.

eynde aen erfe Jacops Cupers, streckende voert metter andere zyde aen erfe Laurens van Houweschot. Item een vijffte gedeelt ende noch een derde gedeelt int vijffte gedeelt in die beemden, geheiten die Ryderlinge, gelegen tot Tongeren voirsz. ende voert aen de Roent. Den eenen beemt is geheiten die laerbeemt, den anderen beemt is geheiten die schitinge, gelegen aen de loobrugge, den derden ende den vierden beemden gelegen in de Abrugge ende den vijfften beemt is geheiten den eyndenbeemt, gelegen op die Aegel. Voert item noch een koeter recht opte gemeynte van Beenhorn (?) aff. Ende uut desen erfenisz sal tselve convent voirseit van nu voertane iaerlix ende erffelyc ten behoerliken tyden vergelden ende betalen den chyns van den gronde, condicie annexe: soe wye van den voersz. erfgenamen d'een meer chyns heeft op zyn erfenisse dan d'ander, sal men hen aencopen metten dertichsten penninck voir eenen penninck te betalen. Item noch sal 't convent voirsz. in formen voirsz. gelden achte lopenen roge arfspacht den gheenen, die daertoe gerecht is. Ende heer Arnt Voss ende Aleit voirsz. met hoeren momber hebben tot behoeff sconvents tot Boxtel voirsz. opte voirsz. erffenissen vertegen halmelinge, alse recht ende gewoent is. Voert gelovende heer Arnt voirseit op obligacie van allen gueden, die dese selve Regularissen hebben ende vercrigen moegen, ende Aleit met hoeren momber voirsz. op obligacie van allen hoeren gueden hebbende ende vercrigende thamelinge vertyden ende dit sceiden ende deilen voirsz. ewelyc vast, stantachtich ende onverbrekelyc t' onderhouden, sonder wederseggen eenichsins ende allen commer ende opsprake van haerentwege af te doen met condicien ende voirwaerden toe gedaen, ofte op dese erffenisse voirsz. meer kommers quame dan voirscreven staet ende 't convent van Boxtel dat met gheenen rechte gekeren en konste, in alsulken gevall soude men dat meer ter geliken porcien dragen, gelden ende betalen. Item soe waer die eene met zynen erven achter den anderen gelegen is ende over zyns selfs erven nyet gewegh en kan, die sal over den voersten wege en scouwen ten naesten velde ende ter minster scade. Insgelijcx als die erven benenen een aen malcanderen zyn gelegen, soe

werwaerts dan dat die heyninge ende gravinge opgaet, derwaerts sal men alsoe heymen ende graven, dat den ander dan by gheenre scade geraken (?) en sal, droch ende argelist in allen dingen uutgesloten. Des oerconden hebben wy scepenen voirzeit onsen gemeynen segell ons scependoms desen openen letteren aen doen hangen den achsten dach in Octobri int iair ons Heeren duysent vierhondert negen ende negentich.

Op de andere zijde schreef een andere niet fraaie hand : *Dit syn de brieven van stuck ackerlants ende van stuck heijvelts daromtrent gelegen tot Boxtel ter plaatse, genaempt Luder (?)*

Oorspronkelik. Zegel is verdwenen.

5.

Johannes Schilder, zoon van Godefridus Schilder, maakt ten overstaan van notaris Johannes de Balen zijn testament en geeft o. a. aan Elizabeth Marcolfs annue et hereditarie een mud rogge onder voorwaarde, dat dit legaat na haar dood aan de Zusters Tertiarissen van Boxtel vervalt.— *1500 Augustus 22.*

In nomine Domini Amen. Per hoc presens publicum in strumentum omnibus pateat evidenter, quod anno a nativitate eiusdem Domini millesimo quingentesimo, indictione tercia, mensis Augusti die vero vicesima secunda, hora nonarum vel circiter pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Domini Alexandri divina providentia pape sexti, anno suo octavo, in mei notarii publici et testium subsciptorum, ad infrascripta specialiter vocatorum et rogatorum, praesencia constitutus personaliter providus et honestus vir Johannes Schilder, filius quondam Godefridi Schilder, consiliarius et opidanus opidi Buscoducensis Leodiensis diocesis, sanus mente, sensuum suorum bene compos existans rationeque et intellectu ut apparuit vigens, licet corporis infirmitate detentus et in lecto egritudinis decumbens, considerans enim nature humane fragilitatem et statue eiusdem inconstanciam, crebra enim meditatione revolvens ad mentem, quam brevis, quam fallax sit gloria mundi, quodque nichil certius est morte, eius vero

hora nichil incertius, cupiens igitur per providam bonorum suorum dispositionem ac ordinationem iuxta consilium prophete dicentis: Dispone domui tue, quia morieris et non vives, [1]) *incertam horam sue mortis temporalis preveniens, ne mors capiat eum de medio improvisum, atque inter posteros causam et materiam contendendi, quantum ei possibile fuerit, abscindere et juris remedijs obviare volens, Christi eciam exemplo inherendo, de bonis suis omnibus et singulis, sibi a Domino Deo nostro super terram collatis, omnibus melioribus modo, via, iure causaque et forma quibus melius, firmius et efficacius potuit et debuit potestque et debet, suum fecit, condidit et ordinavit testamentum seu suam ultimam et extremam declaravit et expressit voluntatem in modum et formam sequentes. Inprimis enim dictus testator animam suam, a corpore solutam, suo obtulit Creatori, eius beatifica visione in celesti gloria eternaliter fruituram, quod advocate generis humani gloriosissime virginis Marie ceterorumque celi civium precibus devotissime consequi exoptavit. Deinde dictus testator revocavit, cassavit, annullavit et invalidavit omnia et singula alia testamenta ac quascumque dispositiones testamentarias seu ultime et extreme voluntatis declarationes ac alias per ipsum perprius sub quacumque verborum forma coram quibuscumque notariis, personis publicis vel privatis facta, condita et ordinata sive dicta factasve, conditas, dispositas, ordinatas vel dictas presenti suo testamento seu ultima voluntate et dispositione testamentaria dumtaxat viribus subsistere iure testamenti seu codicillorum. Preterea vero dictus testator debita sua, de quibus liquide constare poterit, de bonis suis promptioribus unacum suarum exequiarum expensis exsolvi voluit et mandavit, iniusteque per eum acquisita et extorta, si que fuerunt, in forma Ecclesie restitui et emendari. Item in recognitionem patroni sui et pro quibuscumque vagis et illicite forsan per ipsum habitis et acquisitis legavit fabrice venerabilis ecclesie Leodiensis seu Sancto Lamberto ibidem et Sancto Johanni Evangeliste in ecclesia parochiali et collegiata in Buscoducis pariter duos florenos renenses, computantes vigin-*

1) Isaias 38:1.

ti denarios, stuvers vocatos, pro quolibet floreno semel dando. Item Domine nostre nove in ecclesia Sancti Johannis in Buscoducis in subsidium edificii sex huiusmodi florenos renenses similiter dando. Deinde inter cetera legata particularia in principali instrumento super testamento et ultima voluntate dicti Johannis Schilder testatoris, per me notarium publicum infrascriptum confecto, piis locis et aliis personis facta et relicta idem Johannes testator talia fecit legata sub hiis verbis expressa. Item dictus testator legavit, contulit et donavit Barbare, filie quondam Willelmi de Goerle, unum modium siliquus annue et hereditarie pactionem de duobus modiis siliquus hereditarie pactionis, quos solvendum habet annuatim et hereditarie ex hereditatibus quondam Johannis Keymp, sitis in Middelroy ad locum dictum Zellesat (?), secundum tenorem litterarum desuper confectarum ab eadem Barbara perpetue iure hereditario habendum et possidendum. Item reliquum modium siliquus annue et hereditarie pactionis de jam dictis duobus modiis siliquus solvendum hereditarie ex hereditatibus dictis quondam Johannis Keymp legavit et donavit propter Deum Elizabeth Marcolfs sue ancille moderne, adiecta condicione quod post mortem eiusdem Elizabeth dictus modius siliquus hereditarie pactionis iure hereditario succedit et devolvetur ad conventum sororum in parochia de Bucstel situatum. Insuper sepe fatus Johannes testator dixit se habere annuatim solvendum viginti libras communis pagamenti annui et hereditarii census ex quodam campo, sito infra libertatem opidi de Buscoducis ad locum dictum Petteler, pro nunc ad domum sancti Andree sororum de Orthen in Buscoducis [1]) spectantem, prout plenius asserint in litteris desuper confectis continetur, de quibus viginti libris pretactis idem testator in refrigerium anime sue ac suorum parentum legavit conventui Sancte Brigitte, [2]) sito ad locum dictum Marienwater in parochia de Roesmalen, quinque libras hereditarii census et conventui sororum de tercia regula sancti Francisci ad locum dictum Opten Ulenborch in

1) Schutjes, t.a.p., blz. 477-483.
2) Schutjes, t.a.p., dl. V, blz. 592-604.

Buscoducis [1]) *eciam quinque libras hereditarii census atque conventui sororum in parochia de Bucstel situato eciam quinque libras hereditarii census, necnon reliquas quinqui libras hereditarii census reliquit et legavit supradicte domui sororum de Orthen, per dictos conventus et domum iure hereditario habendas et tenendas, condicione premissis annexa quod dicti conventus et domus jam premissa quoque ut premittitur legata nullo modo vendere poterunt seu quovismodo alienare. Que premissa ac omnia alia et singula antefatus Johannes testator voluit, precepit et mandavit valere et viribus subsistere iure testamenti seu iure codicillorum aut alio iure quocumque quo quevis ultima decedencium voluntas melius, firmius et efficacius valere poterit iuxta pias canonicas sanctiones, non obstante quod sc. omnes solempnitates, de iure scripto seu lege inseri requisite et observande, non sint observate seu inserte ut in forma meliori, de et super quibus premissis ac singulis aliis in dicto principali instrumento contentis dictus Johannes testator sibi a me notario publico subscripto unum vel plura publicum seu publica ad opus omnium et singulorum, quorum interest aut quovismodo in futurum interesse poterit, fieri atque confici petiit instrumen-dicti testatoris in quadam bassa camera supra pena ibidem tum seu instrumenta. Acta fuerunt hec in domo inhabitationis dicti testatoris in quadam bassa camera supra pena ibidem sita in Buscoducis ad locum dictum Den Ulenborch sub anno, indictione, mense, die, hora et pontificatu supradictis, presentibus ibidem providis et honestis viris, videlicet dominis Johanne de Best, alias de Arennest, Johanne filio Theoderici, ecclesiastico de Boxtel, notario publico, et Reynero Templer de Myerle, presbyteris beneficiatis supradicte ecclesie Sancti Johannis Evangeliste in Buscoducis,* [2]) *incolis seu opidanis dicti opidi Buscoducensis, existentibus Leodiensis diocesis fidedignis, ad premissa testificandum vocatis et specialiter rogatis.*

Ego Johannes, filius Johannis Wilhelmi de Balen, clericus Leodiensis diocesis, publicus sacra imperiali auctoritate nota-

1) Schutjes, t.a.p., dl. IV, blz. 491-499.

2) Van deze drie priesters kent Schutjes t.a.p., dl. IV, blz. 205, alleen eerstgenoemde.

rius, quia dicte testamenti seu ultime voluntatis ordinationi disponi omnibusque aliis et singulis premissis, dum sic ut premittitur fierent et agerentur, unacum prenominatis testibus presens interfui eaque omnia sic fieri scivi, vidi et audivi, ideo hoc presens publicum instrumentum manu mea propria scriptum exinde confeci et in hanc publicam formam redegi signoque et nomine meis solitis et consuetis subscripsi et signavi rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum.

Door de notaris gewaarmerkt afschrift. In het waarmerk staat de handtekening: J. de Balen Notarius.

(Wordt voortgezet)

David de Kok O. F. M.

GENEALOGISCHE FRAGMENTEN.

4. Le Lion.

Elbertus Leoninus, de bekende kanselier, was gehuwd met Barbara de Haze. Zij verzocht 22 Jan. 1599 verlof, zich in Antwerpen te vestigen, met de verzekering, „qu'elle est toujours restée catholique" (Brussel, Pap. d' Etat. 359).

Hun zoon Elias woonde eenigen tijd te Leuven als „lieutenant de la cour féodale de la part d' Aerschot". In 1578 verliet hij die stad en sloot zich aan bij de noordelijke partij. Hij werd benoemd tot kapitein over een afdeeling ruiterij, bekend als de „roo ruyters". Oranje stelde hem 25 Maart 1583 aan tot drossaard van het markiezaat Bergen op Zoom.

Zijn vader vroeg 3 April 1581 te Breda voor hem toestemming om te trouwen. Als zijne vrouw is bekend de Bredasche Digna Roelants. Na den dood van haren man (1604) verzond zij meubelen naar Hedel, waar haar zoon Elbert drossaard was. Vermoedelijk is zij daar overleden.

W. G. J.

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 25. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 5.*

Middeleeuwsche kasteelenbouw. Bij gelegenheid van de jaarlijksche vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden Juni 1933, heeft jhr. dr. E. van Nispen tot Zevenaer uit Eysden een „bijdrage tot de studie van den kasteelenbouw in Nederland tot omtrent het jaar 1300" geleverd.

Het komt mij voor dat in dit overzicht een kleine aanvulling nog wel gewenscht is.

Als bronnen voor de burchtkunde noemde spr. bouwwerken, afbeeldingen en archivalische bronnen.

Naar de thans aangetroffen bouwwerken kan omtrent hun oorspronkelijken staat niet veel worden geoordeeld. De tand des tijds, oorlogen, belegeringen moderniseeringen en vaak zonder piëteit verrichtte restauraties, door al zulke invloeden spreken de bouwwerken, die over zijn, niet meer de taal van eeuwen her, doch meestal een gekunsteld dialect vol uitheemsche accenten.

Afbeeldingen leeren ons veel omtrent vroegere stadia, maar niet nopens den oorspronkelijken staat. Uit archivalische bronnen valt niet dan moeilijk en ten kosten van veel tijd te putten en dan vindt men niet steeds wat men zou wenschen. Zoo is de kennis van onze Nederlandsche kasteelen dan nog maar zeer gering. Staat soms de genealogie der bewoners ongeveer vast, nopens den tijd der stichting en den persoon van den stichter tasten wij dan nog gemeenlijk in het duister.

In de vroegste middeleeuwen vielen er reeds *twee bouwtypen te onderscheiden: de residentie (het hof, de zaal) en het fort (de burcht).* Het eerste type werd ook in Nederland aangetroffen; De zaal, sala, bestaat voort in den geografischen naam Neterse l vermoedelijk (Nederzaale) en in meer andere namen. Ook de Hunnenschans bij Uddel heeft een sala gehad.

In den na-Karolingischen tijd deed vrees voor de Noormannen veel kasteelen bouwen; forten, torens, vermoedelijk nog naar Romeinsch voorbeeld. De afmetingen waren normaal 10 bij 10 en zij werden gebouwd aanvankelijk van hout, later van steen, in ons vlakke land op kunstmatige heuvels, verkregen van de bij het graven van een ringgracht opgeworpen aarde.

Van de geschiedenis van den burchtheuvel Wynantsrade is vrij wat bekend. In 1342 werd Her Winant van Rode, Ritter, beleend het „goyt zu Nuwenberch": de „fortreche" lag dus op een heuvel. In de latere stukken ziet men dan geleidelijk den naam Winantsrode . . . Wynantsrade worden.

Het „berg" in die namen beteekent soms heuvel, soms burcht en soms was het zoo het een als het ander, wat spr. demonstreerde aan den naam Weerdenberch-Waardenburg. [1])

Uit een kroniek van de heeren van Weerdenburg blijkt, dat omstreeks 1265 een houten sterkte, een toren werd opgericht; dat de toren in 1283 werd uitgebreid met een hoofdgebouw en een ronden toren, waarschijnlijk van steen, waarna in 1355 Johan de Koc een grooten vierkanten toren met ringmuur bouwde. De houten sterkte zal toen wel buiten gebruik zijn geraakt.

1) En moet het „berg" altijd heuvel zijn? Kan het ook niet het oude frankische begrip „samenvoeging" van één stam zijn?

Elders hielden houten versterkingen nog lange jaren stand. Dit blijkt uit de geschiedenis van Eerde, dat in 1380 werd belegerd. Steenen van 1300 pond, die er naar toe werden geslingerd, „scaden den houten huse niet, want die steenen steyten daer weder af, oft ballen geweest hadden, want die stilen ende balken waren so dicke alse molenstanders, ende stonden by dichte, die een by een anderen, mer dat steenwerc worpen zij alle te stucken." Eerde bezweek eerst na een beleg van vijf weken en aanvallen dag en nacht. De toren werd in brand gestoken, en „'t bernde een gantse maent lang."

Zoo weten we: de toren, het eigenlijke fort, was in hout opgetrokken, de ringmuur was in steen, had een houten palissadeering vervangen, en die steen werd verpulverd, terwijl het hout de projectielen,die er op werden afgeschoten, weerstond en eerst door het vuur kon worden vernietigd.

Ook Maastricht had houten palissadeeringen, die in 1284 een fel beleg bleken te kunnen weerstaan.

Spr. besprak voorts de beteekenis van castrum, domus, municio en huis, waartusschen men niet veel verschil scheen te maken.

Voorwat betreft den bouw der residentie, der sala, meen ik te mogen verwijzen naar het mooiste voorbeeld dezer, dat goed bewaard gebleven is in den loop der tijden: het Markiezenhof te B o Zoom, dat een bestudeering ten volle waard is, juist het terrein der studie, door Jhr. v. Nispen zoo gelukkig ingezet.

Ir. J.

De Karthuizers te Vught. De studie der Karthuizers in ons land berust in één hand, van Mr. H. Scholtens, burgemeester van Beverwijk.

Hij is zich nu gaan bezighouden met de Karthuizers te Vught en naar aanleiding daarvan heeft de gemeente-archivaris Fr. de Bekker in het „Weekblad voor Vught en omstreken" 21 April e. v. uit het bekende en onbekende iets omtrent deze nog weinig 15e eeuwsche instelling komen vertellen.

Een schoon kind. Uitzonderlijke geboorlingen hebben immer de aandacht van het volk gehad. En de ouders en eigenaars trokken er immer mee de baan op om daarmee geld te verdienen bij het kijklustige publiek.

Zoo vertelt dhr. de Bekker in het Weekblad van Vught van 14 April hoe aan Johannes van den Dungen in 1805 een certificaat verschaft werd als de vader van een kind, zóó oud, zoo groot en dik enz. om het „op een reisje door de Bataafsche Republiek te laten bewonderen en hierdoor eenigzints 't geluk van hem en talrijk huisgezin te bevorderen."

Willemstad. Op de tentoonstelling van het werk van Heemschut in Februari van dit jaar te Amsterdam, is ook Willemstad met een bijdrage uitgekomen.

Willemstad Vooruit ijvert reeds jaren voor restauratie, en geleidelijk behoud, en vóór deze waren er anderen die in den loop der jaren iets deden met direct of indirect resultaat om van het vele oud-architectonische zooveel mogelijk te bewaren

Van al het goed-gelukte vertelt de Willemstadsche architect G. de Rooy die eenige particuliere woningen met niet onaardig succes mocht restaureeren in den loop der jaren en die, in opdracht van 's Rijks monumentenzorg, ook de Raadhuisgevel aan 't restaureeren is. Men zie hierover: Vakblad voor de Bouwbedrijven 12 Februari 1934.

Gildefeesten. Te *Bergen op Zoom* werd 2e Paaschdag voor de 4e maal een goed geslaagd Paasch-staak feest gegeven; aangevuld met boerendansen en vaandelzwaaien.

In *'t Land van Cuyck* zijn midden-Mei groote schiet-gildefeesten gegeven, die zeer de aandacht trokken.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878.

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

VI.

Tot de tweede helft der 17_{de} eeuw schijnen de gildebroeders van St. Joris zich bij het schieten uitsluitend van den *boog* (voet- of kruisboog) bediend te hebben. In 1686 hadden zij echter reeds *snaphanen*, wat blijkt uit het nog aanwezige zilveren schild van den gildekoning Bartholomeus Spoormans, dat door hem in genoemd jaar, toen hij den papegaai afschoot en koning werd, aan het gild werd vereerd en *waarop een geweer en een boog* als tropheeën staan afgebeeld. Dat een nieuwe koning, volgens oud gebruik, steeds een schild aan het gild schonk, was bedoeld — en zeer terecht, dunkt mij — als eene herinnering, gedachtenis of *eeuwige memorie* voor het nageslacht.

Volgens eene aanteekening van den gildebroeder Adrianus Benedictus van Lieshout — die ik echter niet nader bevestigd vind —, moesten de vrouwen der gildebroeders, wanneer *zij gildezusters* werden (± 1725-± 1800), een *inkomgeld* van één gulden betalen. Ook hadden zij een eigen vaandel, waarmede zij bij plechtige gelegenheden even sierlijk en handig manoevreerden als hunne mannen. Hier dient ook in herinnering gebracht te worden, dat bij feestelijke optochten steeds een *St. Joris te paard*, in ridderkleedij gestoken, voorop rēed. Van zijn riddercostuum schijnen nog brokstukken, o. a. een *harnas* en een *lans*, die allengskens in minder goeden staat gaan verkeeren, over te zijn.

Alhoewel er reeds vroegtijdig *gildeknechten* bij St. Joris zullen zijn aangesteld, vinden wij evenwel pas in 1764 zoodanig persoon met name genoemd. Den 29 November

1764 werd n. l. door den hoofdman Adrianus Olifiers, den koning Johannes van den Hout, den alferus Hendrik Vermaas en de dekens Adrianus Drossaerts en Antonie Slaats tot gildeknecht benoemd den tamboer Petrus Nieuwenhuysen, die op bevel van de oversten te allen tijde tot dienst van het gild zou moeten wezen, voor welke beide baantjes hij eene jaarlijksche belooning van 3 gulden en 3 stuivers genoot. Den 23 April 1790 werd in zijne plaats aangesteld Peter van Dongen, op eene belooning van 5 gulden, waarvoor hij ook de wekelijksche contributie, beloopende 2 stuivers, bij de leden moest ophalen.

Uit eene aanteekening in het gildeboek van 23 April 1782 blijkt, dat toen tot deken werd gekozen Adrianus Drossaerts, *mits cond tie soo de koning den vogel niet af en schiet, dan blijft de koning oudste deken en dan volgt hy zijn regt als jongste deken daarop.* De beteekenis hiervan is deze: Wanneer bij het koning- of vogelschieten hij, die tot nog toe koning geweest is, den vogel mist en een ander lid den vogel afschiet, dan wordt deze natuurlijk koning, terwijl de oud-koning dan *oudste deken* wordt en de nieuw gekozen deken *jongste deken.* Een volgend jaar wordt dan de toestand juist anderom.

Wij zijn nu genaderd tot een tijdvak onzer geschiedenis (± 1780 - ± 1800), dat heel belangrijk mag genoemd worden: *den tijd der omwentelingen in Frankrijk,* die de geheele wereld en ook ons land beroerden. De woelingen der Patriotten en Prinsgezinden hier te lande gedurende de tweede helft der 18-de eeuw waren in zekeren zin voórloopsters van de omwenteling van 1795 en gingen daarin geheel verloren of losten er zich geheel in op. Hoewel de jaren van ± 1780 tot ± 1800 ook voor deze streken een tijd van veel gisting waren, is daarvan in de aanteekeningen of notulen van St. Joris weinig te bespeuren, wat mij ten zeerste verwondert. Alleen één onschuldig rijmpje op het zilveren schild van Henricus

Slaats, hetwelk hij in 1791, toen hij koning werd, aan het gild ten geschenke gaf, bewijst heel zwakjes dat ook te Waalwijk toen eenige gisting heerschte Dat rijmpje luidt:

Als een ware patriot schoot ik den vogel neer,
Waardoor ik koning werd en deze schild vereer.
H. L. Slaats, 1791.

Meer is er niet. En toch was het toen hier, vooral ook te Besoyen en Baardwijk, een woelige tijd, die wel verdient er eenige aandacht aan te wijden. Zoodra mijn artikelen over St. Joris in Taxandria zullen verschenen zijn, wil ik een begin maken met de geschiedenis van de Patriottische beweging in deze streken, waarvoor de bouwstoffen reeds gedeeltelijk zijn verzameld.

In 1790 en nog vele jaren daarna schijnt het St. Jorisgild een kwijnend bestaan geleid te hebben: veel leden verlieten de broederschap en weinig nieuwe leden traden toe. Om dat euvel te verhelpen en wat nieuw bloed op te nemen, werd bij besluit van het gildebestuur van 5 Mei 1790 bepaald, dat voortaan ieder *vry lid* van St. Joris kon worden, zonder eenig inkomgeld te betalen. Dat hielp echter niet afdoende, immers de kwijnende toestand was op het einde der 18de eeuw zoo verergerd, dat ten huize van Jan Baptist Dalleu, waar toen de gildekamer gehouden werd, den 17 Juni 1799 door koning, hoofdman en dekens o. a. besloten werd *de gildebroeders te verplichten binnen een jaar een nieuw lid te werven, op verbeurte van 25 stuivers.* Die resolutie luidt aldus: *Op heden den 17 Juny 1799, zijnde de dag dat het St. Jorisgild teert ten huyse van J. B. Daleu, is met eenparigheid van stemmen van alle leeden, die present waaren, beslooten, dat ieder gildenbroeder zal verpligt zyn binnen een jaer te werven een lidt van ons broederschap, die volgens de conditie van ons reglement zal voldoende bevonden worden, en den geenen, die geen lid binnen dien tijd aenbrengt, zal verbeuren ten behoeven van het gilde vijf-en-twintig stuyvers, en dat den gene, die een lid aenwerft, mag verteeren ten laste van het gild 12 stuyvers. En is verders geresolveert, dat vermits den*

alferus tans hier niet woonagtig is en dus zijn ambt niet kan waernemen, die plaats publicq te verkoopen geduerende het leven van den zelven, op alle dezelve conditien, als H. Vermaes, den voorigen alferus, dat heeft aangenoomen, mits aen den zelven te betaelen in eens zeven guldens, en dat al wat er meerder van komt, zal weezen ten behoeve van het gildt; en is by opbieding en afhanging aengenomen door L. van Heyst voor de somme van 8 gulden en 10 stuyvers, te betaelen zoodra als H. Vermaes by onderteykening in dit boek zal afstant gedaen hebben van zijn wettig en gekogt officie. Voor zijn vader Henrick Vermaas deed Lucas Vermaas den 26 Juni 1801 afstand als alferus.

De rechten en verplichtingen, die op het laatst der 18de eeuw aan het *gilde-koningschap* verbonden waren, leert ons de resolutie van de gildebroeders van den 2 Mei 1799, welke op het volgende neerkomt:

a. Op den tweeden Pinksterdag, den 13 Mei 1799, zal de vogel geschoten worden.

b. Wie koning wordt, zal terug ontvangen zijne het vorige jaar *gefourneerde* gelden.

c. Hij zal vrij zijn van den jaarlijkschen feestmaaltijd.

d. Hij zal ook vrij zijn van de kosten, die er vallen, wanneer er weder een nieuwe koning zal geschoten worden.

e Hij zal verplicht zijn na het koningschieten de gildebroeders des avonds aan zijn huis op 8 flesschen wijn te onthalen.

Bij besluit van den 23 April 1805 werden de 8 flesschen, welke de koning moest verschaffen, tot op 12 vermeerderd.

Het lijkt mij nu de geschikste plaats iets mede te deelen aangaande de *teerdagen* en *teerkosten* van de St. Joris-gildebroeders. Ieder jaar moesten er door de gildegenooten met hunne vrouwen of beminden één of meer feestmaaltijden gehouden worden, die, althans in het begin der 19de eeuw, vaak 2 à 3 dagen — *teerdagen* genoemd — duurden. Gewoonlijk werden de geestelijken van Waalwijk, de pastoor en de kapelaans, daarbij verzocht, die meestal aan de uitnoodiging gehoor gaven en

dan kosteloos onthaald werden. Van 1797 tot omstreeks 1860 werden die teerdagen gehouden bij Cornelis van der Bijl, Jan Baptist Dalleu (in „de gouden leeuw"), de weduwe J. B. Dalleu, Pieter Verwiel, L. B. Timmermans, J. B. Pullens en J. B. Timmermans. De jaarlijksche teerkosten varieerden van ± f 60 tot ± f 230, naar gelang er veel of weinig paren tegenwoordig waren. Er kwamen alsdan *speellui en zangers*, er werd *muziek* gemaakt en *gedanst*, er werd geklonken en gedronken; de wijn werd niet gespaard. Een vaste tijd voor die teerdagen bestond niet: er werd geteerd in Mei, soms in Augustus, soms in de kermisweek. Bij gelegenheid der kermis werd een extra-glaasje gedronken. Ook bij plechtige of historische gelegenheden — o. a. in 1809 bij het verblijf van koning Lodewijk te Waalwijk, in 1811 bij de geboorte van den „koning van Rome" (zoon van Napoleon I), in Juli 1812 bij de verwachte komst van keizer Napoleon — werden door de gildebroeders extra-uitgaven gedaan. Voor een flesch wijn werd in 1803 twaalf stuivers gerekend, in 1806 veertien stuivers, in 1812 zestien stuivers, in 1820 achttien stuivers, in 1849 één gulden terwijl in 1850 voor een biefstuk met een flesch wijn f 1.50 werd betaald. Ter illustreering van een en ander wil ik hieronder eene kleine gilderekening van 1816 afschrijven:

„Den 18 Juny 1816 geteerd bij de weduwe J. B. Dalleu.

Den 1sten dag met 19 paar à 32 st. het paar	f	30 —	8 — 0
Ieder paar 3 flesschen wijn à 16 st.: 57 flesschen	„	45 —	12 — 0
Den 2den dag 19 paar à 16 st. . .	„	15 —	4 — 0
Ieder paar 2 flesschen wijn, is 38 à 16 st.	„	30 —	8 — 0
Tamboer zijn tractement	„	6 —	0 — 0
Speelman	„	3 —	3 — 0
5 flesschen wijn aan denzelven en den garde-champêtre	„	4 —	0 — 0

Aan generale verteering	„	4 — 7 — 0
Zangers en orgel	„	2 — 15 — 0
	f	141 — 17 — 0
Te kort 1815 . .	„	3 — 5 — 8
	f	145 — 2 — 8
Ontvangen van 18 paar	f	162 — 0 — 0
Van 2 lijken en een entree . .	„	9 — 0 — 0
	f	171 — 0 — 0
	„	145 — 2 — 8
	f	25 — 17 — 8
Te ontvangen van den koning . . .	f	14 — 0 — 0
Onkosten van het vogelschieten . .	„	10 — 16 — 0
	f	3 — 4 — 0
	f	25 — 17 — 8
	f	3 — 4 — 0
Rest in kas	f	29 — 1 — 8

Dit voordeelig slot is aan de behoeftige lieden uitgedeeld".

VII.

Vroeger is meermalen gebleken, dat ieder nieuw lid van het St. Jorisgild bij het „inkomen" als gildebroeder een eed moest afleggen, hetzij in handen van den geestelijke, hetzij in handen van den deken of overste, en tevens werd toen het eedsformulier medegedeeld. Aan het doen van dien eed en eveneens aan het doopen werd eeuwen lang streng de hand gehouden. Toen evenwel in den loop der 18de eeuw — onder welken invloed dan ook — andere tijdsomstandigheden waren aangebroken en andere denkbeelden onder het menschdom waren verspreid geworden, werd nog wel de eed door de gildebroeders afgelegd, maar de verplichtingen daarin vervat, werden van lieverlede al minder en minder nagekomen, zoodat die eed bij het begin der 19de eeuw haast een wassen neus was geworden.

Gelijk men weet, hadden de geestelijken van Waalwijk, inzonderheid de pastoor, bij de handelingen van St. Joris een woordje mee te spreken. Op de vergadering van den 17 Mei 1801, waar o. a. ook tegenwoordig waren Laurens van Heyst, koning, Laurens Brock en Johannes Nieuwenhuysen, dekens, Hendrick Lennaarts, Pieter Pessers, Hermanus Kuypers, Nicolaas de Groot, Gosuinus van Heyst en Jan Baptist Dalleu, compareerde mede, op verzoek van de dekens, de toenmalige Waalwijksche pastoor Frederik van Hout. Deze had een Zondag van te voren in de kerk, waarschijnlijk in eenigszins dubieuse uitdrukkingen, gesproken *over het doen van eed of gelofte* der gildebroeders, *welke uytdrukkingen door eenige leden was opgenomen alsof de pastor had gezegd dat wy* (n. l. de gildebroeders) *valsche zweerders waren.* Nu werd staande de vergadering over die uitdrukkingen met den heer passtoor gediscussieerd. Deze getuigde echter *dat zyne uytdrukkingen verkeerd waren opgenomen, maar dat hy gezegd heeft, dat, zoo de gildebroeders eed doen, om de wetten van de gilde te onderhouden, en niet nakomen, moeten ge houden worden haren eed te breken, etc.* Hiervan werd behoorlijk nota genomen. Immers een gevolg van deze vergadering was, dat besloten werd het meergemelde eedsformulier en het doopen af te schaffen en inplaats daarvan aan de nieuwe leden het afleggen der volgende verklaring op te leggen: *Ik verklaar op mijn burgertrouw, dat ik alle wetten en regels, door den koning, hopman, dekens en de meerderheid der gildebroeders gemaakt en nog te maken, zal onderhouden, onder verband als naar regten.*

Twee jaren later, den 6 Juni 1803, werd door het gildebestuur een besluit genomen *dat van nu af aan voortaan alle charters, papieren, zilverwerk, vaandel, trom, echarpen en voorts alles wat aan het St. Jorisgild behoort, zullen bewaard worden by den alpherus van dit gild, thans L. van Heyst, om door denzelven in goede orde gehouden te worden en altoos visie daarvan aan de overlieden te geven, en zal by*

het overgeven van dezelve goederen een inventaris worden geformeerd en in dit boek worden geinsereerd.

Wat dit alpherus- of vaandrigambt betreft, moet nog opgemerkt worden, dat het voor het gansche leven gegeven of liever *gekocht* werd. Wijl de eigenlijke vaandrig Hendrik Vermaas, die Waalwijk wel metterwoon had verlaten, maar nog niet overleden was, in 1805 stierf, en Laurens van Heyst dit ambt, volgens het besluit van 17 Juni 1799, dus slechts tijdelijk van 1799 tot 1805 had waargenomen en niet langer mocht waarnemen, werd besloten het weder *op te veilen*. Dienvolgens werd het alferus-ambt den 22 Mei 1805 opnieuw *opgeveild* en gekocht door Dr. P. A. Olifiers voor de som van 15 gulden 15 stuivers. Deze was er slechts een jaar blijde mee, want in 1806 was hij gestorven, zoodat het opnieuw moest opgeveild worden. Dit geschiedde den 16 Juni 1806, toen het voor 44 gulden gekocht werd door den Waalwijkschen „vrederechter" Gosuinus van Heyst, die het echter „bij schikking" overdeed aan den in 1840 overleden koopman Hermanus Verlegh, zoodat deze het ongeveer 34 jaren bekleedde. Zijn opvolger was Johannes Bernardus Timmermans. Een der voornaamste rechten, aan het alpherusambt verbonden, was dit, dat, wanneer het aantal leden van St. Joris beneden 20 bleef, de alpherus vrij was van het betalen van den halven jaarlijkschen feestmaaltijd; beliep het getal leden 20 of meer, dan was hij daarvan geheel vrij. Nog dient hier opgemerkt te worden, dat in de bovengenoemde vergadering van 22 Mei 1805 het karakter van het alpherusschap geheel werd gewijzigd: voortaan zou de alpherus slechts gewoon de functien van *vaandrig* verrichten en werd voor het bewaren van de gildepapieren en de juweelen en het inboeken der notulen een *chartermeester* of *secretaris* benoemd, n.l. de afgetreden alpherus Laurens van Heyst.

Het tijdvak van ± 1800 — ± 1838 kenmerkt zich overigens, wat het St. Jorisgild aangaat, wel hierdoor,

dat het vaak worstelen moest om in het leven te blijven. In 1838 was zelfs het getal leden zoo gering geworden, dat er een spoedbesluit genomen werd, om, teneinde in wezen te blijven en wat nieuwe levenskracht op te doen, *in eens 20 nieuwe leden aan te nemen*: A. J. Dalleu, A. Olifiers, Walterus Nieuwenhuizen, A. H. Verlegh, P. R. van Heyst, J. A. J. van Heyst, P. W. Bynen,[1]) J. H. van den Houdt, J. P. Klock, F. van der Klokken,[2]) L. N. Moonen, P. J. Oomen, J. B. Timmermans, Lucas Johannes Dalleu, A. van Gils, H. E. van der Loo, J. Moonen, Willem Timmermans, J. Verheyen[3]) en J. B. Boudier.

Het voornaamste wat in de eerste helft der 19de eeuw omtrent het St. Jorisgild staat aangeteekend, bepaalt zich — behoudens het reeds medegedeelde — tot het volgende:

a. 8 Juni 1807. Het koopen van een nieuw vaandel voor 44 gulden.

b. 1809. De feestelijke ontvangst te Waalwijk van koning Lodewijk Napoleon.

c. 9 Juni 1811. De „vreugdedag" voor het gild bij gelegenheid van de geboorte van „den koning van Rome" (zoon van Napoleon I).

d. 27 Juli 1812. De toebereidselen voor de komst van keizer Napoleon (?).

e. 30 November 1837. Besluit om het getal gildebroeders niet hooger te nemen dan 25.

f. 24 Juli 1840. Het doen vervaardigen van nieuwe „echerpen" voor de dekens, den alpherus en den „adjudant" en een nieuwe „lans" voor den hoofdman, het

1) Petrus Wilhelmus Bijnen, landmeter, geb. te Waalre, zoon van Petrus Bijnen en Maria van der Vliet, en overleden te Waalwijk den 30 Maart 1871, oud 75 jaar.

2) Frederik van der Klokken, den 24 Dec. 1861 benoemd tot burgemeester van Waalwijk.

3) Welke Verheijen wordt nu hier bedoeld: Josephus Martinus Verheijen, die in 1836 en 1841 lid van den gemeenteraad te W. was, of: Jonkheer Mr. Jos. Verheijen *secretaris* van den Bosch (1846) en *district-commissaris*?

veranderen en repareeren van de zilveren schilden en *hiertoe eenige misbare oude schilden te vernietigen.* [1])

g. 19 Augustus 1848. De viering van het 300-jarig bestaan van St. Joris en het vaststellen van een nieuw reglement.

Dat nieuwe reglement, hetwelk mij gewichtig genoeg voorkomt om het hier af te schrijven, luidt als volgt:

„Reglement voor het gild van St. Joris te Waalwijk, welks oprichting zich verliest in de oudheid der dagen en waarvan het nog aanwezige Charter verleend is door Lambrecht Millinck, heere tot Waalwijk, Eethen en Meeuwen, den 19 Augustus 1548".

Art. 1.

„Het gild zal bestaan uit niet meer dan *vijf en twintig* leden, wonende in de gemeenten Waalwijk of Besoijen. De directie uit: een *hoofdman* (*president*), twee *dekens*, een *secretaris* (tevens thesaurier), een *vaandrager*. De *koning* zal steeds de eerste plaats bekleeden en lid der directie zijn.

Art. 2.

De tegenwoordige *hoofdman* en *secretaris* blijven voor hun leven aangesteld; hunne opvolgers zullen voor *vier* jaren benoemd worden en zijn telkens herkiesbaar.

De *dekens* worden aangesteld voor twee jaren en worden benoemd naar ancienniteit.

Telken jaren bij het doen der rekening treedt de *oudste deken* af, terwijl *de jongste hem in zijne betrekking opvolgt* en wordt er een tweede in de plaats van eerstgenoemde benoemd.

De aftredende *koning* is vóór het jaar zijner aftreding *eerste deken*.

De *vaandrager* wordt *voor zijn leven* aangesteld. Hij kan zich in bijzondere gevallen door een ander, ten genoege der directie, doen *vervangen*.

1) Dat vernietigen van oude schilden *wijst niet op pieteit of historischen zin.*

ART. 3.

De benoeming der directie, met uitzondering van den *koning* en *vaandrager*, geschiedt met *gesloten* briefjes.

Iedere ballotage geschiedt met *ongesloten* briefjes, alleen inhoudende de woorden *voor* of *tegen*.

ART. 4.

Niemand mag zich van eene betrekking, welke hem door het gild wordt opgedragen, onttrekken, op verbeurte eener boete van drie gulden, tenzij hij het vorig jaar lid der directie is geweest.

Bij vacature der betrekking van *vaandrager* wordt dezelve onder de leden verkocht; die verkoop zal geschieden eerst bij opbod en daarna bij afmijnen; de hoogste mijnder zal *vaandrig* zijn. De opbrengst zal strekken ten voordeele van het gild.

ART. 5.

De *hoofdman*, en bij zijne afwezigheid of ontstentenis de *oudste deken*, belegt zoo dikwijls hij het noodig acht eene vergadering; hij opent en sluit dezelve.

De vergadering wordt gehouden voor wettig te zijn samengesteld, als tweederden der leden tegenwoordig zijn.

De directie is verplicht binnen 8 dagen eene vergadering te beleggen, wanneer een vierde der leden schriftelijk hun verlangen daartoe aan den hoofdman indienen.

Aan niemand dan aan den hoofdman, of aan hem, die zijne plaats vervult, kunnen klachten worden ingediend. Hij zal in overleg met de directie over dezelve oordeelen, naar bevinding der zaken gepaste maatregelen nemen en den uitslag aan de leden meedeelen

Aan ieder lid wordt een hooger beroep op de leden verleend, die alsdan met twee derden der aanwezige leden zullen beslissen; in het laatste geval onthoudt zich de directie van stemming.

Bij staking van stemmen heeft de hoofdman of zijn plaatsvervanger de beslissende stem.

ART. 6.

Bij den secretaris blijft het eigendom van het gild berusten. Hij zal van alles eenen inventaris opmaken, waarvan een afschrift door hem geteekend, zal worden gedeponeerd bij den *hoofdman* en den *eersten deken*. Hij doet jaarlijks rekening en verantwoording van de ontvangsten en uitgaven door hem ten behoeve van het gild gedaan.

ART. 7.

Aan ieder lid wordt van elke buitengewone vergadering daags te voren ten zijnen woonhuize schriftelijk kennis gegeven. Het niet behoorlijk afgeven der briefjes door hunne huisgenooten wordt niet als reden van verschooning in aanmerking genomen.

De buitengewone vergaderingen zullen nimmer langer dan twee uren mogen duren; indien de werkzaamheden niet zijn afgeloopen, worden dezelve tot eene alsdan te bepalen vergadering uitgesteld.

ART. 8.

De vergaderingen, zoo gewone als buitengewone, zullen in het *gildehuis* moeten gehouden worden.

Op alle vergaderingen of andere bijeenkomsten kunnen voorstellen gedaan worden, doch zullen op straffe van nietigheid eene maand in het gildehuis ter visie liggen.

Bij dringende noodzakelijkheid heeft de directie de macht dien termijn te verkorten.

ART. 9.

Ieder lid is verplicht de buitengewone vergaderingen bij te wonen. Zij worden geopend een half uur na den tijd waarop ze zijn uitgeschreven. Hij. die na het openen ter vergadering verschijnt, verbeurt eene boete van vijftien cents, en hij, die niet komt, eene van dertig cents. Van deze boete zijn vrij zij, die op reis of ziek zijn, mits de deugdelijkheid daarvan aan één of meer leden bekend zij en daarvan tijdig aan den hoofdman schriftelijk kennis worde gegeven.

ART. 10.

Niemand mag zich van eene buitengewone vergadering verwijderen, zonder toestemming van den hoofdman, op verbeurte eener boete van dertig cents.

ART. 11.

Bij iedere stemming houdt de secretaris, bijgestaan door de dekens, of bij afwezigheid van beiden of een hunner, door twee leden, daartoe door den hoofdman benoemd, de aanteekening of opneming der stemmen.

ART. 12.

Ieder lid heeft de bevoegdheid door de directie leden ter ballotage te doen voordragen.

Om als lid aangenomen te kunnen worden, wordt vereischt: a. *meerderjarigheid* of *gehuwd te zijn*; b. *te wonen in Waalwijk of Besoijen*; c. *de toestemming van twee derden der aanwezige leden.*

Hij, die gedeballoteerd wordt, mag binnen twee jaren daarna niet worden voorgedragen.

ART. 13.

De entréegelden bedragen drie gulden. Hij, die voor zijn lidmaatschap bedankt, betaalt eveneens drie gulden, terwijl gelijk bedrag moet worden betaald door hem, die een huwelijk aangaat.

Het bedrag der maandelijksche contributie wordt bij een afzonderlijk besluit geregeld.

ART. 14.

Ieder nieuw lid zal het reglement voorgelezen of ter inzage gegeven worden. Zij zullen het teekenen na afgelegd te hebben de belofte van:

a. *gehoorzaamheid aan de directie;*

b. *getrouwe naleving der wetten en besluiten;*

c. *geheimhouding van hetgeen er omtrent zaken het gild betreffende in de vergadering is behandeld, voor zooveel daaromtrent geen besluit is genomen, zullende aan niemand buiten de leden de beraadslagingen af andere gezegden worden be-*

kend gemaakt, op boete van drie gulden en bij herhaalde overtreding op verbeurte van het lidmaatschap.

ART. 15.

Een lid, de gemeente Waalwijk of Besoijen verlatende, kan het lidmaatschap behouden, mits zich schriftelijk voor zijn vertrek aan de directie verklarende. Zoo hij lid der directie is, wordt die betrekking door hem verloren.

Van buitengewone partijen of feesten zal hem, zoo zijne woonplaats bekend is, kennis worden gegeven; dezelve bijwonende zal hij in de kosten in evenredigheid bijdragen. Bij terugkomst zal hij verplicht zijn in evenredigheid bij te dragen in het voordeelig slot der kas.

ART. 16.

Hij, die voor het lidmaatschap bedankt of van hetzelve wordt ontslagen, verliest de aanspraak op de eigendommen van het gild.

ART. 17.

Op de gewone maandelijksche bijeenkomsten, zoo die gehouden worden, kunnen *vreemdelingen* geintroduceerd worden.

ART. 18.

Om de vier jareu zal er koning geschoten worden; de leden schieten bij loting.

ART. 19.

Hij, die den vogel afgeschoten zal hebben, wordt als *koning* uitgeroepen. Hij zal vóór het eindigen der vier jaren *een zilveren schild voor het gild aankoopen;* hetzelve zal een waarde moeten hebben in zilver van niet minder dan . . . gulden.

ART. 20.

De koning is gedurende de gewone feesten of teerdagen vrij van tafelgeld. Hij geniet in die dagen vijf flesschen wijn. Hij is mede vrij van contributie, doch betaalt gedurende zijn koningschap jaarlijks drie gulden. De koning zal, des verlangende, als er koning- of prijs-

vogel geschoten wordt, door de leden van het gild ten zijnen huize afgehaald worden; te dien einde zullen de leden zich op een aangezegd uur in het gildehuis bevinden. De optocht, met uitzondering der directie, geschied bij ancienniteit; hij, die zich aan denzelven onttrekt of zich er van verwijdert, verbeurt zestig cents boete.

ART. 21.

Bij het doen van eenen optocht zal altijd de naaste weg gevolgd worden; de directie is echter bevoegd hiervan in buitengewone gevallen af te wijken.

ART. 22.

Het schieten naar eenen prijs wordt bij een afzonderlijk besluit geregeld. Eénmaal om de vier jaren moet er prijsvogel geschoten worden.

ART. 23.

De feesten zullen zooveel mogelijk in de *zomermaanden* plaats hebben. De tijd der feesten zal door de vergadering worden bepaald. Zij zullen door de directie worden besteld en geregeld, waarvoor zij per hoofd een flesch wijn zullen genieten. Den eersten dag mag ieder lid ééne dame, den tweeden dag kan hij twee dames en een heer, mits deze zij vreemdeling of huisgenoot, medebrengen. Hij is verplicht daarvan daags te voren aan de directie kennis te geven. De directie heeft de eerste plaats aan tafel; de overige leden nemen plaats naar gelang van ancienniteit.

ART. 24.

Den tweeden dag zal er *gedanst* worden; den derden dag des avonds zal er *rekening en verantwoording* worden gedaan en de *nieuwe deken* in functie treden.

ART. 25.

Jaarlijks op St. Jorisdag of op een door de gilde nader te bepalen dag zal er een kerkelijke dienst geschieden voor de *zielenrust* van overleden broeders en zusters. Die dienst zal geschieden 's morgens ten . . . uren, waarbij

de gildebroeders en zusters moeten tegenwoordig zijn, behoorlijk in het zwart gekleed, op eene boete van 60 cents, zoowel ten aanzien der zusters als der leden. Van deze boete zijn vrij zij, die vallen in de termen in het slot van art. 9 vermeld. Na de mis begeeft men zich rechtstreeks naar het gildehuis, op verbeurte eener boete van dertig cents.

ART. 26.

Bij overlijden van een lid zal hetzelve, zoo de bloed- of aanverwanten zulks verlangen, en deze daarvan tijdig aan de directie kennis geven, door de gildebroeders worden gedragen. Ieder lid heeft de bevoegdheid zijne inwonende bloed- of aanverwanten in den eersten, tweeden en derden graad door het gild te doen begraven; men betaalt alsdan daarvoor twaalf gulden in den eersten, vijftien in den tweeden en achttien in den derden graad. Ook kan een *weduwe* van een gildebroeder door het gild worden begraven, mits hiervoor gelijke som betalende.

ART. 27.

De leden dragen bij de begrafenis eenen *rouwband* en zijn verplicht voor iedereen, die door het gild begraven wordt, de *lijkmis* bij te wonen, doch alleen voor de gildebroeders of zusters zal men zich na de ter-aarde-bestelling ter kerk begeven, op verbeurte eener boete van 60 cents

ART. 28.

De dekens zijn belast met de zorg voor al wat de begrafenis aangaat.

ART. 29.

De leden, die op de begrafenis van een gildebroeder of zuster niet tijdig tegenwoordig zijn, verbeuren 60 cents, en die komen, als het lijk buiten het huis is, 30 cents boete.

ART. 30.

De lijkbaar zal door *huurlingen* aan het sterfhuis worden gebracht.

ART. 31.

De *betrekking van St. Joris*, zoo er zich niemand der leden voor opdoet, wordt door een *huurling* uitgeoefend.

ART. 32.

De begrafenisplechtigheid, bij het begraven van een gildebroeder of zuster te volgen, is bij een *bijzonder reglement* vastgesteld.

ART. 33.

Ieder lid is verplicht dit reglement te teekenen en verbindt zich daartoe tot naleving van hetzelve.

HONORAIRE LEDEN.

ART. 34.

Tot het honoraire-lidmaatschap zullen alleen worden toegelaten meerderjarige personen, *buiten de gemeente Waalwijk wonende.*

ART. 35.

Het getal derzelven wordt voorloopig vastgesteld op . . .

ART. 36.

Een aspirant zal door een der gildebroeders worden voorgesteld en alvorens te kunnen worden aangenomen eene maand *voorhangen* en *ballotage* moeten ondergaan. Bij de aanneming betaalt ieder honorair lid drie gulden voor entrée; overigens zijn zij vrij van boete en contributie, behoudens de uitzondering in art. 37 en 38 omschreven.

ART. 37.

Zij kunnen niet mededingen naar het schieten van het *koningschap*, doch wel naar den *prijsvogel* en zijn gehouden, al of niet daarvan gebruik makende, hun aandeel in de bekostiging van de te verschieten prijzen te betalen.

ART. 38.

Tot het bijwonen der feesten zullen honoraire leden worden *uitgenoodigd*. Het groote of jaarlijksche feest, als

zulks zal worden gevierd, al of niet bijwonende, zullen zij mede gehouden zijn hun aandeel in de kosten van hetzelve, met uitzondering van den wijn op dat feest gebruikt, bij te dragen, zoo ook van alle verdere kosten ten behoeve van de gilde gemaakt, en zulks naar evenredigheid van hetgeen zich in kas zal bevinden. Gebruik makende van de buitengewone feesten, betalen zij, buiten hun verteer en drank, hetgeen van ieder gildebroeder met den restorateur is overeengekomen.

ART. 39.

Zij kunnen des kiezende de gewone vergaderingen bijwonen, doch onthouden zich van het uitbrengen van stem en ballotage.

ART. 40.

De honoraire leden hebben *geen aanspraak* op eenige goederen, fondsen, ornamenten, schrifturen enz., de gilde thans behoorende of nader aankomende.

ART. 41.

Zij zijn verplicht de *verordeningen* van de gilde, voorzooveel deze naar het oordeel van de directie op hen van toepassing kunnen worden geacht te zijn, *op te volgen*, op het verlies van lidmaatschap.

ART. 42.

Geene wijziging kan in dit reglement gebracht worden *dan op voorstel der directie* en *bij eene meerderheid van* $^2/_3$ *der uitgebrachte stemmen*, in eene buitengewone vergadering aangenomen.

ART. 43.

Aldus vastgesteld en verbindend verklaard door de gildebroeders te Waalwijk den 19 Augustus 1848.

(Geteekend) v. d. Klokken, hoofdman.
(id). Dr. L. G. van Heyst, secretaris.

(Wordt vervolgd)

HET WAPEN DER FAMILIE DICBIER.

Algemeen wordt aangenomen, dat het wapen der Dicbiers in de Bossche schepenen-bank vertoont: 3 roode heiblokken in zilver. De Dicbiers, die met de heerlijkheid Mierlo werden beleend, namen dezelfde figuur als helmteeken boven hun wapenschild, dat met 3 molenijzers beladen was.

Wie ermede begonnen is deze wapenfiguur aldus aan te duiden, weet ik niet; in alle geval moet dit lang geleden zijn. Zoo beschreef reeds J. B. Rietstap [1]), in 1861, het wapen der Bossche Dicbiers als „d'argent à trois moutons à piloter de gueules"; na hem o. a. J. Th. de Raadt [2]), in 1897, welke benaming ook door jhr. A. van Sasse van IJsselt werd overgenomen, bij een wapenteekeningetje in 1901 [3]), later door wijlen W. J. F. Juten bij de afbeelding van zeven schepen-zegels, in 1916 [4]). Volgens mededeeling van den Z. Eerw. Heer G. C. A. Juten waren deze laatste door hem „zeer scherp geteekend" naar was afdrukken aan charters in het archief der Bossche godshuizen; de wapenfiguur vertoont zich hier als 'n langwerpig, vermoedelijk rond blok, met twee of drie zij-armen of handvaten ter weerszijden; twee, d. w. z. 2 paar, slechts op ééne teekening.

In 1900 [5]) had dezelfde vier andere afbeeldingen gepubliceerd, welke geteekend zijn naar de lakafdrukken der zilveren schepenzegelstempels. In deze teekening heeft de wapenfiguur een ander uiterlijk: een kegelvormig voorwerp, van boven afgerond, belegd met drie uitstekende horizontale banden (hoepels). Hiermede stemt volkomen overeen de afbeelding, door Aug. Sassen [6]) in 1886 gegeven, welke Juten

1) *Armorial général*, i. v. Diebier 2) *Sceaux armoriés I*, i. v. Diebier.
3) *Taxandria* VIII, blz. 107 4) Ibid. XXIII, blz. 56/61 5) Ibid. VII, blz 76.
6) *Tijdschrift* III, blz. 126.

wellicht voor oogen heeft gestaan toen hij de kleine, niet al te scherpe afdrukken nateekende. Jhr. F. Beelaerts van Blokland illustreerde, in 1908, een art. over „Meyerijsche heraldiek" [1]) met dergelijke teekeningen, en noemde het voorwerp daarin suikerbroodvormig, met drie horizontale banden, links en rechts aan deze banden soms 3 knopvormige, doch nergens duidelijke, uitwassen. (Misschien is dit niets anders dan het terzijde uitsteken van de banden.)

Ook zag ik eene afbeelding door H. de l' Escaille [2]), aldus: een langwerpig blok, waaraan 2 dwarsarmen *boven* elkaar, ter weerszijden, bovenin een oog; het wapen is hierbij als volgt beschreven: „d' argent à 3 cadenas (= hangsloten!) à l'antique de gueulles" etc.

Ik meen, dat deze figuur mij ook van elders bekend is, doch dat daaruit blijkt, dat zij heel iets anders voorstelt dan een heiblok, een antiek hangslot, of een bijenkorf.[3]) Hierop wil ik de aandacht der Noordbrabantsche heraldici eens vestigen, met vriendelijk verzoek, de genoemde zegel-afdrukken nogmaals te bestudeeren en met elkaar te vergelijken, en daarbij in aanmerking te nemen wat nu volgt.

Eerst iets over het blok. Eene wapenfiguur moge geen photo van het betreffende voorwerp zijn, ze geeft het toch altijd zoo goed mogelijk met al zijne typische eigenaardigheden weer.[4]) Wat is nu het typische van een heiblok? Het rechthoekige — een rond suikerbroodvormig heiblok zal zelden of nooit bestaan hebben — de 2 paar armen, twee aan twee *naast* elkaar, aan twee tegengestelde zijden, en het oog bovenin. Is alleen 't voorzicht weergegeven, dan vervallen de achterste armen;

1) *De Nederlandsche Leeuw* XXVI, kol. 167-168

2) *Publications .. de Limbourg* XXXIII, (1896/97 pag 333

3) Wijlen J. C. A. Hezenmans meende, dat de naam Diebier beteekende: dikke bieën, en heeft, ondanks het protest van eenen zéér-deskundige, bij de restauratie van fresco's in de St. Annakapel der Bossche St. Jan van de heiblokken doen maken: bijenkorven. Zie *Taxandria* VIII. blz. 107, en ook XXXVI, blz. 178.

4) Zie bijv. de afb. in de Heraldische encyclopedie van Graafland en Stalins

maar teekent men het perspectivisch, dan zou slechts één paar armen *onder* elkaar zeer onpractisch aandoen; zoo'n heiblok was alleen met vier palen te gebruiken. De heer de l'Escaille zag er dan ook „wijselijk" een hangslot in. De *drie* (of 3 paar) armen aan elke zijde in de zes genoemde teekeningen van W. J. F. Juten, dat is m. i. voor een heiblok 1 paar te veel.

Nu valt bij de meeste der genoemde afbeeldingen op, dat het zoogen. heiblok rond is, het oog mist, en eveneens (geheel of gedeeltelijk) de vereischte 4 paar zijarmen; deze figuur een heiblok te noemen schijnt dus alleen al hierom min of meer gewaagd. Maar nog meer afbeeldingen van oogenschijnlijk hetzelfde voorwerp komen ons te hulp, in eene combinatie, welke een geheel anderen kant uitwijst. Op verscheidene koningsplaten van Noordbrabantsche schuttersgilden, [1]) en tenminste op één gevelsteen, [2]) komt dezelfde teekening voor: een bijenkorfvormig voorwerp met 3 horizontale banden, in dit geval meestal vergezeld van twee, daarachter of er doorheen gekruiste, vorken.

J. Kalf beeldde dien gevelsteen af [3]) en bleek ermede bekend, dat bedoelde voorwerpen als 't ware de attributen zijn van het *brouwersvak*. Evenzoo op de koningsplaten. Om te weten te komen welke deze werktuigen zijn, dient

1) Zie mijne *Noordbr. schuttersgilden*, o. a op Goirle, Reusel en Rosmalen. Eerst meende ik, dat de voorwerpen uit het imkersbedrijf waren (gecorrigeerd in dl. II).

2) Tegenwoordig in het Stedelijk Museum te Breda. In 't oude, eenige jaren geleden gesloopte, brouwhuis der N. V. Bierbrouwerij „De Drie Hoefijzers" aldaar kwam een dergelijke steen voor. 3) Aan het Rijksbureau voor Monumentenzorg danken wij het gebruik der cliché — Uitg.

men echter geene nieuwerwetsche bierbrouwerij binnen te gaan. In oude beschrijvingen der ambachten, bijv. de eerste Fransche encyclopaedie [1]), vindt men onder „brasserie" een voorwerp besproken en afgebeeld, dat gelijkt op de genoemde „vork", welk werktuig *vague* heet (in het Duitsch: *Maischscheit*); een mout- of brouwschop, welke diende om in de roerkuip het beslag goed te mengen en, ter oplossing van het meel, in beweging te houden. Het andere voorwerp, dat ons op 't oogenblik het meest interesseert, is een *stuikmand*. [2]) Deze werd door de vroegere brouwers gebruikt om de brei, ontstaan uit de samenvoeging van geplet mout en lauwwarm water, te filtreeren en er de vaste stoffen (de geplette korrelbasten) uit te verwijderen. [3])

Het komt mij zeer waarschijnlijk voor, dat de wapenfiguur der Dicbiers zoo'n stuikmand is. Men behoeft er zich zeker niet over te verwonderen, in het wapen van een geslacht, dat Dicbier heet, dit brouwerswerktuig te zien afgebeeld. En dat deze figuur, evenals het molenijzer, in meer wapens voorkomt — weliswaar niet in zoo vele — ligt voor de hand; immers, brouwerijen en de daaraan verbonden rechten en voordeelen waren in Brabant vroeger haast even talrijk als de molens.

De beschrijving van het wapen-Dicbier zou dus moeten luiden: drie roode stuikmanden in zilver. Is dit juist, dan zullen allicht de wapens der door Jhr. F. Beelaerts van Blokland in zijn aangehaald artikel genoemde andere families, welke een „heiblok" in haar wapen voeren, n.l. v. Achelen, Beelaerts, v. d. Heuvel, Ludinc, Spiering, en dat van Zeger Pauwelsz, althans ten deele ook anders beschreven moeten worden.

Arnhem J. A. Jolles.

---

1) Van Diderot en d'Alembert (plm: 1750 e.v. jaren), i.v brasserie; zie ook het bijbehoorende deel der „Planches".

2) Een inventaris van meubelen enz., door den pastoor van Klein-Zundert opgemaakt in 1558, vermeldt aanwezig „int brouhuys" behalve „drye coelcuypen, eenen *stuyck*, een *gaffel*." (Arch. d. Abdij Tongerloo, A VI, 67).— Red.

3) Ik dank deze bijzonderheden aan de welwillendheid der Directie van de N V Bierbrouwerij „De Drie Hoefijzers".

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET CLARISSENKLOOSTER TE s' HERTOGENBOSCH

DOOR

Fr. DALMATIUS VAN HEEL, O. F. M.

II

In het Rijksarchief te Brussel vonden wij enkele stukken, waardoor wij kennis maken met een zeer eigenaardig recht van den Aartshertog Albert van Oostenrijk.

In 1611 beveelt deze, krachtens zijn recht als Hertog van Brabant, aan de Clarissen van 's Hertogenbosch zorg te dragen voor het onderhoud van Martina Ruiz, het twee jarig dochtertje van een zijner beambten, of anders aan haar elk jaar, zoolang zij leeft, 120 Carolus gulden uit te keeren.

Nu vinden wij wel meermalen vermeld, dat personen bij het stichten van een klooster of bij het schenken van aalmoezen, een of andere gunst bedongen voor zich en hunne nakomelingen. Maar wij hebben nergens kunnen ontdekken, welke de oorsprong is van het recht, hetwelk Albert, als Hertog van Brabant zich aanmatigde „van te moegen in alle Abdijen ende possidente Convente voer eens eenighe nooddrufftige personen stellen om aldaer duerende haer leven ghealimenteert ende onderhouden te worden". Was het misschien een zoogenaamd ge woonterecht?

Het is te begrijpen dat de Clarissen ernstige bezwaren hadden om aan het verlangen van den Hertog te voldoen. Zij verwonderen zich ten zeerste over het gegeven bevel, omdat voor driehonderd jaar hun klooster door een particulier persoon is gesticht en nog nimmer gedurende al die jaren een of andere Hertog van Brabant van dergelijk recht ten opzichte van hun klooster gesproken heeft. Daarbij is het hun onmogelijk, hoe gaarne

zij ook zouden willen, om aan het verzoek van den Hertog te voldoen want gedurende de binnenlandsche oorlog zijn al hunne bezittingen ten platten lande door de soldaten verwoest en verbrand, zoodat zij zelve in zeer behoeftige omstandigheden verkeeren en door middel van handwerk in hun levensonderhoud moeten voorzien; zij hebben zelfs geen middelen om de zoo noodzakelijke herstellingen aan hun vervallen klooster te laten verrichten, zoodat zij vragen „om de passie ons Heeren (dat) haere Hoocheden desen insupportabilen ende ongewonelycker last aff te nemen en haer daervan te dechargeren".

Eenzelfde verzoekschrift werd ingediend door den biechtvader van de Clarissen, Pater Everardus van de Water en door den Commissaris-generaal der Minderbroeders, Pater Jan Neyen, zoo wel bekend door zijne onderhandelingen met de Staten gedurende het Twaalfjarig Bestand. [1])

Nog andere bijzonderheden worden ons uit de Brusselsche archiefstukken bekend. Wij hebben in het tijdschrift *Ons Geestelijk Erf* [2]) de aandacht gevestigd op een merkwaardig handschrift, dat berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel [3]) en tot opschrift heeft: *Den gheestelijcken strijt met leeringe op de Evangelien vanden vasten tot vijftich sermonen gemact en gepredict door den Eerw. Pater Broeder Everart vanden Water Minderbroeder ende Biechtvader van de Clarissen. Toegeeygent d' Eerweerdige vrouwe me-vrouw Abdisse Maria van Heel ende haer Godt-vruchtige Religieusen Clarissen haer bevolen Susteren ende beminde dochteren inden Heere binnen Tshertogenbossche. Int iaer 1610.*

In genoemd tijdschrift werden de titel, de voorrede en een korte inhoud van het waarschijnlijk voor den druk gereed gemaakt schrift afgedrukt. Omtrent den samensteller van dezen preekenbundel konden wij nergens iets

1) P. Ferrerius Campanus, O. F. M. schetste zijne verdiensten als onderhandelaar met de Staten-Generaal in *De Katholiek*, dl CXXXV (1909) blz 257-282.

2) Deel V (1931) blz. 485-425.

3) J. van den Gheijn, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, tome III, pag. 257.

achterhalen. Uit deze archiefstukken echter vernemen wij, dat deze biechtvader der Clarissen te 's Hertogenbosch, Pater Everardus de Aqua (van de Water) eertijds Vicarius was van het klooster te Leuven en Gardiaan der Minderbroeders te Roermond. Volgens eene hs. genealogie[1]) zou hij een der negen kinderen zijn geweest van Everard van de Water en Elisabeth de Heusch.

Of de Aarsthertog zich heeft laten verbidden en het eenmaal gegeven bevelschrift „voerwaer alle verstandieghe persoonen Tsertoegenbosch admireren hun grootelycxs dat men tgene tot geenen daeghe gheschiet en is, nu wil practizeren" heeft ingetrokken, hebben wij niet kunnen ontdekken.

1611, Maart 6.— Aartshertog Albert beveelt aan de Clarissen van 's Hertogenbosch, krachtens het privilegie als Hertog van Brabant, om voor het onderhoud te zorgen van Clara Ruez, het twee-jarig dochtertje van een zijner beambten, of haar anders gedurende haar leven jaarlijks honderd en twintig Carolus gulden uit te keeren.

Albert et Isabel Clara Eugenia Infante d' Espaigne par la grace de Dieu Archiducq d' Austrice, Ducques de Bourgoinge, de Lothier, de Brabant, de Lemborch, de Luxemborch et de Geldres, Contes de Habsbourg, de Flandres, d' Arthois, de Bourgoigne, de Thirol, Palatins et de Hannau, de Hollande, de Zeelandt, de Namur, de Zutphen, Marquis du S. Empire de Rome, Seigneur et et Dame de Frise, de Salins, de Malines, des cite, villez, et paijs d' Utrecht, d' Overjjssel et de Groeninghe, a Religieuses personnes noz chiers et bien amees les Abbesse, et Convent de l' Abbije de Sainte Claire en notre ville de Boisleducq en notre paijs et duche de Brabant Salut, Scavoir vous faisons, que comme a nous en qualite de Ducques dud. Brabant appartientet aijons droict d'une fois en noz vus donner et conferer a notre choix et volunte ung pain et provende en votred. Abbije, Nous voulons presentement user de notred. droict, Avons pour

1) Sassen, *Tijdschrift* I: 96; *Studiebeurzen* III:59.

Dieu et en aulmosne donne et confere, donnons et conferons par ces presentes a Claire fille de Martin Ruez, aijde de notre garde manger lesd. pain et provende avecq habillements et aultres droictz et emolumens quelzconques ou bien au lieu et en redemption de ce, la somme de cent vingt livres du pris de quarante gros notre monnoije de Flandrez la livre par chascun an sa vie durant an choix de vous Abbesse, Si vous requerons en neantmojns ordonnons que lad. Claire de Ruez vous recevez en votre Abbije et desd. pain et provende ensemble des habillemens et aultres droictz et emolumens susd ou bien en lieu de ce desd. cent vingt livres dud. pris par an, la faittez, suffrez et laissez plainement, et paisiblement joijr et user cessans tous contredictz et empeschemens an contraire, Car ainsij nous plaist il, Donne en notred. ville de Bruxelles le sixiesme jour de Mars, mil six cens et unse, Par les Archiducqz, Verreijcken, et estoit selle d'ung seel ij dependant en cire rouge.

(Archives du Royaume de Belgique, Papiers d' Etat et de l' audience n. 951.

1611, April 99.— Brief van Pater Everardus de Aqua (van de Water) vermoedelijk aan Phil. Prats, Secretaris van den Aartshertog Albert, waarin hij verklaart, dat 't klooster der Clarissen te 's Hertogenb. onmogelijk de opgelegde lasten kan voldoen.

Illustris et Generose Domine,

Quando quidem habeatur Dominatio vestra ab omnibus et sit optimae conscientiae, et ipse quondam dum Lovani essem Vicarius ac simul Cortenbergensium confessarius, ac tandem Guardianus Rurmundensis., in rebus dubijs consultationis gratia sim expertus, non dubito quin scriptum pregnans ac fidum exaudiet. Onerat Sua Celsitudo serenissima conventum Clarissarum Buscoducensium (cui indignus confessarius praesum) onere ex authoritate. Respondetur, conventum neque a ducibus Brabantiae fundatum, sed a privato, neque huiusmodi aut simile onus a trecentis annis fuisse requisitum.

Addimus tanquam Christi sacerdos in veritate, ipsa

bona ob tempestates adeo deperiisse, ut modo adiunctis relictis, de laboribus vivere cogantur, et quotquot habitum suscipere volunt annonam conferre coguntur. Haec ita esse in sacerdotis fide et conscientiarum onere testor et confirmo. Illustrem D. V. cum famulis jubeo bene valere et libellum supplicem ut suscipiat, nosque exaudiat rogamus et obtestamur. In conventu nostro Minoritarum Buscoducis, 29 Aprilis. anno 1611.

Illustrissimae et Generosae Dominationis tuae
deditissimus
f. Everardus ab Aqua
Clarissarum Buscoducensium Confessarius.

(Archives du Royaume de Belgique, Papiers d' Etat et de l'Audience n. 951.)

1611, Mei 6.— Brief van Pater Jan Neijen, O. F. M., vermoedelijk aan Phil. Prats, Secretaris van den Aartshertog Albert, waarin hij beweert dat het privilegie, om eenige noodlijdende personen in kloosters te plaatsen, niet geldt voor het klooster der Clarissen te 's Hertogenbosch, dat zelf zeer arm is en waarvoor hij aalmoezen vraagt.

Mijn Heere.

De Religieusen van ons Convent der Urbanisten tot Shertoeghenbosch, beclaegen hun grootelijcxs (en niet sonder reden) vant overgroot ongelijck, tgene men haer doet ende dat (soo wel te presumeren is) deur quade informatie aen haere hoogheden gedaen, als off deselve deur cragt der privilegien, die zy hebben, van te moegen in alle Abdyen ende possedente Conventen voer eens eenighe noodtdrufftieghe persoone stellen om aldaer, duerende haer leven, ghealimenteert ende onderhouden te worden, oock tselve mogten doen int voerseyde Urbanisten Convent, alwaer zy (hun funderende op de voerseyde privilegien) onlancxs vergunt hebben aen een dogterken van twee jaeren haer broot ende andere noodtdrufficheyt voer haer leven. Daer diesgelijcxs noot tsindert de tweehondert ende meer jaeren dat clooster ge fundeert is, niet alleen niet gheschiet en is gheweest by eenieghe Hertoeghen off Heer van Brabant, maer oock

noot eens hun voergeslaeghen en is gheweest, hoe veel te min en behoordent nu oock niet te gheschieden, nu sy deur d'orloeghe tot sulcken armoede gecoemen zijn, dat zy ten dinste vande ghesloeten Religieusen maer twee werelycke vrouwen buyten slot en konnen onderhouwen, waervan d'eene met een kindt van twee jaeren nu soude moetten becommert wesen. Voerwaer alle verstandighe persoonen Tsertoegenbosch admireren hun grootelijcxs, dat men tgene tot geenen daeghe gheschiet en is, nu wil practizeren, als die arme Religieusen om tgroot verlies van hunne goederen selffs eer almoessen behoorden te geven, niet alleen om te repareren hunne materiale tempel ende huysinghe, diet grootelijcxs van noode heeft, maer oock om te onderhouwen de levendieghe tempels des cloosters, die armelijck getracteert worden. Ist saecke haere Hoogheden tvoerseyde begeren te doen, de potestate absoluta, zijn verobligeert de Reliegieusen te obedesceren: ist saecke tselve deur cortegie op haer begeren, is meer als reden den beet broots hun selven ontrecken ende deylen om onse prinsen te genoeghen. Maer by soo verre tselve alleenlijck doen meynende by privilegien daertoe gefondeert te wesen, Meyne meer als wel ghefondeert te wesen (salvo meliori iudicio), dat zy hun by haere Hoogheden vant ongelijck beclaegen, zoo zy doen in een memoriael deur eenen vande Schepenen der stadt Shertoegenbosch tot dien eynde naer Mariemont gesonden, waervan hier beneffens de copye gaet. En alsoo aparentelijck hierover advys van V. S. geeyst sal worden, bidden affectueuselijck Reverendissimus pater confessarius Serenissimae Infantis et ego dat V. S. ghelieve onser ordens gheregticheyt voer te staen, ende sulcken advys te geven, als de justicie (die voer de reliegieusen strijdt) vereyst. Verclare V. S. op vromicheyt tclooster in sulcken noodt te wesen, dat tselve aelmossen van noode heeft, veel min magt om in faute vant dogterken te ontfanghen, tgene zy niet en konnen doen, alsoo buyten maer twee vrouwen en woonen, die

den hals vol last hebben, hondert ende twintich gulden naer haerder Hoogheden ordonantie te geven. Soo deur zyne discretie beter sal bevroyen V. S. die Godt behouwe in zyne h. protectie.

6 May Boetendael. V. S. dinstwillieghe
fr. J. Neijen.

(Archives du Royaume de Belgique, Papiers d'Etat et de l'audience n. 951, fol. a. 1 en 2).

Aen haere doorluchtichste Hoocheden.

Verthoonen met alder oijtmoet die religieusen des convents van St. Clara in uwe Hoocheden stadt van Tshertogenbossche, hoe dat haere voors. Hoocheden inde maent van Meert lestleden hebben geaccordeert aende dochter van Martin Ruez twee iaeren oudt wesende, adiudant du garde manger de votre hostel een provende in haer voors. convente off in plaetsche van nijdt acceptatie de somme van hondert twintich carolus gulden haere leven geduerende, van welcke vergunnen sij Remonstranten haer nijet genoech aff en cunnen verwonderen en haer seer vinden geledeert ende beschwaert, vuijt dien dat het voorsz. Clooster omtrent over de drije hondert jaeren gestaen hebbende van al sulcke provende noyt en is gemoijt geweest, noch emmermeer tselve gepractiseert te sijn bij haere doorluchtichste Hoocheden voirsaten, hertogen ende hertoginnen van Brabant sonder oijck dat tselve convent bij eenighe hertoghen off hertoginnen van Brabant tot een Abdije „prioraetschap of andere digniteijt is geerigeert dan alleenlijk bij eenen particulier inwoonder der voorsz. stadt, tot een simpel vrouwen Clooster van St. Clara des ordens van St. Franciscus gefondeert ende gedateert ende bij syne heyligheid geconfirmeert, welcke dotatie soo sober ende cleijn is dat oock inden vreedelijcken tyden over de vijftich, hondert ende meer jairen tselve convent met het iaerl. innecomen nijet en is onderhouden geweest, maer alsdoen oock henne goederen hebben moeten beschwaeren en vercoopen. Waer vuijt lichtelyck gespuert can wordden in wat armoede ende achterheijt sij Remonstranten geduerende dese inlantsche oorloghen sijn gecomen, als wanneer die vijanden ende rebellen de goederen

des voorsz. Convents ten platten lande geleghen hebben affge brant, geruineert geactioneert ende de pachtens gevanckelijck genomen, ende daerdoor het voorsz. convents innecoomen benomen gelijck sij ter oorsacke van dien de smerte sijn vuelende ende alnoch langhe suller gevoelen. Inder vueghen dat sij Remonstranten haer bij leven moeten soeken ende hebben door middel van haere hantwerck soberlijck ende spaerlijck te leven ende om daertoe alnoch te comen mede hulpe moeten soeken aenden genen die inden voorsz. Convente de religie aennemen. Behalven al en aeten, droncken off en cleeden sij Remonstranten nijet haere middele geheelijck wel soude consumeren in het repareren van haeren convente leegh op de riviere geleghen seer ruineus ende caduck wesende, veele min soude sij wederom cunnen opbouwen de affgebrande goederen ten platten lande geleghen bijden gemuijtueerden affgebrant als oock bij de twee beleringhe der voorsz. stadt geruineert, alle het welck nijet en can geschieden sonder merckelijck opneminghe van penum ende per consequens den genen in alsulcken staet wesende nijet meer te belasten. D'welck haere Hoocheden voorsz. considererende lichtelijck den armen staet der Remonstranten can bemercken. Bidde daerom sij Remonstranten om de passie ons Heeren dat in regard vant gene voorsz. staet ende anderen alhier te lanck te verhaelen haere Hoocheden desen insupportabilen ende ongewonelycken last haer Remonstranten aff te nemen ende haer daervan te dechargeren, als in haerder macht midts haeren soberen staet als voore nijet en souden cunnen verdraghen. d' Welck doende sullen Godt almachtich voir uwe doirluchtichste Hoocheden inder eeuwicheijt bidden.

(Archives du Royaume de Belgique, Papiers d' Etat et de l'audience n. 951, fol. c.)

Serenissimo Senor

Las Religiosas del Convento de santa Clara en la villa de Bolduque diren que V. A. por el mes de Marco proximo passado ha sido servido de conceder a la hija de Martin Ruyz Ayunda de Guardamangel de V. A. de edad de dos anos un pan o prebenda en su dicho Convento, o en lugar

del ciento(y) veynte florines al ano su vida durante. De la qual provision las supplicantes quedan muy espantadas y con mucha lesion y cargo, porque aviendo, obra de trescientos anos que eldicho Convento se fundo, jamas sele ha antepuesto seme jante prebenda por los serenissimos Duques o Duquesas de Brabante antecessores de V. A. ni tampoco dicho Convento ha erigido en Priorato Abadia o otra dignidad por algun Duque o Duquessa, sino por un particular morador de la dicha villa en simple monasterio de mugeres de santa Clara de la orden de S. Francisco y por el fundado y dotado, y por su sant. confirmado. La qual dotacion es tan sobria y pequena que aun en tempo de paz passados cinquenta y mas anos el dicho Convento no ha sido sustentado con su entrada, o redito annual pero en elmis tiempo les ha convenido empenar, y vender sus bienes dedonde se puede facilmente colegir la pobreza en que las supplicantes durante esta intrinseca guerra han incurrido por aver les los enemigos y rebeldes quemado, arruynado, y exaccionado sus bienes que tenian en el platpays, con prender alos censeros, quitando los poressa via los reditos del Convento, de cuya perdida se resentiran aun mucho tiempo. Desuerte que les conviene a las supplicantes valerse de la labor de sus manos para sustentarse, biviendo muy sobriamente y aun para ello estan necessitadas de pedir socorro a las quetoman el abito en el dicho Convento y demas aenque no comiessen ni beniessen ni se vistiessen, bien consumirian enteramente sus medios en la reparacion de su Convento sito en baxo sobre el vio, muy ruynoso y caduco y mucho menos tienen possibilidad para boluer a restaurar los bienes quelos amotinados les quemaron en el llane pays y con los sitios del enemigos fueron aruynados. En consideracion de todo lo qual... Suplican muy humilmente al A. S. que por la passion de nro Senor Jesu Christo sea servido mandar las eximir y descargar deste insuportable y no acostumbrado cargo, como no siendo en su possibilidad de llevarle y rogaran como hazen por la salud y larga vida de V. As.

(Archives du Royaume de Belgique, Papiers d' Etat et de l' audience n. 951, fol. b. 1 en 2).

GENEALOGISCHE FRAGMENTEN.

4. Golt.

Te Breda werd in October 1556 aangesteld tot stadsgeneesheer mr. Paulus Golt, doctor in de medicijnen, Een vaste aanstelling voor zes jaren kreeg hij schriftelijk 12 Mei 1558. Hij overleed aldaar in 1569.

Deze geneesheer was een zoon van Jacob Golt en was geboren te Zwolle Hij trad in het huwelijk met Martha van der Stegen, eene dochter van mr. Nicolaas „de oude" en van Heylwich van Langel. Twee hunner kinderen zijn bekend: Maurits en Margriet Golt.

In 1562 verkoopt dr. Paulus G aan mr. Jan du Fossez, een huis in de Katerstraat.

Met zijn „medezwaeger" Nic. v. d. Stegen „de jonge" geeft hij in 1566 volmacht aan dr. Alpert Knoppert, gezant van den Koning, van Denemarken, tot in ontvangst nemen van de erfenis van Gerard Golt, die omtrent St. Michiel 1554 overleden was te Maelsmoyen in Schauen.

G. A. Breda, R. 464 : 72vo ; 467 : 41vo ; 470 : 142vo; 47 : 203 : 472 : 183vo; 474 : 164; 475 : 38; 810 : 32; 811 : 24.

Dr. J. Corstens, *Breda* I : 11; A. F. O. v. Sasse van IJsselt, *Voorname huizen* II : 114.

W. G. J.

5. van Bruheze.

Een Rutger van Bruheze, misschien wel dezelfde, die door mij als stamvader van den Bredaschen tak is verondersteld (bl. 10) was volgens eene akte van 5 Dec, 1452 gehuwd met Margriet van Wijck, eene dochter van Jan.

Hendrik van Br., de schout van Baarle (bl. 71), was blijkens eene akte van 25 Aug. 1511 gehuwd met Juttegond (niet Antonia) van Veen, dochter van Robr. Jacobsz. van Veen.

Mr. A. v. Schilfgaarde, *Het archief van het kapittel van Heusden* reg. 106 en 251.

W. G. J.

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 26. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 6.*

Oudste stadszegel en oudste schepenbrieven van B. op Zoom. De voortdurende uitwisseling van de geschiedkundige belangstelling tusschen de studiekringen in de Antwerpsche Kempen en den Geschiedk. Kring te B. o. Zoom begint vrucht te dragen.

In *Oudheid en Kunst* te Brecht, heeft de Z Eerw. Heer L. Philippen over het bovenstaande een aantal nieuwste gegevens verschaft over B. o. Zoom en daarbij eenige lezenswaardige beschouwingen gegeven: de kruizen in het Bergen op Zoomsche wapen, zoo goed als die van Bonte, Breda, Cranendonck, Lillo, Dift, Doerne, Linden, Schooten, Strijen en Santvliet zijn werkelijke kruizen, „flanchis", afkomstig van het vroeg verdwenen geslacht Schooten-Breda.

Het oudste stadszegel, nu gevonden, dateert van 1276, verbonden aan een oorkonde berustendte Bornhem, uitgegeven door v. Dorrinck, Goetschalx, Miraeus en Grammaye.

Het heeft slechts het gewone wapenschild met de drie kruizen (zonder randversieringen) en onderschrift: S./scabinorium de Berghen-super Zome. Het tegenzegel draagt ook (evenals het tot nu toe gepubliceerde ven 1354) de burcht met randschrift: de terra domini de Breda.

Een zelfde, maar geschonden, zegel bezit het archief van de commissie van openbare onderstand te Antwerpen, waarvan de heer Philippen archivaris is. Dit dateert van 3 Sept. 1276 en is tegelegertijd de oudst bekende schepenbrief van de stad Antwerpen.

Dit stuk werd gezegeld door „Judex et Scabini in Berghen super Zoem". Afdrukken in gips werden ter beschikking gesteld van het O L. Vr. Poort-Museum te Bergen op Zoom.

ir. J.

Een honderdjarige Harmonie. Te Oudenbosch vierde in de maand Juni de *Harmonie* „de Eendracht" haar honderdjarig bestaan.

De Nederlandsche Philologie. Niet zonder belangstelling zullen onze lezers nog kennis willen nemen van wat Dr. Willem de Vreese besproken heeft in de maand Juni 1933 op de vergaderlng van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, met als titel „Paradox over den grooten nood der Nederlandsche philologie".

Herinnerende en aanknoopende aan een lezing, door hem gehouden op het tweede Nederlandsche Philologencongres (1899), bracht spr. den toestand der Nederlandsche philologie ter sprake. Een reeds lange ondervinding, verscherpt en versterkt door den arbeid aan de Bouwstoffen van het Middelnederlandsch Woordenboek, hebben hem waarde en onwaarde der uitgaven onzer Middelnederlandsche teksten, d.i. het materiaal waar Nederlandsche philologen, taalkundigen en historici mee werken, in alle bijzonderheden leeren kennen. Hij kenschetste dit materiaal als een desolaten boedel, waarmee voor het wetenschappelijk onderzoek niets te beginnen is, en beschouwt het dus als een plicht tegenover wetenschap en volk, de wereld der philolegen wakker te schudden.

De Middelnederlandsche handschriften b.v. worden gewoonlijk gedateerd als behoorende tot de 13e, tot de 14e, tot de 15e eeuw enz., een dateering die weinig of niets zegt. Er zijn niet veel meer Middelnederlandsche handschriften uit de 13e eeuw, en dan nog meestal slechts fragmenten, bewaard gebleven, die niet eens een datum bevatten. Het oudste, gedateerde Middelnederlandsche handschrift, dat bewaard gebleven is, dagteekent uit het jaar 1252. Het handschrift van Jacob van Maerlant's Rijmbijbel, dat in 1270 heet geschreven te zijn, blijkt een mythe te zijn. Om gedateerde handschriften uit de 14e eeuw zijn we veel minder verlegen: ze zijn bij tientallen te vinden, maar die dateeringen, slechts enkele uitgezonderd, zijn apokrief. Die valsche data zijn voor een deel gefabriceerd uit echte data, waar een cijfer, meestal een C (100), is weggekrast en andere met de pen zijn veranderd. De meeste valsche data echter zijn in aanteekeningen te vinden op de laatste bladzijden van tientallen handschriften, geschreven door een hand uit de 18e eeuw, die met meer of minder handigheid het Middelnederlandsche handschrift nabootste Het ongeluk is, dat al die dateeringen, voor zoover de handschriften reeds door Nederlandsche philologen zijn gebruikt, als echt zijn aangezien, waardoor de chronologie der taalverschijnselen in grammatica's en woordenboeken totaal verkeerd is voorgesteld.

Nog meer dan door deze verkeerde dateeringen wordt de bruikbaarheid der Middelnederlandsche tekstuitgaven verminderd door de tallooze verkeerde lezingen, die er in voorkomen. Vlug heenstappend over de verwisseling van een groot aantal letters gaf spr., en verklaarde paleografisch, eenige sterk sprekende voorbeelden van geheele woorden, die in het Middelnederlandsche Woordenboek als zoodanig een artikel hebben gekregen, maar blijken verkeerd gelezen te zijn.

In een tekst, in 1907 uitgegeven, die 2669 regels omvat, blijken maar 1633 regels vrij van fouten te zijn; in een anderen, verschenen in 1898, die 866 regels bevat, zijn 236 fouten aangeteekend. Uittreksels uit een liedboek, in 1537 te Zutphen geschreven, blijken hopeloos ongelukkig uitgegeven te zijn.

Een zeer treffend voorbeeld van de verwarring, die één verkeerde lezing zelfs op het gebied der letterkundige geschiedenis stichten kan, is wel het volgende. Men is algemeen overtuigd, dat de Oranje-tragedie van Gijsbrecht van Hogendorp, waarmee in September 1617 de Nederduitsche Akademie van Samuel Coster werd geopend, reeds in Juli daarvoor in Den Haag was gespeeld. Het blijkt nu, dat deze overtuiging in de wereld is gekomen door een verkeerde lezing: men heeft gelezen praepareeren i. p. van praesenteeren — present doen! Het ging niet over een vertooning, maar over presentexemplaren.

Spreker kwam tot de conclusie, dat deze toestand, zonder de grootste schade voor de studie onzer taal, niet langer kan voortduren. Hij betoogde de noodzakelijkheid, een algemeene collatie van de oudere Middelnederlandsche tekstuitgaven te ondernemen volgens een uniforme methode, en riep de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde op, zich voor dit nieuwsoortig „georganiseerd overleg" te spannen.

Met dat vernieuwen van ons philologisch materiaal is men er echter nog niet. Spreker heeft voor zijn Bibliotheca Neerlandica Manuscripta immers reeds veel meer dan elf duizend handschriften beschreven, waarvan er niet eens zeven honderd tot nu toe voor het wetenschappelijk onderzoek gebruikt zijn. Als wij dus spreken van een Middelnederlandsche grammatica en van een Middelnederlandsch woordenboek, is dat in niet geringe mate een euphemisme.

HET KASTEEL VAN BREDA.

Alle geschiedschrijvers getuigen eenparig, dat in 1536 graaf Hendrik van Nassau met den bouw van het nieuwe paleis te Breda is begonnen. Als hun zegsman verwijzen zij naar Ern. van Goor, en meerdere kleinere gegevens ondersteunen de juistheid van diens bericht.

Kort geleden vond ik bij toeval het juiste tijdstip aangegeven, dat dit werk een aanvang nam, aan het hoofd eener reeks van aanteekeningen, welke eigenhandig geschreven zijn door Jan van Renesse. Deze edelman was in 1531 in het huwelijk getreden met Elisabeth van Nassau, graaf Hendriks' natuurlijke dochter, dezelfde dus, die op 17 Juli 1537 den pauselijken nuntius P. v d. Vorst geheel het kasteel heeft rondgeleid. [1]) Diens secretaris Corn. v. Etten teekende over den bouw aan: „in medio incepit aedificare domum praecipuam seu palatium quadratum valde magnificum". Roest van Limburg gaf in de vertaling de beteekedier woorden niet juist weer.

Bedoelde aanteekening luidt woordelijk:

„Opten vijften dach van April int jaer Ons Heeren XV^{C} zesse ende dertich werdt het eerste fondement geleyt aen het huys te Breda, te weeten het opperhuys, nae dien de wal, bolwercken ende toornen volmaict waeren, dewelcke begonst waeren in de maent van Meert a° XXXII, al a Nativitate, by mijnen heere Hendrick grave van Nassau" enz.

Over den sterfdag van genoemden heer van Breda zijn de geschiedschrijvers het minder eens. Hij overleed in 1538, volgens de *Bredaesche Cronijck* op 9 October, wat wordt nageschreven door E. van Goor; volgens Roest van Limburg, met verwijzing naar v. Leeuwen en Smallegange, op 14 September.

1) De Ram, *Noncinture de Pierre v. d. Vorst* bl. 78.

Het nauwkeurige kapittel-necrologium vermeldt als sterfdag 13 Sept. 1538. Dat daar de juiste datum wordt opgegeven, blijkt allerduidelijkst uit eene aanteekening in het register der schepenbank over 1538. Daar staat:

Den XIII^en^ dach in Septembri a° XV^c^XXXVIII op eenen Vrijdach, smorgens tusschen zeven ende acht ure, sterf mijn gened. heere Hendrik grave tot Nassau (enz.) tot Breda op zijn slot; wiens ziele God de Heere benadich wille zijn." [1])

In een „oudt officierboeck" stond een gelijkluidend bericht, aan het slot echter wordt daar bijgevoegd: „met groote droefheid, verdriet ende verlies van deser stadt." [2])

Jan van Renesse, die ongeveer met dezelfde woorden dit overlijden vermeldt als de stadsklerk in genoemde registers, vergist zich in den datum — indien ik ten minste bij het overschrijven niet heb gefaald. Hij geeft als datum op *12* September, evenals genoemde klerk er bijvoegend, dat die dag een Vrijdag is. Doch in 1538 valt 12 September op een Donderdag. Blijkbaar moet ook daar 13 September bedoeld zijn. Mr. G. de Vries Feyens heeft ook dien verkeerden datum van 12 September overgenomen. [3])

Het boven aangehaalde verhaal van het bezoek van den pauselijken gezant geeft aan den stadsschout den naam van Wigard. Daarmee is bedoeld jhr. Jan v. d. Wijngaarde of misschien diens plaatsvervanger Frederik v. d. Wijngaarde, een natuurlijke zoon van hem.

Frederik werd 15 Juli 1532 als stadhouder van den stadsschout beëedigd. [4])

Willemstad G. C. A. Juten, past.

1) S. A. Breda R n. 443 2) A. p. n. 2204 : 206.
3) *Handelingen Prov. Gen. K. en W. in N.-Br.* 1930-1932, bl. 94.
4) S. A. Breda R n. 437 en 436 : 84.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878.

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

VIII

De laatste 25 of 30 jaren van het bestaan van St. Joris kenmerken zich niet door gewichtige gebeurtenissen in den boezem van het gild. Wel kan men zeggen, dat er, vooral na het ontwerpen en het van kracht worden van het nieuwe reglement van 1848, *eenige opbloei merkbaar was*: het ledental nam eenigszins toe en varieerde van 1848 tot ± 1858 zoo ongeveer van 20 tot 22. Maar na 1858 werd dat getal telkens minder en liep zelfs terug tot 10 leden in 1868. Daarop bleef het tot het einde toe nagenoeg staan; nu eens een oud lid er af, dan weer een nieuw lid er bij. Doch wat het gild aan *hoeveelheid* verloor, werd, om zoo te zeggen, door *hoedanigheid* vergoed: *de burgemeester van Waalwijk, de gemeente-secretaris, de geneesheeren, de postdirecteur, de apotheker, sommige kooplieden en de burgemeesters van Besoyen en Baardwijk vormden haast uitsluitend het ledental!* Het valt mij ten zeerste op, dat de mindere man of liever de kleine burger, die vroeger sterk was vertegenwoordigd, in de tweede helft der 19de eeuw geen lid meer van St. Joris was: alleen de voornaamste Waalwijksche ingezetenen sloten er zich nog bij aan. Wat daarvan de reden was, en in hoeverre dat een voor- of nadeel mocht genoemd worden, kan ik niet beslissen: het feit ligt er eenvoudig toe.

Toch werden door het bestuur, inzonderheid door den beminden Besoijenschen burgemeester Arnoldus Dalleu, van 1838 lid en sedert 1846 hoofdman van het gild, de meest loffelijke pogingen aangewend, om het voortbestaan van St. Joris meer te verzekeren. Echter te vergeefs! Tusschen 1858 en 1868 vertrokken, bedankten of stierven zooveel oude leden en meldden zich

zoo weinig nieuwe leden aan, dat, gelijk reeds gezegd werd, het ledental in 1868 tot 10 was weggeslonken!

Wat waren nu de voornaamste verrichtingen van het gild in de laatste 30 jaren van zijn levensbestaan? Nadat tusschen 1848 en 1857 eenige nieuwe invloedrijke leden waren aangeworven, — o. a. de bekende teekenaar van het kadaster en calligraaf Adrianus Benedictus van Lieshout, de Baardwijksche burgemeester Hendrik Loeff (vader van wijlen minister Mr J. A. Loeff), de rechtsgeleerde Mr L. P. van Meerwijk —, werd in de vergadering der gildebroeders van 13 Augustus 1857, in plaats van Dr Franciscus Johannes van Heijst, die wegens gevorderden leeftijd had bedankt, een nieuwe *gilde-secretaris* gekozen, n.l. Pieter Reinier van Heijst. Genoemde Dr F. J. van Heijst bleef evenwel nog het ambt van *chartermeester* of *schatbewaarder* waarnemen. Een drietal weken later, den 9 September 1857, werd besloten, om aan den mede-broeder, burgemeester L. D. van Heijst, die van 1814 af reeds lid van St Joris was geweest, bij gelegenheid van zijn gouden huwelijksfeest met Petronella Josepha Sprangers, „uit privé-beurs een huldeblijk aan te bieden, zullende „bestaan uit een zilveren tafelschel, waarop het wapen „van de gilde en een toepasselijke inscriptie zullen wor„den gegraveerd". Wat ook geschiedde.

Inmiddels was het oude *gilde-vaandel*, dat in 1807 voor niet al te hoogen prijs was gekocht en dus niet van al te beste kwaliteit zal geweest zijn, geheel versleten, zoo versleten en verscheurd, *dat het meer dan schande was het in 't publiek te vertoonen*. Er werden daarom maatregelen beraamd om de noodige gelden voor een *nieuw* vaandel bijeen te krijgen, hetzij *giften* of *verplichte* bijdragen.

Een eerste gift van 30 gulden werd al spoedig toegezegd door de echtgenoote van den burgemeester: Petronella Josepha Sprangers. Haar schoonzuster, Johanna Christina Bax, tweede vrouw van Dr Franciscus Johannes van Heijst, die van boven-

genoemde gift had vernomen, wilde ook niet achterblijven en liet door haar stiefzoon Dr L van Heijst[1]) weten, dat ook zij 30 gulden voor het goede doel over had, terwijl de burgemeester L. D. van Heijst, na de begrafenis van zijn zoon Mr F. J. van Heijst, die in 1860 overleed en door de gildebroeders grafwaarts was gedragen, bij de gift zijner vrouw nog een aanzienlijke som beschikbaar stelde. Zoo had men al spoedig eene kleine 100 gulden bijeen. Maar dat was nog niet voldoende: men wilde een prachtig en solied vaandel hebben! Daarop werd in de vergadering van 17 Juli 1860 — het gildehuis was toen gevestigd bij J. B. Timmermans schuin over de Waalwijksche markt — een ingekomen schrijven van den hoofdman Arnoldus Dalleu voorgelezen, tintelende van liefde voor het *oude* en *roemruchtige* St. Jorisgild, waarin de adressant, na zijne warme ontboezemingen te hebben lucht gegeven, bepaalde middelen aan de hand deed om het nog ontbrekende bedrag aangevuld te zien. Dientengevolge werd in die vergadering besloten, dat door ieder lid gedurende 6 maanden elke maand een gulden zou gecontribueerd worden, van welke contributie vrij zouden zijn de *burgemeester*, wegens zijne aanzienlijke gift, en Adrianus Benedictus van Lieshout, wegens zijne vele belangrijke diensten, den gilde reeds bewezen. Zoo kwamen nog eene goede honderd gulden binnen. Toen toog men aan den arbeid. De uitvoering van de vervaardiging van het nieuwe vaandel werd aan eene commissie opgedragen, n. l. de heeren F. A. D. van der Klokken,[2]) A. B. van Lieshout en J. C. L. van Iersel, die het den 3 Juli 1861 geheel voltooid afleverden. De kosten bedroegen f 185.34. Dit vaandel wordt thans nog bewaard bij de familie Timmermans.

Weldra zou de burgemeester van Besoijen — als zoodanig benoemd bij koninklijk besluit van 20 Januari

1) Leonardus Dominicus van Heijst, van 2 Febr. 1836 tot 23 Dec. 1861 burgemeester van Waalwijk.

2) Bij Kon. Besluit van 24 Dec. 1861 benoemd tot *burgemeester* van Waalwijk.

1837 — zijn zilveren ambtsjubilé gedenken. Dat mocht voor St. Joris niet ongemerkt voorbij gaan. Daarom werd in de bijeenkomst der gildebroeders van 9 December 1863 het besluit genomen Arnoldus Dalleu op zijn jubelfeest te Besoyen op 20 Januari 1864 te gaan *complimenteeren, hierin bestaande:*

a. *Dat de gildebroeders, voorafgegaan door het vaandel van de gilde, zich gezamenlijk derwaarts zullen begeven, versierd met derzelver betrekkelijke attributen;*

b. *dat de gilde van St. Crispijn zal worden verzocht den gemelden optocht met hun muziek te vergezellen, hetwelk door den tegenwoordig zijnden gildebroeder van Lieshout, als directeur van gezegd muziekgezelschap, is op zich genomen;*

c. *dat de gildebroeders op meerbedoelden dag de nationale vlag zullen uitsteken.*

Sommigen ouden ingezetenen van Waalwijk en Besoijen — mij niet meer, want ik was toen amper 2 jaar oud — ligt het nog tamelijk versch in het geheugen, welke schitterende feesten in Januari 1864 te Besoijen werden gevierd bij gelegenheid van het 25-jarig burgemeesterschap van Arnoldus Dalleu. Het geheele dorp was als *in een lusthof herschapen:* van ieder huis woei de vaderlandsche driekleur, de gansche straat, van Waalwijk tot het einde van Besoijen, *was met honderden denne- en sparreboomen beplant,* aan elkander gesnoerd door kleurige guirlandes, terwijl allerwegen *de schoonste eerebogen* waren opgericht, prijkende met van liefde en achting getuigende opschriften en gedichten. Een schitterende optocht, omstuwd door een talrijke prachtig uit gedoste eerewacht te paard, *leek wel een triomftocht...*

Helaas! op dit ondermaansche is niets bestendig van duur; gelijk het gras is ons kortstondig leven! Reeds het volgende jaar 1865, den 5 Januari, kwam burgemeester Dalleu in den ouderdom van 67 jaren te overlijden en den 8 Januari werd zijne asch bij die zijner vaderen vergaard! Hij was te Waalwijk geboren uit het huwelijk van Adrianus Dalleu en Cornelia

Verhagen en gehuwd met Mina Maria Versteegh, een Geldersche van geboorte (van Rumpt), bij wie hij geene kinderen had en die hem reeds in 1854 in de eeuwige rust was voorgegaan. Zijn opvolger als burgemeester van Besoyen was de heer Johannes Verwiel, terwijl in zijn plaats als hoofdman van het St. Jorisgild werd gekozen Fredericus Arnoldus van der Klokken (7 Juni 1865).

Nadat den 30 Juli 1865 nog een kleine verandering in het gilde-reglement, betreffende het honoraire lidmaatschap was gemaakt, en nadat nog eenige oude leden waren overleden of vertrokken, werden tusschen 1864 en 1872 *de laatste vijf nieuwe leden aangenomen:* Judocus Timmermans Wz. den 6 December 1865, en de heeren Johannes Bernardus Timmermans Wz., Jan Baptist van Gils, Dr A. van Gils en J. B. van der Heijden den 13 December 1871. Wel kwam er nu nog eene kleine opflikkering in den boezem van het gild, vooral ook in 1869, toen de Heer van Waalwijk en Besoijen G. de May de Huningue *zijn prachtig wapen*, met bijgeleidend schrijven, aan de gildebroeders van St. Joris vereerde — bij welke gelegenheid er ten huize van den hoofdman uitbundig werd gefeest —, maar niets mocht meer baten: *de levensgeesten van St. Joris verzwakten meer en meer* en tusschen 1871 en 1875 werd zelfs geene enkele vergadering meer gehouden; *het gild was*, gelijk in de notulen van den 21 October 1875 zoo goed werd gezegd, *zijn winterslaap ingetreden.* De laatste vergadering der gildebroeders werd gehouden den 16 April 1878, toen er plannen werden gemaakt, om het 25-jarig priesterterschap van pastoor Rijken plechtig mede te vieren; *de laatste gildekoning* was L. N. Moonen. Na een bestaan van verscheidene eeuwen was het St. Jorisgild ten doode gedoemd: de eigendommen werden opgeborgen bij de familie Timmermans. De eenige twee oud-leden, die van St. Joris nog in leven zijn, zijn de heeren Judocus Timmermans[1]) en

1) Deze herdacht den 25 Mei 1934 zijn 100-ste geboortejaar.

Johannes Bernardus Timmermans,[1]) die twee wakkere Waalwijkers, die het door ondernemingsgeest, wilskracht, arbeidzaamheid en eenvoudige levenswijze op stoffelijk gebied zoo ver in de wereld gebracht hebben!

Nu volgt nog de volledige naamlijst der leden met eenige aanteekeningen. *(Slot volgt)*

ROND DEN DOOD VAN ARNOUD VAN VESSEM, PASTOOR TE KLEIN-ZUNDERT (†1557).

Een latere traditie, ontstaan wellicht onder de levendige gevoelens uit de contra-reformatietijden, om de slachtoffers van de godsdiensttwisten te verheerlijken, en ook uit het afgrijzen waarmede men dan terugdacht aan den gruwelijken moord van pastoor van Vessem te Klein-Zundert en van pastoor Bosch te Nispen, heeft voor deze twee herders een martelaarskroon gevlochten.

Zonder afbreuk te doen aan hun deugden, verdiensten, en wellicht heldhaftigen dood, moeten wij echter de feiten terugbrengen naar hun werkelijkheid, en meer nuchter beschouwen.

Reeds in jaargang XXXI, 1924, blz. 159-160 werd door G. C. A. Juten, onder titel: *Vermoord of om het geloof gemarteld?* een dokument gepubliceerd dat eerder wijst op een bloedigen roofoverval, waarvan een „Spaingnart" uit Orten beschuldigd wordt.

Wij brengen hier een brief door Hendrik Bosch, pastoor te Nispen, enkele dagen na het vermoorden van den pastoor van Klein-Zundert aan den prelaat van Tongerloo geschreven. Hier wordt verteld door den schrijver, hoe hij dadelijk na het vernemen van de gebeurtenis naar Zundert gesneld is, en daar getuige was van een afgrijselijk beeld. Ook vanuit de abdij had men reeds den secretaris van den abt, Mr Petrus Scheelen naar de plaats van den moord gestuurd. Het getuigenis

1) Na het schrijven van dit artikel overleden.

dat hier aangebracht wordt, wijst niet op een „martelie door de geuzen" gepleegd, gelijk later dikwijls de zaak voorgesteld werd, want 1557 is nog niet de tijd van de bloedige uitspattingen. Ten hoogste zou men voor deze jaren kunnen duiden op gewelddaden van wege de Wederdoopers, maar ook deze zijn te bekijken met den bril van hun tijd en zoowat te beschouwen als de Bolsjewisten van hun eeuw, die in hun aanslagen op het gemeene recht niet zoo erg handelden uit geloofsijver. Pastoor Bosch spreek van een roofoverval zonder meer, in zijn brief aan den abt, en van de hand van Mr. Petrus Scheelen wordt op dezen brief bijgevoegd, dat schrijver zelf van den brief weinig later ook als slachtoffer viel van *latrones*: dieven.

In het *Liber Memorialis*, het aanteekeningsboek over den levensloop der medebroeders van Tongerloo, wordt deze beschrijving tamelijk kalm overgenomen. Hier gaat het over *„nequissimi depopulatores"*, baanstroopers dus.

Wij brengen hier deze dokumentatie: De brief van pastoor Bosch zat in het archief der abdij Tongerloo, samen ingebonden tusschen fol. 17 en fol. 18 van Register A, VI, 16: *Liber Memorialis* werd genomen blz. 46-47.

Tongerloo A. Erens.

I.

1557, 11 Aug.— *Brief van pastoor Bosch aan prelaat Streyters van Tongerloo.*

Reverende in Christo Pater.

Nuptiali convivio absoluto, accepi literas R^de Paternitatis vestre in Calmpthout, quibus lectis intellexi Paternitatem vestram mirari quare prioribus litteris non responderem. Oro R^de Pater ne egre ceperis quia non ex ignavia aut incuria omisi respondere, sed eam ob causam, nam credebam Magistrum Petrum repetivisse domum. Interim paucis verbis respondebo et vestre. Misit sororius confratris nostri interfecti (cujus anime Deus misereatur) nuncium pro me ut quantocius venirem ad Parvum Zundert. Comparui quantocius, confratrem nostrum crudelissime interfectum et domum spoliatam repperi.

Quamdiu vixero non excedent memoria mea vulvera illa dira et crudelia. Quam primum expergiscor eciam omni nocte, immediate se offerunt illa vulnera. Non semel exivi domum usque adventum villici. Omnia servavi in eodem statu ac summa diligentia custodivi usque adventum Magistri Petri, cui clavem camere tradidi, et absoluto prandio pridie Mag dalene valedixi Magistro Petro et villico et repetivi domum. Plura scriberem, Reverende Paternitati vestre, si aliqua constarent certa. De sacellano autem Magister Petrus conclusit non dubito et Domino R^de^ significavit. Valeat R^da^ paternitas vestra cui immortales habeo gratias de bona consolatione vestra. Celerrime ex Esschen xj Augusti a^o^ 57.

Vestre R^de^ Paternitatis humilis filius
f. Henricus Bosch, curatus in Nispen.

Bijgevoegd, van de hand van Mr Petrus Scheelen:

Ipse dominus Henricus Bosch, curatus in Nispen eadem mortis atrocitate per latrones in domo sua sub noctem misere trucidatus est in fine Augusti anno eodem, videlicet 1557

Adres:

Reverendo in Christo Patri et Domino
Domino Tongerlensi.

II

Uittreksel uit *Liber Memoralis* der abdij Tongerloo, aangaande pastor van Vessem van Klein-Zundert en pastor Bosch van Nispen.

Beatus Martyr Arnoldus Vessem, alias van Loedt de Tilborgh, in universitate Aurelianensi studiis operam dedit, cellarius 1527 in nativitate S. Jois Bapt., camerarius 1530 17 Julii, investitus de parvo Zundert 1536, in Febr., ubi anno 1546 procuravit fundationem altaris venerabilis Sacramenti cum variis loci incolis, cum obligatione duarum mis sarum, una feria secunda de Spiritu sancto submissa voce et alia feria quinta de Venerabili cum cantu singulis septimanis, quod approbat eodem anno 27 Jan. Georgius ab Austria, episcopus Leodiensis, et etiam Arnoldus abbas Tongerloensis 25 ejusdem mensis, ad quem etiam collatio spectat.

Anno et die ad marginem notatis (19 Julii 1557) nequissimi depopulatores, ablatis de nocte omnibus pastoris pecuniis et majore parte utensilium, eidem in lecto jacenti inffixerunt plus minus 20 vulnera et mactarunt instar bovis, effusoque cerebro et disperso per atrium reliquerunt nudum, adeo ut de tanta crudelitate vix unquam auditum sit. Cujus sanguineas maculas semper confratres in pretio habuere.

Errat Sanderus dum ejus passionem dicit contigisse circa tempus, quo Bernardus Boenen erat pastor in Roosendael, cum constat Bernardum tunc nondum fuisse natum, utpote qui obiit 1622, aet. 47. Factus est autem camerarius 1550, 16 Julii.

Postquam hoc eodem anno 11 Aug. venerabilis ac beatae Memoriae Henricus Bosch (in litteris suis subscribit Henricus Buschen) scripsisset ad abbatem suum ex Esschen, se audita morte confratris, statim comparuisse in Parvo Sundert, ubi confratrem suum crudelissime interfectum et domum spoliatam repererat nec umquam quamdiu superviveret, excessura memoria vulnera illa dira et crudelia, quae sese expergiscenti saepius omni nocte offerebant. Paucos post dies et ipse a latronibus noctu circa undecimam obrutus (23 Aug. 1577) et immanissime necatus est, ablatis praecipuis bonis. Habuit Henricus natale suum Roosendalium. Qui sub divi Norberti labaro militaturus candidam vestem apud Tongerloenses induit 1516 in vigilia nativitatis B. Jois Bapt., professionem emiset 1517, ubi postea ob raram doctrinam et vitae probitatem ex suppriore et priore Tongerloensi constitutus est pastor in Duffle 1527, 2 Jun., resignat 1532, 16 Iobris, investitus de Alphen 1522, 23 Iobris ac postea de Nispen 1540, in fine Febr.

Vir fuit, teste vetusto necrologio nostro, religionis ac pauperum mirus amator: testantur viri fide digni et omni exceptione majores, inquit Sanderus, ejus sanguinem decimo tertio ab ejusdem interfectionis anno in lapide perdurasse nec extingui potuisse, quasi perennes innocenter effusi cruoris notas silicibus consignasset.

DE ABTSKEUZE VAN TH. SPIERINCK IN BERNE, 1552

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J.

Den 25^en^ Juli 1552 was de zeven en dertigste abt der abdij van Berne, Otto van Boetselaar, gestorven Niettegenstaande de abt van Marienweert getracht had de religieuzen te overreden een opvolger te kiezen, vóór de regeering haar afgevaardigden zond, zou het drie jaren duren eer zijn opvolger werd aangewezen, ofschoon reeds den 18^en^ Augustus Aernt Stryters, abt van Tongerlo met den „raedt ordinaris van der keyserlyker Majesteyt", Cornelis Suys zich op bevel van hooger hand naar Berne hadden begeven, om de gewone informaties te nemen. Wij vonden het protocol der stemming en de brieven, die het begeleidden in de Archives Générales du Royaume te Brussel, Papiers d'Etat et de l'Audience reg 896 fol. 3.

Tot de abdij behooren zeven en twintig religieusen, elf van dezen wonen buiten de abdij „opte curen ende preposituren ter collacie van der selver abdie specterende"

Elke religieus werd afzonderlijk opgeroepen en na den eed te hebben afgelegd werd aan een ieder de vraag gesteld, welke drie personen hij het meest geschikt achtte de waardigheid van abt te verwerven; degene, die het eerst genoemd werd, kwam voor de keuze het meest in aanmerking.

Door allen werden twee religieusen genoemd: Theodoricus Spierinck, pastoor te Oud-Heusden, die 13 keer de eerste plaats kreeg en Lambertus Scilman de Wamele, de waarnemende overste van het convent, die 10 maal op de eerste plaats genoemd werd

Spierinck wordt door allen geprezen als een voorbeeldig religieus, die zoowel in geestelijke als wereldlijke

zaken bedreven is. Als pastoor heeft hij zijn parochie, die door zijn voorganger nogal schijnt verwaarloosd te zijn geweest, weer flink opgewerkt.

Over het beheer van van Wamele is men niet zoo tevreden, zelfs de leeken verklaren: „dat die bouwerie bij zijnen tijd zeer verachtert is, ende dagelycx meer ende meer declineert". De overstroomingen hebben hier echter ook schuld aan, evenals de krijgsbenden, die men van leeftocht moest voorzien, het klooster in geldverlegenheid brachten. Hij schijnt dus de tijdelijke goederen, vooral wat de landbouw betreft, niet zoo goed beheerd te hebben en daarvan moesten toch de middelen komen voor het onderhoud van het klooster; een minder goede noot voor hem is ook dat men van hem getuigt, dat „de selve proost dickwils was hoech drinkende, twelck uyt sijn aensicht oeck blykt".

Daar de als derde het meest genoemde, Gerardus van Balen, pastoor te Honswijck in Worcum slechts 15 stemmen verkreeg, waarvan drie als eerste, kwam deze niet meer in aanmerking.

De keuze zal Z. Majesteit niet moeilijk gevallen zijn, vooral omdat zijn beide zaakgelastigden duidelijk aangeven, dat ook hun keuze op Spierinck is gevallen.

Hij wordt dan ook door hen aangeprezen, als „out 43 jaeren, van goeden huyse ende oeck physcognomie ende representacie". Het eenige, wat men tegen hem kan aanhalen is dat hij „wat becommerlijck" spreekt, ook schijnt hij „die meeste clercq neyt te zijn." Deze twee gebreken hebben toch niet belet, dat hij 1570 door de synode van Mechelen benoemd werd tot uitvoerder der pauselijke besluiten omtrent het Concilie van Trente. Onder zijn bestuur werd na de inname van den Briel, de abdij geplunderd en verwoest. Toen de storm geweken was, keerden de kloosterlingen, die naar Meersbergen gevlucht waren, terug; maar in 1579 werden zij opnieuw en nu voor goed gedwongen de abdij te verlaten. Zij namen nu hun intrek in het refugiehuis te 's Bosch.

De tweede vraag, die de commissarissen tot alle religieusen moesten richten, betrof het geestelijk leven in het klooster.

De meesten verklaren, ieder voor zich: „dat in het algemeen die religie aldaer redelyck wel onderhouden is geweest bij zijnen tijde ende noch onderhouden wordt". Ook de clausuur wordt goed onderhouden „en gaen die religieusen nergens dan bij believen van den prelaet". Een laudator temporis acti, die al 31 jaren buiten het convent gewoond heeft, verklaart, dat in zijn tijd „de religie veel beter als nu onderhouden" werd. In denzelfden trant antwoordt Johannes van Gale, want hij verklaart, dat toen hij 25 jaar geleden in het convent kwam „werd de religie bat ende stricter onderhouden". Men is het er wel over eens, dat de godsdienstoefeningen eerbiedig geschieden, een goede prelaat zal veel invloed daarop kunnen uitoefenen. Eenstemmig, onwillekeurig denkt men aan een afspraak, wenschen allen, dat er een lector in de theologie wordt benoemd, dan mochten die religieusen wel beter geinstrueert ende geleert zijn in lingua latina et litteris sacris, „en souden daerduer min geoirsaect wesen hen tot drincken ende leeghgaen te begeven". Een religieus begeert zelfs dat jonge ordebroeders naar de universiteit te Leuven zouden gezonden worden, „om bat te studeeren, dan hij gedaen heeft".

Informacie ende onderzouck genoemen inder abdie van Berne buyten Hoesden in Hollandt opten XIII^en^ ende andere navolgende daegen augusti XV^c^ twee ende vyftich, by ons Aernt Stryters van Diest, abt ende prelaet van Tongerloo ende Cornelis Suis raedt ordinaris, van der Keyserlyker Majesteit in Hollandt deur bevel ende onthiet van der Majesteit van den coninck, ons gedaen by haere Majesteits missive in date den naestlesten Julij anno XV^c^ twee ende vyftich voorscreven, opt religieux leven ende conversacie vanden religieusen in der voornoemde abdie ende wye van dien die nutste

ende bequaemste gehouden werdt, omme tspirituel ende temporel te regeren ende gevordert te werdden totter digniteyt van der abdie aldaer.

Broeder Georgius Kessel de Zomere, prior van den convente ende abdîe van Bern out ontrent veertich jaeren gevraecht ende vermaent op zynen eedt die wy hem solemnelyck voorgehouden hebben, ende hy nae gedaen heeft, nae inhout die statuten, ende regule van der ordre van premonstreyt an God den Heere, onser liever Vrouwe, ende Sint Jehan Baptista patronen van den voornoemden goodshuyse, dat hy den gheenen van zynen medebroeders soude nomineren die hy in zijnre conscientie zoude houden ende geloeven te wesen bequaem, omme te regeren die kercke ende abdie van Bern, zoowel int geestelyck als int weerlyck ende dat hy in geenrehande manieren jemant daer toe soude nomineren ofte verkiesen die hy eenichsins meende die nominacie versocht, gecoft ofte by beloftenisse van giften ofte anders vercregen te hebben. Inden eersten gevraecht wye hy houdt voor den bequaemsten omme gestelt te wordden inde voorscreve abdie, omme t'administreren ende bewaeren zoe wel dat die religie, als dat die weerlicheyt angaet ende dat hy ons daer toe drye soude nomineren, by orde altyts, seydt dat hy voor den eersten nomineert broeder Dierck Spierinck jegewoirdich pastoer in Outheusden out wesende ontrent XL jaeren, ende heeft de selve Spierinck geweest ontrent XX jaeren in doorde binnen welcken tyt hy oeck geweest is prior ende supprior, ende daernae int jaer XV^{c}XLV, is gewerden pastoer in Outheusden, daer hy alsnoch die cure bedient, seggende dat hy de selve kercke ende cure by zynen tyt te voeren heeft gebracht, die by tyden van synen voorsaet zeer ten achteren geset was. Seyt dat voor den tweeden hem wel bequaem zoude beduncken te wesen totter abdie broeder Lambertus de Wamele, ende is Wamel gelegen in Gelrelant by Tielt, die out is ontrent

XLIII jaeren, ende heeft de selve in doorde geweest XXIII ofte XXIIII jaeren, is oeck geweest prior conventus et magister noviciorum, ende daer nae (geleden ontrent VII jaeren) is gewerden proost als hy noch is van der abdie van Beerne. Seyt dat voor de derde hy nomineert broeder Gerardus van Balen, vuyt die Kempen, jegenwoirdich proost van Hontswyck, houdende syne residencie binnen Worcum, die out is ontrent LX jaeren, die geweest is eertijts prepositus conventus in Bern, maer en weet nyet hoe lanck, alsoet was voor zynen tyt, ende heeft hy die sprect nochtans ontrent XVIII jaeren in deesen convente geweest, maer was die voornoemde Gerardus al vuyt den convente ter plaetse daer hy alsnoch is voor zynen inganck in der oorde dan kent hem alsoe Worcum nyet verre van Bern gelegen is, ende die voornoemde proest daer dickwils compt, ende goede rekeningen gedaen heeft van zynen bewint. Gevraecht opte religieus leven van den conventualen van Berne, seyt dat die religie aldaer redelyck wel onderhouden is geweest by zynen tyde ende noch onderhouden werdt. Seyt datter gheen lector by zijnen tyde inde voorscreve abdie is geweest nochte alsnoch en is, dattet nochtans wel sulcx soude behoeren, ende tconvents oorbaer weesen, datter een goet geleert man tot lector genoemen ende gestelt werdde, omme die jonge ende andere religieusen te instrueren, alsoe verre als den incommen ende renten van der voorscreven abdie dat mochten geweesen, ende die costen droegen. Ondergescreven Fr. Georgius de Kessel a Zomeren prior monasterii bernensis quamvis indignus.

2. Broeder Henricus Buys van Heusden, out ontrent XXXVIII jaeren, jegenwoirdich supprior van den convente gevraecht ..... seyt dat broeder Dirck Spierinck pastoer in Outheusden hem wel die bequaemste dunckt alsoe hy van matelycke jaeren is, als wesende in de XL jaeren, die eertyts geweest is supprior ende oeck prior

van desen convente, in welcke diensten hy hem eerlyck heeft gedraegen, ende heeft daer nae die cure ende pastorie van Outheusden zeer te voeren gebracht deur zyne goede regemente, die zeer verachtert was by zynen voorsaet. Voor den tweeden zoude hem oick wel bequaem duncken broeder Georgius Kessel prior conventus voornoemt die ontrent XVIII jaeren in doorde geweest is, ende was twee jaeren voor hem die spreect ende is nu prior geweest ontrent vierdalf jaeren, eerlyck ende wysselyck zyne officie bedienende, is oeck de selve broeder Georgius supprior ende magister noviciorum geweest, daer te voeren. Seyt dat voor den derden oeck hem bequaem soude duncken te wesen broeder Adrianus van Loon, jegenwoirdich pastoer in Heeswyck, die out is ontrent XLVII jaeren ende is eertyts geweest, prepositus conventus et postea cellarius, welke officien eerlyck ende sonder eenich opspraecke ofte achterhael by hem bedient zijn geweest, ende is nu ontrent VIII ofte IX jaeren geweest pastoer in Heeswyck, dan soude hem beduncken datter beeter eenen jonge dan een oude gecommitteert behoirt te werdden totter abdie. Gevraecht opte leven ende religie van den religieusen van der voorscreven abdie, seyt de selve goet te weesen, als hy anders nyet en weet, ende dat die sloeten van der abdie wel bewaert werdden, ende en gaen die religieusen nergens, dan by believen van den prelaet. Seyt dat by zynen tyden gheen professor ofte lector in der abdie voorscreven geweest en is noch oyt by den religieusen versocht alzoe tconvent jegens groote costen qualyck mach. Geteyckent Fr. Henricus Buys supprior.

3. Broeder Johannes Mathys zone van Tefelen geboeren Tsertogenbosch out ontrent LXII jaeren, pastoer in Vliemen, gevraecht ende vermaent op zynen eedt hem affgenoemen als voeren wye hy die bequaemste kent van den religieusen van der voorscreven abdie omme totter administracie . . . seyt dat broeder Lambertus

van Wamele, jegenwoirdig proost van der abdie hem beduncт wel bequaem te wesen totter abdie, alzoe hy hem altyts wel ende eerlyck gedraegen heeft in de religie ende in de officien die hy bedient heeft als geweest hebbende prior ende prepositus, als hy noch is. Seyt dat broeder Gerardus Balen jegenwoirdich prepositus in Hontswyck residerende binnen Worcum hem mede dunct bequaem totter abdie, die oick eertyts prepositus van der abdie geweest is, ende hem int selve officie wel bedraegen, ende heeft nu ontrent XXI jaeren tot Worcum gewoent. Voer een derde zoude hy die spreect nomineren eenen broeder Guillelmus Tongerle out ontrent XXXIIII ofte XXXV jaeren, ende nu woent tot Breda, daer hy confessor is in toude clooster ende heeft daer te voeren geweest supprior ende magister noviciorum in de voorscreven abdie. Aengaende die religie van den conventualen, seyt dat hy die spreect ontrent XXXI jaeren, vuyten convente gewoent heeft, zoe tot Engelen negen jaeren, als tot Vliemen XXI jaeren, ende daeromme tselve ten besten nyet en soude weten te verclaren, dan werdt die religie veel beter alsnu onderhouden, dan men plach te doen als hy eerst inder abdie quam.

Geteyckent Jo Mathys zone van Tefelen, pastoer tot Vliemen.

4. Broeder Wichmannus Reyneri van Harderwyck, pastoer in Bochoeven, out ontrent LIIII jaeren gevraecht ende vermaent op zynen eedt by ons hem solemmelyck affgenoemen, wye hem die bequaemste zoude beduncken, omme in de plaetse . . . . . Seyt dat broeder Lambertus Scilman van Wamele jegenwoirdich proost van der abdie hem dunct wel bequaem totter abdie, alzoe hy oeck prior is geweest ende magister noviciorum, ende heeft hem in allen zynen staeten ende officien zeer eerlyck gedraegen, soe hy die spreect gesien ende oeck vuyt den anderen conventualen inder abdie woenende bat verstaen heeft. Seyt dat broeder Theodricus Spierinck

alsnu pastoor in Outheusden hem die spreect oeck wel nut ende bequaem dunct, omme abt gestelt te werdden, alsoe hij prior van desen convente geweest is, ende alsnu is pastoer in Outheusden, daer deur hij goede experiencie gecregen heeft, tam in spiritualibus, quam temporalibus want hy zyne pastorie zeer verbetert heeft die by zynen voorsaet grootelyck ten achteren gebracht was. Boeven desen zyet dat broeder Gerardus van Cuyck geboeren van Heusden jegenwoirdich proost tot Meersbergen by Wyck te Duerstede hem mede bequaem soude duncken te zyn totter administratie van der abdie, want hy eertyts supprior conventus is geweest ende hem eerlyck gedraegen heeft, ende is alsnu ontrent XVIII jaeren geweest proost tot Meersberge, daer hy nyet en is dan een cappellaen, ende in effect missus in grangis sive in curtis. Seyt dat alle die gheen die sulcx vuytgesonden werdden in curtis ofte in eenich convent voor confessoers, werden nae ouder gewoente van deese abdie geheeten prepositi. Gevraecht opt onderhout van de religie inde voorscreven abdie, seyt dat die religie wel onderhouden ende die diensten Goodts devotelyck gedaen werdden, dat men oeck veel aelmissen den armen distribueert en werdden die sloeten oeck wel bewaert, sonder dat die religieusen vageeren ofte ergens veel reysen, buyten sprelaets oorloeve. Ondergescreven Fr. Wichmannus Reneri ab Harderwyck pastor licet indignus in Bochovia.

A prandio ejusdem diei

5. Dominus Petrus Zuyren geboren van Zutphen jegenwoirdich abt van Sinte Marienweert in Thielrewaert, out ontrent XLIX jaeren, pater abbas van t' convent van Beerne, gevraecht ende vermaent .... heeft geseyt ende verclaert dat hy is pater abbas ende visitateur van den convente ende goodtshuyse von Beerne ende deur dien kent redelyck wel die religieusen aldaer oeck mede en is hy niet verre van hem luyden geseten. Dunct hem daeromme dat broeder Gerardus van Cuyck nu

proost van Meersbergen, broeder Lambertus van Wamele jegenwoirdich proost van der abdie ende broeder Theodricus Spierinck alsnu pastoer tot Outheusden wel bequaem zoude zyn ende eenen jegelyck van hen, omme ter deserviture vander abdye van Beerne gestelt te werdden, alsoe hy die spreect die selve heeren ende religieusen kent voor goede eerlycke ende godtvruchtige heeren ende religieusen staende ter goeder naeme ende faeme, van goede levene, die hem een jegelyck int bedienen van zynen staet ende officie wel ende eerlyck hebben gedraegen, vuyt alle tgene hy die spreect daer aff gehoirt gesien ende verstaen heeft. Gevraecht opte ceremonien, religie ende tleven van de jegewoirdige religieusen van der abdien van Beerne, heeft verclaert dat hij anders nyet en weet, dan dat die religie ende goodtsdiensten wel onderhouden ende bewaert werdden in de kercke ende goodtshuyse voorscreven, dan mochten die religieusen wel beter geinstrueert ende geleert zyn in lingua latina et litteris sacris, daer inne men alre best zoude moegen voersien, mits aldaer stellende expensis ejusdem abbatis eenen lecteur ofte professeur gelyck men in andere gelycke conventen ende goodtshuysen gewoenlyck is van doen. Ondergeteyckent Petrus Zuyre Marianae Insulae humilis abbas.

6. Broeder Walterus van Gestel by Postel, out ontrent XLV jaeren, jegenwoirdich pastoor in Berlecom by Tsertogenbosche gevraecht . . . . seyt dat broeder Lambertus van Wamele, jegenwoirdich proost van der abdie, hem dunct zeer bequaem te wesen totter deserviture van de selve abdie, want hy oick geweest is prior, alleer hy proost werdde ende hem eerlyck gedraegen heeft in beyde zyn officien dat broeder Gerrit van Balen proost van Hontswyck binnen Worcum residerende oeck mede hem beduncт wel bequaem te zyn totter administracie van der abdie voerscreven, die oeck proost van der abdie is geweest ende hem wel daerinne heeft ge-

draegen. Seyt dat broeder Theodoricus Spierinck jegen woirdich pastoer in Outheusden oeck een goet eerlyck religieux is, die eertyts geweest is prior ende supprior van der abdie, in welcke officien beyde hy hem eerlyck heeft gedraegen, ende daer nae geworden pastoer van Outheusden heeft de selve cure zoe wel geadministreert, dat hy die wel te voeren gebracht heeft, daer de zelve by zynen voersaet zeer verachtert was. Dat daeromme de selve Spierinck hem die spreect oecke mede nut ende bequaem soude beduncken, omme abt geëligeert ende geconstitueert te werdden. Gevraecht opte observancie van de religie, ceremonien ende diensten Goodts in de voornoemde abdie, seyt dat hy ontrent vier jaeren vuyter abdie op zyn cure van Berlecom geweest ende geresideert heeft, dan soe veel hy can bemercken ende verstaen, commende in tselfde goodtshuys, werdt die religie aldaer tamelyck ende redelyck wel onderhouden ende die diensten Goodts op hueren tyt ende naer behoeren volbracht. Dan soude hem die spreect wel goet oerbaer ende vruchtbaer duncken datter een lectoer ofte professor gestelt werdde tot leeringe ende onderwysinge van der religieusen der selver abdie in lingua latina et literis sacris.

Geteyckent Fr. Walterus Gestel pastor in Berlicom.

7. Broeder Adrianus de Loon opt Sant, out ontrent XLVI jaeren, jegenwoirdich pastoer tot Heeswyck buyten Shertogenbosche, daer hy ontrent zeven jaeren gewoent heeft, gevraecht .... dat broeder Gerardus Balen .... broeder Theodricus Spierinck .... ende broeder Henrick Buys supprior jegenwoirdich van der abdie hem wel bequaem soude duncken te zyn omme d'abdie als prelaten respective te administreren, want die voorscreven Balen eertyts geweest is proost van der abdie, Spierinck prior ende supprior aldaer ende die derde is alsnoch supprior ende hebben eenen jegelyck zynen staet ende officie wel ende eerlyck bedient gehadt, sonder ergens aff achterhaelt geweest te zyn, ende is hy die spreect

maer zeven jaeren vuyten convente op zyn cure geweest, zulcx dat die twee eersten als Balen ende Spierinck by zynen tyde gedient hebben gehadt, ende die derde dient alsnoch als supprior, daer hy oeck nyet dan deucht aff en heeft gehoirt. Gevraecht opte ceremonien, religie ende onderhoudenisse van Goodts diensten binnen der voorscreven abdie seyt dat die selve aldaer redelyck wel gepleecht ende gedaen werdden, en soude hy verhoepen sekerlyck dattet noch beter soude gaen indien daer eene bequaeme geleerde heer tot lector ofte professor linguae latinae et sacrarum litterarum in der abdie gestelt werdde tot costen van den prelaet, die hy na zynen beduncken wel soude moegen vervallen, hoe wel tselfde convent groete laste heeft te draegen van der inundacie ende anders. Ondergeteyckent fr. Adrianus de Loen pastor in Heeswyck.

(Wordt vervolgd)

GENEALOGISCHE FRAGMENTEN.

6. Witlocx.

Anniversarium Henrici Witloex et ejus uxoris Margarete, et Henrici ejus filii et ejus uxoris Elisabeth, et Margarete eorum filie, et Engelberti uxoris Henrici Witloex.

R. A. Brussel, *Archives ecclésiastiques* n. 10698: jaargetijdenregister uit het midden der 16e eeuw van de parochie Helvoirt.

W. G. J.

7. Cannaert.

1654 is gedoopt het kindt van joncker Hendrik Cannaert by syne wettelycke huysvrouw jvr. Elysabeth van Rijckel; is genaemt Tilman.

1655, Dec. 4. een kind ged. van dezelfde ouders; ook genaamd Tilman; getuigen jhr. Willem van Rijckel en jvr. Catharina van Tilborch.

Prinsenhage; Protest. doopb.

W. G. J.

TOT BESCHERMING VAN KERK EN KERKHOF TE OOSTERHOUT, 1700.

Alsoo door aanclaghe van de kerckmeesters der gereformeerde kercke deser vryheyt Oosterhout ende andere, de heeren schoutet, schepenen ende regeerders deser vryheyt voernoemt dagelijks meer ende meer ondervinden dat verscheide baatsugtige persoenen ende ingesetenen alhier hen verstouten te vermeesteren ende onderwinden het kerckhoff alhier met henne peerden, beesten, calveren, verckens, schapen, bocken ofte geyten, het gras aff te weyden ende onder de voet te helpen, ende bederven sonder consent vande regeerders ofte kerckmeesters alhier, oock dat veele en verscheyde moetwillige persoenen ofte jongens hen verstouten te schieten met roere boogen ofte werpen met steenen op de kercke alhier naer het gevogelt ofte swaluwe op ende onder de schalie dack vande kercke ofte boven en ontrent de glasen genesteld woenende ende sittende, soodanig dat door het selve schieten ofte werpen met steenen het schalie dack vande kercke ende de glasen seer werden beschadigt ende ontstucken gebroocken; mits dat niemant de pompen in 't minste geene leyen, sant, scherp ofte steenen daer inne sullen hebben te werpen, noch in het minste te beschadigen den omloop om den grooten linden boom ofte op den selven te klimmen, daer tegens te kooten ofte eenige schade tegens den selven ofte aen eenige andere linde boomen en andere dese vryheyt raackende te doen, ende daer door de gemeynte ende kercke seer groote onkosten van reparatie komt te lyden, 't welck alsoo niet en behoorde te geschieden in een goede gereguleerde plaatse ofte vryheyt.

Ende omme daer inne tydelijk te voersien ende de selve schade in toekomende voer te komen, soo ist dat schouteth, schepenen, regeerders en kerckmeesters voornoemt goet gevonden hebben, aan alle en eenen igelyken

te waarschouwen en wel expresselijck by desen te interdiceren, dat niemant wie ofte van wat qualiteyt ofte conditie hy sy, sig en sal hebben te vervoorderen ofte verstouten henne peerden, beesten, calveren, verckens, schapen, geyten ofte bocken te stouwen, jagen ofte laten lopen ende weyden op het kerckhoff alhier, nog oock op den Heuvel, s' heeren straaten ofte langs de goede luyden ackers ofte weyden, te beschadigen, veel min dat niemant in toecomende sig sal verstouten te schieten met roers, bogen ofte werpen met steenen naer de zwaluwen ofte andere vogelen, ofte hoedanigh het soude moge sijn op het schalie dack ofte door de glasen van de kerck alhier, noch oock de pompen aen de kerck ende op den Heuvel te beschadigen met schieten ende werpen met steenen, cooten ofte andersints, noch oock op den omloop ofte omsit om den grooten linden boom op den Heuvel te mogen omloopen ofte beschadigen, in het minste met steenen ofte cooten te werpen, als oock tegens geen vryheyts linde boomen als andersints te cooten ofte hoedanig het soude mogen sijn.

Ende dat alles op de peenen ende boete die daer op bevonden sullen werden te verbeuren van drie gulden, te appliceren d' eene helfte voer den heere schouteth ende d' ander helft voer den armen alhier, ende daer en boven te betalen ende te vergoeden de schade door oorsaecke als voer ontstaan ende gedaan, ende sullen d' ouders voer hare kinderen ende de meesters ofte baesen voer haere kneghs ofte meysjens respensabel ende executabel moeten wesen.

Ende opdat niemant hier van ignorantie en hebbe te pretenderen, soo hebben de voorgemelte regenten verstaan, dat dese acte op Sondag toekomende alhier ter puyen aff, daer men sulks gewoen is publicatie te doen, sal werden affgekondigt. Aldus gedaen, gearresteert ende geresolveert op s' vryheyts huys in plena collegio den 25e Januarii 1700.

Gepubliceert den 31 Januarii 1700.

G. A. Oosterhout A. E.

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 27. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 7.*

De oudste baksteen producten. In het *Oudheidkundig Jaarboek*, 4e Serie, 2e Jrg., Afl. 4 (Mei 1934), geeft G. J. Veenstra over de oudste baksteen producten in Friesland verschillende zakelijke gegevens en moeten die een leiddraad kunnen vormen voor verdere studie over ditzelfde onderwerp in West- en Oost-Brabant (waar men over hun aard der grondstoffen en bouwtrant wel twee verschillende baksteentypen zal aantreffen).

De Protestantsche kerk van Dinteloord. In hun studie over de Noord-Hollandsche Polderkerken in het Oudheidk. Jaarboek 1934 (Mei hebben Belonje en Ozinga nog eenige gegevens verstrekt over het werk van Post ten opzichte van deze kerk en diens positie, in algemeenen zin, als toegevoegde bouwheer van het Oranjehuis.

De geschreven letter in 't begin der 17e eeuw. De heer W. Bogtman te Haarlem (Prinsekade 45) heeft een aardig boekje samengesteld om de ontwikkeling te doen zien van het handschrift bij ons volk gedurende de 17e eeuw. Het boekje, dat velen welkom zal zijn, kan bij hem aangekocht worden.

800-jarig bestaan. In de maand Augustus 1933 viert de abdij van Berne, te Heeswijk, met groote feestelijkheden en onder belangstelling van allerhande persoonlijkheden zijn 800-jarig bestaan.

Even dit realiseeren: in 1134 werd de abdij, als één der velen, gesticht tot cultiveering en christianiseering op een meer intensievere wijze van onzen Brabantschen bodem.

Zeeuwsch Sagenboek Reeds vroeger bracht ik onder de aandacht, de uitgave „Noord-Brabantsch Sagenboek"; nadien verscheen van dezelfde hand, het hier genoemde; met dezelfde overzichtelijkheid, gezellige verteltrant en met noten voorziend documentatie,... daar waar 'n meegedeelde sage behoort tot een algemeen type. Deze uitgave is verzorgd door Thieme en Cie te Zutphen.

Het groote verschil in volksaard, in geloof en levenswijze tusschen het Brabantsche en Zeeuwsche volk komt in deze bundels sagen goed uit. Een vergelijkende studie daaromtrent zou niet zonder verdienste zijn.

Ir. J.

Onze Musea. Vele onzer provinciale musea doen hun best hun nuttig bestaan te bewijzen; het Provinciaal genootschap te *'s Bosch* ijvert voor eigen geleide opgravingen; het Bisschoppelijk-stedelijk museum te *Breda* biedt plaats voor goede schilderijen-tentoonstellings van oude meesters en toonde het publiek een mooie verzameling van godsdienstige, heiligen en doodprentjes; dat te *Bergen op Zoom* laat hare uitgebreide verzameling van eigen-stedelijk pottebakkersgoed en origineel en nagemaakt uit opgraving verzamelde Rijnlandsch aardewerk zien. Daarenboven breidt zich hare verzameling van pijpen en primitieve zalfpotjes uit Dit laatste museum houdt zich streng aan het verzamelen en tentoonstellen van alleen datgene wat als West-brabantsche cultuur is aan te zien. De inwendige restauratie is dit jaar weer sterk uitgebreid en doet geleidelijk aan de inwendige poortconstructie in de origineele bouw goed uitkomen.

Een 17e eeuwsche, Hollandsche Baedeker over het zuiden van ons land. *St. Geertruydtsbronne* 1933 blz. 164 e. v. geeft door de pen van Hallema weer, wat „Reisboek door de Ver. Nederl. Prov." enz. in 1689 uitgegeven bij Jan ten Hoorn, boekvercooper te Amsterdam, alzoo wist te vertellen.

Van oude kerkmuren; het verschijnsel „rillen". Wanneer men oude kerken uit de middeleeuwen, b.v. den Dom van St. Marien te Fürstenwalde, nauwkeurig onderzoekt, ontdekt men vaak in de oudste steenen, die na de verwoestingen van oorlog en brand nog overbleven merkwaardige verdiepingen en uithollingen, die in de geschiedenis der bouwkunde „rillen" of „napjes" („Näpfchen") genoemd worden. Ook in oude kerkhofmuren komen deze eigenaardig uitgeholde steenen voor. Vooral in Zuid-Duitschland vindt men vele kerken en kapellen, waaraan men deze bijzonderheid bestudeeren kan. Verschillende verklaringen voor het ontstaan van deze „rillen" heeft men gegeven; maar een bevredigende definitieve oplossing is tot dusver nog niet gevonden. In „Der Tag" van 13 Nov. 1932 worden eenige gissingen gegeven, die men voor en na betreffende dit verschijnsel gemaakt heeft.

Oorspronkelijk nam men aan, dat het bijgeloof van misdadigers hierbij een rol gespeeld heeft. Roovers en dieven zouden de gewoonte gehad hebben wat steenaarde van deze gewijde muren te krabben, om ze met hun eten te mengen voor ze hnn boos opzet ten uitvoer brachten. Daardoor zouden ze zich van een goeden uitslag te meer verzekerd mogen houden. Een andere verklaring wil, dat dit uitgekrabde steengruis als geneesmiddel voor zieken gebruikt werd. Op deze wijze zou dit uithollen van de kerkmuren verband houden met de „zandkost", die men in Neder-Saksen gebruikte, waar men wat zand met het brood mengde, om het wel gedijen der spijzen te bevorderen.

Andere onderzoekers denken aan het oude verbod, om gewapend het bedehuis binnen te gaan. Men liet de speren buiten tegen de muren staan en door het voortdurend schuren van het staal zouden de uithollingen langzamerhand ontstaan zijn. De omstandigheid, dat de „rillen" lang niet op de hoogte voorkomen, waar de speren tegen den muur zouden moeten leunen, maakt deze verklaring weinig aannemelijk.

Velen denken aan een gewoonte op Goeden Vrijdag, waaraan deze uithollingen hun ontstaan te danken kunnen hebben. Op dien dag toch werd de Eeuwige Lamp voor het altaar gedoofd. Om ze opnieuw te ontsteken nam men een houtspaan, die men zoolang tegen den buitenmuur der kerk wreef, tot zij vlam vatte. In den loop der tijden zullen deze jaarlijksche wrijvingen hun sporen in de „rillen" achtergelaten hebben.

Bovenstaande opmerkingen en memoriën zijn misschien in staat de belangstelling van onze lezers te trekken; mochten zij hieromtrent ook bij *onze* kerken het bestaan dezer rillen hebben opgemerkt; dan zou mededeeling daarvan weer anderen kunnen interesseeren.

Poirtersfonds. Te Eindhoven is opgericht een vereeniging: het Poirtersfonds; met de bedoeling gelijk het Davidsfonds in België dat heeft, de verspreiding en populair-making van goede Nederlandsche boeken.

Het initiatief is ontstaan bij een groep intellectueelen, waarbij zich aansloten een aantal arbeiders. De naam is natuurlijk ontleend aan den bekenden 17e eeuwschen pater Poirters van Brabantsche origine.

HET ST. JORISGILD TE WAALWIJK
1548-1878.

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

IX.

Naamlijst van de gildebroeders van St. Joris, 1640-1880:

1. Hendrick Smits, ingekomen 1640, *koning* 1659.
2. Bernard Simonse Hulshout, 1641.
3. Jan Verhoeven, ingekomen 1643.
4. Jan Booghmans, id. 1651.
5. Gerardus de Laet, id. 1653.
6. Adriaen Nicols, id. 1657, *vaandrager*, *koning* 1668.
7. Hendrick van Mulbregt, id. 1662.
8. Jan Couwenbergen, id. 1662, *hoofdman* 1662.
9. Eymert van den Hout, id. 1663.
10. Jacob Janse Mulders, id. 1663.
11. Jan van Lier, id. 1663.
12. Roelof Jacops, id. 1664.
13. Adriaen Couwenbergh, id. 1665, *hoofdman* 1683.
14. Luycas Langekruys, id. 1665.
15. Nicolaes Sigmans, id. 1667.
16. Hendrick Hulshout, id. 1667.
17. Jan Huybertse vander Plas, id. 1667.
18. Jan Joosten vanden Broeck, id. 1669, *koning* 1697.
19. Thomas Schay, id. 1674.
20. Marcelis de Laet, id. 1675, *hoofdman* 1693.
21. Willem van Loon, id. 1677.
22. Bartholomeus Spoormans, id. 1678, *koning* 1686.
23. Jan Janse Brouwers, id. 1678.
24. Gerardus Karmans, id. 1678.
25. Adriaen Langekruys, id. 1678,

26. Jan Brock, id. 1678.
27. Cornelis Langecruys, id. 1679.
28. Willem Govaerts, id. 1679, *koning* 1683.
29. Michiel Brouwers, id. 1679, overleden 6 Mei 1733.
30. Cornelis van Oirschot, id. 1679, overleden 1696.
31. Dirck Cornelisse Verhoeven, id. 1679.
32. Jan Woutersz. Cuypers, id. 1679.
33. Jan Pullens, id. 1679.
34. Antonie Peynenburg, id. 1679.
35. Cornelis Drossers, id. 1679.
36. Jan vander Plas, id. 1682.
37. Gerardus Frackers, id. 1686.
38. Frans vanden Hout, id. 1686, *hoofdman* 1721, overleden 1726.
39. Gijsbert van Dijck, id. 1694.
40. Hendrik Leenhouwer, id. 1697.
41. Dirck van Muylwijck, id. 1697.
42. Cornelis van Beurden, id. 1705.
43. Wouter Adriaense Langecruys, id. 1705.
44. Peeter de Jonge, id. 1705.
45. Lambert Danielse Pullens, id. 1705.
46. Doctor van den Braeck, id. 1706.
47. Laurens Couwenbergh, id. 1706.
48. Gerardus Drossers, id. 1711, *koning* 1714, *hoofdman* 1726, uitgegaan 1746.
49. Dirk Bogers, id. 1711, overleden 1725.
50. Francis Brock, id. 1711.
51. Wouter Couwenbergh, id. 1718, uitgegaan 1730.
52. Ymert de Jongh, id. 1718.
53. Adriaen van den Hoeck, id. 1718.
54. Jan Michielse Brouwers, id. 1722.
55. Jan Brekelmans, id. 1722, overleden 1733.
56. Wouter Brekelmans, id. 1722.
57. Gosewinus van Heyst, id. 1722.
58. Peeter van Loon, id. 1722.
59. Cornelis van Oirschot, id. 1724, *koning* 1724, overleden 5 Juli 1741.

60. Arie Couwenbergh, id. 1725, uitgegaan 1732.
61. Eymert van den Hout, id. 1725, uitgegaan 1727.
62. Jan Wagemakers, id. 1725, overl. 18 Oct. 1741.
63. Huybert van den Hout, id. 1726.
64. Arnoldus Spoormans, id. 1727, uitgegaan 1737.
65. Jacobus van den Bos, id. 1727.
66. Jacobus Stockvis, id. 1727, overleden 1741.
67. Wouter van den Hout, id. 1727.
68. Gerardus Geuns, id. 1728, *koning* 1733, uitgegaan 1744.
69. Jan van Hoof, id. 1729, uitgegaan 1746.
70 Huibert van Helvoirt, id. 1730, overleden 16 April 1757.
71. Christiaan van Balkom, id. 1733, overl. 1741.
72. Peter Nieuwenhuysen, id. 1727, uitgegaan 1746.
73. Jan Peterse Olifiers, id. 1743.
74. Lambertus van Genck, id. 1743, *koning* en *hoofdman* 1744, overleden 1784.
75. Antonie van den Blerk, id. 1744, *koning* 1759 en 1766.
76. Jan Verlegh, id. 1744, uitgegaan 1746.
77. Jan Baptista Smits, id. 1744, *hoofdman* 1748.
78. Peter Petersz. de Jongh, id. 1744, uitgegaan 1749.
79. Jan Hoefnagels, id. 1744.
80. Cornelis van Oorschot, id. 1747, overl. 1782.
81. Huybert Wagemakers, id. 1747.
82. Matheus van Dalen, id. 1748.
83. Jan van Mierlo, id. 1749.
84. Jan de Cleyn, id. 1749, overleden 1756.
85. Huybert Cramers, id. 1749.
86. Jacobus Drossers, id. 1749.
87. Jan van Drunen, id. 1749.
88. Cornelis Drossers, id. 1749.
89. S. van Gennep, id. 1749.
90. Dr Nicolaas Wellens, id. 1749.

91. Jacobus de Witt, id. 1749, overleden 1755.
92. Jan Verlegh, id. 1749.
93. Arie Hoevenaer, id. 1749.
94. Arnoldus Peynenburg, id. 1750.
95. Cornelis Peynenburg, id. 1756.
96. Johannes Brekelmans, id. 1757, uitgegaan 1764.
97. Balthasar van Hilst, id. 1757.
98. Jan Hoefnagels, id. 1758.
99. Jan Cleyn, id 1761, uitgegaan 1787.
100. Gerardus Stokvis, id. 1761.
101. Johannes Hoffmans, id. 1762, uitgegaan 1774.
102. Jan Baptist Kievits, id. 1762, uitgegaan 1774.
103. Jan van den Broeck, id. 1763.
104. Pieter Cleyn, id. 1764.
105. Cornelis Cornelisse van Oorschot, id. 1764, overleden 1783.
106. Pieter Scheij, id. 1764.
107. Hendrikus Vermaas, id. 1765, *alpherus* 1799, overleden 1805.
108. Hendrik Lennarts, id. 1765.
109. Johannes Nieuwenhuysen, id. 1766, *hoofdman* 1806.
110. Adrianus Gysels, id. 1767.
111. Antonie Spoormans, id. 1767.
112. Hermanus Dammers, id. 1767.
113. Johannes Tabbers, id. 1770.
114. Pieter Otjens, id. 1770, overleden 1777.
115. Jacobus Drossers, id. 1770.
116. Godefridus Heeren, id. 1772, overleden 1783.
117. Adrianus Drossers, id. 1775.
118. Antonie Verlegh, id. 1775, *koning* 1775, overleden 1783.
119. Adrianus Pieren, id. 1775.
120. Marcus van Dalén, id. 1777.
121. Antonie Janse Kievits, id. 1777.
122. Jan van den Houdt, id. 1780, *koning* 1782, overleden 1791.

123. Adrianus J. Olifiers, id. 1781, *hoofdman* 1785, overleden 1803.
124. Antonie Slaats, id. 1781.
125. Hendrikus Slaats, id. 1781, *koning* 1791, uitgegaan 1799.
126. François Dalleu, id. 1781.
127. Gerardus van Loon, id. 1781.
128. Wilhelmus de Wit, id. 1782, overleden 1786.
129. Nicolaas van den Blerk, id. 1782.
130. Laurens van Heyst, id. 1782, *koning* 1799, overleden 7 Oct. 1843, oud 88 jaren, zoon van Leonardus van Heyst en Maria Anna Couwenberg. [1])
131. Arnoldus de Rooij, id. 1783.
132. Willem de Bruyn, id. 1783.
133. Hermanus Josephus Smits, id. 1783.
134. Wilhelmus van Mierlo, id. 1784.
135. P. A. Olifiers, id. 1785, *koning* 1801, *hoofdman* 1803, overleden 1806.
136. Peter Pessers, id. 1786.
137. Justinus Klijn, id. 1787.
138. Peter de Jong, id. 1787.
139. Pieter vander Lee, id. 1787.
140. Frans van Oorschot, id. 1790, overleden 1792.
141. Cornelis Pullens, id. 1790.
142. J. van der Hammen, id. 1790.
143. J. D. Werther, id. 1790.
144. Martinus Verschueren, id. 1790, uitgegaan 1792.
145. Jan Brouwers, id. 1790.
146. Jacobus van den Broek, id. 1791.
147. Lucas van der Bijl, id. 1791, uitgegaan 1804.
148. Antonie Klerks, id. 1794, overleden 4 Januari 1830, zoon van Antonie Klerks en Maria Francisca van der Vleut.

1) Laureus van Heyst was gehuwd met de te Tilburg geboren Pieternella Johanna Blomjous († 13 Mei 1850), e. o a. vader van den Waalwijkschen burgemeester Leonardus Dominicus van Heijst.

149. Johannes van den Besselaar, id. 1794.
150. Hermanus Kuypers, id. 1794.
151. Goswinus Franciscus van Heyst,[1]) id. 1795, *koning* 1814, 1816, overleden 12 Aug. 1843, oud 73 jaren, zoon van Adrianus van Heijst en Adriana Petronella Reyns.
152. Pieter Antonie van der Lee, id. 1795.
153. Hubertus Pieren, id. 1795, uitgegaan 1799.
154. Laurentius Brock, id. 1795.
155. Jan Kolsteren, id. 1795, uitgegaan 1803.
156. Reinier van der Lee,[2]) id. 1795.
157. Nicolaas van den Blerk, id. 1795.
158. Hendrik van Mulbergt, id. 1795.
159. Johannes van de Sande, id. 1795.
160. Lucas Remigius van Hilst, id. 1799.
161. Jan Baptist Dalleu, id. 1799, overleden 31 Maart 1847, logementhouder, zoon van Jan Baptist Dalleu en Allegonda van der Lee.
162. A. J. van den Houdt, id. 1799.
163. Nicolaas de Groot, id. 1800.
164. P. van Genabeek, id. 1801.
165. Hermanus Verlegh,[3]) id. 1801, *alpherus* van 1806 tot 1840, overleden 26 Juni 1840, zoon van Antonie Verlegh en Cornelia Brock.
166. J. B. Verlegh, id. 1801.

---

1) Gosuinus Franciscus van Heyst is driemaal gehuwd geweest: a. met de te Rotterdam geboren Hendrina Sophia Marcelis; b 20 Oct. 1823 met de te Loon-op-Zand geboren Maria Couwenberg; c. 26 Sept. 1833 met de te Leiden geboren Theresia Alida van Oerle. Een zijner zoons was de Waalwijksche gemeente-secretaris Pieter Reinier van Heijst en een zijner verdere nakomelingen is de bekende talentvolle Waalwijksche muziekkenner Augustinus Carolus vander Heyden, die van vaderszijde overgrootvader tegen hem moest zeggen. Hij bekleedde de volgende ambten: *baljuw, drossaard, schout* en *secretaris* van Baardwijk (1796-1820), *secretaris* van Waalwijk en Besoijen tot 1836, *vrederechter* en later *kantonrechter* van Waalwijk.

2) Reinier van der Lee, zoon van Pieter vunder Lee en Petronella van Hoorn, was sedert 1792 *tabaksfabrikant*, gehuwd met Maria Elisabeth van Heijst (zuster van den vrederechter) en overleed 16 Aug 1828.

3) Hermanus Verlegh was gehuwd met Helena Maria van Heijst, zuster van den vrederechter van Heijst. Zijn neef, eveneens Hermanus Verlegh genoemd, was van 1795 tot 1810 *schout* van Besoijen.

167. Hendrikus Jacobus Lennaarts, id. 1803, *hoofdman* 1809, overleden 8 Nov. 1845, zoon van Henricus Lennaarts en Anna Vermaas. Zijne vrouw was Gudula van Linden.
168. M. Castelijns, id. 1801.
169. W. van der Krabben, id. 1805.
170. Dr A. J. Vermeulen,[1]) id. 1811, uitgegaan 1842.
171. Petrus Franciscus van Heyst,[2]) id. 1812, overleden 28 Sept. 1823, zoon van Adrianus van Heijst en Adriana Pieternella Reijns.
172. Dr F. J. van Heijst, id. 1814, overleden 15 Jan. 1863, zoon van Laurens van Heijst en Petronella Blomjous. Gehuwd geweest met Helena Catharina Hoecx en Johanna Christina Bax.
173. J. L. A. Luyben, 1814.
174. L. D. van Heijst, 1814.
175. A. H. Mulders, 1814.
176. Peter Nieuwenhuysen, *koning* 1814.
177. A. J. A. Kuyper,[3]) 1814.
178. Theodorus Klock, 1814.
179. Willem Brock, 1815.
180. N. F. van Oorschot, 1815.
181. J. B. Boerakker, 1815.
182. J. B. Dalleu, 1819.
183. C. Coesmans, 1820.
184. H. Klerks, 1828.
185. Dr C. A. Drossaerts, 1837.
186. A. J. Dalleu, *hoofdman* 1838.
187. A. Olifiers, 1838.

---

1) Dr. Antonie Janse Vermeulen, geneesheer, was geboortig van Teteringen, lid van den Waalwijkschen gemeenteraad en gehuwd met Allegonda van Heijst, zuster van den secretaris Pieter Reinier van Heijst.

2) Petrus Franciscus van Heijst, bierbrouwer, broeder van den vrede-rechter van Heijst, en gnhuwd met Maria Dorothea Sophia Olifiers.

3) Adrianus Johannes Antonius Kuyper; burgemeester van Waalwijk, geboren te Den Haag, zoon van Johannes Ernestus Kuyper en Antonia Barbara van Loenen, gehuwd met Hendrika Siermans, en overleden te W. 24 Juni 1832.

188. W. Nieuwenhuysen, 1838.
189. A. H. Verlegh, *koning* 1838.
190. P. R. van Heijst, 1838.
191. J. A. J. van Heijst, 1838.
192. P. W. Bijnen, [1]) 1838.
193. J. H. van den Houdt, 1838.
194. J. P. Klock, 1838.
195. F. van der Klokken, [2]) *hoofdman* 1838.
196. L. N. Moonen, 1838.
197. P. J. Oomen, 1838.
198. J. B. Timmermans, 1838.
199. Lucas Johannes Dalleu, 1838.
200. A. van Gils, 1838.
201. H. E. van der Loo, 1838.
202. J. Moonen, 1838.
203. W. Timmermans, 1838.
204 J. Verheijen, [3]) 1838.
205. J. B. Boudier, 1838.
206. A. Dalleu, 1841.
207. C. van der Heijden, 1841.
208. Dr L. G. van Heijst, 1843.
209. G. Kievits, 1843.
210. Mr A. van Cooth, *koning* 1844.
211. G. E. Meysen, 1844.
212. P. W. Staij, 1848.
213. W. Jansen, 1848.
214. J. C. L. van Iersel, 1850.
215. A. B. van Lieshout, 1854.
216. Mr F. P. van Heijst, 1854.
217. Mr L. P. van Meerwijk, 1855.
218. Dr L. J. B. van Heijst, hon. lid, 1855.
219. H. Loeff, hon lid 1855.
220. W. Schunzelaar, 1855.
221. Kapitein S. Swaens, 1855.
222. H. Oomen, 1856.

1) Zie hiervoor. 2) Idem.
3) Bedoeld Jhr. Mr Jos. Verheijen

223. J. Loeff, hon. lid, 1856.
224. Kapitein G. E. Meijsen, 1857.
225. J. W. P. Gast, 1857.
226. J. C. L. van Iersel, 1857.
227. A. A. van Overbeek, 1858.
228. P. J. van Gils, 1858.
229. C. J. H. Gielemans,[1]) 1859.
230. J. P. P. Leurs, (postdirecteur), 1861.
231. L. N. Moonen, *koning* 1864.
232. A. A. van Heyst, hon. lid 1864.
233. J. Timmermans Wz. 1865.
234. A. B. van Lieshout, *lid van verdienste* 1859.
235. J. Bernardus Timmermans Wz., 1871.
236. J. B. A. van Gils, 1871.
237. A. L. G. van Gils, 1871.
238. J B. vander Heijden, 1875.
239. C. G. vander Heijden, 1880.
240. F. W. van Liempt, *gemeente-secretaris*, 1880.
241. Judocus Timmermas Wz. 1880.

VAN BRUHEZE.

De op blz. 86 van dezen jaargang vermelde Anthonis van Bruheze was de zoon van een mij overigens onbekenden Bartholomeus v. B. Hij pachtte in 1521 stadsaccijnzen te Heusden, en werd omstreeks 1538 drossaard van Gorinchem, welk ambt hij tot zijn dood heeft bekleed. Hij was gehuwd met Roberta (of Robijn) de Bever, dochter van den Bosschen raadsheer Jan de Bever en Hillegond van Veen (wier zuster gehuwd was met Hendrick van Bruheze, den schout van Baerle). Zij testeerden te Gorinchem 8 Nov. 1557. Hij overleed

1) Bedoeld wordt C J H. Gillemans, griffier bij het kantongerecht.

kort daarop en had op zijn sterfbed geweigerd iets te maken aan zijn dochter „diet op hem nyet verdient en hadde", maar wel wilde hij aan hare kinderen iets nalaten „daer sij elck heur aembacht oft anders mede souden mogen leeren." Zijne weduwe was in 1559 hertrouwd met Matthijs van der Poorten Goyartsz., raadsheer te Mechelen, met wien zij in 1569 testeerde. Uit geen van beide huwelijken had zij kinderen.

Anthonis v. B. had één broeder, Willem v. B, die aanstonds volgt, en drie zusters:

1. Odilia, gehuwd met Gerard van Marbaix, Heer tot Boulle in het land van Namen. Zij worden vermeld in 1558 en '64 en woonden te Boulle.

2. Catharina, vermeld in 1544.

3. Anna, die in 1544 reeds overleden was.

Willem van Bruheze, zooeven genoemd, was gehuwd met Josina van Nederveen. Hij leefde nog in 1544; zij was weduwe in 1558 en hertrouwde met Cornelis Uyten Ham, als wiens weduwe zij voorkomt in 1566. Uit haar eerste huwelijk 4 kinderen:

1. Willem v. B., vermeld in 1566.

2. Magdalena, in 1558 nog ongehuwd, in 1564 gehuwd met François van Marbaix.

3. Maria, die in 1564 nog ongehuwd was en in 1614 voorkomt als de vrouw van Albert van Armelen. Zij werd 22 Sept. 1609 beleend met een tiend te Nederveen, haar aangekomen bij langdurige uitlandigheid van haren neef Willem van Nederveen.

4. Grietken, vermeld in 1558 en '64.

Den Haag B. v. B.

TONGERLOO EN HUIBERGEN

Wij waren bij gelegenheid in eene bijdrage met titel: *Poging tot vereeniging van Huibergen met Tongerloo, 1700 (Analecta Praemonstratensia*, dl. III, 1927, p. 379 en volg.) ook enkele bijzondere gegevens te brengen over „Eertijdsche betrekkingen". Ons ontging op dat oogenblik een dokument uit het archief der abdij Tongerloo, van 30 Juli 1352, dat niet van belang ontbloot is, en voor de geschiedenis van het Wilhelmietenklooster der Antwerpsche Kempen, dat aldaar nooit erg geprospereerd heeft, en voor de plaatselijke geschiedenis.

Het gaat om een eigendomsgeschil betreffende goederen, — 40 hoeven of 480 bunder grond, — door de Wilhelmieten betrokken, en waarop Tongerloo aanspraak maakt. De deken van O. L. V. te Utrecht, als afgevaardigde van den officiaal van Utrecht, heeft de twee partijen voor zich gedagvaard en doet zijn uitspraak. Tongerloo komt terug in bezit van zijn eigendom en krijgt 300 gouddeniers schadevergoeding.

Abdij Tongerloo. A. Erens.

In nomine Domini. Amen . . . Decanus ecclesie beate Marie Trajectensis, judex subdelegatus a venerabili viro domino . . . officiali Trajectensi cause et propter infrascripta a sede apostolica delegato. Orta nuper questionis materia inter religiosos viros dominos . . . abbatem et . . . conventum monasterii beate Marie Tongerlensis, Premonstratensis Ordinis, Cameracensis diocesis actores ex parte una, et religiosos viros . . . priorem et . . . conventum monasterii de Huberghen, Ordinis sancti Wilhelmi, Leodiensis diocesis et singulos eorumdem, videlicet fratres Johannem de Ghele, natum de Bergis, priorem electum, Wilhelmum de Ruppelmonde, Nycholaum dictum Menneken, Walterum de Turnout, Egidium de Ghele, Johannem dictum Faber, Wilhelmum de Sitterd, presbyteros

et Walterum dictum Scadeken, conversum, reos ex parte altera. Iidem actores dictis reis libellum obtulerunt talis continencie et tenoris . . Coram vobis venerabili viro domino domino . . decano ecclesie beate Marie Trajectensie judice commissario ab honorabili viro domino . . . officiali Trajectensi judice unico religiosis viris . . . abbati et . . . conventui monasterii beate Marie Tongerlensis, Premonstratensis Ordinis, Cameracensis diocesis, in forma ea que de bonis a sede apostolica deputatos, dicit et proponit in jure Johannes de Sleen, procurator dictorum religiosorum virorum actorum, nomine eorum procuratorio et pro ipsis contra religiosos viros . . priorem et conventum monasterii de Huberghen, Ordinis sancti Wilhelmi, Leodiensis diocesis, et singulos eorumdem, videlicet fratres Johannem de Ghele, natum de Bergis, priorem electum, Wilhelmum de Ruppelmonde, Nycholaum dictum Menneken, Walterum de Turnout, Egidium de Ghele, Johannem dictum Faber, Wilhelmum de Zitterd presbyteros et Walterum dictum Scadeken, conversum ejusdem monasterii reos: quod licet omnes terre de Nyspen, Esschen et Calmthout extendentes, quod se extendit et extendere debet usque ad terram in dominio de Bergis, que bene per palos et bonnos notorios ibidem consistentes, videlicet Hotmere, in Hortputte et de Zustermere sint distincte ad dictos dominos abbatem et conventum dominos meos pertineant et pertinere debeant jure dominii; tamen dicti rei quadraginta hovas sive mansos tam in terra arabili quam wastina et moro, in dicta terra existentes et ad ipsos abbatem et conventum dominos meos pertinentes et citra palos et bonnos predictos versus latus dictorum dominorum meorum situatos, prout ex inspectu palorum seu bonnorum predictorum poterit plenius apparere, violentes invadunt et occupant ac detinent coluntque et ipsis dominis meis abbate et conventu invitis disponunt pro eorum voluntatis libito de eisdem, propter que plura sustinuerunt et sumptus et expensa increverunt, quos estimarunt et estimant ad valorem mille denariorum aureorum cum scuto; dicti vero rei sepe et sepius a dictis dominis meis requisiti, ut a dictis invasione, occupatione et alias desisterent, dominos meos predictos illis bonis suis

libere frui et gaudere permitterent, ab omni impedimento et perturbacione quas in dictis bonis et mansis eisdem dominis meis faciunt, omnino cessarent, hoc tamen semper facere minus debite recusarunt et adhuc facere recusant.

Que omnia notoria sunt et manifesta, et super hiis est et fuit vox publica et fama communis, et ea dicti rei vera esse recognoverunt coram probis. Quare petit et supplicat dictus procurator nomine quo supra, quatenus cum vobis constitutus de premissis que sufficient dictos reos et quemlibet eorumdem condempnetis finnaliter (sic) *et compellatis ut a premissis violatione, cultura et dispositione ac impedimentis cessent penitus et desistant, ipsosque eisdem hovis et mansis frui et gaudere permittant et quad expensa, sumptus et dampna predictos in dicto valore ipsis dominis meis reddant, restituant et persolvant, vestra tamen taxacione, si et prout opus fuerit, precedente. In hiis et in expensis hujusmodi latis, petit eodem nomine quo supra dictos reos sibi condempnari, et protestatur quod se non adstringet nec adstringere intendit ad probandum premissa omnia, sed ea que sufficiunt de eisdem, protestatur etiam de addendo, subtrahendo, deducendo et minuendo circa petitionem presentem, prout sibi videbitur expedire vestrum officium, si et prout et ubi implorandum fuerit humiliter inplorando. Lite igitur super hujusmodi libello legitime contestata, prestitoque de veritate dicenda et calumpnia evitanda solito juramento, posito et responso, testibusque productis et eorum attestationibus in scriptis redactis ac publicatis demum conclusum extitit in causa memorata, dieque assignata et citatis dictis partibus in personis procuratorum suorum ad audiendam nostram sententiam definitivam, . . . procuratores dictarum partium coram nobis comparuerunt, sententiam predictam cum debita instancia a nobis fieri portulantes. Nos vero visis et recensitis actis et actitatis dicte cause coram nobis, Dei nomine envocato, communicatoque juris peritorum consilio secundum ea que vidimus et audivimus, attenta confessione . . . procuratores dictorum reorum, decernimus, declaramus et finaliter in hiis scriptis diffinimus predictos reos fore compellendos ac compelli debere ut a pre-*

missis violatione, cultura et dispositione ac impedimentis cessent penitus et desistant, ipsosque actores eisdem hovis et mansis in predicto libello expressis utifrui permittant et gaudere, reosque pro dampnis datis et allatis dictis actoribus que moderamur, estimamus et taxamus ad tricentos denarios aureos cum scuto, recepto prius procuratore dictorum actorum super premissis tricentis aureis sollempni juramento et in expensis litis factis et faciendis, quarum taxationem nobis in posterum reservamus condempnantes. In quorum omnium testimonium et munimen presentes litteras per Johannem notarium publicum subscriptum scribi et in publicam formam redigi mandavimus, sigillique nostri appensione fecimus communiri.

Actum, latum et datum in domo nostra claustrali anno Domini M° CCC° quinquagesimo secundo, indictione quinta, mensis Julii die penultima, presentibus ibidem discretis viris, fratre Offano, investito ecclesie de Nyspen, Leodiensis dyocesis, et domino Arnoldo Vrieze, nostro cappellano, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Johannes de Reys, dictus Zulen, clericus Coloniensis diocesis, publicus imperiali auctoritate notarius premissis sententie diffiniteve, predicte prolationi juramenti prestitioni et receptioni, alias que omnibus et singulis suprascriptis presens, una cum prenominatis testibus interfui, ea vidi, audivi et in hanc publicam formam redegi de mandato dicti domini decani meoque signo solito signavi in testimonium omnium premissorum, sub anno Domini, indictione, mense, die, loco et presentibus quibus supra.

Op rugzijde: *Sententia condempnatoria judicis in Trajecto lata contra priorem et fratres de Huberghe (XIVe : e.) pretendentis a Tongerloensibus 40 hovas seu mansas terre alias in terra arabili, alias in mericis et moris (XVIIe : e.).*

Origineel: Archief der abdij Tongerloo. Karters, nr. 668. (Zegel, op dubbele strook verbrijzeld.

DE ABTSKEUZE VAN TH. SPIERINCK IN BERNE, 1552

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J.

Den XIIII^en^ Augusti anno voorscreven.

8. Broeder Guilielmus Tongelre out ontrent XLIII jaeren jegenwoirdich prepositus in Sinte Catarine Dale genoemp toude clooster binnen Breda . . . broeder Lambertus Wamele proost jegewoirdich van der abdie, broeder Dirick Spierinck . . . ende broeder Gerit Balen . . . seggende voor redene dat die voorscreven religieusen zijn van goede name, fame ende levene ende conversatie, die hem eerlyck int bedienen van haer officien, proestien ende curen altyts hebben gedraegen ende noch doen, want Wamel geweest is prior et magister noviciorum, Spierinck is geweest prior ende supprior ende Baelen is geweest proest van der abdie. Gevraecht ofte religieuse ceremoniën . . . seyt zes jaeren van daen tot Breda gewoont te hebben, dat hy nochtans dickwils in der abdie compt, ende anders nyet en can hoeren noch bemercken dan dat die religieusen in als draegen als zy behoeren, soude nochtans hem wel nut ende oirbaer duncken datter gestelt werdde eenen lector tot leeringe ende instructie van de jonge ende oick andere religieusen zoe verre t'convent die oncosten vervallen mochte dat wel sal comen aen den geenen die prelaet gecoeren ende geordonneert sal werdden. Geteyckent Fr. Wilhelmus Tongelre.

9. Broeder Gerardus Cuyck van Heusden, out ontrent LIII jaeren prepositus in Mersberge, gevraecht ende vermaent opten eed bij hem solemnelyck te deesen gedaen wy hy hout voor die bequaemste van de religieusen . . . Theodricus Spierinck . . . die eertyts is geweest . . . ende heeft hem altyts int bedienen van de selve officiën wel ende eerlyck gedraegen als hy oeck

noch doet int bewaeren van der cure van Outheusden die hy ontrent zeven ofte achte jaeren geregeert heeft ende zeer te voeren gebracht, die nochtans zeer ten achteren geset was by des voorscreven Spierincx voorsaet. Seyt oick bequaem te wesen totter abdie broeder Lambrecht Wamele proost alsnu van der selver abdie, die oeck supprior is geweest ende een goet eerlyck religieuse is, als oeck is broeder Gerardus Balen . . . die eertyts proost van der abdie ende pietanciarius aldaer is geweest, ende de selve officiën sonder eenich achterhaelen bedient ende bewaert heeft gehadt. Beroerende dobservancie van de religie in der voorscreven abdie, seyt dat hy ontrent XX jaeren buyten tclooster tot Meersberge gewoont heeft ende daeromme nyet en soude van den tegenwoirdelyken staet ende gesteltenisse der selver religie int zeeker jet te weten te verclaeren, dan daer commende somtyts en siet noch en hoort nyet dan goet ende dat die religieusen leven zulcx zy behoeren ende sculdich syn van doene. Geteyckent Gerryt van Cuyck proest van Meersberch.

10. Broeder Gerardus Baelen out ontrent LV jaeren prepositus in Honswyck woenende binnen Worcum . . . broeder Lambertus Wamele . . . int bedienen van welcke officien hij hem eerlyck ende getrouwelyck heeft gedraegen. Dat broeder Theodricus Spierinck pastoor in Outheusden oeck wel nut ende bequaem is omme abt geeligeert ende geordonneert te werdden, alsoe hy hem wel verstaet soe van weerlycke als geestelycke zaken, geweest hebbende . . . pastoor in Outheusden daer hy alsnoch die cure bedient, die hy wel geregeert ende seer te voeren geset heeft deur zyn industrie ende neersticheyt. Seyt dat broeder Johannes Gael cellarius, jegenwoirdich van der abdie hem die spreect oeck wel gequalificeert bedunct totter abdie gestelt ende gecommitteert te werden, alsoe hy oick een goet eerlyck religieux is. Gevraecht hoe die religieusen hen dragen in

de observancie . . . seyt anders nyet te weten dan dattet wel gaet, seggende evenwel dat men wel behoirde te committeren inder abdie voorscreven een eerlyck geleert man, die lector soude wesen voor de jongen ende oick andere religieusen, ten eynde zy bat, in de heylige scriften geleert ende geoeffent mochten werdden ende al en is d'abdie die rycxte nyet, laet hem nochtans duncken dat men die costen (voer soe veel die soude moegen bedraegen) haest vinden ende versparen soude ende souden die religieusen daerdeur min geoirsaect wesen hen tot drincken ende leechgaen te begeven. Geteyckent Fr. Gerardus de Balen prepositus in Honswyck.

11. Broeder Henricus Wyck out ontrent LV jaeren pastoer in Hedichuysen gevraecht . . . dat Lambertus Wamele jegenwoirdich proost van der abdie hem bedunct een van de bequaemste te wesen, die oeck eertyts is geweesen . . . ende heeft hem int bedienen van zynen officien eerlyck gedraegen. Seyt dat broeder Gerardus proost in Hontswyck hem oeck wel nut ende bequaem bedunct alsoe hy oick proost van der abdie ende infermarius is geweest ende hem eerlyck altyts heeft gehadt. Seyt noch dat broeder Theodricus Spierinck pastoer in Outheusden hem zeer nut ende bequaem bedunct omme abt geeligeert te werdden, want hy eertyts is geweest prior ende supprior van der abdie, welcke officien bij hem wel ende wyselyck bedient ende bewaert zijn geweest, ende regeert oock die selve Spierinck alsnu zeer wel die cure van Outheusden, die dese naaste zeven jaeren by hem zeer te voeren gebracht is, daer zy van te voeren ten achteren was. Gevraecht opte religie van den convente, seyt dat hy buyten tclooster woont maar niet verre als bedienende een van die naaste curen aen dabdie gelegen, ende sulcx daer dicwils compt, maer en siet noch en hoort anders nyet dan dat die religieusen in den diensten Goodts hen draegen eerlyck ende reventlyck alst behoirt. Seyt dattet zeer profyttelycken waere voor

den convente datter een lector ofte professor gestelt werdde voor den jongen ende andere religieusen, ten eynde zy bat geleert ende geoeffent mochten werdden in de heylige scriften ende geaverteert van leeghgaen, drincken ende speelen ende soude men die costen lichtelyck vervallen die al dobbel weder inne soude commen mitter tyt ende heeft hy tselve wel begeert gehadt int convent woenende maer en is noyt geschiet. Ondergeschreven Fr. Henricus Wyck pastor in Hedichuysen ita est

12. Broeder Henricus Buren de Novimagio out ontrent LII jaeren pastor in Engelen . . . dat hy onder alle die religieusen voornoemt egheen bequaemer en weet dan broeder Theodoricus Spierinck . . . die welcke is oeck geweest discipel van hem die spreect daer deur hy hem zeer wel kent, heeft oeck de selve Spierinck altyts gestaen tot goede naeme, conversatie ende levene, die hem wel verstaet, zoewel van weerlycke als geestelycke saecken, als wel gebleken is alle die religieusen int bedienen van t priorscap ende noch dagelycx blyct alsoe hy die cure van Outheusden, die zeer ten achteren ende genouch bedorven was by zynen voorsaet in de selve cure, geheel gerestaureert ende te voeren gebracht heeft gehadt, ende laet hem duncken datter nyemant bat die saken van der abdie die alsnu (zoe deur inundatie, deurtrecken van knechten ende anders zeer verachtert ende intricaet zijn) zal koenen rechten ende redrescheren, dan die voornoemde Spierinck om redenen voeren verhaelt. Seyt dat broeder Gerardus Balen proost in Hontswyck oeck wel bequaem is totter deserviture van der abdie, dan is op zyn jaeren, wesende ouwer dan hy die spreect. Daer nae is broeder Lambertus Wamele . . . oick een goet eerlyck religieux, die oeck d abdie wel soude konnen bewaeren, dan en soude hem nyemant bequaemer duncken dan die voornoemde Spierinck. Syet vuyt alle tgundt hy hoort ende somtyts inder abdie commende kan be-

mercken werdt die religie redelyck wel bewaert ende onderhouden inde voorscreven convente dan soude verhoepen dattet beter gaen soude indien daer een lector ofte professor geordonneert ende gestelt werdde tot leeringe ende onderwys van den jongen ende andere religieusen, die daer deur affgetrocken souden werdden van drincken ende leechgaen ende soude eenen cleynen cost vallen voorde abdie nadvenant tgoet ende tprouffyt ende goede stichtinge die daer deur inder abdie zoude coemen.

Ondergescreven Fr. Henricus Buren de Novomagio curatus in Engelen.

13. Broeder Wilhelmus van Erp out ontrent XLVII jaeren prepositus in Monickevoort alias Oltvorst gelegen tusschen Maes ende Wael . . . voor de eerste ende bequaemste soude kiesen tot abt broeder Theodoricus Spierinck . . . die een goet eerlyck heer is, matelyck out, als ontrent XL jaeren, ende is geweest supprior ten tyde hy die spreect prior was in der abdie, is oeck de selve Spierinck daer nae selfs prior geweest, ende heeft hem int bedienen van sijn officien altyts eerlyck ende wysselyck gedraegen, verstaet hem oick wel tregiment van weerlycke saecken, twelck wel gebleken is int bedienen van priorscip, ende daernae int bewaeren van de cure van Outheusden, die hy seer verbetert ende te voeren gebracht heeft binnen den tyt van ses ofte zeven jaeren, daer die van te voeren grootelyck verargert ende ten achter geset was. Seyt dat broeder Gerardus Balen prepositus in Hontswyck oeck een goet devoet heer ende religieux is, die hy die spreect mede verstaet gequalificeert te wesen om abt geconstitueert te werdden, want hy geweest is eertyts proest ende pietanciarius van der abdie, int bedienen van welcke officien hy hem wel ende deuchdelyck gequeten heeft. Seyt voor den derden dat broeder Henricus Buren pastor in Engelen oeck een eerlyck religieux is die diversche officien inder abdien bedient heeft als geweest zynde magister noviciorum

ende daer nae prior ende is int bedienen van dien noit achterhaelt geweest, soude daeromme nae zynen beduncken totter administracie vander abdie mede wel dienen, dan om redenen voorscreven houdt die alder bequaemste om abt te werdden den voornoemden Spierinck. Gevraecht opte observancie van den religie in den voorscreven convente, seyt daer verre aff te woenen ende selden in de abdie te commen, dan en hoort nyet dan goet. Ende is by zynen tyde eertyts gesproeken om een lectorem ofte professorem sacrarum scripturarum te hebben in den convente, dan en heeft geen voortganck gehadt en soude seer prouffytelyck immers wel nootlyck weesen, datter alsnoch byden prelaat die vallen sal in voersien ende eenen gereden man tot lector geassumeert werdde. Ondergescreven Guilhelmus Erp prepositus in Monickenwoert.

14. Broeder Theodricus Spierinck pastor in Outheusden, out ontrent XLI jaeren, gevraecht ende vermaent by eede die hy solemnelyck gedaen heeft, wye van der religieusen soe buyten als . . . seyt dat hy die spréect ontrent XX jaeren geweest is religieux in der abdie van Berne ende daeromme die religieusen redelyck wel kent, ende soude hem beduncken broeder Gerardus Balen prepositus in Honswyck wel bequaem te wesen totter abdie, alsoe hy eertyts proest van der selver abdie geweest is, ende hem altyts eerlyck gedraegen heeft. Seyt dat broeder Henricus Buren de Noviomago pastoer in Engelen ende broeder Adrianus de Loon pastor in Heswyck beyde goede eerlycke religieusen zyn die beyde diversche officien bedient hebben inder abdie voorscreven als Buren die prior ende magister juvenum noviciorum is geweest ende Loon is geweest prepositus abbatie int bedienen van den welcken zy hem deuchdelyck hebben gequeten waeromme zy oeck totter abdie wel dienen souden om die te administreren, dan is Loon wat siekelyck ende qualick gestelt van lichaeme. Gevraecht opter

observantie . . . sey dat hy ontrent zeven jaeren buyten gewoent heeft, zeer by tgoidtshuys nochtans op een halve mile nae, ende en heeft nyet gesien noch gehoert dan alle goet van de religieusen, ende soude hem wel goet duncken datter een goet geleert rector ofte professor sacrae scriptuare binnen die voorscreve abdie gestelt werde tot onderwysinge van den jongen ende religieusen aldaer, aen den welcken zy oick haer toevlucht ende recours mochten nemen in dubijo, die hen souden gemoeten int studeren. Ondergeschreven Fr. Theodricus Spierinck de Well pastor int Outheusden.

Den XV^en^ Augusti.

15. Broeder Reynerus Zomeren Taxander out ontrent LX jaeren . . . eerst broeder Lambertus Wamele proest alsnu van der abdie die oick geweest is prior conventus et magister noviciorum juvenum. Ten tweeden broeder Henricus Wyck pastoer in Hedickhuysen, die hortulanus conventus is geweest ende oick cellarius, noch broeder Gerardus Baelen prepositus in Hontswyck die eertyts geweest is prepositus conventus, ende hebben alle die drie benoempde hem wel eene jegelyck int bedienen van zynen staet gedragen. Aengaende die religie . . . seyt dat hy ontrent XXXV jaeren geweest is int voorscreven convent ende heeft altyts gesien dat er goede religie gehouden is geweest, als alsnoch onderhouden werdt, dan mocht in hospitalitatis secundum statuta ordinis wel wat beter gepleecht werdden, seyt dat hem wel goet ende prouffytelyck soude beduncken eenen goeden geleerden man geordonneert te werdden omme te wesen lector ofte professor sacrae scripturae voorden religieusen binnen t'convent residerende, zoe verre d'abdie costen mochte verdraegen. Onderteyckent Ego Fr. Reynerus Zomeren ss^t^.

(In den rand). Deese heeft verclaert, dat hy oevermits zyn ouderdom ende zyn memorie nyet wel machtich is, ende scheen oick die cloucxte nyet te weesen van verstande.

16 Broeder Johannes de Gale de Gravia cellerius conventus out ontrent XLV jaeren gevraecht . . . broeder Theodoricus Spierinck alsnu pastoeur in Outheusden, die hy seyt wel verstandich te wesen zoe in temporeel als int geestelyck, is oeck redelyck wel geleert ende preect wel, is oeck geweest supprior conventus ende zedert zes of zeven jaeren herwaerts heeft bedient die voorscreve cure van Outheusden eerlyck ende loffelyck, ende de selve cure die groffelyck ten achteren was te voeren gebracht. Seyt dat broeder Gerardus Balen proost van Honswyck oeck een goet religieux is bequaem totter administratie van der abdie, die oeck prepositus conventus is geweest, ende heeft die proostie eerlyck ende wel in zynen tyden geregeert. Seyt voorts dat broeder Lambertus Wamele jegenwoirdich proost van den convente, is een goet eerlyck verstandich religieux, oeck gequalificeert nae zyne beduncken omme d'abdie wel te regieren, dan drinckt hy somwylen wat hooch. Gevraecht opte onderhoudenisse ende vigeur van de religie ende goede discipline des voorscreven goodshuys, seyt dat die religie ende Goodts diensten redelyck wel gepleecht werdden dan ten tyde hy int voorscreven convent quam geleden ontrent XXV jaeren, werdde die religie bat ende stricter onderhouden. Ende zoude hem zeer goet duncken, omme daer inne te voersien ende die religieusen totter rechter observancie van de religie ende statuten ordinis te reduceren, datter een lector ofte professor gestelt werdde tot onderwysinge ende leeringe van den religieusen des voorscreven goodshuys, onder gescreven fr. Johannes de Gaelem de Gravia.

17. Broeder Lambertus Scilman van Wamele by Thiel in Gelrelandt tusschen Maes ende Wael prepositus conventus out ontrent XLIII jaeren . . . broeder Gerardus Baelen prepositus in Honswyck hem voor d eerste ende bequaemste dunct totter abdie gestelt behoeren te werdden, want hy oick is geweest prepositus conventus

ende tselve officie veel jaeren eerlyck bedient heeft. Ten tweeden dat broeder Guilielmus Tongelre prepositus in Breda hem oick bequaem dunct totter administratie van der abdie, die oick supprior ende magister novitiorum in den convente is geweest, ende hem eerlyck altyts gedraegen heeft. Seyt voorts dat broeder Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden hem oeck wel nut ende bequaem bedunct als geweest hebbende supprior ende prior conventus ende dat hy hem zeer eerlyck ende verstantelyck soe int bedienen van die voorscreven officien als van zijne cure gedraegen heeft ende noch draecht. Gevraecht opte religie van den convente, seyt dat de selve wel redelyck wel onderhouden werdt plach evenwel beter te wesen dan nu es ende dependerende d'observancie van de religie ende van Goodsdiensten zeer aen een goed hooft ende prelaet. Seyt dat indien tconvent die costen mochte vervallen soude wel oerbaer immers nootlyck wesen, datter eenen lector geconstitueert werdde omme die religieusen te instrueren, maer en is tabdye nyet ryck ende hebben grooten oncosten van inundatien ende anders onlancx geleden. Onder geschreven Lambertus Schilman a Wamel.

18. Broeder Johannes Drunen out ontrent XLIII jaeren gevraecht . . . broeder Lambertus Scilman van Wamele prepositus conventus hem dunct te wesen die bequaemste, zoe omme het temporeel als oeck spiritueel te bewaeren, is oick wel geleert ende heeft hem altyts eerlyck gedraegen ende is geweest ontrent XI jaeren magister noviciorum ende daernae prior conventus, die oeck devotelyck ende wel plach te preecken ende ten laetsten is gewerdden prepositus conventus als hy alsnoch is, getrouwelyck ende eerlyck synen staet bedienende. Seyt dat broeder Gerardus Balen prepositus in Honswyk oeck een goet bequaem religieux is, die oeck geweest is prepositus conventus, ende heeft goede experiencie ende wetenscap soe van geestelycke als wereldlycke saecken,

zulx heeft wylen heer Coenraet van Malsem, in zynen leven abt eertyts wel geseyt, dat hy den voorscreven broeder Gerrit wel begeert soude hebben tot eenen coad jutor, gelyck den lest overleden abt Otto van Boetzelaer wel begeert hadde voer een coadjutor broeder Lambrecht van Wamele. Voor een derde soude hem oeck bequaem duncken broeder Gerardus Cuyck van Heusden, proost in Meersberge, die goede experiencie van weerlycke sacke, dan is redelyck oudt. Seyt dat die religie ende observancie van godsdiensten redelyck wel in den voorscreven goodshuyse geobserveert werdt, dan soude tselve convent lanck sonder herder ende abt blyven, soude d observancie van der religie ende regule slappen soe hy alreede begint te bemercken. Seyt dat convent voirscreven qualyck jegens grooten costen mach ende daeromme nyet wel en soude moegen vervallen d'oncosten van eenen lector die hem nochtans wel provffytelyck soude beduncken, alsoe verre d abdie die costen mochte vervallen. Geteyckent Fr. Johannes Drunen.

Den XVI[en] Augusti anno voorscreven.

19. Broeder Johannes Eyck de Buscoducis succentor conventus Bernensis, out ontrent XXXIII jaeren ... Lambertus Wamele prepositus conventus hem bedunct wel die bequaemste die hy seyt te bat te kennen, alsoe hy is geweest magister juvenum noviciorum ende oeck van hem die spreect zeeven jaeren, is oick geweest prior conventus ende heeft hem eerlyck altyts gedraegen. Seydt dat broeder Theodoricus Spierinck pastoer in Outheusden daer nae hem bedunct oock bequaem ende gequalificeert, omme die voorscreven abdie te regeeren, want hy oeck geweest is prior ende supprior conventus ende heeft beyde de officien wel ende eerlyck bedient. Ten derden seyt dat broeder Henricus de Buren, pastoer in Engelen oeck wel bequaem totter abdie, alsoe hy prior is geweest van den convente voorscreven ende oeck daer te voeren magister noviciorum ende wesende prior was een goet

predicant. Gevraecht noch opte observancie van de religie, seyt dat hy geweest is ontrent XV jaeren in den voorscreven convente ende werdt die religie ende Goodtsdiensten wel onderhouden ende geoeffent by de religieusen, soe wel nu als doen hy daer eerst quam, ende ten tyde de voorscreve broeder Lambert prior was, hadde hy zeer scerp toesicht totten choer ende onderhoudenisse van dien in goede vigeur van religie. Seydt dat wel van noode soude zijn ende zeer proffytelyck voor den goodtshuyse van Berne datter een goet geleert man gestelt werde tot een lector ofte professor sacrae scripturae. Geteyckent Fr. Johannes Eyck.

20. Broeder Johannes de Zwollis de Buscoducis librarius conventus out ontrent XXVIII jaeren . . . dat hij broeder Theodoricus Spierinck pastoer in Outheusden houdt voor die bequaemste ende best gequalificeert die geweest is supprior ende oeck prior conventus, welcke officien hy loffelyck ende eerlyck heeft bedient, ende soe hy die spreect verstaet, heeft daer nae zyne cure van Outheusden oock wel geregeert. Voor die tweede dunckt hem bequaem, broeder Gerardus Balen prepositus in Honswyck, die binnen synen tyt inder abdie nyet gewoent en heeft, dan heeft wel gehoirt ende van anderen verstaen dat de selve Balen goede experiencie heeft oeck van weerlycke sacken, ende plach by heer Coenraets van Malsen tyde dickwils inder abdie te converseeren, als daer nyet verre aff residerende, te weten tot Worcum. Ten derden seyt ende verclaert dat broeder Lambertus de Wamele prepositus conventus hem oick wel bequaem dunct ende kent hem te bat, alsoe hy geweest is magister juvenum noviciorum ende daer nae oeck prior. Seyt opte observancie van der religie, dat de selve ende Goodtsdiensten redelyck wel in den convente vigeert ende onderhouden werdt, ende soude hy wel begeeren lectorem ofte professorem sacrarum litterarum in de voorscreven convente gestelt te werdden tot onderwysingen ende

instructie van hen ende d andere jongen religieusen. Geteyckent Frater Johannes Zwollis.

21. Broeder Henricus de Novomagio cantor conventus oudt ontrent XXXVI jaeren, gevraecht . . . dat broeder Lambertus Wamele prepositus conventus wel bequaem is totter abdie als wesende een goet religieux die geweest is zes ofte zevene jaeren magister juvenum noviciorum oeck mede van hem die spreect, ende daarna prior et pastor conventus anderhalff jaer, ende heeft ontrent acht jaeren daer nae proost geweest, hem in alles eerlyck draegende. Daernae seyt dat broeder Henricus de Buren pastoor in Engelen hem mede bedunct een van den bequaemsten, die oeck geweest is magister noviciorum et prior conventus ende daer nae ontrent XI jaeren pastor in Engelen, ende heeft hem in alle zyne officien wel ende eerlyck gedragen, als hy anders nyet en weet. Voor den derden nomineert hy Adrianum van Loon pastorem in Heeswyck, seggende dat de selve geweest is prepositus et cellarius in conventu ende heeft tconvent zeer wel geregeert hoe wel hy die stercste van lichame nyet en is. Beroerende d'observancie van der religie in den voorscreven convente, seyt die selve wel te vigeren ende byden religieusen geoeffent te werdden seggende dat indien tconvent die coste mochte vervallen, hy wel soude begeren als nut ende oerbaer voor den goodshuyse, datter een lector ofte professor sacrae scripturae geordonneert ende geconstitueert werdden, tot leeringe ende onderwysinge van de religieusen. Ondergescreven Henricus a Novomagio.

22. Broeder Gerardus Potter van Naeltwyck in Hollant out ontrent XXVII jaeren . . . dat broeder Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden hem wel die alder bequaemste dunckt, seggende voor redene synder wetenscap dat als hy die spreect eerst int convent quam de selve Spierinck was ende daer naer oeck prior, in welcke officien hy hem zeer eerlyck ende religieuselyck

gehadt heeft, selfs dickwils preeckende inder abdie alsoe hy oick pastor conventus was, frequenteerde oeck nerstelyck tkoer, hebbende goede toesicht totter observancie van de relligie. Seyt dat de selve Spierinck daer nae gewerden is pastoer in Outheusden welcke cure soe hy verstaet by hem ten loeve ende bedanckt van zynen ondersaten bedient ende geregeert werdt. Voor den tweeden beduncт hem Lambertus a Wamele prepositus conventus mede bequaem totter abdie, die oeck prior conventus ende magister noviciorum is geweest ende hem eerlyck gedraegen heeft, dan hout om redenen voorscreven Spierinck bequaemer, soe omme int weerlyck als int geestelyck te regeren. Seyt dat broeder Henricus Buys supprior conventus hem oick wel bequaem soude duncken totter abdie, want hy een goet religieux is, neerstich bedienende zynen officie, dan is zeer zwaer van lichame ende genegen tot watersuchticheyt ende nyet gedurich van leven alst scynt. Opte observancie . . . seyt dat de selve redelyck vigeert ende werdt daer goede toe sicht toegedaen by de officien, mar dependeert d onderhoudenisse van dien veel van eenen goeden prelaet. Seyt dat hy wel soude begeeren datter een lector sacrae scripturae binnen den convente gestelt werdde, tot leeringe ende onderwys van den religieusen, oft soude begeren in d'universiteyt van Loven gesonden te werdden om bat te studeren, dan hy gedaen heeft, ofte int convent wel doen mach by gebreecke van geleerden. Onderteyckent Gerardus Potterus.

23. Broeder Theodricus Hagens de Buscoducis out ontrent XXVIII jaeren . . . dat broeder Theodricus Spierinck pastor in Outheusden hem bedunck die alder bequaemste, die hy zyne stemme soude geven omme abt te zyn, die gewcest is prior ende supprior conventus, maer was alleer hy die spreekt in den convente quam, dan alsoe de selve Spierinck zeer nae immers dalder naeste van den buyten religieusen der abdie woent, compt

daer dickwils daer deur hy hem kent, oock mede dat hy veel goets van hem hoort, van dat hy hem heerlyck ende wel draecht. Seyt dat broeder Lambertus van Wamele prepositus conventus hem oick bequaem dunct, omme die voorscreven abdie te regeren, als oeck geweest hebbende prior conventus, daer inne hy verstaet dat hy hem wel heeft gedraegen alsoet mede voor zynen tyt is geweest. Voor een derde seyt dat hy nomineert broeder Adrianum a Loon pastorem in Heeswyck, die hy nochtans ex familaria consuetudine nyet en kent, dan alleenlyck vuyten name ende fame, ende dat hy somtyts inder abdie compt. Dobservancie . . . seyt dat hy niet anders en weet ofte de selve werdt wel onderhouden, ende soude hy die spreect wel begeeren datter een lector in den convente geordonneert werdde, die hem ende den anderen religieusen sacram scripturam wiste voor te leesen ende interpreteren. Geteyckent Fr. Theodoricus Hagens.

Hyer nae volcht dattestacie van den diaconen, alsoe daer geen subdiaconi en syn.

24. Broeder Johannes Vonck ab Amersfordia diaconus oudt ontrent XXIIII jaeren . . . dat broeder Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden hem bedunct die bequaemste, die welcke al hen heeft hy by tyde van hem die spreect int convent nyet gewoent, compt daer nochtans dagelycx als op een quartier myls daer by woenende ende werdt gehouden ende geacht voor een goet eerlyck religieux, die zyn cure wel regiert ende te voeren brengt. Seyt dat broeder Lambertus Scilman a Wamele prepositus conventus ende broeder Henricus Buys supprior hem oock wel soude beduncken bequaem, want zy beyde haer officien wel ende eerlyck bedienen. Seyt dat indien d'abdie zoe ryck ware, dat zy die costen mochte vervallen, soude hy voor sijns persoons wel begeeren datter een lector ofte professor theologiae int convent geordonneert werdde. Onderteykent Fr. Johannes Vonck.

25 Broeder Arnoldus Welhuysen Buscoducensis, diaconus, out ontrent XXIII jaeren . . . dat broeder Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden hem die bequaemste dunct, die nochtans by zynen tijt in den convente nyet gewoent en heeft, want hy die spreect maar vijftalf jaere alhier geweest en is. Dan compt de selve Spierinck dagelycx inder abdie mit hem ende andere religieusen converserende, alsoe hy die naeste pastoer is buyten der abdie residerende. Seit dat broeder Lambertus Scilman a Wamele prepositus ende broeder Henricus Buys supprior conventus, hem oick wel duncken bequaem, vuyt alle tgunt hy can bemercken, als wesende goede religieusen, haer officie een yegelyck int zyn wel bewaerende. Seyt noch dat indien dabdie die costen mochte vervallen zoude hy wel begeeren datter een professor theologiae inden convente geordonneert werdde. Ondergeteyckent Fr. Arnoldus Weylhuysen.

26. Broeder Nicolaus Ottonis de Beka diaconus out ontrent XXII jaeren . . . . . broeder Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden hem die bequaemste dunct, want hy een goet religieux is, staende ter goede naeme ende fame, ende verkeerende dagelycx inder abdie, alsoe hy daer vast by woent Seyt dat broeder Lambertus a Wamele prepositus ende broeder Henricus Buys supprior ende magister noviciorum meede goede religieusen syn, die hem bedunckt bequaem omme d'abdie tadministreren, want zy haer officien wel bewaeren. Seyt dat hy wel soude begeeren preceptorem ofte professorem theologiae, int convent gestelt te werdden, indient den prelaet toecomende sulcx beliefde. Onder was geteykent Nicolaus a Beecka filius Ottonis.

27. Broeder Petrus Simonis de Buscoducis diaconus out ontrent XXVIII jaeren . . . broeder Theodoricus Spierinck . . . . de welcke naest den convent woenende op zyn cure, dagelycx nochtans int convente compt ende converseert, ende is een goet religieux van

leven ende sachtmoedich syns ommegancx, hoirt dat oick veel deuchts aff van synen ondersaten meede dagelycx dabdie frequenterende. Naer dien seyt dat broeder Lambertus a Wamele prepositus ende broeder Henricus Buys supprior mede goede religieusen syn van levene ende conversacie, die hy hem laet duncken dat totter administratie van der abdie wel soude dienen, want zy oick haer officien wel bewaeren. Seyt noch dat hy wel soude begeeren datter een professor theologiae int convent geordonneert werdde, tot leeringe ende onderwys van hem ende dandere religieusen, soe verre heuren prelaet sulcx geliefde. Onderteyckent Fr. Petrus Symonis.

Nae desen ende gehoirt ende geexamineert hebbende alle die religieusen zoe bviten de voorscreven abdie opte curen ende preposituren residerende in getale elff, als die binnen den convente woenent tot XV in getaele ende daer en boven noch die prelaet van Marienweert die die pater abbas is van Beerne, die aldaer van selfs gecoemen is, hebben oick voor ons ontboden eenige weerlycke persoonen, die lang ende meenige jaeren in dienst van de selve Goodtshuyse geweest zyn, ende dat omme van der state ende gelegentheyt der selver abdie ende religieusen bat geinformeert zyn.

28. Govert Wouters zone van Sint Oyen Roye out ontrent XLVII jaeren, ende heeft midler tyt voor camerlinck gedient die prelaten desselfs goodtshuys, als heer Gillis Nulant, heer Coenraet van Malsem ende heer Otto van Boetzelaer van Asperen, laest overleden. Kent daeromme wel die religieusen, soe bvyten als binnen woonende ende gevraecht wye hy van den religieusen die bequaemste hout omme die weerlycke saken te regeeren, te weeten die bouwerie die seer groot ende scoon is, ende daer tconvent veel an belanget, ende wye de selve bouwerye best in zynen geregeert ende geadministreert heeft, seit dat broeder Gerart van Balen nu proost in Honswyck eertyds proest van den convente is geweest

voor den tyt van ses ofte zeven jaeren, ende by tyden van hem die spreect ende heeft die bouwerye ende anders dat van de proste dependeert zeer wel geregeert, daer deur hy oeck in goede recommendacie was by wylen den prelaet Malsem. Seit dat den jegenwoirdigen proost broeder Lambrecht van Wamele die nutste nochte bequaemste nergens nae en is totter deserviture van de proestye, ende dat die bouwerie by zynen tyt zeer verachtert is, ende dagelycx meer ende meer declineert, daer tprincipael welvaeren van den convente nochtans anhanget, ende is de selve proost zeer costelyck dickwils oeck hoeck drinckende. Gevraecht opte persoen van broeder Dierck Spierinck pastoor in Outheusden, seyt dat de selve Spierinck inden convente egeen weerlyck bewint ende administracie gehadt en heeft alsoe als hy prior ende supprior geweest is, dan geeft zyne cure ende die goeden daertoe behoerende zeer wel geregeert, als hy noch dagelycx doet, sulcx dat die grootelyck verbeetert werdden ende die cure te voeren compt. Seyt dat de selve Spierinck een clouck sober man is, die tzyn wel can houden ende bewaeren, dat daeromme nae zynen beduncken hy Spierinck dabdie beeter soude regieren ende administreren dan broeder Lambrecht jegenwoirdich proost om redenen voorscreven. Ende onder staet gescreven Nescit scribere.

29. Aert van Asperen out ontrent LI jaeren gehoirt ende gevraecht opte naevolgende poincten ende articlen. Seyt ende verclaert by zynen eede als hy hyer nae volcht, in den eersten dat hy inder abdie gewoent heeft by tyden wylen heer Gillis Nuwelandt abt ende hem gedient als camerlinck den tyt van twee jaeren, daer nae heeft hy oick gewoent by heer Coenraet van Malsen ten tyde hy was pastoer van Barlecom ende coadjutor van der abdie, ende daer nae is gewerden congierge in de herberge van Beern Tsertogenbossche, ende in de lande van Ravesteyn, als hy oick alsnu is ende

geweest is int selve officie ontrent XXIII jaeren, heeft daeromme veel in de abdie verkeert ende geconverseert als hy noch dagelycx doet, daer deur hy die religieusen buyten ende binnen woenende redelyck wel kent. Ge vraecht nae de persoene van broeder Lambrecht van Wamele jegenwoirdich proest van der abdie seyt dat hy die proestye ende bouwerye daer an dependerende wel bat ende prouffytelycker mochte administreren ende bewaeren, dan hy tot noch toe gedaen heeft, ende dat tregiment van dien zeedert toverlyden van heer Coenraet abt (twelck omtrent vierdalff jaer geleden is) wel voor een vierde paert verargert is. Seyt dat die proost van Honswijk die oock eertijts geweest is proost van der convente, hem bequamer dunct totter administratie van der abdie ende die goeden van dien. Daer nae dunct hem wel bequaem die pastoer van Outheusden broeder Dirck Spierinck die zyn cure zeer wel regeert, als hem oeck beduncte te wesen die pastoer van Heeswyck, immers eenen jegelyck van drien, als die proost van Honswyck pastoor van Outheusden ende die pastoer van Heeswyck is bequaemer ter administracie van der abdie dan die jegenwoirdige proost van Wamele, alsoe die drye allegaeder goede sparige religieusen zyn, die tgoodshuys wel te voeren souden brengen, dat alsnu zeer ten achteren is. God beetert. Onderteyckent Aert van Asperen.

Actum ter plaetse daegen ende jaere als boeven in oirconden. abt tot Tongerloo

Suys

Informacie beroerende dabdie van Bernen buyten Heusden in Hollant.

Nominatus est ab regina ad hanc abbatiam Frater Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden die 28 Septembrir 1552. Bruxellae.

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 28. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 8.*

Het Bergen op Zoomsche Weeshuis. Levelt heeft in *St. Geertruydtsbronne* 1933 vele gegevens gepubliceerd over deze nu nog bestaande instelling. Ze maakt, met hare inkomsten, in deze jaren een onderwerp uit van strijd in de stedelijke gemeente-politiek. Levelt, inplaats van zich aan de zuivere wetenschaps-beoefening te houden, het feitenmateriaal nauwkeurig op te sporen en dit voorzichtig te analiseeren, heeft al bij voorbaat een eigenaardig onoverwogen standpunt vastgesteld, heeft dit door het te weinig bestudeerd feitenmateriaal niet kunnen duidelijk maken en de 1e aflevering van *St. Geertruydtsbronne* 1934 bevat dan ook reeds een artikel van een andere liefhebber van geschiedbeoefening; de overste der artillerie Boeree, waarin de verkeerde conclusies van Levelt worden aangetoond; in hetzelfde nummer trekt de schrijver zich dan ook al meer terug.

Het wetenschappelijk materiaal dat Levelt publiceerde is: het Cartularium van het Bergen op Zoomsche weeshuis met de Regestenlijst.

Ir. J.

Opgravingen. Terwijl het Prov. Genootschap zijn krachten concentreert in opgravingen in het oosten der provincie die meerdere kennis bij zal brengen omtrent de geschiedenis onzer *oudste* bewoners, gaat de Geschiedk. Kring te Bergen op Zoom op den eenmaal ingeslagen weg bij uitgravingen, baggerwerken, afbraak en nasnuffelen der Schelde-schorren te verzamelen, datgene wat uit historische tijden in eigen omgeving aan cultuur-resten te vinden is.

Zoo breidde zich hare verzamelingen rakende tegels, steenen pijpjes en Bergen op Zoomsch en aanverwant aardewerk geleidelijk uit

Nog dezer dagen wist het Museum haar tegel-verzameling te verrijken met een tegel uit het oude Reimerswaal, van het versierde vloertegel-type afgebeeld o. a. in C. de Geus: Oud Nederl. Tegels in fig. 1, dáár gedateerd 16e eeuw, en ouder dan dit type afgaande op het zuiverder gothische lettertype en onder taalvorm.

Zeldzame antieke pot. De heer Karel Azijnman, Conservator van het Centraal Noord-Brabantsch Museum deelt mede:

De voor eenige maanden in het grafveld te Best gevonden groote pot is gerestaureerd en ter bezichtiging opgesteld in het Centraal Noord-Brabantsch Museum. Deze 85 c.M. hooge 4-oorige voorraadspot uit de La Téne periode (± 300 v. Chr.) heeft blijkbaar gediend voor cultusdoeleinden, gezien hare ligging op de overblijfselen van den brandstapel. Niet onmogelijk is het, dat zij iets te doen heeft met een begrafenis-maaltijd ter rere van den overledene. Intusschen zijn er tot nu toe — voor zoover mij bekend — uit de literatuur geen dergelijke groote potten bekend, althans niet in West-Europa. Het geheel maakt den indruk alsof een der verwanten van den overledene na afloop der plechtigheid nog een pot met spijzen als teerkost voor zijn reis naar het hier-namaals had mede gegeven.

Bredasche toestanden in 1577. Hallema gaf in *St. Geertruydtsbr.* van het jaar 1933 een serie extracten uit de gemeenterekening om den toestand te doen zien, waarin de Prins v. Oranje, als heer van Breda, gekomen was na de Pacificatie van Gent, nadat hij — na een verlies van 10 jaar — weer in zijn Breda'sche bezit was hersteld.

Reymerswaal. De studie der Schelde-delta beroerd óók de Brabantsche Geschiedenis, al bleef dit tot nu toe „Zeeuwsch" studiewerk. Hollestelle die zijn overleden vader (schrijver van polderhistorie vooral) in de voetsporen volgt, heeft zijn van 1932 aangevangen geschiedenis over *Reymerswaal* in *St. Geertruydtsbronne* 1933 vervolgd. Het voor velen, waarschijnlijk om de mystificatie, aantrekkelijke Reymerswaal, waaromtrent bronnen-studie bestaat en waarvan toch weinig bronnen bekend zijn, heeft misschien juist daarom de fantasie van veel schrijvers gaande gemaakt.

In Hollenstelle's opstellen ontbreekt de kritische geest die de naakte waarheid weet te onderscheiden van de dichterlijke fantasie.

Slootmans, in een lezing te Bergen op Zoom, Mei 1934, heeft de grootheid en de grootte van Reymerswaal tot ware proposities teruggebracht. De lezing is in de *Avondster* verschenen en in afdruk bij hem te verkrijgen. Met de inleiding daarvan omtrent het oudste beloop der bevaarbare Scheldearmen, kan ik mij, in verband met mijn vroegere publicaties, niet vereenigen.

Ir. J.

De bouwstoffen van ons Mid. Ned. Woordenboek. Het kan, dunkt mij, geen kwaad erop te wijzen hoe sinds de laatste tien jaar weer verder is gewerkt aan dit standaardwerk.

Nadat de eerste 8 deelen en van het 9e deel af 1-17 ... van A tot Weigerlike nog door den noesten arbeid van Verdam zijn klaar gekomen (tusschen 1889-1920), heeft Prof. Stoet tusschen 1925-1929 het woordenboek afgemaakt van Weigerlike tot Z. Dank zij de medewerking van Prof. de Vreeze wordt nu constant doorgewerkt aan de opgave der „bronnen" waaruit vooral Verdam zijn gegevens putte. Reeds Verdam zelf heeft daaraan aandacht gewijd.

Hij heeft een dertiental lijsten met namen opgegeven, de 13e was gevoegd bij het 7e deel.

Maar een werk als dit is pas compleet, indien niet alleen deze bronnenlijst als een alphabetische extra controle wordt opgesteld, maar ook een kritische waardeering erbij gegeven wordt van de taalwaarde dier bronnen en in algemeenen zin de plaats die zij innemen in het kleurenboek van onze taal. Reeds 208 bladzijden zijn nu daarvan verschenen en een globaal doorlezen doet zien, hoezeer dat werk de bestudeering van de oude bronnen onzer Brabantsche historie kan ten goede komen.

Wat Verdam alzoo exerpeerde en wat de Vreeze daaraan toevoegt, is zóó enorm, dat een klacht, dat gepubliceerde Brabantsche bronnen blijkbaar weinig zijn nagegaan, achterwege moet blijven. Trouwens wat een nuttigen arbeid zouden jonge, Brabantsche taalkundigen niet kunnen verrichten door op dit terrein Prof. de Vreeze bij te staan.

De waardeering van de taalsoort die Prof. de Vreeze onderscheidt bevat onder meer: behalve Middel-Nederlandsch, Brabantsch, Brabantsch getint, Brabantsche Kanselarijtaal en zelfs Noord-Brabantsch.

De liefde van Prof. de Vreeze voor de uitbreiding onzer taalstudie moge eenige onder ons aansporen ook het vele Noord-Brabantsche gepubliceerde bronnen-materiaal eens te onderwerpen aan diens speurzin.

(f. 24.) Alder genadichste vrouwe.

Wy hebben ontfangen uwer Coninclycker Majesteyts brieven van date den naestlesten July laetstleden daer by uwe Majesteyt versouckt, ons ordonneert ende beveelt dat aengemerct den abt van Beerne onlancx deser werlt overleden is ende tgoodshuys aldaer van eenen nyeuwen prelaet behoir voerzien te werdden, dat wy ons wel ende deuchdelyck souden informeren opt religieux leven ende conversatie van de religieusen aldaer, ende wy van dien die nutste ende bequaemste ware om t'spirituel ende temporel desselfs goodtshuys te regieren ende gevoirdert te zijn totter selver digniteit ende die selve informacie by ons genoemen ende geredigeert by gescrifte, uwe Majesteit over te seynden, mitsgaders onssen advyse, wy in onser conciencie ende die rechveerdicheyt ons soude duncken die nutste totter selver promotie, als naer breeder inhout der selver missive. Den welcken wy obedierende, ons gesaemtlyck gevonden hebben binnen den goodtshuyse van Berne voornoempt opten XII[en] deser jegenwoirdiger maent augusti, ende hebben des anderen sdaechs in voldoeninge uwer Majestyts bevele, ende goede beliefte begonst onderzouck ende informacie te nemen naer inhout onsse commissie, die wy op huyden datum deser hebben volbracht, ende by deesen gevoucht overzenden. Ende om uwe Coninclycker Majesteit int cort van der effecte ende substancie van dier tadverteren, saemplyck van onse beduncken ende advyse, bevinden datter XXVI religieusen zijn inder abdie van Berne, daer aff die XI buyten den convente woenende ende residerende opte curen ende preposituren ter collacie van der selver abdie specterende, die plaetsen daeraff blycken byder intitulacie van eenen jegelyckx attestacie, ende XV houden haer residencie binnen den convente, daer aff die XI priesters zijn, ende vier diaconi, oeck blyckende als voeren Dat die religie ende goodtsdiensten aldaer redelyck wel geoeffent ende onderhouden werdden ende werdt tspirituel (zoe scynt) beeter geregeert ende

bewaert dant temporeel, daer wel inne voersien dient, ende egheen beeter remedie toe geadhibeert en mach werdden, dan mits stellende ende committerende ter deserviture van der selver abdie eenen bequaemen prelaet. Omme waer toe te mogen geracken bevinden dat die stemmen ende suffragien van allen den religieusen desselfs goodshuys, zoe buyten als binnen den convente woenende, hem genoch restringeren ende resolveren op drye als wesende den nutsten ende bequaemsten om een van hen drie totter prelature gevordert te werdden, by naeme broeder Dierck Spierinck jegewoirdich pastoer in Outheusden, die XXII stemmen heeft ende daer onder derthienmael genomineert wert in de eerste plaetse van dryen, alsoe wy eenen yegenlyck by ons gehoort drie persoenen religieusen hebben doen nomineren by ordine nochtans zoe eenen yegelyck dochte ende verstont.

Broeder Lambrecht Scilman van Wamele jegenwoirdich proost van der abdie, die oeck XXII stemmen heeft ende thienmael voor d eerste genomineert werdt. Ende ten derden broeder Gerrit van Balen jegenwoirdich proost in Honswyck residerende binnen Woudrichem, die XV stemmen heeft ende dryemael in de eerste plaetse genomineert werdt. Van alle dandere religieusen werden noch acht genomineert, daer aff eenige eene, eenige twee, drye ofte vier, die hoochste maer acht stemmen en heeft, ende maer een van achten en werdt in de eerste plaetse benoempt zulcx dat naer ons beduncken weynich daer op te letten staet. Aengaende de persoene van broeder Dierck Spierinck, werdt bevonden dat de selve hem eerlyck gedraegen heeft int geestelyck, bedienende tsuppriorscip ende priorscap van den convente, oeck int temporeel bedienende die cure van Outheusden de welcke hy ten achtere gestelt zynde by zynen voorzaet, nyet alleen geredreschiert maer d incommen van dien vermeerdert ende te voeren gebracht heeft. Hij is van matelycke oute, als out XLIII jaeren, van goeden huyse ende oeck physiognomie ende representacie. Dan scynt

wat becommerlyck te sprecken, ende oeck die meeste clercq te zijn, vuyt tgundt wy hebben koennen bemercken ende vernemen. Broeder Lambrecht Scilman van Wamele vuyt die landen van Gelre, heeft gelycke suffragia ofte vota mitten voorgaenden, hoe wel niet soe veel primo loco, ende jegenwoirdich proost in der abdie, oeck wel een man representerende, dan bevinden dat hy seer costelyck ende liberael is, oeck dicwils hooch drinckende, t'welck vuyt syn aensicht oeck wel blyct, daer deur aparentlyck die religieusen hem mit haeren stemmen meer toestants schynen te doen, verhoepende voor eenen tydt daer toe ruymer ende oevervloediger tractement aen die tafele ende anders te gecrygen. Verstaen oeck by attestatie van eenige naemplyck van den laetste ende naestlaetste getuygen, die lanck int voorscreven clooster gewoont, ende oick toesicht ende eenich regiment daerinne gedraegen hebben dat by tyden hy proost is geweest die saecken van den convente onder des proost handel ende bewint gestelt, merckelyck verachtert ende verergert zijn, besonder de bouwerie van der abdie, daer wel tmeeste belangen den goodshuyse anhanget, alzoe die seer groot is ende werdt tmeeste ende beste lant van der abdie by hem selfs deur veel bouknechten beslagen, besayt ende geteelt, daer tvoorscreven convent zynen nootrust meest aff heeft. Den derden broeder Gerardus Balen die min suffragia heeft dan yemant van de twee voorgaende ende oeck min primo loco benoempt werdt, is een goet religieux naer alle attestatien van hem gegeven, maer heeft lange vuyten convente gewoent, is oick naerder die sestich dan vyftich jaeren, daeromme werdt bevonden byden religieusen hem kennende meest secundo aut tertio loco gestelt te zijn, ende soude die voorscreve abdie wel eenen behouven van matelycke ende middelbare oute, hem tspiritueel ende temporeel beyts verstaende. Daer toe voor onssen advyse (onder correctie altyt van uwer Coninclycke Majesteit) alsnu die nutste ende bequaemste soude duncken, omme tot

prelaet gevordert te werdden broder Dirck Spierinck pastoer van Outheusden voornoemt om redenen voeren by ons somierlyck ende inder voorcreve informacie int lange verhaelt, ende dat bysonder anscou nemende, dat wy claerlyck bevinden dabdie van Berne nyet groot te weesen van incompsten die daer en boven meestal haer landen ende goet heeft ontrent den watere, als die rivieren van de Maze ende Waele, die voor desen jaere byder storme ende inundacie zeer bescadicht zijn geweest, zoe veel te meer dat die zelve abdie sedert toverlyden heeren Coenraerts van Malsem zeer ten achteren gegaen is, ende dagelycxs meer doet, oick by deurganck van knechten die onlancx tot ontrent IIII^{c} in getale daer gelegen ende geteert hebben gehadt ende gescapen is in een merckelyck arger verloop te geraken, ten sy by hulpe uwer Coninclycke Majesteyt daerinne voersien, ende mitten eersten eenen anderen nyeuwen prelaet totter selfder abdie geordonneert werdde, dat boven desen die selve die prelaet sal werdden sulcx van wegen uwe Majestyts onderwesen werdde, dat hy eenen geleerden man inder godtheyt van Loeven ofte elders verwillige int convent te coemen woenen ende voor den jongen ende anderen religieusen leesen inder heyliger scriften gelyck in andere gelycke abdien gesciet, ende die religieusen alhier oeck meestal heerlyck verzoucken, zulcx gedaen te werdden. Want al scynen hen eenige te stooten aen tsallaris van sulcken professor lettende opte soberen incommen desselfs convents, sullen nochtans sulcke oncosten (die nyet groot koenen vallen) wel gegevonden werdden, ende hem selfs int eynde betaelen, deur tgroote proffyt onderwys ende stichtinge van de religieusen, die daer deur gescapen is te comen aen alle welcke saecken wy de selve uwe Majesteit zeer oetmoedelyck bidden die hant te willen houden, ten eynde die metten eersten geeffectueert werdden, ende deesen onssen besoingnie om ten besten willen affnemen, altyts over ons gebiedende uwer Majesteit goede geliefte, die wy

bidden God almachtich te willen spaeren in een lanck salich levene ende regemente.

Gescreven tot Berne buyten Hoesden in Hollandt desen XVII^en^ augusti XV^C^ twee ende vyftich.

La Roy ayant ay le rapport de linformation prinse sur lidoneite des religieux du monastere de Beerne lez Hoesden, ensemble de ladvis des commissaires cy-dessus au long escript, sest conforme a icelluy advis, ordonnant au president du prive conseil faire sceller lettres patentes de nomination a ladite abbaye de Beerne vacante par le trespas de feu Messire Otto van Boetzelaer van Asperen dernier abbe dudit lieu pour et au profit de frere Dieryck Spierinck a present curé de Outhoesden Faict a Bruxelles le XXVII$_e$ de Septembre 1552.

Ordonnance de la nomination a labbaye de Berne.

(f. 24). Clarissime Domine Praeses. Acceptis a Majestate regia litteris de penultime Julii tuisque item super provisionem abbatiae Bernensis, statim eorum exemplar, imo ipsas autenticas ad Cornelium Susium consiliarium Hollandiae in Haga comitis transmisi, quibus et ille visis lectisque ad duodecimum hujus mensis diem Bernam convenimus. Illud in primis omni studio precavere volentes, ne per nos quavis ratione stare videri posset, quominus et deliberate et tempestive in negocio tam pio provideatur. Itaque statim informationem inquisitionemque fecimus, tenorem mandati Suae Majestatis (quod juri rationique per omnia conforme invenimus) quanta potuimus diligentia sequuti. Actaque causa per nos omnia his juncta ad illustrissimam suam Majestatem transmittimus quibus has nostras jungere visum fuit, ut abs te, qui et religionis cultor praecipuus, omniumque religiosorum patronus es incomparabilis, impretemus ut novi praelati in hoc monasterio constitutio quanta fieri poterit maturitate acceleretur ut ut id obnixius abs te contendamus multa nos movent quae partim ex dicta infor-

matione nostra constabunt partim extra informationem d. v. hac nostra epistola celare noluimus. Constat autem notorie monasterium hoc Bernense non admodum esse locuplex, ueque ullos aut certe duos paucissime possidere agros, qui non flumini Mosae ac Vahalis, ac per eo ipsius etiam maris oceani inundationi subiaceant, ut hoc anno cum ceteris adiacentibus fundis ac provinciis gravissimum fecerit dispendium, submersis omnibus pene fructibus, supra eas expensas quos in aggerum restaurationes insumere necessario opportebit. Vidimus ipsi horrea, quae post messem collectam adhuc pene apparent vacua.

Porro etiam res oeconomica familiaris que his annis aliquot proximis parum frugaliter invenitur administrata Monachi ipsi quamdiu pastore carent, huc illuc distrahuntur presertim si accedat qui frigidam suffundat, quemadmodum certo intelleximus (quod te latere noluimus) fieri per abbatem in Marienweert, quem insulae beatae Mariae vocant, qui hujus monasterii pater abbas est, qui pro viridi sua conatus est religiosos ad electionem protrahere antequam nos huc advenissemus, nullo aulae cesareae habito respectu aut ratione, imo et nobis hic presentibus advenit etiam ipse, neque adhuc se continere potuit. Qua propter nisi celeriter negocium hoc terminetur veremur ne quid adhuc vanus interturbet Cui periculo ut d. v. consulere velit summe precamur, facturus etiam religiosis hujus monasterii, etiam nobis pro illis intercedentibus totique religionique rem gratissimam. Eritque opera vestra imprimis D. Deo omnis religionis autori accepta quem precamur ut D. V. quam duitissime principi patriae totique religioni christianae quam diutissime conservet incolumen ac superstitem.

Ex monasterio Bernensi XVIIe augusti 1552.

Qui has tradidit est minister et receptor conventus in Buscoduci Arnoldus Hermani ab Asperen nomine qui expeditionem dicte negocii Bernensis per eundem conventum aussus est sollicitare atque etiam finem expec

tare fideliter relaturus quae per D. V. de mandato suae Majestatis illi committentur.

Ad fecimus hisce inclusam recollectionem sive summarium nostra informationis pro pleniore instructione D.V.

Clarissimo Domino Viglio a Zuichem equite caesareae Majestatis consilii privati praesidi

De abbatia Bernensi. 28 augusti 1552.

(f. 24.) Recueil de linformation sur l'abbaye de Berne.

1. Fr. Theodoricus Spierinck pastor in Outheusden hic habet 22 vota et est decies et ter primo loco nominatus.

Primus hunc nominat primo loco.

2.	1° loco	13.	1° loco
4.	2° loco	16	1° loco
5.	3° loco	17.	3° loco
et est abbas ins ulae Marianae		19.	2° loco
6.	3° loco	20.	1° loco
7.	2° loco	22.	1° loco
8.	2° loco	23.	1° loco
9.	1° loco	24.	1° loco
10.	2° loco	25.	1° loco
11.	3° loco	26.	1° loco
12.	1° loco	27.	1° loco

2. Fr. Lambertus Scilman de Wamele prepositus conventus Bernensis.

hic habet 22 vota et est decies primo loco nominatus

Primus hunc nominat 2° loco.

3.	1° loco	12.	3° loco
4.	1° loco	14.	1° loco
5.	2° loco	16.	3° loco
6.	1° loco	18.	1° loco
8.	1° loco	19.	1° loco
9.	2° loco	20.	3° loco
10.	1° loco	21.	1° loco
11.	1° loco	22.	2° loco

23.	2° loco	26.	2° loco
24.	2° loco	27.	2° loco
25.	2° loco		

3. Frater Gerardus de Baelen prepositus in Honswijck in Worcum.

hic habet 15 vota et est ter primo loco nominatus.

Primus hunc nominat 3° loco.

3.	2° loco	13.	2° loco
6.	2° loco	14.	1° loco
7.	1° loco	15.	3° loco
8.	3° loco	16.	2° loco
9.	3° loco	17.	1° loco
11.	2° loco	18.	2° loco
12.	2° loco	20.	2° loco

4. Fr. Georgius Kessel prior conventus Bernensis

hic nominatur per 2. 2° loco

5. Fr. Adrianus van Loon pastor in Heeswyck

hic nominatur	per 2	3° loco	per 21.	3° loco
	per 14.	3° loco	per 23.	3° loco

6. Fr. Guilielmus Tongelre confessor in toudecloester in Breda

hic nominatur	per 3.	3° loco	per 17.	2° loco

7. Fr. Gerardus Cuyck prepositus in Meersberge

hic nominatur	per 4.	3° loco	per 18.	3° loco
	per 5.	1° loco		

8. Fr. Henricus Buys supprior conventus Bernensis

hic nominatur	per 7.	3° loco	per 26.	3° loco
	per 22.	3° loco	per 27.	3° loco
	per 24.	3° loco		

9. Fr. Joannes Gael cellarius abbatiae Bernensis

hic nominatur per 10. 3° loco

10. Fr. Henricus Buren pastor in Engelen hic nominatur	per 14.	2⁰ loco	per 21.	2⁰ loco
	per 19.	3⁰ loco		

11. Fr. Henricus Wyck pastor in Hedickhuysen hic nominatur per 15. 2⁰ loco

Praeter haec omnes pene religiosi attestantur et asserunt duo.

Primum religionem cultumque divinum satis vigere in monasterio Bernensi ejusque continuationem dependere ex bono prelato et bonis officiariis per eundem constituendis.

Secundo utile fore religiosis Junioribus praesertim ut doctus aliquis theologiae professor in monasterium Lovanio aut aliunde advocetur licet status et facultates dicti monasterii vix ferant gravioris sumptus.

(f. 32.) . . . preses affecte maximo gaudio conventum Bernensem . . . pro qua etiam a Deo servatore nostro Jhesu dubio procul . . . condignam recipiet D. V. curavimus juxta literas D. V. omnia judicare nominato qui se pollicitur in omnibus velle stare dictamini D. V. et maxime de lectore conducendo ut per manus sue proprie autographo presentibus incluso, constare potest etiam et si non admonuissemus id recto expostulasset fieri debere comparuisset ipse nominatus in persona gratias acturus atque relaturus nisi utilius consultum videtur quod in absentia multum dampnosa esset ecclesie bernensi. Id quomodo posse fieri per fratres, prefectum Huesdensem cui incumbit ex officio adire Bruxellis ut etiam litteras nominationis impetret cui et totum negocium commisit, ipse interdum curaturis ut asciscatur aliquis suffraganeus qui munus benedictionis post electionem et confirmationem impartiatur. Nos quantum in nobis est relligionis et ordinis intuitu operas nostras impendemus nisi obstaret abbati insularis morisitas. Is enim faute damnum aliquem exicitaret. Convenire ergo ducimus

dummodo D. V. consultum videatu⁻ scilicet cum litteris nominationis alique littere ad nos dirigantur quibus nobis injungatur jure S. M. salvo electionem dirigamus Deus optimus felix D. V. nobis diu conservet incolumen. Ex Tongerloo 6 octobris anno 1552 D. V. additissimus inservitor.

Or. humilis abbas et canonicus Tongerloensis.

Consultissimo simul et vigilatissimo C. M. presidi Domino Viglio nostro preceptori.

WOLVEN TE ETTEN, 1692.

Wy schepenen van beyde de respective bancken der vryheyt Etten, inden lande yan Breda, doen cont ende certificeren hier voor de waerheyt, dat voorgaenden Donderdagh, den 14 hujus, door Jan Anthonissen Vermunt, sijnde gedaen verwettige dat besuyden des selffs huysinge in den Grauwen Polder inde bossen toecomende Sr Steven Verreyck onder dese vryheyt, haer waeren onthoudende twee levendige wolgen. Des namiddags ontrent twee ueren, een goede partye ingesetenen met geweer syn derwaerts gecommandeert geworden, dat volck rontomme t'voors. bos geplaetst wesende, de selve wolgen haer aenstonts opde loop setteden ende beyde gequets werdende, den eenen sigh begaff suytwaerts op door de Holle Bergen nae de heyde, ende den anderen, wesende een reu, suytoostwaerts over het cleyn Moleneynt na de Santspuy; datse synde vervolght, de laetste eyndelingh door syn voet ende bloet, is geattrapeert in het bosken op de voors. Santspuy gelegen, toebehoorende Hendrick Wouters de Vlamingh, ende te dier plaetse, door Rombout Anthonis Verpartmun ontrent halff vier ueren soodanich geschoten, dat sy op de plaets mors is doot gebleven, alles gelyck ons door veele bystanders is bericht. Der-

halven hebben wij wel drufftelyck willen versoecken aen alle heeren officieren ende magistraten, daer dese beneffens de huyt vande voors. laetste wolff (die om stanck ende vuyligheyt te prevenieren is afgedaen), sal werden gebleecken ende verthoondere van dien te willen liberalyck loonen, soodanigh als in diergelycke occasie gebruyckelyck is; te meer dewyle den voors. Rombout Anthonis Vermunt desselffs gemelden broeder Jan Anthonis Vermunt ende den ondervorster Henderick Gabriels de Bruyn (welcke twee laetste haer tot het opdoen ende dooden van 't geseyt schadelyck gediert, oock wel hebbende gecontribueert), alhier inwoonderen syn van geringen staet ende haren cost met arbeyden moeten winnen, beryt synde in gelycke voorvallen onse schuldigheyt te quiteren. In oirconde hebben wy 't segel ter saecke hier onder op doen drucken ende door onsen secretaris teeckenen, desen 16 feb. 1692.

Onderteeckent: H. van Gent.

Voor het schieten vanden wolff inde voors. attestatie vermelt heden dati deses het vel vertoont, is haer vertoonderen wegens dese gemeynte van Ter Heyden vereert als van outs daer toe staende, de somme van vyff g. Actum 18 feb. 1692. Testoir: A. Brants.

Ten insichte vanden geschoten wolff in desen vermelt wegens de vryheyt Oosterhout gegeven ses g. Actum den 18 feb. 1692. Toirconden onderteeckent: P. Snellen, 1692.

Oud-archief der gemeente Oosterhout: B, 7: *Acteboek der Vryheyt*, fol. 92 vso.

A. E.

DE FAMILIE VAN THIENEN.

Bij het zoeken naar gegevens betreffende de St. Hubertus-vicarie in de Nieuwe Kerk te Delft,[1]) kwam mij o. a. in handen een schepenakte van Noordwijk d. d. 23 September 1599. Hierin is sprake van een vicarie, eertijds door de van Borsselens op het St. Jacobs-altaar in de gelijknamige parochiekerk te 's Hage gesticht, waarvan in genoemd jaar Jhr. Joris van Thienen vicaris was. Tot de revenuen dezer stichting behoorde o. a. een rente gevestigd op eenige landerijen onder Hazerswoude en nu achtte de eigenaar dezer gronden Jhr. Cornelis Buys, zich niet gehouden eenige rente aan Joris te betalen, daar hem niet gebleken was dat deze possesseur der vicarie geworden was. Daarom geeft diens vader Jhr. Andries van Thienen, bij dezen brief een huis in Noordwijk als zekerheid om den eigenaar der verbonden landen te vrijwaren tegen alle tot hem te richten vorderingen wegens het betalen van rente aan zijn zoon, den vicaris, sedert Petri ad Cathedram 1587.[2])

Met behulp van dezen verbandbrief en nog enkele andere gegevens is het mij mogelijk aan de door Jhr. Mr. A. van Sasse van Ysselt in Taxandria van 1909[3]) gepubliceerde genealogie der van Thienens een kleine uitbreiding te geven. Vooraf zij nog opgemerkt, dat zoowel de geboorteplaats van Jhr. Andries als het vicarisschap van zijn zoon van een vicarie der van Borsselens de richting uitwijzen van een verwantschap met dit roemrijke Zeeuwsche geslacht.

Jh. Andries van Thienen is geboren te Ooltgensplaat.[4]) Zoowel zijn vader, Jhr. Jacob,[5]) als zijn moeder

1) Ten deele gepubliceerd in de *Bijdr. v. Haarlem*, LII, afl. 1.

2) Deze schepenakte is afgedrukt bij: De Riemer, *Beschrijving van 's Hage* Dl. I, 2e stuk, p 833. Voorts in mijn onder 1) genoemd opstel als Bijlage C.

3) p 242. 4) J. Kloos: *Noordwijk in den loop der eeuwen*, (1928) p. 65.

5) *Taxandria*, 1909, p. 242 noot 1.

moeten vóór 18 Maart 1560 overleden zijn, daar op dien datum de weduwe van den heer van Rhoon aan Andries van Thienen, nagelaten weeskind van Jacob van Thienen, een jaarlijksche losrente verkocht. [1]) Hij moet toen nog zeer jong zijn geweest, want den 27 December 1629 huwde hij, als weduwnaar van Isabella Ratallers. in de zgn. Langheveltsche kapel te Noordwijk, zijn woonplaats, met Clara Carpentiers van Leyden, eveneens te Noordwijk woonachtig. Hij was toen meesterknaap van Holland en West-Friesland. [2]) Hij had minstens zes kinderen. Aan het vijftal door Jhr. van Sasse van Ysselt vermeld, kan ik thans nog een zesde toevoegen: Jhr. Joris, sinds 1587 possesseur der Haagsche vicarie. Blijkens de inscriptie op een grafzerk of gedenksteen, in 1905 bij den bouw van een nieuw weeshuis te Enkhuizen ontdekt, is hij Domheer van Utrecht geweest. Deze steen, die door Jhr. Jacob van Thienen, schout, [3]) den 5^{en} Maart 1617 ter gedachtenis aan zijn broeder is geplaatst, is door onbekende oorzaak te Enkhuizen geraakt, want de naam van Thienen is in de registers dier stad onbekend, terwijl daar ter plaatse nimmer een schout van dien naam is geweest. [4])

Mogelijk kan het bovenstaande nog den sleutel vormen voor het vinden van verdere gegevens omtrent de familie van Thienen, haar oorsprong en eventueele alliantie met het geslacht van Borsselen en daardoor tevens omtrent de genoemde vicarie in de Groote Kerk te 's Hage, waarvan, zooals een nader onderzoek mij leerde, zeer weinig archiefstukken zijn bewaard gebleven.

Delft MR. J. J. A. LUCAS

1) *Mndbl. Ned. Leeuw*, XLVIII, kolom 116. 2) Kloos t.a.p.

3) In welke plaats hij het schoutambt heeft uitgeoefend, laat zich moeilijk gissen. Blijkens meergenoemde plaats in Taxandria is hij evenals zijn vader, meesterknaap van Holland en West-Friesland geweest.

4) *Mndbl. Ned Leeuw* XXXI, kolom 219.

DE NATUURLIJKE KINDEREN VAN JAN VAN BERLAER, HEER VAN HELMOND 1372-1425

In het voortreffelijk artikel van pastoor Juten over dezen heer van Helmend is reeds meegedeeld, dat deze geen wettige kinderen had, doch wel verscheidene bastaarden [1]) Deze noemden zich VAN HELMONT, doch behielden het oude wapen van Berlaer. [2])

Het oudste document betreffende deze kinderen is de schepenbrief van 's Hertogenbosch van 7 Aug. 1406, waarin jhr. Jan van Berlaer, heer van Helmond en van Keerberghen, aan Gerardus van den Eijcke de gelofte doet van een jaarlijksche erfpacht van 200 mud rogge, vast te zetten op verschillende goederen in de Meierij van 's Hertogenbosch, ten behoeve van zijn natuurlijke kinderen. Deze akte, berustende in het Rijksarchief te 's Hertogenbosch, [3]) werd door pastoor Juten geëxcerpeerd, waaruit blijkt, dat op genoemden datum jhr. Jan reeds zeven kinderen, uit vijf verschillende vrouwen geworven, als de zijne erkende, terwijl nog een achtste kind op dat oogenblik bij Heylwig Guedelden in verwachting was. [4]) Dit kind is waarschijnlijk kort na de geboorte gestorven, het wordt althans later niet meer genoemd.

In die akte worden de kinderen in deze volgorde opgesomd: *a.* Hendrik, *b.* Jan, *c.* Reinier, *d.* Lodewijk, *e.* Theodericus, *f.* Gertrudis, *g.* Catharina.

Of deze kinderen hier volgens leeftijd zijn opgenoemd is niet zeker, doch wel waarschijnlijk, te meer, omdat we weten, dat eerstgenoemde elders als „'s heeren van Helmonts oudsten zoon" wordt aangeduid.

Herhaaldelijk wordt in archiefstukken van jongeren datum gesproken over een deel van bovengenoemde 200

1) *Taxandria* XL blz. 287 e. v. 2) *Heraldieke Bibliotheek* (1876) blz. 247.

3) R. A. Aanwinsten 1892, no. 87; *Inv. H. H.* regest 101.

4) In een akte van 1544, waarin die van 1406 is opgenomen, is Jan, waarschijnlijk abusievelijk, weggelaten. *(Jaarb.* S. blz. 809.)

mudden rogge, maar merkwaardig genoeg nooit over $^1/_7$ deel, doch wel over $^1/_6$ of $^1/_3$ deel daarvan, zoodat een van de kinderen, hierboven genoemd, blijkbaar niet van de schenking heeft geprofiteerd.

Tusschen de jaren 1406 en 1419 worden Jan van Berlaer door drie andere vrouwen nog vier kinderen geschonken.

Tenslotte kreeg hij tusschen de jaren 1419 en 1425 nog zes kinderen van Margaretha Uten Vehuse, de vrouw met wie hij op 1 Sept. 1425 „in extremis" is gehuwd.

De oudste dochter, Catharina, werd de erfgename der heerlijkheid Helmond. De vijf overige kinderen, die genoemd worden in een „privaet geschrifte", dat kort na den dood van hun vader werd opgemaakt, worden aldaar in deze volgorde genoemd: *a.* Hendrik, *b.* Gijsbrecht, *c.* Margriet, *d.* Geertruyt, *e.* Agnes.[1]) Deze vijf kinderen, die de in België gelegen goederen geërfd hebben, worden eveneens in deze volgorde genoemd in een akte van 1451.[2])

Volgens deze — o. i. meest aannemelijke — chronologische volgorde zullen we de kinderen hier achtereenvolgens bespreken.

A. Hendrik van Helmont, „Jans van Berlaer outste zone"[3]), werd door hem gewonnen bij Lijsbet van den Hautert,[4]) wellicht een nicht van Jan van den Houtert, die tusschen de jaren 1408 en 1416 als rentmeester van den heer van Helmond voorkomt.[5])

Hij deelt mee in de 200 mud rogge, die in 1406 ten behoeve van de bastaardkinderen van heer Jan werden vastgelegd en beloofd waren aan Gerard genaamd van Eijck.[6]) De moeder was op dien datum reeds overleden.

Hendrik van Helmont huwde met de weduwe van genoemden Gerard van Eijck, nl. met Catharina

1) *Jaarb.* Sassen blz. 807 e. v. 2) *Bijdr. v. h. Hertogdom Brabant* II: 573.
3) *Inv. Huisarch.* Reg. no 203. 4) *Jaarb.* (1890) blz. 578.
5) *Inv H. H.* reg. no. 108, 123, 129 en 137. 6) Reg. no. 101.

van Herzel, (dr. van Jan) die uit het eerste huwelijk reeds twee kinderen had : Hendrik en Gerard van Eijck [1]) Mogelijk is dit huwelijk reeds vóór of in 1418 gesloten.

In genoemd jaar, 9 December 1418, belooft Hendrik van Helmont „by (s)ynre trouwe, eren ende sekerheden" en heeft dat ook „met (s)ynen vinghren op desen (brief) gheleecht met ghestaafden eeden ten heilighen ghesworen", dat hij niets meer zou ondernemen tegen zijn vader. [2]) „Om meerre sekerheit ende vestinghe" van deze gelofte, had hij „maghen ende vrienden" uitgenoodigd dit stuk met hem te bezegelen. Dit waren de gebroeders Aert, Jan en Heynric Heinre, Henric van Herzel, wellicht 'n bloedverwant van z'n vrouw, en Jan van den Hautert, een familielid van zijn moeder.

Twee dagen later, 11 Dec. 1418, verklaart Hendrik van Helmont, voor schepenen van 's Hertogenbosch, aan den rentmeester zijns vaders, Hendrik, zoon van wijlen Hubert Uten Vehuse, dat hij tegen zijn vader gedurende diens leven van geen vorderingen zal gebruik maken, mits hem zoolang een verpanding gegeven wordt van 10 of 12 mud rog erfpacht. [3])

De gelofte door Hendrik van Helmont met zooveel nadruk en kracht gegeven, was wellicht door zijn vader geëischt, terwille van een in het vooruitzicht gesteld ambt. Immers Hendrik zegt de eerste maal : „oft zake waer, dat mi mijn lieve Heer ende vader tot eneghen officiën, ambacht oft dienste onder hem setten woude", dat hij dan „dien dienst, officie ende ambacht wael ende getruwelijc hem doen sal en verwaren ende hem tot synen versueke goede wittige rekeninghe daer af doen sal." [4])

Mogelijk heeft van Berlaer hem tot zijn rentmeester willen maken, toen bovengenoemden Hendrik Uten Vehuse (de broer van Margaretha, met wie hij toen reeds als zijn vrouw samenleefde), dit ambt tegen 1 Oct. 1419 had opgezegd. Nochtans is van Helmont dit niet

1) *Jaarb.* (1890) blz. 378 2) *Oork. betreffende Helmond*, no. LXXXII.
3) *Inv Huisarch H.* reg 145 4) *Oork. betreffende Helmond* blz. 103-104.

geworden; Henric van Herzel voerde van 1419 tot 1425 de rentmeesters-administratie, als blijkt uit de nog aanwezig zijnde rekeningen. [1])

Ondanks de gelofte aan zijn vader gedaan, geen gebruik te maken van de vorderingen, die hij op hem kon doen gelden, werd de erfpachtsbrief van de bewuste 200 mud door Hendrik van Helmont nog steeds als een waardevol stuk bewaard. Bij schepenakte van 's Hertogenbosch, d.d. 9 Nov. 1421, belooft hij aan zijn broers en zuster dit steeds te zullen blijven doen. [2])

Kort na den dood van Jan van Berlaer komt dit recht weer ter sprake. Hendrik verkoopt een gedeelte hiervan. Op 6 Augustus 1428 draagt hij zes mud rog uit de 200 mud op aan Peter Witmari, [3]) 28 Nov. 1429 verkoopt hij nogmaals 6 mud rogge erfpachts van die 200 aan Petrus, genaamd Witmery, zoon van Wennemary, [4]) en 5 Febr. 1434 draagt hij 13 mud rogge op aan Rutger van Erpe Willemszn, [5]) rentmeester van den heer van Helmond.

Den 9 Maart 1434 komt hij met zijn neef Jan van de Grave (zoon van Catharina van Helmont) tot een accoord inzake geloften en toezeggingen, die hij hem in schepenbrieven of op andere wijzen had gedaan. [6])

Wellicht is Hendrik van Helmont hertrouwd met Catharina van Beest, weduwe van Lucas van der Doeseldonck. Deze echtelieden worden genoemd in 1442 en 1447. [7])

Kinderen van hem vonden we niet vermeld.

B. Jan van Helmont, door Sassen verkeerdelijk als van Berlaers oudste zoon aangeduid [8]) was door dezen

1) *Inv. Huisarch Helmond* no. 193, abusievelijk is aldaar als aanvangsjaar voor de rekening opgegeven 1412. 2) *Inv. Huisarch. Helmond* reg. 158.

3) Idem reg. 185. 4) Reg. 193

5) Reg. 202. Hier zien we een gedeelte van deze rente weer terugkeeren in het stamgoed. Voortdurend trachtte Jan van Cortenbach, nog andere gedeelten hiervan terug te koopen. (Regest 208, 224, 230, 245, 282, 428)

6) Reg. 203. 7) *Jaarb* S. (1890) blz 378.

8) Idem blz. 377. Op de door S. geciteerde plaats (Inv Bossche I: LXIX) staat niet Jan, maar „Henric, gheheeten van Helmont, heeren Jans van Berlaer oudste zone".

verwekt bij Ida Graets. Hij wordt genoemd in de meergenoemde akte van 7 Aug. 1406. Zijn moeder is dan reeds overleden.

Op 29 Maart 1424 sluit „Jan van Helmont, natuerlick soen mijns heeren van Helmont" een contract met Wouter Step betreffende de verpachting van den grooten en den kleinen vijver, gelegen bij Rijpelberg (onder Helmont). [1])

Op 5 Sept. 1441 betaalt „Janne de Berlaer, natuerlic soen heer Jan van Berlaer" voor de leenrente van 41 mudden 5 sesteren op „huus, dorp ende heerlickheid van Helmont". [2])

Jan van Helmont was gehuwd met Maria natuurlijke dochter van Godert Persoens, priester. Hij wordt aldus genoemd in 1428. [3])

Of hij dezelfde is als notaris Johannes van Helmont alias de Berlaer, die op het kasteel alhier 28 Juni 1468 een akte instrumenteert betreffende het inkomen van de slotkapel te Helmond, durven wij niet beslissen. [4])

C. Reijnerus van Helmont, geboren uit „domi cella" Heilwige genaamd van Gageldonck, non in het klooster van Hoeydonck, [5]) wordt wel genoemd in de akte van 1406, doch komt later niet meer voor en is dus wellicht kort nadien gestorven, zoodat deze dus het kind is geweest, dat niet van de 200 mud erfpacht heeft genoten.

D. Lodewijk van Helmont was de oudste der vier kinderen, die door Jan van Berlaer gewonnen werd bij Heylwiga, dochter van Theodoricus *genaamd* Guedelden, [6]) en is dus ± 1400 geboren.

In 1420 ging hij wonen op het slot van Batenborch, en deed meerdere reizen voor zijn vader. [7])

1) *Inv. H H.* Reg. n. 164. 2) *Comptes* n. 19146, f. 143 vo
3) *Jaarb.* S. (1890) blz. 377. 4) *Oork. betreffende Helmond* n. CXXXI.
5) *Jaarb.* Sassen (1893) blz. 809. 6) Als voor.
7) *Inv. Huisarch. H.* (Rek. rentm.) n. 193.

Na den dood zijns vaders lag hij in oneenigheid met de familie. Bij open brief gezegeld te Brussel 16 April 1426 sluit hij vrede. „Lodewick van Helmont, bastardt, wille ende begeere die gonst, vrientschap ende getruwe enijcheyt te hebben ende mijn leven lanck te behouden met jouffrouw Katharinen van Helmont, mijnre wettiger suster, vrouwe Margrieten, vrouwe van Helmont, haere moeder, ende haeren anderen kynderen myne bruderen ende susteren, afflatende allen twist, discordt ende oneendrechticheijt, die ick voortijts in contrarie van hen gedacht oft gedaen mach hebben". [1]) Daartoe schenkt hij hun kwijt de achterstallige pachten „van veertich mudden roggen erffpachts jaerliker renthen off daer omtrent", maar wenscht wel te ontvangen „de pacht van den XL mudden roggen, die op Onser Lieven Vrouwendag purificatio lestleden verschenen sijn". [2]) Tot meerdere zekerheid werd deze brief op verzoek mede gezegeld door Jan van Schoonvorst, heer van Cranendonck.

Den 31 Januari 1427 geeft „Lodewijc, zone van Jan van Berlaer, heer van Helmont" een verklaring voor schepenen van 's Hertogenbosch, waarin hij zich „vernoucht te zyne ende ten volle betaelt van alle de achtergestellen van de ij^{c} mudden rogghe jaerlix, belooft te gheldene by den voors. Jan de Berlaer, belooft tot prof fycte van zyne kynderen". [3])

Van deze renten verkocht „Lodewijk geseyt van Helmont" op 14 Mei 1429 „drie mudden rogghe tsjaers" aen Peter Witmerij [4]) en op 21 Juni 1432 opnieuw „vier mud rogge erfpachts tot behouff Dieric sone van Albrecht gheseyt Jan Hermanssoon". [5]) Een groot gedeelte van deze rente, nl. 34½ mud 1⅔ sester rogge sjaers werd 17 April 1544 door Hillegonda van Boeghem verkocht aan Laurentius van Sprang. [6])

Lodewijk van Helmont won een natuurlijke zoon, genaamd Willem, bij Heilwiga, dochter van Matheus Stippelmans (1451) [7])

1) *Oork. betr. H.* n. 97. 2) Als voor. 3) *Inv Huisarch. H.* reg n. 176.
4) Idem, reg. 190-191. 5) Idem, reg. 196. 6) *Jaarb.* (1893) blz 809.
7) *Jaarb.* (1890) blz. 377.

E. Theodericus (of Dirk) van Helmont, was de tweede zoon, die Jan van Berlaer gewonnen had bij Heylwiga Goedelden[1]) en werd wellicht omstreeks 1402 geboren. In 1424 verblijft hij ten huize van zijn vader.[2])

Op 31 Juli 1426 ontheft hij voor schepenen van 's Hertogenbosch, Margaretha, vrouwe van Helmont, van het gelegde beslag terzake van zijn aandeel in genoemde erfpacht.[3]) Op 5 Sept. 1441 ontving „Dirick van Berlaer, natuerlick soon wylen heer Jan van Berlaer" van Philips, hertog van Brabant, te leen een erfpacht van 41½ mud „boschmate en aldaer te leveren, jaerlicker ende erfvelicker besedt op 't huis, stadt ende heerlicheyt van Helmont".[4]) Hij verkocht die rente „opte goede van Helmont" aan Jan Dicbier, heer tot Megen, en betaalde leenrente 26 Febr. 1449.[5])

Dirck van Helmont was gehuwd met Catharina, dochter van Jan wijlen Hendrick Danielszn.

Als zijn kinderen vonden wij vermeld:

a. Heilwiga, gehuwd met Rutger Jansz.

b. Ida, gehuwd met Gerrit Celen.[6])

c. Lucas.[7])

F. Gertrudis van Helmont was een derde kind van Heylwiga Guedelden, en kan omstreeks 1404 geboren zijn.[8]) Zij genoot mee uit de rente van 200 mud, die in 1406 op de kinderen van Jan van Berlaer waren gezet.

G. Catharina van Helmont was een dochter van Jan v. B. en van Elisabeth genaamd Leenkens.[9]) Zij moet geboren zijn omstreeks 1385, want in 1426 had zij reeds een zoon, die zelfstandig optrad en dus meerderjarig was.[10]) Zij wordt vermeld in de schenkingsbrief van 1406.

1) *Jaarb.* S. (1890) blz 377. 2) Rentm.-rekening, *Inv. H.H.* n. 193.
3) *Inv. H H.* regest n. 174. 4) Regest n. 227 en *Comptes* 17146 f. 143 vo.
5) *Comptes* n 17146 f 354. 6) *Jaarb.* S (1890) blz 378.
7) *Taxandria* XXXVI blz. 262. 8) *Jaarb.* (1893) blz. 809.
9) *Jaarb.* (1893) blz. 809. 10) *Inv. Huisarch.* reg. n. 174.

Zij huwde met Jan van den Grave, die in 1423 werd doodgeslagen.[1]) Hun kinderen waren:

1. Catharina van den Grave gehuwd: I met Hubertus Herpen (Happert) van Gerwen (1423; komt 2 Juli 1435 als overleden voor), waaruit:

a. Herbert geb. begin 1424[2]) molenaar, die twee zonen had (1450) Dirk en Herbertus.[3])

b. Lijsbet.

II met Huybrecht Smolenaars (1435).[4])

2. Jan van den Grave, die 31 Juli mede ontheffing verleent aan de vrouwe van Helmont inzake zijn aandeel in de 200 mud rogge.[5]) In 1428 verkoopt hij een gedeelte van dit aandeel aan Thomas, zoon van wijlen Rudolf genaamd die Bever,[6]) nogmaals aan Mr. Maerten van Zomeren[7]) en eindelijk in 1434 aan Rutger van Erp.[8])

3. Margaretha van den Grave, komt voor in 1423. Op 10 April 1435 draagt „Henric, gheseit Bathen van Helmont, als man ende wettelic vooght van Margriete zyne huisvrouwe, dochter Jans van den Grave, die deselve Jan hadde bij Catheryne zyne huisvrouw, dochter Jan de Berlaer, heer van Helmont", aan Rutger van Erp een deel van de rente „ute ij^{c} mudden rogge".[9])

H. Walraven van Helmont, natuurlijke zoon van Jan van Berlaer, werd door hem gewonnen bij Hillegonda de Roever (dochter van Edmond de Roever en Aleid van Vlockhoven, kleindochter van Dirck en van Jutta Cock van Weerdenburch), non in het adellijk convent van Hooydonk.[10]) Hij komt tusschen de jaren 1422 en 1450 herhaaldelijk voor. Na den dood

1) *Jaarb.* (1890) blz. 378.

2) „Jan myns heeren soen van myns heren bevele gegeven, doen hy Herpkens kynt van Gerwen hief", rentm. rekening *(Inv. H. H.* n. 193*)*

3) *Inv. H. H.* reg. n. 238. 4) *Jaarb.* (1890) blz. 378. 5) Reg. 174.

6) Reg. 182 7) Reg. 201 8) Reg. 204. 9) Reg. 203.

10) A. de Roever Nz. *Genealogie van het geslacht de Roever*, blz. 4. Aart de Roever, een oom van Hillegonda, was gehuwd met Catharina van Berlaer, een tante van Jhr Jan van Berlaer.

zijns vaders (1425) werd Walraven, heer van Keerbergen, als hoedanig hij nog in 1438 voorkomt. [1])

In of vóór 1429 heeft er 'n twist of geschil plaats gehad, waarbij deze zoon betrokken was. Immers tusschen „Rutger van Erp, Walraven van Helmont, zijn broederen en hun medeplegeren an d'een sijde, en Gheert de Luw, zijn broederen ende medeplegeren over d'ander syde", wordt op 10 September van genoemd jaar een bestand gesloten „gedurende tselve bestant van desen daghe tot St. Michiels-avent eerstkomende" en waarbij partijen overeen komen „alsdanne, met vrienden ende mannen van beide zyde ghenomen, te vergaderen binnen de prochie van Bakel om huerlieder diffirenten af te leggen". [2])

Walraven van Helmont had een natuurlijke dochter Geertrude, non in het klooster Roosendael te Waelhem (1493). [3])

J. en K. Maria en Theoderica van Helmont, gewonnen bij domicella Germana de Osse, bedacht Jan van Berlaer in zijn testament van 12 Juli 1425 „pure in elemosinam et simpliter propter Deum" met enkele renten. Zij werden daar genoemd conventualen van het klooster Roosendael onder Waelhem. [4])

L. Elisabeth van Helmont, geboren uit Catharina Stokelmans, werd door hem eveneens in dit testament met enkele renten bedacht. [5])

M. Catharina van Berlaer, natuurlijke dochter van Jhr. Jan van Berlaer, door dezen gewonnen bij Margaretha Uten Vehuse, omstreeks het jaar 1419. Zij wordt in het testament van haar vader 12 Juli 1425 kortweg aangeduid als „filia sua", in tegenstelling

1) De Raadt, *Les Seign de Keerbergen*, blz 53.
2) *Inv Huisarchief H*, regest 192. 3) *Jaarb* (1890) blz. 377.
4) Krom-Sassen, *Oork. betreffende Helmond*, blz. 128. 5) Idem, blz. 129

met zijn andere daarin genoemde bastaardkinderen.[1] Zij werd door hem als wettige opvolgster aangewezen in de voornaamste zijner bezittingen. Volgens den laatsten wil van Jhr. Jan van Berlaer was bepaald, „dat juffrouw Katherijn, wittige dochter sheren van Helmont ende vrouwe Margrieten, geguydt ende gevest werde in der heerlicheit van Helmont metten chynse van Pedelant ende met allen anderen toebehoorten der heerlicheit voorscreven".[2] Eenige jaren later, 8 Augustus 1431, — blijkbaar was zij toen 12 jaar en dus huwbaar geworden — deed Willem Buys Gijsbrechtszoon leenhulde voor dit goed, dat door het overlijden van Jan van Berlaer was vrijgekomen.[3] Kort daarna worden geboekt de leenrenten ontvangen „van juffr ... van Helmond, dochter van wilen heren Jan van Berlaer.[4]

Een paar jaar later trad Catharina in het huwelijk met den Zuid-Limburgschen edelman, Jan van Cortenbach, zoon van heer Gosewijn van Cortenbach, heer van Cortenbach en stadhouder der leenen in 't land van Valkenburg en van Bella[5] Huyn van Amstenradt.[6]

Volgens een aanteekening in het meergenoemde handschrift in het kasteelarchief werd dit huwelijk gesloten in 1433.[7]

Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren:

a. Jan II van Cortenbach, waarschijnlijk geboren omstreeks 1440, bij den dood zijner moeder, 8 Mei 1447, nog „onder sijn jaren", werd 22 Augustus van laatstgenoemd jaar beleend met de heerlijkheid Helmond. Zijn vader bleef echter in zijn naam de goederen beheeren.

b. Iwayn van Cortenbach, heer van Cortenbach

1) *Jaarb.* (1890) blz. 373. 2) Idem (1893) blz. 808.

3) *Taxandria* XL 304, waar abusievelijk staat, dat Catnarina „toen 14 jaar dus meerderjarig was geworden".

4) Als voor blz. 304

5) In *„Het gravelijk geslacht Huyn van Amstenrade-Geleen"*, door P. Elisaeus McKenna, (pag 19) wordt zij genoemd Agnes, dr van Werner. Fahne noemt haar in *Die Dynasten, Freiherrn und Grafen von Bocholtz* Sybilla H. v. A., dr. van Werner en van Mechtilde van Bongard. (Sassen „Heeren van Helmond", pag. 38).

6) Handschr. K. *Inv. H. H.* n 670 pag 329. 7) Idem, fol 331.

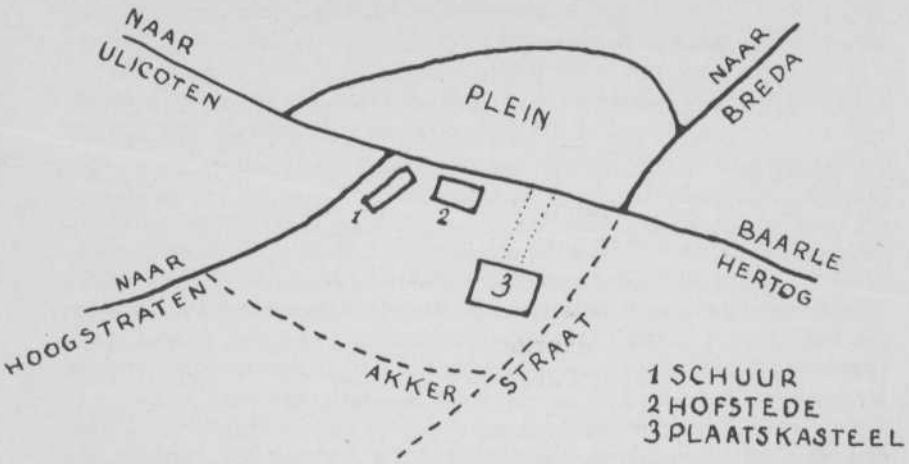
en Keerbergsn en schout van Mechelen, nam na den dood van zijn ouderen broer de voogdij waar voor zijn neefje Jan van Cortenbach III, voerde voor dezen tot 1490 de administratie en het beheer over de heerlijkheid Helmond. Hij stierf 25 Dec. 1523 en werd te Mechelen in de kerk van O. L. Vr. begraven. [1])

c. Catharina van Cortenbach, die gehuwd was met Jan van den Horricke (overl. vóór 14 Dec. 1469) heer van Sugradt, enz. [2])

N. Margriet, natuurlijke dochter van Margaretha Huybrechts Uten Vehuse, werd bij den dood haars vaders „geguydt ende gevest in die anderen goiden tot Herenthout, tot Poytie, tot Contich, etc. ende daeromtrent gelegen ende in allen anderen goiden, die de heer van Helmont after lyet'.' [3]) Zij was toen nog minderjarig en haar moeder werd gemachtigd haar goed te blijven beheeren en om haar „daermede te behelpen ende te raden". Den 28 April 1430 verhief zij, bijgestaan door haar echtgenoot en voogd, Walter van Quaderebbe, mede voor Hendrik, Gijsbert, Geertrude en Agnes, allen kinderen van gezegden heer, en gewonnen bij „vrouwe Margriete synen wittigen wive", het goed genaamd „'t goet ten Broecke" bij Bouchout en diverse goederen te Herenthout. [4])

O. Hendrik van Helmont „de jonge", [5]) aldus genoemd ter onderscheiding van den gelijknamigen oudsten zoon van Jan van Berlaer, werd door dezen gewonnen bij Margaretha Uten Vehuse. Naar zijn moeder wordt hij ook wel genoemd Henric Stakenborch (1425) [6]) Na zijn vaders dood kwam hij in het bezit van een hofgoed te Herenthout. Mocht zijn zuster Catharina zonder wettelijk nakroost komen te overlijden, dan zou hij ook in het bezit komen der heerlijkheid Helmond en de rechten daaraan verbonden.

1) De Raadt, *de Heeren van Keerbergen* blz. 66-72.
2) *Inv. H. H.* n. 670, blz. 332.
3) *Noordbr. Alm.* (1893) blz. 808. 4) *Les Seigneurs de Keerbergen*, blz. 53.
5) *Jaarb.* (1890) blz. 378. 6) Idem (1893) blz. 808.

Buurt Looveren

Kasteel van Bruheze onder Baerle.

BIBLIOTHEEK
Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen
In Noordbrabant
's-HERTOGENBOSCH

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 29. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 9.*

De Molen. De strijd, tot behoud van den molen wint het terrein ter behoud van dit mooie landschapschoon. De strijd plant zich, met de stroomlijn-wieken, zelfs voort in een onverwachte richting: de niet zoo slechte economie t. o. z. van 'n mechanische aandrijving. Nu strakjes de zuinigste economie het bedrijfsleven zal beheerschen zooals zelden het geval geweest is, zal menige molen zooals die te *Oirschot*, eerst met feestelijkheid, zooals deze in 1933 door burgemeester Jansen is in bedrijf gesteld, later als iets gewoons „gestroom-lijnd" worden en behouden voor ons landschapschoon.

O. L. Vr. van Brabant. Nu, hier en daar, in het Brabantsche land, weer 'n kruisbeeld verschijnt langs den weg, nu is het ook begrijpelijk dat menigeen, die het oude mooie heeft weg zien glijden na 1560 uit het katholieke land, weer het middeleeuwsch-romantische terug verlangt en O. L. Vr. van Brabant in beeld en vereering te midden van het dagelijksch leven wil terugzien.

Hoe het *was* wordt vaak in gemeente-rekening en oud verhaal teruggevonden en verschillende schrijvers hebben in den loop der eeuwen zorg gedragen voor de bewaring van deze herinneringen. Maar elke vijftig jaar vernieuwt de menschheid weer en als er geen schrijvers waren die zich tot taak stelden elk nieuw geslacht weer te vertellen van wat onze vroegere geslachten droomden in hun mooie leven — wel dan zou het oude ook nu, zelfs in onzen tijd van lawines van boeken en tijdschriften, nog uit het weten der menschheid worden weggevaagd. Zoo moeten we de artikelen zien die dit jaar Rector van den Broek (Roosendaal) begonnen is in *Sancte Maria* (Breda'sch Bisschoppelijk blad) te schrijven. Ik geloof zelfs dat menigeen er nog een sprokkeling in zal vinden dat hem ongeweten is gebleven.

Heiligen-plaatjes. De tijd dat ook in Taxandria bijzondere artikelen verschenen over bidprentjes is weer al voorbij . . . . daarenboven ging het meestal over de tekst; de schoonheid en sprekendheid van het beeldeken zelf werd onbesproken gelaten. De Antwerpsche „Sanctjes-club" gevestigd in een der Jezuiten-scholen onder enthousiast voorgaan van den heer de Beer, de verzameling van de musea te B. o. Zoom (eenvoudig) en van het Bisschoppelijk Museum Breda (omvangrijk), een tentoonstelling in het pensionaat St. Anna te Oudenbosch, alleen over Maria-beeltenissen bewijzen wel hoezeer in het westen van Brabant de idee rijp is hoe ook deze voorwerpen bijdragen tot de kennis der cultureele gewoonten en cultureele ontwikkeling. Er zit zelfs in deze eenvoudige voorwerpen materiaal voor gedegen kunststudie!

Antonius van Gils. Begin Juni werd te Tilburg, zijn geboortestad, herdacht de 100e verjaardag van het afsterven van primus Antonius van Gils, stichter van het groot seminarie in het bisdom 's Hertogenbosch.

Nadat een gedenksteen in het geboortehuis was onthuld had een herdenkingsplechtigheid plaats, waarbij o. a. tegenwoordig waren Mgr. A. F. Diepen, Mgr. G. Cruysbergs, vice-rector van de universiteit van Leuven, dr. P. J. M. van Gils.

De vereenvoudiging in de schrijfwijze der Nederlandsche taal. Ze is al lang het streven van velen; de poging van Minister Marchant om door een compromis-voorstel eindelijk eens rust te brengen, heeft voor- en tegenstanders weer in 't geweer gebracht. Het punt, dat heelemaal geen compromis inhield is de verbuigings **n**, hoofdzakelijk in den derde en vierde naamval. Dit is geen taalvorm, slechts schrijfwijze zegt de een; neen, zegt de ander, het is een taalvorm, die ze moge zijn afgestompt in Holland, in *het zuidelijk deel* van 't land nog volkomen levend is. Ze mag dus niet worden afgeschaft, vindt men daar.

Een krasse vuurvreter! Bergen op Zoom, 2 Februari 1744. Alhier is in den ouderdom van 98 jaar overleden Thomas de la Haye, kapitein van de dragonders. Toen hij door de „Groot Mogende" op 13 Maart 1739 in het regiment dragonders van de Compagnie van kolonel Mattha, tot kapitein-luitenant benoemd werd, was hij 95 jaar oud en had al een dienst-tijd van 73 jaar als militair. De „Europ. Mercurius" verklaarde van hem:

„Hij is in zijnen extra hoogen ouderdom bij uitnemendheid gezond, heeft het volkomen gebruik van zijne zinnen, zijn Appetyt is verwonderlijk, zijne stem even kloek en helder, zijne sterkte in de handen voelbaar als men heeft waargenomen; gaat recht overeind, niet stapswijze, maar driftig; is machtig te paard en om te marcheeren zoo goed, als een jong officier van 40 jaren zoude kunnen doen. Voor 't overige in zijn karakter een soldaat, in zijn omgang vriendelijk, kortswijlig en moderaat. Zijn Ed. is onder de jurisdictie van Luxemburg geboren, zijne ouders zijn geweest gegoede Landlieden, zijn vader is in zijn 112e jaar overleden.

Een vroeg Gallisch vorstengraf te Oss. In de „Oudheidkundige mededeeliugen uit 't Rijksmusenm van Oudheden te Leiden" (Nuntii ex museo antiquario Leidensi), nieuwe reeks XV, 1934, geeft dr. J. H. Holwerda een verslag van de vondst van de bronzen urn te Oss en zijn onderzoek van den heuvel, waaronder de situla gevonden werd.

Hij komt tot de conclusie, dat in de 4e eeuw vóór Christus een Gallisch stamvorst zich in Oss heeft neergezet.

De gevonden urn met den heuvel is het graf van dezen stamvorst.

Enkele passages uit het zeer uitvoerig gedocumenteerd vertoog laten wij hier volgen:

„Zoo hebben wij hier in Oss het getuigenis van een eerste vestiging van zulk een Gallischen stam in deze noordelijke streken, afkomstig uit landen ten noorden van de Alpen, in de 5e eeuw vóór Christus".

„De man, die hier is bijgezet in deze bronzen urn, voor deze streken uniek, met zijn versierd slagzwaard, moet een stamvorst geweest zijn, die dit alles medebracht uit het verre land, vanwaar hij zijn volk naar hun nieuw vaderland voerde".

„Onze meening, dat wij hier werkelijk met zulk een vorstengraf te doen hebben, werd zeer nadrukkelijk bevestigd, toen wij in den afgeloopen zomer nog een nader onderzoek konden instellen op de plek waar deze vondst werd gedaan. Zoowel de grootte van den heuvel als zijn opbouw bevestigde, dat wij met een zeer bijzonder monument te doen hebben".

„Het vorstengraf te Oss maakt wel een groote uitzondering op de eenvoudige urnen van aardewerk, die alleen de asch van den overledene bevatten, zooals zij algemeen gevonden worden".

Mogelijk is hij gehuwd geweest met Catharina van Beest, weduwe van Lucas van der Doeseldonck. [1])

Hendrik van Helmont „de jonge", die in 1493 als overleden voorkomt, had twee natuurlijke kinderen, Jan en Margaretha. Deze laatste was gehuwd met Hendrik Strijbossche. [2])

P. Gijsbecht van Helmont, jongste zoon van Margaretha Uten Vehuse, was bij den dood zijns vaders nog minderjarig. Bij diens wilsbeschikking kreeg hij enkele goederen bij Herenthout en omgeving. [3]) Hij is vóór 1485 overleden.

Hij huwde met Barbara N. N.

Uit dit huwelijk sproten:

a. Margariet,

b. Catharina,

c. Dirkje, [4])

d. Lijsbeth, [5]) die huwde met Rombout Willemaer de Jonge. Zij betaalde in 1482 leenrente voor zich en haar zuster Margriet bij doode haars broers Vrancx. [6])

e. Jan, rector van het H. Geest-altaar en het H. Sacrament in de kerk van Helmond, 1460-64 (afwezig), rector van het altaar van den H. Verlosser in dezelfde kerk, 1475-1479 en priester-notaris in het aartsdiakenaat van Kempenland. [7])

f. Vrancx, overleden in 1482, wordt in 1493 vermeld als de natuurlijke zoon van Gijsbrecht van Helmond [8])

Q. Geertruyt van Helmont, natuurlijke dochter van Margaretha Uten Vehuse, was blijkens de schikking in het testament van 1425, nog minderjarig, evenals haar zuster Margriet.

In 1430 verheft zij mede „het goed ten Broecke".

Op 1 Jan. 1439 werden leenrenten ontvangen van

1) *Jaarb.* (1890) blz. 378. 2) Idem, blz. 378. 3) Idem (1893) blz. 808.
4) Idem, (1890) blz. 377. 5) *Taxandria* XXXVI blz. 237.
6) *Comptes* n. 17149 fol. 106 vo. 7) *Bossche Bijdragen* IX 224 en 233.
8) *Jaarb.* (1890) blz. 377.

Gheertruid van Berlaer, voor een brouwerie tot Herenthout.[1]) Zij was toen gehuwd met Wouter van Vriessele.

Zij overleed in 1444. In genoemd jaar — tusschen 9 Aug. en 28 Nov. — betalen haar erfgenamen leenrente voor „die camme ende brouwerie van Herenthout".[2])

Haar dochter, Magdalena van Vriessele, bij den dood harer moeder nog onder haar jaren, ontving een „braxerie tot Herenthout"[3]) Zij huwde met Petrus de Brimeu, ridder, heer van Poerle[4]) (1474) van Contich en Waerloos.[5])

R. Agnes van Helmond, natuurlijke dochter van Jan van Berlaer en Margaretha Uten Vehuse, genoemd in het testament van 1425, was wellicht de jongste der kinderen. Zij wordt nog vermeld in 1485.[6])

Helmond. Jac. Heeren.

ZUNDERT

1450, Januari 20.— Geert de Wachter, van Mechelen, verschijnt voor de Hoofdbank van Santhoven en daagt Lucas Lodders, in zake heergewayen van de hoeve te Ghinhoven.

Gheert de Wachter tot Mechelen quam voer den scoutheit Gielysen van Pulle, Wouter van den Broeke, Henrick de Mattys ende Clausen vanden Bogaerde manne, dat hy geweest hadde tot Zundert by Lucas Lodders ende sijn manne, ende begheerde aen denselven Lucas geopent te hebben van rechtswegen eenwerven, anderwerven ende derdeswerven syn leenboeck omme te wetenen wat syn gebreck waer van heergewayen vanden hoeven te Ghinhoven, daer de selve Gheert jaerlyx op-

1) R.A. Brussel *Comptes* n. 17146, fol. 99. 2) Als voor, fol. 194.
3) Als voor, fol. 263. 4) *Inv. Huisarch. Helm* regest n. 283.
5) De Raadt, *Les Seigneur de Keerbergen* blz. 58
6) *Jaarb.* (1890) blz. 377.

hieff vier sesteren rogs ende x oude scilde met schepenen brieven van Antwerpen. Ende des weygerde Lucas ende en woude niet op manen oft laten manen

Item noch seyde daer Gheert de Wachter dat hij tgedaeghsel stoerde ende begheerde dach ende recht op eenen borge, ende seyde dat hy daer ophieff vier sesteren rogs erflyck ende x oude schilde met eenen scepenen brieve van Antwerpen, ende des weygerde Lucas oic ende woude niet op manen oft laten manen, ende beyde dese ponten geloeffde Gheert vors. wel ende perfectelyck te bethoenen.

Item noch seyde Gheert vors. dat tguet van Ghinhoven jaerlyx ghilt xv d. te grontchyse inden chys van Aelsborch, die tgoodtshuys van Sint Truyden daer op hefft.

Lucas Lodders to eender zyde ende Geert de Wachter aen dander zekerden ende geloifden over den heyligen met opgerichten vingeren, dat zy beygader comen sellen tot Zanthoven van huden over j maent ende thoenen met gueden bethoene tegen malchanderen opt tgene dat Gheert de Wachter voer geclaegt heeft opten cost van den ongeliken.

Gedaen in presentien Roelants van Berchem, Jans van Wesenbeke, Jans de Leghe ende Jan Smet ende veele meer ander manne, anno xiiij^{c}xlix, XX dage in Januario.

Santhoven. Prothocollen 1447-64 fol. 9 ro.

Antwerpen. J. A. U. Ernalsteen.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET KLOOSTER ST. ELIZABETHSDAL TE BOXTEL.

(Vervolg)

In de inleiding tot deze bijdragen gisten wij, dat de Boxtelse Fransiskanessen niet aanstonds tot de Twede Orde zijn overgegaan, nadat paus Julius II hun in 1504

daartoe verlof had gegeven. Inderdaad zijn zij eerst in 1512 of 1513 Klaris geworden, gelijk wij in handschriften lezen: Zusters uit Hoogstraten zijn gekomen om het Boxtelse klooster te hervormen, waartoe de bekende Dirk van Munster zou aangespoord hebben.[1])

Ten gevolge van de strijd tussen de Staatse en de Spaanse troepen moesten de Zusters omstreeks 1580 naar Den Bosch vluchten. In 1611 keerden zij echter wederom naar Boxtel terug, waar zij tot 1717 rustig konden wonen: op last van de Staten van Holland moesten zij Boxtel verlaten, gelijk een der verdreven Zusters verhaalt.[2]) Na enige rondzwervingen vestigden zij in 1720 te Megen, waar zij op 23 Augustus 1726 een geregeld kloosterleven begonnen[3]) en tans nog wonen.

Wij laten tans het dodenboek volgen, dat in 1788 is opgesteld en waarin veel uit het vorige dodenboek, ons onbekend, is overgenomen. Het boek heeft 300 bladzijden in 25 katernen en wordt tot de dag van heden bijgehouden. Wij zullen de overledenen geven tot het jaar 1900. De hand van 1788 schijnt tot 1814 te gaan, waarna verschillende handen volgen; hieronder is een zeer slordige, die vele fouten schrijft.

[Blz. 1] Jesus, Maria, Franciscus, Clara.

Anno Domini 1788 is onse ouden recommendatieboek van onse weldoenders loffelijcker en saliger memorie, alsook van onse afgestorve medesusters vernieut en geschreven. Ad majorem Dei gloriam.

[Blz. 2] Extract uyt de oude zielboek, die begint en luyt als volgt aldus:

Dese plaets van Croonenborgh is ons gegeven om

1) Zie o.a. Thielmans, *Seraphische Historie*, 2e stuck, blz. 342; Schutjes, a. w., dl. III, blz. 360; *De Godadieusterricnd*, 1659, blz 27v en 291v; *Bossche Bijdragen*, IV, blz 92. Het oude dodenboek gaf het jaar 1513.

2) Het handschrift dezer zuster is verkort uitgegeven in *Sint Franciscus*, 1912. Zie aldaar blz. 140v.

3) Ms. 16495 van de Bourg. Bibliotheek te Brussel. Zie *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, dl. II blz. 36. Volgens het handschrift in de vorige voetnoot genoemd, is de clausura echter op 2 Augustus 1725 ingevoerd. Zie *Sint Franciscus*, 1912, blz. 177.

Godts wil. In 't jaer ons Heeren, als men schreef 1472 den 13 December, doen is begonnen dit clooster.

Item staet te weten, dat ons clooster van St. Claren Orden, gelegen binnen de heerelijckheijt van Boxtel, geheeten St. Elisabethdal, verbrant is door ongeluck van een groote brant in 't dorp, soodat onse kerk en al onse huijsen verbrant waren buijten en binnen, soodat wij niet behielden dan een waschuijs en een kleijn hoenderhuysken, daer wij ons in onthielden. Dit is geschiet in 't jaer ons Heeren, doen men schreef 1540 den 23 Maij.

In den selve jaer heeft Onse Lieve Heer ons verleent drie waerde vaeders, dit uyt liefde Godts ons arm convent wederom opgetimmert hebben door hun eijgen aelmoesen en hulpe van andre goede mensche, en sij sijn fondateurs van het arm verbrant clooster, waerom dat [blz. 3] men ten eeuwige dagen voor hun bidden sal en daer sij voor begeeren en sij sullen staen voor in 't Memorieboek, als sij van lijf ter doot komen, met hun huijsvrouwen en men sal memorie voor hun houden naer gewoonte van onse Order. Dese vaeders naemen sijn Bartholomeus de Mommer, Walraven van der Elst, Joost Bloomaerts, wier naemen Godt wil setten in 't boek des eeuwige levens.

In 't jaer [15]43 doen sijn overkomen de Gelderse en Francoise tesamen en sijn met gewelt in ons clooster gekomen en hebben ons deerelijck berooft van al ons goedren, die wij uyt den brant gedraegen hadden. Gelooft moet Godt sijn, die ons heeft geslaegen en wederom gesalft, gelooft moet Hij wesen in der eeuwigheyd. Amen.

Item na ons best onthouden soo heeft ons clooster de H. Order van St. Clara aengenome in 't jaer ons Heeren 1513 op den Octaavedag van de H. Drie Koningen.

In 't jaer ons Heeren 1611 den 12 Juli is onze [blz. 4] gemeente altesaemen weder in ons clooster gekomen, daer sij uyt verdreeven waeren door swaeren oorlogh twee of drie en dertigh jaeren. [1]) Het navolgende jaer

1) Het genoemde handschrift der Bourgondiese Bibliotheek zegt evenwel: „Anno 1578 totam quasi patriam vastantibus haereticis, Buscum-Ducis se contulerunt [sorores] et in angusta domo latuerunt *ad annos 23*". Zie *Archief Utrecht*, t. a p.

den 18 Junii is onse kerk gewijdt ter eere van Onse Lieve Vrouw, St. Jan Evangelist en Onsen H. Vader Franciscus, insgelijk de hoogen autaer, den autaer op de regte sijde ter eere van 't H. Kruijs, St. Jan Baptist, St. Hieronymus, den autaer op de slincker sijde ter eere van onse H. Moeder Clara, St. Catharina, St. Barbara en alle H. Maegden tesamen, ter eere Godts en alle sijn lieve Heiligen. Dese kerkwijding sal altoos gehouden worden Sondags voor St. Jan Baptista.

Item in 't jaer ons Heeren 1627 in de maendt October heeft onse Eerw. Vader Jacobus Pinchaert, minister der selve tijd,[1]) geordineert, dat wij sullen houden de vier vigilien, die geteekent staen in de cartebel, [blz. 5] met sielvesper duplex en de misse. Alle vier sal men singen met de sequentie voor alle weldoeners. Hiervoor heeft hij afgedaen alle de missen en vigilien, die op 't sielboek staen; hierom sal men niet meer lesen in 't capittel dan alleen die jaergetijden.

Item is geordineert van de selve minister Jacobus Pinchaert de selve jaere en maent als boven, dat de vier missen, die wij alle weeken moesten besorgen, dat die af sijn en beslooten in een mis alle weeken.

Memorie. In 't jaer ons Heeren 1627 in de maent October heeft de Eerw. Pater Jacobus Pinchaert, doen ter tijd actueel provinciael, ons ontslaegen van de missen en vigilien, die op ons sielboek stonden, en in plaets dersolve geordineert, dat wij sullen houden de vier vigilien, die in de cartebel staen, met sielvesper duplex en de vier missen sullen singen met de sequentie voor alle weldoeners, en heeft alsdoen ons ook [blz. 6] ontslaegen van vier weeklijckse missen tot onse lasten uytgenomen een alle weeken te betaelen, en die vier te singen als in de cartebel staet: vigilie met de sielvesper duplex, en tot onse gerustigtheijt nog alle maenden een tesamen in 't jaer [16]68.

1) Hij was Provinciaal van 24 Aug. 1625 tot 27 Aug. 1628 en van 18 April 1834 tot 12 Sept. 1638. Zie *Collectanea Franciscana Neerlandica*, I, 1927, blz. 336.

Nota.

In 't jaer ons Heeren 1689 hebben wij en de Clarissen tot Hooghstraeten en de Clarissen tot Loven een accoort gemaekt: als er jemant van ons of haer religieusen komt te sterven, voor de selve lesen sullen een vigilie, een mis hooren en een jaer lang alle Vrijdagen een Miserere lesen en beneffens ons susters op 't zielboek setten.

Nota.

Alle de missen, die in 't zielboek staen, sijn afgedaen door pauselijke magt van Benedictus den 13, maer wij moeten voor eeuwig alle jaer in 't Octaaf van Allerzielen laeten leesen een mis in onse kerk, in de maent November alle jaer een vigilie van drij lessen. Dit mag niet [blz. 7] agterlaeten worden in conscientie, want dese last is voor altijt gestelt van den Stadthouder van Roomen, soo lang wij onse oude goederen van ons clooster van Boxtel niet wederom trekken. Dit is in 't jaer 1730. Dit is de copij van de bul en alle bescreven in de register van onse Eerw. Moeder suster Lucia Vleminx.

Voor Elske van Achel moeten wij alle jaren 3 missen laten lesen. Voor altijt. Daer hebben wij 700 gulden van gehad.

[Blz. 13] JANUARIUS.

Hebdomada prima.

Susanna Schutijsers tot Hooghstraeten, 5 Januari 1730.
Suster Maria Birgitta vader en moeder, 1713.
Suster Dimphna Proost tot Hooghstraeten, 8 Januari 1718.
Suster Beatrix Hoels tot Hooghstraeten, 4 Januari 1751.
Reverendissimus Pater Martinus Minten, Minderbroeder, lector jubilatus, exprovinciael en excommissarius-generael, [1]) 1759.
Lena Neyts, 1759.
Trijntje Swart, 1760.
Suster Monica Eeckelaers, leekesuster, jubilaria tot Hooghstraeten, 1766

1) Zie *Collectanea Franc. Neerl.*, I, blz. 372 en 373.

Suster Anna Maria van der Heijden, 7 Januari 1770.
[Blz. 14] Suster Anna Maria en Barbara van der Heijden vader en moeder, 1775.
Hendrikus Carolus Ploegh, 1772.
Suster Thresia Mareels, leekesuster tot Loven, 1 Januari 1783.
Suster Aldegonda Smeijers tot Loven, 1703.
Suster Adriana Snijders tot Hooghstraeten, 13 Januari 1691.
Juffrouw Francisca van Dooren, 1793.
Maria Thresia Koerten, geestelijke dochter, die ons 100 gulden heeft nagelaten, 1819.
Suster Catharina van Hooft, 8 jaar vicarist, 1838.
Suster Alegonda van Tier haer vader en moeder, 1873.
[Blz. 15] Suster Megtildis van Coolwijc vader en moeder, 1845.
Suster Victoria Truijens, 1849.
Suster Mari Johan vader en moeder Langens, 1839.
Suster Baptista Klijn vader en moeder, 1866.
Suster Maria Johan Langens, 1874.
Suster Rosa Sturkenboom vader, 1897.

[Blz. 19] Hebdomada secunda.

Suster Maria van Parijs tot Loven, 17 Januari 1693.
Heer Adrianus Sprongh tot Leijden, heer van Homma, 1706.
Suster Cecilia Milis tot Loven, 5 Januari 1746.
Willem Dobbelsteen en sijn huijsvrouw, 1749.
Elsje ten Siethof, 1749.
Dirk van Meerwijck, 1760.
Juffrou van der Haegen, 1762.
Suster Josephina Bajens, 13 Januari 1764.
Suster M. Bernardina van der Meulen, leekesuster, 9 Januari 1783.
Suster Dorothea de Laet, leekesuster, 9 Januari 1783.
Suster Anna Catharina van Ostade vader en moeder, 1712.

[Blz. 20] Suster Helena Penninckx, 25 Januari 1692.
Bartholomeus de Mommer en sijn huijsvrouw, die ons met hun aelmoessen in den brant te hulp gekomen sijn en grote sorg voor ons gedragen hebben. Godt sal 't hun loonen.
Suster Constantia van Tulder vader en moeder, 1839.
Suster Anna Spirings, leekesuster, jubilaris, 1858.
Suster Salomea van Gerven, leeke(suster), 1865.
Suster Dominica Rosmulder vader en moeder, 1877.
Suster Cecilia Gors vader en moeder, 1893.
[Blz. 21] Mej. Maria Mathot, veerman (!). Wij hebben er honderd gulden van gehad, 1899.

[Blz. 25] Hebdomada tertia.

Suster Petronella Sterlegen tot Loven, 1709.
Suster Salomea Leemans tot Hooghstraeten, 18 Jan. 1691.
Suster Dorothea Lekuijs tot Hooghstraeten, 1768.
Onse Eerw. Moeder Lucia en de Eerw. Moeder Anna Vleminx vader en moeder, 1726.
Suster Coleta Fickart tot Loven, 21 Januari 1696
Suster Elisabeth Quistwater, 18 Januari 1705.
Theodorus van Dooren, 1773.
Suster Cunnegunde van Ooijen vader en moeder, 1784.
Weduwe Theodorus van Dooren, 1778.
Suster Aldegonda van Roosmaelen vader en moeder, 1780.
[Blz. 26] M. François van Eyndhoven, die 13 jaer schrijfsuster is geweest, 15 Januari 1783.
Suster M. Catharina de Laet, 18 Januari 1784.
Suster Josephina Bonavenia tot Hooghstraeten, 19 Januari 1784.
Suster Isabella Buijs, 20 Januari 1811.
Jan Hoogers heeft 100 gulden nagelaten, 1827.
Suster Francisca van Deuken moeder en vader, 1839.
Suster Dorothea Oosterholt, leekesuster, jubilaria, 1893.

[Blz. 31] Hebdomada quarta.

Suster Phillipina le Boucq tot Loven, 1712.
Suster Cornelia Lievens tot Loven, 22 Januari 1724.

Suster Clara Jaspers tot Hooghstraeten, 8 Januari 1724.
Suster Joanna van Nieuwenhuijsen tot Loven, 1735.
Suster Josephina van den Elst tot Loven, 1768.
Suster Joanna van Venroy, leekesuster, jubilaria, 22 Januari 1768.
Suster Maria van Venroy, leekesuster, jubilaria, 22 Januari 1770.
Suster Delphina Bacheler, jubilaria tot Hooghstraeten, 1770.
Suster Mechtildis Fyias, leekesuster tot Loven, 1775.
Suster Martha de Cock, leekesuster tot Loven, 23 Januari 1784.
Suster Maria Ots tot Hooghstraeten, 20 Januari 1786.
[Blz. 32] Suster Angelina Bonavinea, jubilaria tot Hooghstraeten, 29 Januari 1787.
Suster Maria Hermans tot Hooghstraeten, 30 Januari 1721.
Suster Salomea van den Hagelaar tot Hooghstraeten, 1794.
Suster Angelina Verspeet tot Loven, 1794.
Juffrouw Christina Korstens, die ons 100 [gulden?] heeft nagelaten, 1810.
Catharina Bonet, 1821. Wij hebben daar 100 gulden van gehad.
Peter Rybrock, die ons 100 gulden heeft nagelaten, 1833.
Zeereerwaarde Heer Hendrikus van Dooren, die ons 500 [gulden?] heeft nagelaten, 1887.
Suster Mathia Ballings, 1891.
Suster Magdalena Bakker, 1891.
Suster Leonarda Sanders, 1891.

[Blz. 37] FEBRUARIUS.

Hebdomada prima.

Suster Margrita Swackx vader en moeder, 1696.
Suster Clara van Eyndhoven vader en moeder, 1708.
Willem Spirinx en Eymke sijn huijsvrouw. Wij hebben daer 60 gulden van gehadt, 1719.
Suster Christina Huysden, jubilaria, 2 Februari 1720.

De heer Franciscus Dominicus Huygermans, 1726.
Juffrouw Maria Thresia Huygermans, 1743.
Juffrouw de weduwe [van] de heer Josephus Huygermans, 1744.
Suster Dorothea de Laet vader en moeder, 1747.
Suster Joanna Jansen, leekesuster tot Hooghstraeten, 1775.
[Blz. 38] Quirina Magdalena Sweers, geestelijke dochter, die ons 200 [gulden?] naegelaeten heeft, 1793.
Haar vader en moeder, 1793.
Eerw. Pater Sweers, haer broeder, 1793.
Jan Vos, 1793.
Eerw. Moeder Abdis Suster Francisca Ruijsenaers tot Hooghstraeten, 1802.
Georgius Taabe en sijn huijsvrouw, die ons 500 gulden hebben nagelaten, 1820.
Suster Maria Joseph van der Meer, 7 Februari 1816.
Aelfje Wouters, die ons 200 gulden heeft nagelaten, 1842.
Suster Tresia Hoogers, jubilaria, 1856.
[Blz. 39] Suster Francisca Sengers vader en moeder, 1863.
Suster Cunegonda Willems vader en moeder, 1865.
Suster Egidia Willems vader en moeder, 1889.
Suster Rosa Schuts vader en moeder, 1889.
Suster Agnes Mattissen, jubilaria, 1880.
Suster Josepha Kanters moeder, 1892.
Zuster Cunegonda Noordermeer moeder, 1899.

[Blz. 43] Hebdomada secunda.

Maria Derk Berkhout. Wij hebben daer 100 gulden van gehadt, 1742.
Suster Tresia Antonissen vader en moeder, 1776.
Suster Coleta Smidts tot Loven, 3 Februari 1783.
Michiel Goosen en Barbara Goosen. Wij hebben daer 60 gulden van gehadt, 1716.
Suster Elisabeth Thijs tot Loven, 8 Februari 1724.
Jan van Deevencamp, 1732.
Suster Ludovica Thijs tot Loven, 12 Februari 1733.

Suster Maria de Roy, leekesuster, 14 Februari 1746.
Eerw. Pater Joannes Beens, die 3 jaer onse Biegtvader is geweest, 1748.
[Blz. 44] Suster Maria Jonart, leekesuster, 7 Febr. 1753.
Suster Maria van Uytrecht tot Loven, 1757.
Suster Francisca Janssens, leekesuster tot Hooghstraeten, 9 Februari 1789.
Suster Theresia tot Hooghstraeten, 1800.
Wilhelmus Smulders, die ons 100 gulden heeft nagelaten, 1801.
Suster Petronella Sanders vader en moeder, 1814.
Suster Maria Antonia van Dijnsen, leekesuster 25 Februari 1810.
Suster Clara Dolck tot Hooghstraeten, 1816.
Suster Maria Haes tot Hooghstraeten, 1818.
[Blz. 45] Suster Beradina Godeman vader en moeder.

[Blz. 49] Hebdomada tertia.

Suster Maria Gertrudis Meulensteens, 9 Februari 1758.
Eerw. Moeder Christina Kaats vader en moeder, 1788.
Suster Maria Elisabeth Beens, 16 Februari 1780.
Onse Eerw. Moeder Suster Anna Vlemincx, die 12 jaer moeder Abdis is geweest en ons vreedsamelijck heeft geregeert, 19 Februari 1748.
Suster Maria Joseph Christiaens tot Loven, 17 Februari 1749.
Suster Cecilia en Maria Gertrudis Meulensteens vader en moeder, 1760.
Suster Clara van den Hoeven, jubilaria tot Hoogh straeten, 1775.
Eerw. Pater Joannes de Voornen, missionaris tot Amsterdam, 1777.
[Blz. 50] Suster Rosa Janssens tot Loven, 18 Februari 1784.
Suster Joanna van Ooijen, 20 Februari 1791.
Suster Bonaventura van Berckel tot Hooghstraeten, 20 Februari 1792.

Suster Coleta Mosselvelt vader en moeder, 1801.
Suster Bernardina van Heumen, leekesuster, 27 Febr. 1807.
Suster Antonia van Tulder vader en moeder, 1825.
Suster Aldegonda van Roosmalen, 1829.
Heer Krans, die ons 500 gulden heeft nagelaten, 1872.
Mejuffrouw J. Schrijvers, die ons 400 gulden heeft nagelaten, 1893.

[Blz. 55] Hebdomada quarta.

Pieter Bakker van Hoorn, 1749.
Suster Magdalena Hoegarde tot Loven, 1754.
Suster Helena Voet, Moeder Abdis tot Loven, 24 Februari 1729.
Suster Dorothea Dens tot Hooghstraeten, 25 Februari 1746.
Dirk Spijkers en sijn huijsvrou, de broeder van Gerrit Spijkers, 1762.
Jan Schoute. Wij hebben daer 50 gulden van gehadt, 1758.
Juffrouw Isabella Maria Slootmaekers, geestelijcke dogter, die ons geestelijcke moeder is geweest en ons veel goet heeft gedaen en een aelmoes nagelaeten, 1762.
Suster Agnes van den Elsacker tot Hooghstraeten, 1763.
Suster Rosa Schoute moeder, 1752.
Suster Coleta Kenis tot Hooghstraeten, 1776.
[Blz. 56] Eerw. Pater Wilsteen, die 5 jaer onsen biegtvader geweest is. Wij hebben daer 100 gulden van gehad, 1824.
Joannes Feijen. Wij hebben daer 50 gulden van gehadt, 1812.
Joannes Valkenburg, 1812.
Arie Boer. Wij hebben daer 50 gulden van gehadt, 1836. Voor de vrouw Anna Boer.
Suster Martha tot Hooghstraeten, 1833.
Zuster Pacifica van Haaren, leekezuster, 1894.

(Wordt vervolgd)

David de Kok O. F. M.

BEZOEK VAN STADHOUDER WILLEM V AAN HET NORBERTINESSENKLOOSTER ST. CATHARINADAL TE OOSTERHOUT. — 1766 EN 1769.

In het jaar 1766 werd Willem V, die tot dan toe onder de voogdijschap van zijn moeder, Anna Engeland (1751—1759), en van die van den hertog van van Brunswijk (1759—1766) had geregeerd, meerderjarig verklaard en als Stadhouder aangesteld.

Bij de „Blijde-Inkomst"-tocht welke hij maakte langs de steden van het land, kwam hij in Juni te Breda. Bij die gelegenheid bracht hij ook een bezoek aan het „Oranje-klooster" der Norbertinessen van Oosterhout. Het relaas werd opgeteekend door den Proost van dit klooster, Gummarus van Amersfoort († 1770) Wij ontleenen het aan Register nr. 101, blz. 25 en volg., uit het archief van St. Catharinadal.

Een tweede bezoek werd gebracht in 1769, bij gelegenheid van zijn aankomst in het kamp dat jaar aangelegd in de heidevlakten van Oosterhout. Het relaas staat in hetzelfde Register, blz. 38 en volg.

Oosterhout. A. E.

Bezoek van 6 Juni 1766.

Den 6 Junius 1766 is, tussen 7 en half aght, tot Breda gecomen onder eenen grooten trijn van volck sijn Hooghijt den prince van Oranje, Wilm den vijfden, om welcken te onthalen in Breda eenen aldergrootsten toestel was gemaeckt, wantter geen straeten ofte straetjens waeren daer geen arcken en triumphboogen en waeren te sien; en heel den tijt dat sijn hoocheijt was in Breda, isser niet gehoort en gesien van alle sijden als groot plasier en teecken van vruegden, niet alleen in Breda, maer op en in alle die plaetsen daer sijn hooghijt heeft geweest, als ook tot Oosterhout daer ook arcken en triumphboogen

waeren gemaeckt, soo van de heere van de Magistraet, als ook van den heer pastor. 's Anderendagh ben ick [1]) naer Breda gegaen om connen sijn hoogheijt te sprecken ofte te verwillecommen. Oók komende op het hof, soo sprack daer aen een van de edelmans den welck vraghde wie ick was. Soo sijde hem dat; hij dat hoorende soo teeckende hij mijn naem op; middertijd soo bleef ick op de saele van het hof, en daer sijn hooghijt siende, soo dede mijn best hem maer eens te connen salueeren, en het aen sijn hooghijt gesijt wordende, soo quam hem tegemoet en dede aen sijn eene reverentie en met corte woorden wast dat ick hem verwillecomde, want hij stont niet; hetwelck mij genogh was, omdat hij daerdoor kennisse hadde, dat ick daer op het hof geweest was. En sijn hooghijt sijnen adel passerende, soo sagh datter als gevraeght wirt wie ick was, en sij sijde, ick den proost van 't clooster te sijn. Soo was dat de heeren dat hoorende en mijn passerende als een klijne saluade met hun hooft mijn deden. Ick van mijnen cant ook mijn reverentie toonende, over welcken voorval overal de spraeck is uijtgegaen, ick den eersten geweest te sijn die van sijn hooghijt auditien hadde gehadt. Dit soo dan geschiet sijnde, soo ben het hof uijtgegaen, ontmoetende dien edelman die mijnen naem hadde opgeschreven en mijn vraegende of ick sijn hooghijt hadde gesprocken, soo sijde van jae; waer op hij mijnen naem wederom uytscrabde. Aen dese ick seggen, dat wij hoopte en verlanghde van de eer en het geluck te sullen hebben van syn hooghyt moegen op het clooster te ontfanghen. Sijde, dat hij niet en wist ofte sijn hooghyt naer Oosterhout soude comen. Dit soo dan onseker blijvende, soo is het gerucht gaen loopen dat sijn hoogheijt soude comen naer Oosterhout en dat hij soude comen op het clooster, en met heel sijn hof comen het noenmael eeten, maer dat is niet geschiet. Syn hooghijt is gecomen naer Oosterhout den 12 Junius, naermiddagh ten een uren en

1) Relaas Proost van Amersfoort.

heeft gaen spijsen met heel sijnen adel ten huijsen van den heer drossaert Allungius, daer alles op het prachtighste was gereet gemaeckt. Naermiddagh alnaer sijn selven vermaeckt hebbende met het schieten en ander divertissementen en aldaer ontfangende de complementen van d'een en d'ander van den rang van Oosterhout. Wij hadden hier op het clooster ook eenen toestel gemaeckt om syn hoogheijt te connen ontfangen, want den heelen wegh voor het clooster beplant met mastboomen, de stammen bewonden met oranje pampier, voor de poorte van de proostdijen gemaeckt een arcke met sijn cronicas; onse sael heel verlicht en den vloer bestroyt; heel den pant van de nonnekens behangen met fastons, ook den refter en daer in geset 3 setelstoelen; op alle kanten in den pand en refter cronicas. Alles soo sijnde soo waere wij altijt in verwaghtingh van sijn hoogheijt, sommige sijde: hij sal niet comen, andere sijde contrarie, en aenghesien het al wat laet wiert soo doght mij dat hij niet meer soude comen.

Nota: Soo haest men gehoort hadde dat syn hoogheijt was gearriveert in de baronie van Breda, soo hebben wij de oranjevlag uitgesteeken daar in stont: Vivat Oranjen.

Soo ist dan dat hij is gecomen naer het clooster met heel syn adel en veele heeren van grooten rang, tussen seven uren en half aght, en soo haest wij door den looper verwittigt wirden dat syn hoogheijt aenquam en nu sijnde in onze dreve, soo hebben wij ons clocke gaen luijde; en soo hij was op den werf, soo hebbe ick hem aen sijn coetse tegemoet gegaen, hem brengende op onse proostdije alwaer ick hem verwillecomde, ons aen sijn protectie bevelende, maer al met corte woorden, want had niet veel praet. Sijn hoogheijt wirt opgevolght van den prince Wolfenbuter, den prince van Wylburgh, man van de suster van syn Hoogheyt, madame Carolien, den heer van Rondewyck, grooten drossaert, de heer van der Dingen, gouverneur van Breda, de heer Allungius, drossaert van Oosterhout met syn gemalinne, de heer de Vis,

wij religieusen, vant clooster sinte Catharienendal hunne hoogheden van herte daar voor bedancken en onophoudelijck voor dat onverdint en kostelijck present danckbaar blijven, en wenschte connen bequam te sijn, hun coninclijcke hoogheden seer mede connen dinst te doen, sullen ons seer gelukkigh aghten, welcke nevens ons sijn doende onsen heer proost en vicarius, die hun ook groo telijkx vereert houden door het voornoemde groot en magnifick present, en welck wij versoecken is geoorloft hun doorlughtighste hoogheden, daarvan kennisse te geven. Sijn ook u weledele danckbaar voor alle gedane moeytens van ons het voorsijt roemwerdigh present te laaten bestellen, hiernevens eenpaarelyck blijvende met alle reverentie en hooghaghtinge

Seer wel edel heer

Oosterhout den 20 december 1769. was geteekent door Mevrouw Clara Brouwers in den naam van alle de religieusen

geschreve door de procuratersse Masœur Lucia van de Leur.

Opschrift: Mijnheer

Mijnheer heer Crebassa, hofmeester van sijn Hooghijt prince van Oranje Nassau, stadthouder van Hollant

tot Schravenhagen.

wilde aanveerden, omdat hij geen beright cost geven en daarvan als willende voorders spreeken, soo syde den vicarius: t'is soo, maar desen brif en is daar van niet, gelieft hem maar te openen en te leesen, en hij dat dan doende, soo sijde hij op het leesen van dien brif als hier voor gesijt is.

Maar ick dan als ick by hem was of de occasie hadde van hem te spreeken, soo vraghde ick wat berigt datter was gegeven op het schrijven van de nonnekens, hij sijde dat desen brif was verstaan van vrij te sijn van inquartieringe bij occasie van het camp, en dat daaraan voldaan was mits wij geen inquartieringe hadde gehadt. Ick sijde, dat dit het versoeck niet was en dede hem eenen heelen uijtlegh van den inhout van den geschreven brif. Hij sijde, dat het soo niet was verstaan en dat het ons vrij is van laaten binnen te gaan of niet. En hem verders seggende het ons dit laastigh en moijelijck is, so scheen hij dat te gelooven en sprack daar verders niet meer op, en tot nogh toe en hebbe wij niet meer vernoomen, of daar is ons geen antwoort gegeven.

Lanck naer het vertreck van hun hoogheden, den prins en princesse van Oranje, is ons behandigt geworden een notabel present van hun hoogheden, bestaande in thee, brootsuyker en sicolade als in de vorige tijden nogh was geschiet.

Dit present ons ter hant gecomen sijnden, soo hebbe daar op gesonden den volgenden brif, geschreven aan den hofmeester van sijn hooghijt, de heer Crebassa, en was alsoo luijdende:

Seer wel edel heer,

Ons den 18 December ter hant gecomen sijnden, dat schoon en rijckelijck present van hunne doorlughtigste hoogheden (het minste daaraan synde in verwaghtinge, want ons altijt al te veel eer, geluck en plasier geschiet, als wij naar hunne doorlughtighste hoogheden op ons clooster mogen ontfangen en te gemoet sien) soo ist dat

dreijgementen en onbeleeftheden en ondervindinge van inconvenientie, en veele die hun uijtgaven voor persoonen van grooten rangh en hooge conditiën, om soo onder desen tijtel connen binnen het slot te comen. Waarom soo sijn wij onderschreevenen subplianten met het alder ootmoedighste respect en reverentie van sijn doorlughtighste hooghijt versoeckende, van ons te vergunnen een acte, waardoor dat wij met bewijs van sijn doorlughtighste hooghijt connen betoonen in alle voorvallen, van dat niemande van wat qualitijt het moght weese, hun soude vervoorderen te willen comen binnen het slot of clooster der voorschreve religieusen, maar alleenlijck in de plaats, die is de spreeksale of camer, om soo gerust te connen leven en vrij te sijn binnen ons slot. Om dese dan gesijde reden ons keerende tot syn doorlughtigste hooghijt, om door sijn authoritijt aan ider het binnencomen van het slot of clooster voortaan te mogen weygeren ..... etc.

u : p : v : a :

Maar dan op welcken brif die wij seker weete wel is behandight, is geen antwoord gecomen, wij waaren van gepijsen, dat aangesien sijn hooghijt stont om over te comen naar het camp, sij ons bij dese gelegenthijt daarvan soude spreecken en daarom ons niet geschreven wirt, maar sijn hooghijt en heeft ons daar niet van gesprocken, en het gaf geen tijt of pas, als hij op 't clooster was van daar van te spreeken. Waarom dan, soo soude ick gaan en den secretaris daar eens over gespreeken hebben wat daar van was.

Nota : Als den heer vicarius bij den secretaris mijnen brif broght, als hier voor gesijt is, soo sijde den secretaris aan hem : daar is aan syn hooghijt onlanckx nogh eenen brief van clooster gegeven, en hij als in beraat sijnde van den brif die den heer vicarius hem gaf aan te nemen, als willende te kennen geven, dat hij dien brif niet

welcke ick verstont, dat het wel avond soude sijn eer het hof en alle de heeren wederom soude comen. Maar dan naar den middagh omtrent 5 uren uijt Breda willende rijden, soo quam syn hooghijt en de princesse en heel het hof van het camp, en dat om het quat weder dat het toen was, en ick, die gaarne den secretaris van sijn hooghijt soude hebbe gesprocken dat siende, soo daght ick: het is nogh tijt genogh, ick sal oock naar het hof gaan en sien of ick den secretaris niet kan sprecken; en naar het hof gaande sien, sagh ick, dat een ieder al was in sijn logist, en vragende naar den secretaris, soo ben ick hem te spracke gecomen.

Nota: De afferens daar ick den secretaris wilde aanspreken waaren desen: te weten: mits wij hier soo gedurigh overvallen worden van heeren en damens en andere vremde luijden, van binnen het slot te comen. Om dit te beletten so hebbe ick goet gevonden van daar syn hooghijt selver eens over te schrijven en hem desen brief te doen bestellen, seker in syn handen. Soo hebbe dan daar een aan syn hooghijt geschreven desen brief, maar dat laate schrijve door de procuratersse en onderteeken door Mavrouw en suppriorinne en den naam van alle de religieusen, en was soo luijdende:

Doorlughtigste hooghijt,

't Is in alle lastige en moeijelijcke voorvallen, dat wij religieusen van clooster Sinte Catharienendal tot Oosterhout, onsen toevlught hebbe genoemen tot syn doorlughtigste hooghijt, protecteur en beschermer van het selve clooster, en altijt van sijn doorlughtighste hooghijt sijn beschermt geweest, bij sijn solaas en hulpe hebben gevonden. Soo ist, dat wij voorschreve, gedurigh en ten allen tijden overvallen werdende met persoonen soo van verre als bijgelegen plaetsen en steden, die willen comen binnen ons clooster oft slot, dat ons is tot eene groote onrust, last en ongelegenhijt; jaa selver 't gebeurt met

huijs geloopen en de tijdinge daarvan gedaan. Nauwelijkx was ick tuijs, of haar hoogheijt de princes quam daar al aangereden, vergeselschapt met den hertogh van Glocester en eenen heele menighte van heeren, damens etc. etc., dewelcke wij dan onder het luijde van ons clock hebbe ingehaalt, en de pricesse met de voorsijde heeren en damens op de saale sijnde, hebbe hun verwillecomt met een corte saluade, en gesijt wordende dat syn hoogheijt den prins niet quamp, soo versoght haar hoogheijt van maar bij de nonnekens te gaan; hebbe haar en alle de bijweesende heeren en damens, altijt onder het luijde van de clock gebraght in onse kercke. Sij daar ingetreden sijnde, begostten de religieusen, die daer allemael in de choor stonden, onder het spelen van de orgel, den *Te Deum*, onder welck singen en spelen van d' orgel haer hoogheijt en heel het hof doorgonck, en ick haar broght tot in den refter, alwaar dadelijck Mavrouw en alle de religieusen sijn gecomen en hun complement gedaen aen haer hoogheijt, en gepresenteert het present dat daar gereet stont, hetwelck sij aanveerden en haar seer aangenaam was, als wij naarderhant nog hebbe hooren seggen. Middertijt dat haar hooghijt binnen was is ook gecomen sijn hoogheijt, en op de proostdije niemande als vindende, soo is ook gecomen int convent, en hij verwillecomt sijnde en sijn hooghijt en haar hooghijt met heel hun bijweesende adel van heeren en damens omtrent een goet quartier met de religieusen gesproken hebbende naamen hun afschijt, het was omtrent 6 uren naer middagh den 13 Junius 1769. En zijn van't clooster vertrocken, en daer niet meer geweest alhoewel de sprack gonghk, nogh souden comen. Een dagh of twee daarnaar sijn ick gereden naar Breda, en hebbe naar het hof gedragen het present aan haar hooghijt gedaan, en naar Breda rijdende soo ben onderwegen syn hooghijt en de princesse en heel het hof tegemoet gecomen, die reden naar het camp. In Breda sijnde soo hebbe het present daar maar bestelt aan een van de hofmeesters, uijt den

die u weledele in uwen brif uijtdruckt, hier op het clooster sullen te gemoet sien. Ondertusschen op uwen raat, soo maacken wij daertoe een clijne preparatie naer ons vermogen en tijt, denwelcken ook onseker is van het geluck te sullen genieten van hunne hoogheden te sullen ontfangen, naar danckbaarheijt voor uwe affectie die u wel edele heer daardoor aan ons clooster toont, soo blijve naer ons complement, nevens u wel edele aan Mavrouw en weledele beminde en aen geheel uwe edele familie, als met mijn, met veel respect, is doende Mavrouw en alle de juffrouwen met den heer vicarius, en syn met alle aghtinge

Seer wel edel heer

uE. onderdanigen dienaar

G. v. A. proost.

Oosterhout den 13 Junius 1769.

Naer welckers schrijven wij dan sijn gebleven in eene gedurige verwaghtinge, maar op den middagh sont den heer drossaert ofte cort naar middagh sijnen voster met die tijdinge als dat sijn hooghijt nogh de princesse desen dagh niet souden comen, als hij hadde hooren seggen; op welcke tijdinge onder de religieusen een bedughtijt ontstont en niet wiste te pijse wat daar de oorsaack van soude sijn, soo sijn sij bij mijn gecomen en gesijt van dat ick eens sou gaan vernemen wat daar van was; en ben gegaan naer het huys van den drossaert alwaar syn hoocheijt en heel sijn hof was, noch aan tafel sijnde, en vraghde of ick den heer drossaert niet cost sprecken, den welcken is bij mijn gecomen, en hem ondervragende of het soo was als hij hadde laeten seggen, die mijn sijde van: jae, maar dat ick soude waghten wat datter nogh sou connen gebeuren. Op sijn raat ben dan daar gebleven, en daar sijnde en wat vertoeft hebbende, so quam daar een gesegh dat haer hoogheden naar het klooster gongen, het welck ick hoorende, ben in alle spoed naar

van de religieusen, als van blommen etc. En wij dan sijnde in verwaghtinghe van hunne doorlughtige persoonagien, soo wird ons daervan tijdinge gedaen door den heer drossaert, met desen volgenden brif, die hij mij daer over liet behandigen, luijdende als volgt:

Wel eerwaarde heer,

Het is u wel eerw. bewust dat haere hoogheden den prins en princesse van Oranje benevens den hertogh van Glocester (Nota: desen hertog was den broeder van den Koninck van Engelant) tot Oosterhout coomen, ick heb alle moijte gedaen om te vernemen of haer hoogheden het clooster met haare hooge tegenwoordigheijt sullen verlenen, maer heb geen sekerheijt kunnen becomen, dus dunckt my best, u weleerwaerde sich eenigszins prepareerde, sonder veel costen te maecken, ingeval hij moghte goed vinde het clooster te comen sien, en blijve met hoogagting naer respect versekering aen Mavrouw, de juffrouwen en den heer vicarius

wel eerwaarde heer

u wel eerwaarden gehoorsaamen dienaar
G. W. Hallungius.

Oosterhout den 13 Junij 1769.

Op welcken brif ick desen volgenden hebbe geschreve aen den heer drossaert:

Seer wel edel heer,

Hebbe alle met confuus uwen missieven geleesen, daer uijt verstaende de moijte die u wel edele gedaen heeft, van te vernemen of hunne hoogheden het clooster sullen comen sien; maer dan gelijck uwen daer van geen sekerheijt heeft connen becomen, soo hebbe wij daar van tot nogh toe ook niets vernoomen en wij ons qualijck derven persuaderen, ons die aldergrootste eer sou gebeuren, van alle die doorlughtige en hooge persoonagien,

daer kennisse van te geven. Den naem van dese secretaris was hij onthouden: de heer Coolhaas. Naer wat verloop van dagen ist gebeurt dat sijn hoogheyt met sijne princesse is comen het noenmaal nemen in de vrijheijt, bij den heer generael, gelogeert sijnde in het huijs van den heer drossaert. Wij dit hoorende soo daghten wij dat hun hoogheden bij de occasie souden naer het clooster comen; tot welcke comste wij dan eenige berijdinge hadden gemaeckt als dese volgende: ons saale op de proostdije versiert met een cronicon, dat luide in dese wegen, en was gehangen voor de schouw:

ARBORI NASSAUIS SIC SIT SEMPER
SALUS AC PROTECTIO DEI BONI
POSTERIS OBTINEAT ANNOS

en het pavimentum der saale was bestrooijt. Voor de proostdij verschijde mastboomen geplant, omwonden met oranjepampier, eenen crans van bloemen en palm. De deure of inganck van de proostdije omhangen, het eijserwerck van den trap ook al soo bewonden, het oranje vaan of vendel stack uijt, en soo lanck heeft uytgestocken als hun hoogheden hier te lant waeren; het convent was ook gepalleert met festons en vanen, den refter ook, en behangen met dese volgende cronicas:

1. In vreugde sijn wij nu siende hier onse genaedighste Souvrijne en nieuwe protectrisse, syn hoogheijt en syn princesse.
2. Willecom in ons clooster grooten vorst en vorstinne vant vorstelijck luisterlijck huijs van Nassauw.
3. Het oranjeclooster alhier wort weer vereert, hun hoogheden nu weer doende hunnen nieuwen intre.
4. Wij sien u in vreught dat is toegewenscht, sijn hoogheijt met syn schoon princesse: vivant, vivant.
5. Nu is ons verlangen, nu is onsen wensch, den Oranjeboom nieuwe vrughten voortbrengen.

Ook soo wasser bereijt een seker present om te doen aen hun hoogheden, bestaende in eenige hantwercken

anderen in sijn plaets, ook eenen secretaris, en den welcken brief, die ick tot desen sont, al soo was luydende:

Seer wel edele heer

Tot kennisse ons gecomen sijnde het geluckigh arrivement van hunne doorlughtige hoogheden, soo soude op heden niet gemankeert hebben van te comen in de stadt, om personeellijck (ingeval ick het geluck soude connen aantreffen van eene van hunne hoogheden te sien) met eene diepe reverentie hun in de stadt te verwille commen, en over hun gewenschte welvaerentheyt te feliciteren, en ons clooster hunne doorlughtige hoogheden te presenteren, tot hunnen dienst en welbehaegen.

Nota: De spraeck die gonck, dat sij van sin waeren op het clooster een tractement of mael aen den adel te geven.— Maar impotent sijnde van persoonlijck dat geringh complement te doen, soo neme de ardies [1]) van u, soo wel edele, dit brifjen te behandigen, met een ootmoedigh versoeck van hun hoogheden daervan rapport te doen. Mavrouw en alle religieusen sijn nevens mijn in hoope en verlangen van dese groote eer en geluck (niettegenstaende onverdint en onwerdigh) te sullen hebben van hun doorlughtige hoogheden hier op ons clooster te gemoet te mogen sien, ten allen uren en tijden het hun doorlughtige hoogheden sal believen; dit doende soo blijve met bewijs van ons ootmoedigh respect en sijn met alle reverentie

Seer wel edele heer

De onderdanighsten dienaer

G. v. A. proost van 't clooster.

Oosterhout, den 31 Mey 1769.

En welcken brief den heer vicarius behandigende aen desen secretaris heeft den selven aengenomen, geopent en geleesen en gegeven dese antwoort: als dat hij niet soude manckeren van op dese selven dagh sijn hooghijt

1) Van het Fransch: Hardiesse.

collonel, die dat huijs ook hadde gehuurt voor den tijt van het camp; alle de anderen die lagen bij de borgers, hebben hun logies moeten betaelen. Op het clooster en is niemand geloogeert geweest, maer met alle veele personen uijt de hollandsche quartier, die quamen om het camp te sien, sijn gecomen op het clooster om te sien de religieusen, maer op de proostdije geen ofte weynige, want hadde ons mijt gestelt aan de belle omtrent het huijs, dewelcke als er gevraeght wirt om het clooster te sien, hun meteen in 't spreeckhuijs lijde, en voerders liet sien de keucken daer sij naer vraeghde om te sien, en Godt lof soo veel het mogelijck is geweest een ider buijten het slot van de religieusen gehouden, alhoewel een ider als sogingh was om binnen het slot te gaen, maer is niet geschiet op allen den tijt dat het camp is geweest en dat maer heeft geduurt bij de 3 maenden, als eenen keer van eenen, die hem sijde te sijn van de edelmooghende. Veel en ontelbaer vremt volck isser geweest! besonder van Hollant, om het camp te sien en de exercitiën die er in het camp gebeurden, maer alser gesijt is, datter niets particulier is gebeurt int camp van alles dat er is geschiet, dat sij alle bijnaer hun geld en moijten hebben beclaght dat sij verteert hadde en die sij gedaen hadden van soo ver te comen.

Nota: Alles was te Breda seer dier dat het eetwaer aengaenck, maer int camp goede cooper als in de stadt oft in de vrijheijt Oosterhout.

Syn Hoocheijt met sijne princesse en heel sijn hof is in de maent Meij tot Breda aangecomen. Het gebruijck eenigszins sijnde dat den proost hem gaet verwillecommen, ofte hem aen het hof gaet vertoonen, en dat ick op andere tijden gedaen hebbe; maer impotent sijnde, soo hebbe dat niet connen doen, maer hebbe den heer vicarius versoght van naer het hof te gaen in mijn plaets, en hem medegegeven den volgenden brief om te bestellen aen den secretaris van sijn hoogheijt: maer den eijgelijcken secretaris was niet mede gecomen, maer eenen

als wy dat allergrootste geluck, en die aldergrootste eere hebben gehadt van sijn vorstelijcke doorlughtigheijt op ons clooster te gemoet te sien, soo ist dat ick met de heer vicarius, Mavrouw de priorinne, en alle de religieusen van het clooster sinte Catharinendal sijn hoogheijt van herte danckbaer blijven ; dat wy vorsoecken ist geoorlooft sijn hoogheijt daer kennisse van te geven. Sijn oock u, weledele danckbaer voor alle gedaene moeytens van ons dat laete te bestellen. Hier nevens eenpaerelijck blijvende met alle reverentie en hoogachtinge en sijn met alle respeckt

Seer wel edel heer

u. E. onderdanighsten dienaer

G. v. A. proost van 't clooster.

Oosterhout den 16 Julius 1766.

Opschrift van den brief.

Mijnheer

Mijnheer Crebassa, hofmeester van syn hoogheyt prins van Oranje Nassau, stadthouder van Hollant.

tot Schravenhagen.

Bezoek van Mei 1769.

In de maent Meij 1769 isser geweest een campement, op de heij van Oosterhout bij het bos, aldaer op gelegen, dat heet, het bos van den heer Callenburgh, op welcke heij en omtrent welck bos nogh te sien sijn het werck ofte wercken die daer waeren gemaeckt, (ofte ten minsten daer nogh teekenen van) die sijn gebruijck als wanneer de exercitiën sijn gedaen ; daer sijn geweest eenige tenten, maer de soldaeten hebben allemael gelegen bij de boeren ; eenige van de principaelsten bij sommige borgers in de vryheyt. In het huijs van den heer drossaert de heer Allungius was gelooseert eenen generael, maer dese hadt het huijs van den heer drossaert gehuurt voor dien tijt als het camp sou duuren. In het huijs eenen sekeren anderen heer ook op den heuvel was geloseert eenen

3. Roept alle met vlijt
   Dat lanck leve syne hoocheijt.
4. O Heer: aen princen, staeten en leden
   Geeft al u vaderlant ten vreden.
5. Int leven frisch, capiteyn generael,
   Te voet en te peert eersten admirael.
6. Alle vreden met saligheijt
   Sij aen oranje prince syne hoocheijt.
7. Oranje heer, in landen en in steden
   Klyn en groot al smaeckt u vreden.
8. Door den intree van syn hoogheyt onsen heer,
   Geschiet vandaag aen 't clooster seer groote eer.
9. dobbel
   Sonderlinge danck zeg aan alle vorstelijcke doorluch
   [tigheit
   Die door syn hoogheijt, heel Catharinendal brengen
   [in vroolijkheit.
10. Door sijn hoogheijt hier willecomen al.
11. Wij bidden al, o hoogheijt,
    Ontfanckt ons clooster in genadigheijt.

Welck laesten was gestelt in de handen van het gemaeckt postuur ofte prince die aen syn hoogheyt is present gedaen. Naer dat nu syn hoogheyt was van Breda vertrocken, soo is ons van den Haegh toegesonden het volgende present, dat ons is behandigt den 13 Julius 1766, bestaende in 17 suyckerbrooden, 24 pont sicolaede en een merckelycke quantiteyt van thee, waarvoor wij sijn hoogheijt hebbe bedanckt door de heer Crebassa, hofmeester van sijn hoogheijt, den welcken het ons heeft laete behandigen door Mr. Legois, woonende tot Breda, en in deser voegen hebbe ick geschreven aen dese heer Crebassa, hofmeester.

Seer wel edel heer

Ons ter hant gecomen sijnde dat schoon en rijckelijck present van sijn doorlughtigste hoogheijt, boven dit groot present dat syn vorstelijcke hoogheijt heeft laeten geven,

op de proostdije, waer voor hij bedanckte, mits het nu al bij aghten was en braght syn hooghijt tot aen sijn koetse, al waer ick mijn afschijt namp en hij van mijn. Maer hij uyt onse kercke gaende, soo gaf hij order aen eene van sijn edelmans van een offerande te doen in onse kercke; dat dese heeft gedaen en geoffert, in een offerkastken dat de corstersse daer met studie hadde gehangen, de somme van 50-10-0 in gouden ducaten en gouden rijders. Sijn hooghijt vertrocken sijnde met heel sijnen rang van volck, soo quamper bij mijn eenen heer, te weten de heer advocaet Lancel, die mijn sijde, dat sijn hoogheyt deze beleefde en soo deftige onthaelinge niet soude ongeloont laeten ofte niet wilde ongeloont laeten, dat ick hem moest seggen, want hy daertoe order hadde, waermede sijn hooghijt de nonnekens en ons cost dienst doen, hetselven was gesijt aen Mavrouw, dat wij dat moesten seggen. Waerop Mavrouw heeft gesijt en ick, dat wij dat niet souden doen, want het ons veel eer en plasier is geweest en genogh is, dat wij de eer en geluck hebben gehadt van sijn hooghijt te moegen op ons clooster ontfangen Niettegenstaende dat, soo bleef dien heer al aenhouden maer wij hebben niets gevraeght en dat bleef daer dan bij. Den 13^{den} der selver maent, ben ick in persoon het present met het dightje, gedaen in een spaene doos, gaen draegen naer het hof, en selver behandigt aen den hofmeester, die mijn sijde hij het soude behandigen aen syn hooghijt, als is geschiet. Wij hadde, als is geseyt, verschijde cronicas gemaeckt en die hebbe gehangen soo aen de arcken voor de proostdye als in den pant en retter en syn de naervolgende:

1. Het clooster alhier van ons genoemt het oranjeclooster, wort van sijn hooghijt prince van Oranje besoght tot eer en glorie en blijtschap van 't selven en roep: vivat sijn hoogheijt.
2. Uytterherte vele daegjens en jaeren van leven in [danckheijt,
   Wenssen wy in vrede alhier u koninklijke hoogheijt.

Daerbij altijt in rust, dat wilt den Hemel geven,
Dat is, o maghtigh prins, daer wy nu voor altijt
Gods lof voor u sullen singen met jolyt.
Nooit is er eenen dagh, oft wort door soeten galm
Gelesen, den hondert ses en twintighsten psalm,
Om door u bestier te blijven in rust en vreden,
Gelyck God danck nogh blijckt, tot op den dagh van heden,
Waervoor wy nevins u, dancken d'hooghmogentheden,
De staeten van Hollant en hunne maghtighe leden.
Dat het hooghweeghent choor, dat het hooghweeghent
Ons Catharinadal van geen gratie en berooft, [hooft,
Maer met den Oranje prins, dat belieft in staet te houwen,
Soodat wij blyven hier altyt in vast betrouwen.

Cronicum oft Jaerschrift
Geschonken door lautere genegentheyt
tot onsen vrindt syn hoogheyt.

ander:

Door nonnetjes Catharinadal
U kleinste dienaresse hier en overal.

ander:

Wij religieusen uyt dit dal
Wenschen nu, u hooghgeboren spruyt,
In dit jaer een jonge frisse bruyt.

Welck dightgen gelesen sijnde, sijn hooghijt met een teecken van een seker corte nederbuijginge van sijn hooft, toonde een danckbaerheyt, en hem gevraeght werden ofte men hem daermede condè dinst doen van met het ander voorgeseijt present te behandigen, sijde: jae; en naer hetwelck sijn hoogheijt nog wat blijvende, soo naemp hij sijn afschijt, sijn saluade doende aen ider van de religieusen, alsook dede veele van sijn geselschap ofte van de bijweesende heeren, en soo wederom lanst de choor uytgaende, in de kercke, altijt nog luydende onse klock, en buijten de kercke sijnde, soo presenterde ick sijn Hoochijt van nogh wat van sijn vertoef te nemen

en de heer Vicarius voor een groot deel dat rijmdightje gemaeckt hadde en hetwelck aldus was luijdende:

RYMGALM

op den eersten aenkomst van den mondigen prins van Oranje, stadthouder van Hollant etc. etc., in het clooster St. Catharienendal te Oosterhout 12 Junius 1766.

Siet wat een helder light comt Oosterhout bestraelen,
En als een nieuwe son begunstight onse palen,
O lanck verwaghten dagh! gecomen aen den strant
Den hooghgeboren vorst, stadthouder van Hollant.
Sijn hooghdoorlughtigheit vereert dit clooster hier,
En door syn weerdigheit geeft ons seer veel plasier,
Recreatie en groot victorie, op den tijt
Wij gehouden hebben, voor Hooghmaghtigheyt.
Ook in de vryheyt Oosterhout veel plasier,
Veel vreugden omgegaen, door 's heer Drossaert bestier,
Gelyck nu ook op heden, als gij, o vorst, bevint,
Allungius doet syn best, als een opregten vrint.
Wij voegen ons daerby en roepen met geluyt:
Willecom in dit dal, willecom, Oranjespruyt.
Willecom in dese plaets den eenighsten van den stam,
Die voortijts is besoght, daer dese man van quam.
Seer gunstigh waeren sy, tot dese witte nonnen,
Niet in het cort begost, maar van veel eeuw begonnen.
O waerden opperheer: waeronder wy nu syn,
Toont ook u gunst aen ons, dan zijn wij nooit in pyn.
Heden bevelen wij ons in uwe maghtige ermen
Wij vragen u, o prins; wilt ons altyt beschermen,
Wij sien dunckt ons, o vorst, een vriendelycke mien.
Wij hooren dat gij seght: dit sulde altyt sien.
Dat is ons hier genogh, als wy maer gratie vinden,
Waervan gij sijt het hooft, voor wie wij nedervallen,
En hoopen 't soo sal syn tot welsijn van ons allen.
Versoecken sullen wij tot danckbaerheyt voor 't lant
En voor u magtigh vorst: onsen alderbesten pant,
Al wat gij wenschen mooght: besonder een lanc leven,

president schepen, de heer advocaet Lancel, de heer Mijs, predicant van Oosterhout, veel van de edelheyde van sijn hoogheyt met nogh ander heeren van rang. Sijn hoogheyt was ook vergeselschapt met een lijfwaght, die gestaede waeren voor de proostdye en eenen grooten toeloop van volck. Sijn hoogheijt dan wat geweest synde op onse saele, soo sijn met Sijn en heel het voorgesijt adel geselschap gegaen naer onse kercke, in de welck was gestelt eenen purperen setelstoel versiert met syn oranjelinten en soo haest hij trede in de kercken, de religieusen almael in hunne choor staende, soo is met eenen begonnen gesongen te worden den „Te Deum". Ick sijde sijn hoogheijt van sijn gemack te nemen op den gesetten setelstoel, maer bedanckte. De deur van de choor open sijnde, soo bleef hij voor de traliën van de choor staen, en alle den adel seer luysterende naer het singen van de nonnekens, seggende: dat gaet moij. Den Te Deum bijnae uyt sijnde, soo is hij met mijn opgewaght werden van alle de voorsijde personagiën door de choor naer binnen gegaen, siende aldaer het pallestel, en gecomen tot in den refter, ook versiert met sijn cronicas, wordende dadelyck opgewaght van Mavrouw ons priorinne, Clara Brouwers, en het heel convent. En van de priorinne en het heel convent gecomplimenteert, gevende aen syn hooghijt een present van een postuur, dat was eenen prince, die sy gemaeckt hadde seer kostelyck met een gouden borse en schoon gemaeckten blomme, dat hem scheen seer aengenaem te syn en vraghde van mede te nemen. Middertijt soo vragh ick van syn hooghijt oftc de nonnekens hem moghte voorlesen een cort rijmdicht en de eer moghte hebben van sijn hooghijt dat te mogen presenteren, waarop hij sijde seer blijde van: jae. Soo is dan dit rijmdightje gelesen onder een alderhooghste stilzwijgentheyt van alle dier daer waeren, waarvan ick het getal niet can seggen, en welck rijmdightje is geleesen met luijder stemme en seer claer verstaende, van Masœur Lucia van de Leur, procuratersse, dewelcke met mijn

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 30. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 10*

(Kerkelijke) **Beneficiën in 't bezit van verdachten.** Alva stelde omtrent dit bezit rond 1569 een onderzoek in; de resultaten bevinden zich in het Algemeen Rijksarchief Brussel, Audience 1243.

G. C. A. Juten publiceerde ze in de *Haarlemsche Bijdragen* dl. LII. Men vindt er gegevens in over Altena, Woudrichem en Heusden.

Tongerlo's Cynsen te Huibergen en Roosendaal. Publicatie van G. Meeusen in *St. Geertr. bronne* 1934 No. I, blz. 28.

Raadhuis Halsteren. Halsteren is een der mooie en oude dorpen van het oude markiezaat. Het bezit o, m. een mooi Raadhuis, dat goed gerestaureerd is en vergroot onder voorlichting van „Monumenten-zorg". Het werd gebouwd in 1633; bij gelegenheid van het 300-jarig zijn, heeft wethouder van de Mortel een lezenswaardig overzicht van dit gebouw gegeven in *St. Geertr. bronne* 1934 II, blz. 91.

De **Poldergeschiedenis** rond Halsteren. Levelt vervolgt in *St. Geertr. bronne* 1934 II blz 45 de geschiedenis van eenige polders, met het onderwerp: *De geschiedenis van de gemeente en van het gemeente-bestuur van den Auvergne-polder.*

Brabantisme. Een opwekkende en positieve brochure op het einde van het vorig jaar uitgegeven door Jef de Brouwer te Tilburg, heeft in de Brabantsche pers en daarbuiten zeer de aandacht getrokken en heeft zelfs veel bijval gehad.

v. D. schreef er in de Novembermaand een drietal artikelen over in de *Maasbode* en Rector v. d Broek in *Sancte Maria* (Breda).

De eigen cultureele positie van Brabant werd daarin vastgesteld; dit geschrift uit de eerste helft der 20e eeuw moge daarom hier worden vastgelegd.

Schuttersgilden en schutterijen van N.-Brabant IIe deel (gemeenten van M tot Z). De heer Jolles heeft voor eenige maanden zijn tweede deel van dit werk uitgegeven en het Provinciaal Genootschap zorgde voor een keurige uitgave. De schrijver heeft van deze uitgave gebruik gemaakt een flink aantal *aanvullingen* (en verbeteringen) op het eerste deel te geven en nogmaals utieen te zetten wat hij heeft verzameld: *het nog bestaande!* De grote waarde van deze verzameling gegevens behoef ik hier niet meer te betogen; het blijft jammer dat niet meerdere reglementen konden worden opgenomen of de oudsten niet meer konden worden nagespoord.

Het zal zeker een toekomstige mooie studie zijn aan de diverse reglementen de *ontwikkeling* van dit instituut als politioneele en verdedigend instituut, eerst zonder, daarna met sociale voorzorg en vervolgens tot sportinstelling met nog geringe politioneele taak, waarbij de sociale voorzorg allengs verwaterde in folklorischtische bepalingen .... om die ontwikkeling niet als hypothese te stellen, maar te zien en aan te toonen uit de ontwikkeling der reglementen.

Zeer zeker zou dit een mooi proefschrift zijn.

Ir. J.

Oosterhout en de Fransche contributie 1688 Dr. A. Erens verschaft hierover verschillende mededeelingen in *St Geertr.bronne* 1934 II, blz. 70.

Vondsten rakende de bezittingen van de abdij van Echternach? *Het Huisgezin* van 30 September berichtte:

In de nabijheid van de Achelsche kluis, de bekende abdij van de Paters Trappisten te Achel, nabij de Nederlandsch-Belgische grens, heeft men opgravingen gedaan op initiatief van enkele paters, die van meening waren dat in deze omgeving een kerk of een abdij moet gestaan hebben. Nadat men eenige dagen gegraven had, is men gestooten op een ruïne, die men over een oppervlakte van 40 M. lengte en 10 M. breedte heeft weten vrij te maken. Men kan nog niet vaststellen of het de ruïne van een kerk of van een klooster is. Ook heeft men hierbij verschillende grafkelders ontdekt. Vermoedelijk staan deze vondsten in verband met een nederzetting van de abdij van Echternach, die reeds in het jaar 800 in deze omgeving gestaan moet hebben, waarover verschillende documenten bestaan. Men was er echter niet in geslaagd de juiste plaats vast te stellen. Doze nederzetting moet gelegen hebben op Nederlandsch en Belgisch grondgebied, in de onmiddelijke nabijheid van de vroegere heerlijkheid Waarde en Weerd, thans gemeente Valkenswaard en Waalre.

„De Gecombineerde Hoevensche Beemden". Burgemeester Jansen van Hoeven, die voorzitter is van het Bestuur van deze polder, heeft voor eenige maanden een boekwerkje samengesteld, waarin over de oude en de jongste geschiedenis, over de afwatering in het westen onzer provincie, voorname feiten zijn bijeengegaard.

De uitgave heeft wel een meer blijvend doel, en de sociale waarde is wel grooter dan de geschiedkundige, toch is het boekje ook dienstig voor geschiedenis van de grondcultuur in onze streken.

Provinciale Commissie voor Monumentenzorg 1933. Het jaarverslag bevat geen bijzondere vermeldingen die niet op een of andere wijze in Boek en Blad ook zijn medegedeeld. Nieuwe wetenschappelijke beschouwingen zijn niet gevloeid uit de pen van de samenstellers.

Folklore. Nu de folklore-studie in *omvang* toeneemt, willen velen haar gaarne ook de diepte der wetenschaps-beoefening eigen maken. Dat schept oppervlakkigheid. Een waarschuwing al meermalen geuit. A. van Dijck doet zulk' een geluid nogmaals hooren in „Verzamelde opstellen" die geregeld te Hasselt verschijnen (Zie Boekdeel X 1e afl. 1934).

De geheimtalen. In 1932 promoveerde J. G. M. Moormann op een uitvoerige studie over dit onderwerp (dieventaal - bargoensch - jargon - kramertaal - lettertaal). Nu is in 1934 bij Thieme & Co het bronnenmateriaal (bronnenboek) verschenen, dat door zijn systematische bronnen-gebruik (vanaf 1563) en zijn woordenlijst van 5600 woorden respect afdwingt.

Rechtstreeks op Noordbrabant hebben betrekking: groep VIII 8: de Brabantsche bende (1800), groep 31: Moormann: Tilburg-Schijndel).

Stierdienst in ons land? Rasch brengt in *E. V.* 1934 blz. 203 gegevens bijeen, waaruit zou kunnen volgen dat ook in ons land in praehist. tijd de stiervereering gekend was.

De gleuven in oude kerken; zie B. en B. No. 28 2e Serie. In *E. V.* was daarvan ook reeds vroeger sprake; in *E. V.* 1934 blz. 211 brengt pastoor Rientjes nog enkele gegevens.

„DE ILLUSTRE SCHOLE ENDE COLLEGIUM AURIACUM" TE BREDA

DOOR

Drs. D. LANGEDIJK

Er was een tijd, dat Holland naar kennis dorstte, kennis waardeerde, kennis liefhad, en in menig vak van studie de vraagbaak der beschaafde wereld werd, — waarin het de beoefenaren der wetenschap huldigde zonder aanzien des persoons, — blond van lokken of grijs van haren, — landzaat, en dus het voorwerp van zijn rechtmatigen trots, of balling, en dus het voorwerp van zijn edelaardiger eerbied, — handhaver van het oude, en daarom wachter bij de reeds verworven schat, of kampvechter voor het nieuwe, en daardoor borg voor zijn deel in de aanstaande verovering".

Zoo zingt Potgieter de lof der 17e eeuw, die hij al te graag idealiseerde, om ze ten spiegel te stellen aan zijn eigen tijd, die, beheerscht door de Jan Saliegeest, een schrille tegenstelling vormde met de gouden eeuw van de Republiek.

Mochten we daarom dit getuigenis, als van een niet onpartijdige al niet voor de volle honderd procent willen aanvaarden, we zullen hiervan zeker terugkomen, wanneer we luisteren naar het oordeel van hen, die tijdens dien bloeitijd geleefd hebben.

Wetenschap en onderwijs bloeiden hier meer dan in eenig ander land, zegt de vertaler van Mercators Atlas in zijn inleiding.[1]) En H. L. Benthem verklaarde in zijn „Holländischer Kirch- und Schulen-Staat: „Niederland hat sonderlich diese zweyhundert Jahr her den Ruhm, dasz es die Gelehrtesten der Welt beherberget habe. So sich ein Gelehter in andern Landen hervorgethan, hat man solchen hieher geholet und so wol ge-

1) P. L. Muller, *Onze gouden eeuw*, 4e druk, Leiden pag. 687.

BIBLIOTHEEK
Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen
in Noordbrabant
's-HERTOGENBOSCH

halten, dasz viele fürtreffliche Männer lieber dieser Kauffleute, als der grösten Potentaten in Europa Beruff annehmen wollen". [1])

Zeker getuigt het voor de algemeenheid van het onderwijs in de 17e eeuw, dat Schoock kon zeggen, dat er in ons land maar betrekkelijk weinigen waren, die niet konden lezen en in vergelijking met andere landen, dat er velen waren, die een zekere meerdere ontwikkeling verkregen hadden. [2])

Op het gebied van het hooger onderwijs was Leiden voorgegaan en nauwelijks enkele tientallen jaren na de stichting van haar Universiteit verrezen er nog een viertal hoogescholen, die wel niet allen konden wedijveren met haar oudere zuster, maar waarvan enkele toch het wetenschappelijke leven belangrijk hebben verrijkt en haar bestaan tot op den huidigen dag wisten te doen voortduren.

Zeker was ook het provincialisme de oorzaak van een zoodanige versnippering van kracht, maar toch valt het niet te ontkennen, dat het streven naar verbreiding van de Gereformeerde leer een sterke impuls geweest is, om wetenschappelijke centra te vormen, van waaruit het Calvinisme zich kon verspreiden.

Niet alleen het hooger onderwijs genoot de belangstelling van onze vaderen, ook werden in verscheidene steden Illustre en Latijnsche scholen opgericht, die vaak de aanstaande studenten vormden voor de universiteiten. Toch was dit niet *de* reden voor het stichten van zulke onderwijsinrichtingen. Vooral de eersten kregen maar al te vaak het aanzijn uit een zekere concurrentiezucht en namen meermalen de allures aan van hoogescholen, waarom ze zich ook sierden met de illustrenaam „academie".

Iedere stad van eenige beteekenis wilde haar illustre school bezitten. Toch werd dit streven niet alléén uit

1) H. L. Benthem, *Holländischer Kirch- und Schulen-Staat*, Frankfort en Leipzig 1698, aangehaald bij S. D. van Veen. *Het Academieleven* (Uit onzen Bloeitijd, Serie II No 9). Baarn 1910 pag. 3/4.

2) Muller, *Gouden eeuw*, p. 686 7.

eerzucht geboren, maar wel degelijk had men ook het geestelijk belang van de burgerij op het oog.

Zulke scholen werden gesticht te Deventer, Utrecht, Dordrecht, 's Hertogenbosch, Amsterdam, Middelburg, Breda en Rotterdam. Sommige daarvan hebben haar leven tot in de 19e eeuw voortgezet, enkele, als Utrecht en Amsterdam zijn zelfs verheven tot de rang van hoogeschool met alle daaraan verbonden rechten.

Het type „illustre-school" zooals dit in de Republiek voorkwam, kennen we thans niet meer. Deze inrichting is een plant van vreemden bodem, geimporteerd uit Frankrijk. [1]) Het college de France, de stichting te Parijs, [2]) het humanistisch centrum tijdens Frans I, kon als voorbeeld dienen voor de eerste illustre school in ons land, die in 1630 te Deventer werd opgericht.

„Universiteit" mocht zich zulk een inrichting niet noemen. Er bestond tusschen beide een belangrijk verschil. Een universiteit bezat het jus promovendi, de illustre school was van dit voorrecht verstoken.

Duidelijk blijkt ons dit, wanneer we lezen wat er in 1636 is gebeurd, toen de Illustre School te Utrecht in een hoogeschool omgezet werd. Toen verzocht de stadsregeering aan de Staten van Utrecht „den Professoren macht te geven ende te authoriseeren omme in deselve faculteiten, scientie ende wetenschappen nae voorgaende wettelijcke examinatie ende ondersouck te verlenen, Titulen van Doctoren, Licentiaten, Meesters, enz. onder behoorlijcke Letteren ende Brieven daertoe dienende. Ende dat d' selve in dese van gelijcke kracht sullen wesen als die in andere Universiteyten ofte Academiën verleendt ofte gegeven werden". [3])

Ook hielden de professoren der 4 faculteiten, waaruit een Universiteit bestaan moest, afzonderlijke vergade-

1) H. H. Kuyper, *De opleiding tot den dienst des Woords bij de Gereformeerden*, 's Gravenhage 1891, p. 552.

2) Opgericht in 1530; Abel Lefranc: *Histoire du college de France* Paris 1893, p. 108 v.v.

3) Kuyper, *Opleiding*, p. 426.

ringen, die het recht bezaten, besluiten te nemen. Niet alzoo de illustre school. Niet altijd telde zij zooveel faculteiten als voor een hoogeschool noodig was, maar zelfs, al was dit zoo, dan nog was het aantal professoren per faculteit zoo gering, dat van afzonderlijke faculteitsvergaderingen geen sprake kon zijn.

Toen dan ook te Leiden en te Franeker een hooge school werd opgericht, begon men dadelijk met alle vier faculteiten, om aan te duiden, dat het geen illustre school of seminarium, maar een volledige universiteit zou zijn. [1])

Universiteitsstad te zijn, gold ook toen reeds voor een eer en zeker zullen sommige stadsbesturen het wel jammer gevonden hebben, dat zij zich met een illustre school moesten tevreden stellen. Maar iets hoogers was wel haast niet mogelijk. Want in iedere provincie had slechts één universiteit het privilegie en de Staten van het gewest weken daar niet vanaf.

Aan den anderen kant was men voordeeliger uit en men had toch ook een school met echte professoren.

Dit was niet het geval met de Latijnsche school. Mochten hier soms wel eens docenten aan verbonden zijn, die den titel van professor voerden, dit was geen regel, daar de onderbouw van deze inrichting gewoonlijk een lagere school was. En de illustre èn de Latijnsche school konden beide opleiden voor de Universiteit. Maar dit was niet uitsluitend haar bestemming. De illustre school had een eenigszins tweeslachtig karakter. Daar er geen examens werden afgenomen en men dus geen graad kon behalen, gingen de studenten, die dit laatste zich ten doel stelden, nog eenigen tijd naar een universiteit.

Maar de illustre school had ook een algemeen vormend karakter. Zij diende ook voor de zonen der burgerij, die een opleiding wenschten, die hen voor de maatschappij zou bekwamen.

Zoo is het te begrijpen, dat de illustre school niet steeds werd opgericht tot dienst van de Kerk, hoe ook

1) Muller, *Gouden eeuw*, p. 668.

in de Republiek de wetenschap door de theologie werd beheerscht. Bij de oprichting van de Illustre School te Dordrecht werd de theologie zelfs niet onderwezen, wat later wel het geval schijnt te zijn geweest. In 1684 werd n. l. een leerstoel in de gewijde geschiedenis gesticht. [1])

In het algemeen mogen we wel zeggen, dat bij de universiteiten de theologische faculteit de voornaamste was en bij de illustre scholen een groote plaats innam. Dit is niet te verwonderen, wanneer we letten op het feit, dat in de 17e eeuw het Calvinisme een groeiende macht in de Republiek was.

En het zijn vooral de predikanten geweest, die zich hebben beijverd dit Calvinisme te consolideeren en uit te breiden. Vooral was dit laatste noodig in de Generaliteitslanden, waar de Gereformeerde religie nog slechts in beginsel aanwezig was.

Het was daarom van zooveel beteekenis, dat in 1646 te Breda een Illustre School is opgericht.

Wie zich gaat bezighouden met de beschrijving van de lotgevallen dezer inrichting, verkeert in een niet zeer gunstige positie, vergeleken bij hen, die ditzelfde gedaan hebben voor langer levende soortgelijke scholen, als die van Dordrecht en Deventer. De groote hoeveelheid materiaal, die dezen schrijvers ten dienste stond, veroorloofde hun een voorstelling te geven van de lotgevallen van deze inrichtingen, die aanspraak kan maken op vrij groote volledigheid.

Slechts schaars zijn de berichten van tijdgenooten over de Illustre School te Breda tot ons gekomen.

Aitzema maakt in zijn „Saken van Staet en Oorlog" melding van de oprichting, maar weet er weinig betrouwbaars van mee te deelen. [2])

De correspondentie van Constantyn Huygens [3]) geeft

1) Schotel schijnt deze leerstoel te beschouwen als een in de theologie. Hij schrijft tenminste: „Van 1724-'70 bleef de leerstoel in de godgeleerdheid vacant". G. D. J. Schotel, *De Illustre School te Dordrecht*, Utrecht 1857, p. 137.

2) Aitzema, *Saken van Staet en Oorlog* III, 's Gravenhage 1669, p. 97—100.

3) C. Huygens, *Briefwisseling* IV en V, uitg Worp

ons meer, maar de stof ligt zeer verspreid. Hier en daar een brief, die ons over het onderwerp eenigszins inlicht en verder tusschen andere berichten in een enkele zinsnede, die een klein tipje opheft van de sluier, die de lotgevallen van de Illustre School bedekt.

In het Archief der Nassausche domeinen [1]) vond ik een dossier, dat ons tenminste wat gegevens verschaft over de interne zaken. In latere tijden schreef F. E van Goor zijn „*Beschrijving der Stadt en Lande van Breda*", [2]) die vooral over de inwijding een tamelijk breed verslag geeft. Een belangrijk hoofdstuk wijdt H. H. Kuyper in zijn dissertatie: „*De opleiding tot den dienst des Woords bij de Gereformeerden*" [3]) aan de Illustre School van Breda, waarbij hij van enkele archiefstukken gebruik heeft kunnen maken.

Een lijst van de titels van redevoeringen, gehouden in de school geeft C. R. Hermans in „*Bijdragen tot de geschiedenis der prov. Nd. Braband*", terwijl in Taxandria 1895 ons nog enkele bijzonderheden, gezien uit den Roomsch-Katholieken gezichtshoek, worden medegedeeld.

In deze bronnen en literatuur lezen we weinig over de lotgevallen van deze stichting van Frederik Hendrik, zoodat het ons niet gemakkelijk gemaakt werd een beeld te construeeren van deze academie, die bedoeld was te zijn een protestantsch cultuurcentrum in Staats-Brabant.

We willen eerst zien wat aan de stichting van deze Illustre School voorafging, voor we ons bezighouden met de inwijding, de inrichting en de lotgevallen er van.

Met leede oogen had Frederik Hendrik het moeten aanzien, dat de stad Breda, behoorende tot het Nassausche domein, in 1625 in Spaansche handen was gevallen. Het zal hem dan ook een bijzondere voldoening hebben gegeven, toen hij in 1637 zijn stad weer op de vijand had heroverd.

1) Rijksarchief. Nassausche domeinen. Vol. XLVII Cap. V Schoolzaken.
2) 's Gravenhage 1744, p. 185-7. 3) 's Gravenhage 1891.

In deze twaalf jaar had het Roomsch-Katholicisme de overhand gehad en nu was het de bedoeling van den Stadhouder om dit door het Calvinisme terug te dringen. Daarvoor was het noodzakelijk, dat er een predikant werd beroepen, die als ijverig Calvinist bekend staande, de zaak van het Protestantisme krachtig zou kunnen dienen. De Prins meende dezen man gevonden te hebben in Lodewijk Gerard van Renesse, [1]) die in 1638 dan ook te Breda kwam en aan wien de reformatie van de Baronie van Breda en van de Meyerij van Den Bosch werd opgedragen.

Met grooten ijver heeft hij zich van deze taak gekweten en het lag geheel in den lijn van zijn doel, van Breda een bolwerk van Calvinisme te maken. Van hieruit zou de Hervormde leer langzamerhand het Roomsche geloof kunnen verdringen in de omliggende dorpen. Maar dan moest er een opleidingsschool voor predikanten komen, die de Gereformeerde leeraars zou kunnen leveren, noodig voor deze evangelisatie-arbeid.

Dit was geen oorspronkelijk idee; want Leiden was in dit opzicht reeds meer dan een halve eeuw geleden, voorgegaan, [2]) terwijl andere steden in het Noorden en Oosten van de Republiek waren gevolgd.

Natuurlijk zou de te stichten school te Breda ook kunnen dienen om andere kundigheden aan te brengen tot voordeel der gewone burgers maar, zooals blijkt uit een brief, die Van Renesse schreef aan Frederik Hendrik,

1) L. G. van Renesse werd den 11 Mei 1599 te Utrecht geboren en deed in 1620 zijn intrede als predikant te Maarsen en Maarsenbroek. In 1631 werd hij benoemd tot legerpredikant. Hij was bekend om zijn groote kennis en geleerdheid. Door de Utrechtsche synode was hij eerst als secundus, daarna als primus aangewezen ter revisie van de vertaling van het N. Testament. De hoogeschool te Oxford benoemde hem in 1657 tot doctor honaris causa. Hij overleed 19 Februari 1671. B. Glasius, *Godgeleerd Nederland* III p 166 v v.

2) Te Leiden was in 1575 een Hoogeschool gesticht. Dat deze was opgericht met het speciale doel het Calvinisme te verbreiden, werd voor het eerst met zooveel woorden in 1592 door Jan van Houten uitgesproken: „De voornaemste beweghende oorsake der stichtinge deser Universiteyt was de Theologie". Aangehaald bij Kuyper, *Opleiding* p. 432.

moest zij vooral dienstbaar gemaakt worden aan de uitbreiding van den waren godsdienst. [1])

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Bredasche predikant eerst omstreeks 1646 Frederik Hendrik zelf zijn plannen heeft voorgelegd. Na 1637 was deze gedurig in het veld en was vervuld van zijn pogingen Antwerpen te heroveren. Voorspoedig ging dit niet, waarbij kwam, dat de Prins bij herhaling door hevige jichtaanvallen gekweld werd. De teleurstellingen op het oorlogsterrein en zijn voortdurende ziekte zullen hem weinig toegankelijk hebben gemaakt voor de ideeën van Renesse. Deze zal dit wel begrepen hebben, tenminste hij heeft zijn best gedaan om 's Prinsen gemalin, Amalia van Oranje voor zijn plan warm te maken.

De omstandigheden, hoe weinig verblijdend zij op zich zelf ook waren, waren gunstig voor Renesse. De krijgsbedrijven hielden den Prins gewoonlijk dicht bij de Zuidgrens van Staats-Brabant en zijn gemalin was in hooge mate bezorgd over zijn gezondheidstoestand. Niet tevreden met de voortdurende berichten van Huygens, den secretaris van Frederik Hendrik, reisde zij in 1645 zelf naar het Zuiden en nam haar intrek in Breda. Hier was ze dicht bij het tooneel van den krijg en kon zich gemakkelijk van den stand van zaken op de hoogte doen stellen.

Van Renesse heeft deze gelegenheid niet voorbij laten gaan. Hij is zijn opwachting bij de Prinses gaan maken en heeft haar persoonlijk over zijn plannen gesproken. Deze voelde er wel voor en Van Renesse kon voorloopig tevreden zijn. [2]) Toch wil hij nog andere hulptroepen in het vuur brengen. Daarom wendde hij zich tot Huygens,

1) Deze brief heeft wel betrekking op een op te richten college, maar R. verbond dit in zijn gedachten toen reeds met een Ill. Sch., waarvan hij het plan aan den Prins had meegedeeld. Dit blijkt uit een ontwerp omtrent dit college (in het Rijksarchief), waarin hij doelt op een eventueel op te richten Illustre School.— Zie Bijlage IV.

2) Van Renesse schreef aan Huygens: „Wij zijn zeer ingenomen met alles wat de Prinses tijdens haar verblijf hier gedaan heeft". Breda 1 Nov. 1645 *Briefwisseling* IV No. 4188.

met wien hij in eenige familiebetrekking stond. [1]) Deze heeft zich niet onbetuigd gelaten, wat blijkt uit de groote belangstelling, die hij bij voortduring heeft getoond voor de stichting en instandhouding van de Illustre School te Breda.

Een Illustre School is het geworden, geen Universiteit.

Nergens blijkt, dat dit laatste het doel van Renesse geweest is. En dit is niet te verwonderen, want hij zal van de onmogelijkheid hiervan reeds te voren overtuigd zijn geweest. Immers zouden de kosten een onoverkomelijke hinderpaal zijn, wanneer men een volledige hoogeschool had willen stichten. Vanwaar zouden de gelden ervoor moeten komen! De financiën van den Prins waren in de jaren na 1637 verre van rooskleurig. En in de stad Breda was hij de eerstaangewezene om de school te bekostigen. Daarenboven zouden de Staten van Holland zeker het privilegie van de Leidsche hoogeschool handhaven. [2])

Nu was een Universiteit niet noodig voor de vorming van predikanten. Zonder examen, dus na het doorloopen van een Illustre School kon men naar de pastorie. [3])

Zoo kon Ds. van Renesse wel tevreden zijn met zulk een inrichting en zijn inspannend werk er voor is met goeden uitslag bekroond.

Nadat hij in 1646 nog een persoonlijk onderhoud met den Prins gehad had, gaf deze zijn toestemming tot de stichting van een Illustre School en College.

Of Frederik Hendrik met deze school hetzelfde bedoelde als Ds. van Renesse, is wel eenigszins aan twijfel onderhevig. De laatste stelde de belangen van de Gereformeerde Kerk voorop. In de boven aangehaalde brief lezen we: „De vruchten daarvan (= de oprichting van het college) [4]) souden onder anderen dese sijn: . . . Dat

1) In bovenstaande brief vervolgde hij: „Maar er moet nog meer voor de Illustre School gedaan worden en daarbij kunt gij helpen".

2) Kuyper, *Opleiding*, p. 550. Noot 1.

3) Kuyper, *Opleiding* p. 549. 4) Zie pag. 8, Noot 1.

Uwe Hoogheyt daarmede soude eterniseren synen heyligen yver tot Godt de Heere; *die mij eert*, seght hij, *sal ick eeren.*[1]) ... Dat Uwe Hoogheyt voor de nacomelingen sal doen blycken Uwe goede genegentheyt tot mainteneeren van den ware godtsdienst ... Dat Uwe Hoogheyt altijd sal stoffe hebben van jonge Predicanten".

De Stadhouder schijnt meer de ontwikkeling van de zonen van den adel op het oog gehad te hebben. Uit dezen moesten de toekomstige officieren gerecruteerd worden en daar de school te Breda dicht bij het oorlogstooneel zou gelegen zijn, zou het niet zoo moeilijk zijn den Prins als het ware op zijn tochten te volgen. Ook konden de officieren, wanneer ze in de winterkwartieren gelegerd waren, hun kennis hier weer opfrisschen.

Dit doel werd door Rivet, een van de curatoren der school in zijn openingsrede aldus omschreven: „Accedat etiam quod cum hoc maxime fuerit susceptum in gratiam nobilum epheborum, qui per ingenuas disciplinas ad Reipubl. non solum gubernacula, aliquando sedere debeant, sed etiam ad ejusdum defensionem, se accingere et parare, haec ita conjungere poterunt, ut ad utrumque parati inveniantur, seu certare non tam dolis quam prudentibus consiliis; seu certae pro patria occumbere morti, quando id feret tempus et occasio".[2])

Niet juist zou het zijn te veronderstellen, dat de ontwikkeling van de jeugdige edellieden het eenige doel zou zijn geweest van Frederik Hendrik. Hij heeft weldegelijk ook gedacht aan het belang der kerken, toen hij de Illustre School te Breda stichtte.

In het Reglement lezen we (Cap. I art. XI): „De Professoren in de Faculteyten sullen hare Lessen in de publijcke Auditorien soo aenleggen, dat de Studenten, nadat sy Studium Linguarum ende Cursum Philosophiae hebben geabsolveert, binnen drie of vier jaren bequaem

1) Onderstreeping van Ds. van Renesse.
2) *Inauguratio*, p. 28, aangehaald bij Kuyper. *Opleiding* p. 574.

worden, om met eeren tot den Kerckendienst ofte Doctoorschap ghepromoveert te worden". [1])

De Illustre School is dus ook een opleidingsinrichting voor predikanten.

Nu tot de oprichting besloten was, moest uitgezien worden naar een geschikt gebouw. Gezien de gewoonte in de Republiek, lag het voor de hand, dat men daarvoor een klooster nam. Zoo was de universiteit van Leiden ondergebracht in het St. Barbaraklooster, die van Franeker in het Kruisbroedersklooster, die van Groningen in het Selwerder Convent, terwijl die van Utrecht gevestigd was in het Kapittelhuis van den Dom. Voor de Illustre School te Dordrecht had men een plaats gevonden in het klooster der Grauwe Zusteren.

Nu was dit niet zoo vreemd. Toen de Hervorming in ons land was doorgedrongen en het Calvinisme de heerschende godsdienst geworden was, waren de Katholieke kerken aan de Roomschen ontnomen. En het is niet te verwonderen, dat men met de kloosters hetzelfde deed.

Nu lag aan de Zuidzijde van de stad het klooster van St. Catharinadal, bewoond door Praemonstratenser nonnen. Hierop was het oog van Ds. van Renesse gevallen, toen er sprake kwam van de stichting eener Illustre School. Er werd overleg gepleegd met den Prins en de Prinses van Oranje. Het schijnt, dat deze niet zoo enthousiast geweest zijn over deze keuze. [2])

Wel lezen we in een handschrift, anno 1646: „er wirt voorgedraegen, dat daartoe (voor de school) geen bequaeme plaets was, als het klooster van St Catharinen dael, en wirt de ooge opgeslaegen om de religieusen daer haest uyt te hebben, al cost de Princesse daer

1) H. H. Kuyper haalt dit artikel in zijn „*Opleiding*", p 575 aan: „Statuta Cap I Art. X. en verwijst o. m. naar Aitzema, *Zaken van Staat en Oorlog*. Het daar vermelde reglement is echter niet het gangbare geweest, daar het reeds vóór de inwijding der school door een ander is vervangen.

2) Reeds in 1614 was er bij den Prins een verzoek van den Proost en de religieuzen ingediend. om het klooster in de stad te mogen verlaten en zich op het platteland in de Baronie te mogen vestigen, wat toen reeds door Frederik Hendrik, onder zekere voorwaarden, was toegestaan. Rijksarchief Vol. LXIII.

quaelyck toe beweeght worden, en Syne Hoogheyt noch minder, doch wirt eyndelick geresolveert". [1])

Hoe het zij, Frederik Hendrik is ten opzichte van de nonnen van St. Catharinadael zeer coulant geweest. Voorloopig konden deze haar intrek nemen in de woning van Ds. van Renesse, die zelf naar het klooster verhuizen ging. Den 28^{en} September 1646 ontving hij de sleutels van het gebouw, zoodat toen de verwisseling plaats zal gehad hebben. [2])

Het is nog de vraag of de nonnen zoo'n slechte ruil gedaan hebben. Want het klooster was in slechte staat en voor dat de studenten er behoorlijk in zouden kunnen wonen, moest er heel wat gerepareerd worden. Zelfs werd het noodzakelijk gevonden een geheele zolder te vernieuwen van wege de wandsen. [3])

Van Renesse klaagt dan ook meer dan hij roemt over zijn nieuw verblijf. Het was niet meer dan billijk, dat hij zijn woning niet gratis afstond. De Prins was met hem overeen gekomen, dat hij f 400 per jaar vergoeding er voor zou ontvangen.

Het heeft nog 3 jaar geduurd, voordat de nonnen Breda verlaten hebben, om hun intrek te nemen in een klein slot, de „blauwe kamer" even buiten de Vrijheid van Oosterhout. [4])

1) *Taxandria* 1895, p. 176

2) Huygens, *Briefwisseling* IV, No. 4445. 3) Ibid. No. 4463 en 4482.

4) Volgens *Taxandria* 1895, p. 175, betrokken de nonnen dit slot het volgend jaar, dus in 1647.

In de rekeningen der Nassausche domeinen (Rijksarchief) vond ik: (Machtiging aan den Rentmeester) tèr betaling van f 628,14 aan prof. Renesse wegens verhuiskosten en f 1200 wegens 3 jaar huishuur, gedurende welke die van 't Clooster der Nonnen te Breda hadden gewoont. 14 Juli 1653.

Dit komt ook overeen met een handschrift van 1646 (*Taxandria* 1895, p. 176/7), waar o. m. staat: „Mits den daeh der inauguratie der Illustre Schole gestelt was den 16 September in de kerck van het Clooster, beloofde de heer Proost terstont de kerck soo in te ruymen om alles te prepareeren tegen den 16 September, mits dat de nonnekens noch eenighe daghen hunnen dienst sallen doen op de choor, en geheel uyt het clooster trecken tegen 1 October.

Hiertegen belooft Haer Hoogheyt aen den Proost en religieusen de huysinghe van den rector magnificck der Illustre Schole, Lodovicus van Renesse te doen inruymen tegen den 5 à 6 September om daerin te blyven woonen sonder haren cost 3 volgende jaren om middeltijt hun clooster buyten Breda te platte lande te bereyden".

Hier op de goederen van den Prins vonden zij een rustig oord, waar zij, gedurende den geheelen tijd van de Republiek vrijheid van godsdienst genoten hebben.

Nu het met de huisvesting der Illustre School in het reine was, was een andere vraag, hoe de kosten ervan zouden moeten worden gedekt.

Het was niet vreemd, dat een inrichting van onderwijs bekostigd werd uit de kloostergoederen. Zoo werd in 1588 te Groningen een Jezuiten-seminarie opgericht en werd er besloten, dat de kloostergoederen van Wittewierum hieraan zouden ten goede komen. [1])

Ook te Franeker werd voorgesteld een collegium op te richten uit de „opcomsten der Cloosteren". [2])

Zeker is het wel, dat de opbrengst der kloostergoederen, als die er geweest zijn, niet ten bate van de Illustre School zijn gebruikt. Wel heeft Willem II bepaald, dat „tot subsidie van het Collegie te Breda zouden blijven geaffecteert de canonesiën of pensioenen der canunniken van Breda in leven synde en welke nog niet vergeven waren". [3])

Dit is dus ook vastgesteld door Frederik Hendrik. Deze gelden zullen echter wel weinig gewicht in de schaal hebben gelegd. Zoo goed als alle onkosten moesten door den Prins worden gedekt. Maar een extra uitgave van ongeveer f 10.000 per jaar zou deze niet convenieeren. De financiën van zijn huis waren toch al niet in florisanten staat. Dus moest er iets anders op gevonden worden. Niet de Prins, maar zijn pachters zouden de onkosten der Illustre School betalen. Wanneer de landerijen, de molens en de tienden zouden worden verpacht, moest boven elke gulden van den pachtsom een stuiver

---

Aan deze houding van den Proost zal het waarschijnlijk zijn toe te schrijven dat de datum van inwijding, die men eerst op 29 Juli en volgende dagen had willen stellen, naar 16 September verschoven is.

1) W. B. S. Boeles, *Friesland's Hoogeschool en het Rijks-Athenaeum te Franeker* I, Leeuwarden 1878, p. 20. 2) Ibid. p. 9.

3) d. d. Nov 1647, Rijksarchief.

extra worden geheven. Een raming hiervan beliep ongeveer f 10.000. [1])

Hierdoor scheen een financieele basis te zijn gelegd, die zekerheid schiep voor de toekomst. Al spoedig zou deze, ook in geldelijk opzicht donkere wolken zien opkomen.

(Wordt vervolgd)

HET KASTEEL VAN BREDA

Graaf van Renesse te Oostmalle zendt nog ter aanvulling der mededeeling bl. 145 een kostbare aanteekening uit het archief van zijn geslacht.

Concernant la construction du château, je trouve dans un mémoire envoyé à Jean de Renesse, Sr de Malle pa le prince d' Orange René de Chalons daté de Madrid le 27e d' aoust l'an mil cincq cens trente neuf, ce passage qui suit:

„Le dit Prince entend et veult que les ediffices commences tant de la grant salle audit Breda que aultres soient acheves, selon la saison tant la massonnerie, fenestraiges, planchiers, lambrousseries, que autres diosos selon et en la maniere quil à este conceu, pouryecte, et *devise* (?) par feu Monsr, dont les patrons sont es mains audit Sr de Mael, et en scet lintention de feu Monsr."

Ook copieerde graaf van Renesse eene nota, welke hij vond op de copie van het testament van Hendrik van Nassau. Deze nota is geschreven door de hand van Jan van Renesse, den drossaard van Breda.

Le dit S^r^ a terminé sa vie et rendu son ame a Dieu en son chastel de Breda le vendredi XIIIe de septembre de l'an XV^c^XXXVIII apres les sept heures du matin et devant la demye des huyt Dieu par se grace luij soit misericors".

Willemstad G. C. A. Juten, past.

1) Een „Staet en Beraminge" dd. 10 Juli 1646, hierover in het Rijksarchief, schat de opbrengst der opcenten voor de landerijen onder de baronie van Breda op f 500, voor de tienden op f 450, voor de molens op f 1250. Verder op die onder Oosterhout, Dongen Brague, Steenbergen, Princelandt, Zwaluwen, Geertruidenberch, alles samen f 9609.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET KLOOSTER ST. ELIZABETHSDAL TE BOXTEL.

(Vervolg van blz. 112)

6.

Engbrecht van den Bersellare, Peter Valkenaer, Henrick van den Zande, Dierick die Vissere, Gerit Coppens, Peter van den Loe en Willem Laurssone, schepenen van Boxtel, verklaren, dat Bartholomaeus de momber een nader omschreven stuk land en gracht onder zekere voorwaarden heeft verkocht aan de zusters van St. Elisabethsdal. - *1500 September 7*

Wy, Engbrecht van den Bersellare, Peter Valkenaer, Henrick van den Zande, Dierick die Vissere, Gerit Coppens, Peter van den Loe ende Willem Laurssone, scepenen in Boxtel, doen condt, dat voir ons gecomen is Bartholomaeus die momber, witte sone wileneer Bartholomaeus mombers, ende heeft vercoft wittelyc ende erfelyc den convente ende goeishuys van den susteren tsinte Lysbeths dale van der derder regulen sancti Francisci, gelegen tot Boxtel, eenen grave ende gracht lanx benenen zyn erve, hem toebehorende, oestwaert aen zyne huysinge ende hoeffinge gelegen buten die oestwaertsche brugge, daer zyn vader in bestorven is ende wileneer was heeren Willems Wouters Colensoens priester, ende dat tconvent den grave ende gracht voirsz. op sullen moegen graven ende die aerde tot des cloesters beemdewaert opschieten alsoe dat tconvent voirsz. daarop poten mach. Item noch sal tconvent voirsz. den grave aent eynde aengaende aen den grooten grave moegen vullen met aerden, behr. Itelijck dat tconvent voirsz. dat alsoe sal heymen ende vreden, dat Bartholomaeus voirsz. daerbij gheenen scade gerijsen en sall. Item noch sal tconvent voirsz. den grooten grave lanx benenen den bogaert op moegen graven ende die aerde daervan totten erven des voirsz. conventswaerts opschieten, beheltelyc dat Bartholomaeus voirsz. tot zynen erven aen zynen kant behouden sall vijff voeten graefs ende dat tconvent voirsz. hem niet naerdere graven en sall, droch ende argelist in

allen dingen uutgesloten. Ende Bartholomaeus vercopere voirsz. heeft tot behoeff des voirsz. convents opte voirgeruerde erffelijcheit, alsoe voirsz. staet, halmelinge vertegen, alsoe recht ende gewoent is; voert geloven als van principale sculdare op hem ende obligacie van allen zynen gueden heb bende ende vercrigende tvercopen ende tvertijden voirsz. ten ewygen dagen vast, stantachtich ende onverbrekelyck te onderhoudene sonder revocacie dair inne te maken eenichsins ende de voirsz. vercofte erffenissen te waren al, alsoe gelijc als dat nae recht behoert, ende allen commer aff te doene. Des toerconde hebben wy, scepenen voirsz., onsen gemeynen segel ons scependoms desen openen litteren aen doen hangen den sevensten dach in Septembri int jaer ons Heeren duysent ende vijffhondert.

(Op de achterzijde staat:) *t Convent van der derden re gulen Sancti Francisci tot Boxtel, geheiten Sinte Lysbetz Dale. Item dyt is den brief* (verder onleesbaar).

(Oorspronkelik. Zegel is verdwenen).

7.

Engbrecht van den Bersselare, Dierick de Vissere, Peter van den Loe, Henrick van den Zande, Gherit Coppens, Willem Laursz. en Willem, schepenen van Boxtel, verklaren, dat Jan Lucas namens zijn vrouw de „haghe acker" aan het klooster St. Elisabethsdal verkocht heeft. — *1503 Mei 27.*

Wy, Engbrecht van den Bersselare, Dierick de Vissere, Peter van den Loe, Henrick van den Zande, Gherit Coppens, Willem Laursz, Willem andre sone, scepenen in Boxtel, doen condt, dat voir ons gecomen is Jan Lucas als man ende momber syns wyfs, witte dochtere Willems Henrixsz., ende heeft vercoft wittelyc ende erffelyc des convents closters tot Boxtel, geheyten tot Sinte Lysbethen Dale, een stuck beemt ter stede, geheyten den haghe acker, d' een zyde meester Aert van den Cluytte, d' ander zyde erfenis dees voirsz. convents streckende van den wegen, die over den haghe acker gheet tot Agnes Huben Wilnere, ende desse vercoopere voirsz. hevet dit convent ende closter voirsz der voircregen cooppenns (?)

voirsz. erfenis ingevest ende ingeerft met des hoefs kant, met opdraghen, met overgeven ende met halmelinghe vertyden alsoe recht ende gewoont is, gelovende als een sculdere principale op hem ende op obligacie van allen zynen goeden hebbende ende vercrigende t' vercoopen ende vertyden voirsz. ewelyc, vast, stantachtich ende onverbrekelyc t' onderhouden sonder wederseghen eenichzyns, ende desse voirsz. erffenis waren al alsoe gelijc als men erfenis van rechtsweghen sculdich is te waren ende alle commer van zynen weghen aff te doene, wtgenoomen 't scheeren (?), grontzschijns (?), stuvers ende eenen halven soe off daeromtrent ende noch den tyenden lopen hoeylant ende noch eenen erffwech, die daer Agnes Aerts Huben voirsz. over heeft wilnere (?) opten bemde, daer deesen bemt teghen ghedeckt is, ende deesen zcijns ende den erffwech ende den tyende opper hoys te vergelden hyerwt ende te betaelen daer men dat ten behoerlycke van rechtsweghen sculdich sal zyn te betaelen. Gegeven in den jare ons Heeren vyfthyen hondert ende drie den seven en twyntichsten dach van May.

(Op de achterzijde staat:) *Int cloester Sinte Lysbets Daele tot Boxtel van den beemde, die wi van Jan die Visser ghecoft hebben.*

Oorspronkelik. Zegel is verdwenen.

8.

De Schepenen, in de vorige oorkonde genoemd, verklaren, dat Jan Luycas aan het klooster St. Elisabethsdal de stukken betreffende de „haghe ecker" heeft overgegeven.— *1503, December 4.*

Wy, Willem Laurssone, Willeneer Andriesz., Engbrecht van den Bersellare, Dierick de Vissere, Gherit Coppens, Peter van den Loe, Henrick van den Zande, de scepenen in Boxtel, tuygen, dat voir ons gecomen is Jan Luycas als man ende momber Katerijnen zyns wyffs, die een witte dochter was wilneers Willems Henrixsone, ende heeft wettelyck ende erffelyck opgedragen ende overghegeven met halmelynge vertyden, alsoe dat nae recht behoert, den convent van Boxtel, gheheyten tot Sinte Lysbeths Dale, eenen schepenenbryeff van Den Bos-

sche ende noch eenen schepenenbryeff van Bocstel met allen hanten litteren ende tenoeiten ende machten inhebbende van lossinghe ende quytynghe aengaende van eenen stuck beemde, dat convent voirsz. in coope vercregen heeft tegen Jan Luycas, vercoperte voirsz., gheleghen in der parochye van Boxtel, geheiten den Haghe Ecker, d'een zyde meester Arnt van der Cluytte, d'ander zyde erffenissche des voirsz. vonvents streckende van den weghe, die over den Haghe Ecker gheet tot Agnies Huben Wilneer, ghelyc dat clairlyc in schepenenlitteren van Boxtel begrepen steet, daeraff die datum begript vyffthien hondert ende drie den sevenentwyntichsten dach van May. Ende dese vercopere voirsz. heeft gheloeft opt verbintenis van allen zynen gueden, als 't dat voirsz. is, ewelyc, vast ende stedich te hauwen sonder wederseggen enichzyns. Ghegeven in den jaer ons Heeren vyffthien hondert ende drie den vyerden dach Decembris.

(Op de achterzijde staat:) *Dit is den opdrachtbrief van Jan die Visser beemt.* En met andere hand: *Des convents tot Boxstel tot Sinte Elisabeths Dale.*

Oorspronkelik zegel is verdwenen.

9.

Jacop Jans Pauwelsz., Henrich Seberts Brants, Marten Wouters Diericsz., Geeraert Jans Goossensz., Ghysbert Philipsz., Poffey (?) Jan Willemsz. en Peter van Thuyl, schepenen van Boxtel, verklaren, dat Lodewyck Erberts en Jan Clercx Diericz. namens de onmondige Jannen een stukje land hebben overgedragen aan de met name genoemde zusters van S. Elisabethsdal.— *1568 Junie 15.*

Wy, Jacop Jans Pauwelsz., Henrick Seberts Brants, Marten Wouters Diericsz., Geeraert Jans Goossensz., Ghysbert Philipsz., Poffey (?) Jan Willemsz. ende Peter van Thuyl, scepenen der heerlicheyt van Bucstel, tuygen, dat voor ons gecompareert ende verschenen syn heer Lodewyck, zoene wylen Lodewyck Erberts, priester ende meester Jan Clercx Diericxz. als by den heeren scepenen der heerlicheyt van Bucstel gestelde ende geordineerde mombaeren ende tutoiren over Jannen, on-

mundich zoene wylen Henricx Jans Beyens van den selven wylen Henricken ende wylen Juttenen synder huysvrouwe, dochter wylen Willems Peeters tsaemen verworf in den naeme van den selven onmundegen machtich tot tghene des navolght uyt crachten der machten, hen by den selven heeren scepenen gegeven ende verleent, een stucxken erffenisse, wesende eensdeels ackerlant ende eensdeels hoeylant met allen synen rechten ende toebehoirten, gelegen in der parochie van Bucstel by Sunter Claes acker tusschen den selven S^ter^ Claes acker, toe behoirende den susterenconvente van Ste Clara binnen Bucstel ter eenre ende tusschen die Dommele aldaer vlietende ter andere syden, streckende drie hoecken (?) totten erffenisse des heeren van Boecxstel, hebben sy wittelycken ende erffelycken opgedraegen ende overgegeven susteren Catharina Herls abdisse, Elisabeth Herls vicarisse ende Anna van Kessel, procuratesse des susterenconvents van Sinte Clara voorsz., genoempt Sinte Elisabetten Dael, gelegen binnen der heerlicheyt van Bucstel, tot behoeff van den selven convente, tsaemen metten geheelen recht, hen ende den voorsz. onmundegen Jannen en nichsins competerende in allen den brieven ende nummeren, van den voorsz. stucxken erffenisse met allen synen rechten ende toebehoiren ennichsins mentionerende, ende hebben helmelinge daerop vertogen inne manieren in dien gewoenlyck synde ende dat by maniere van een erffmangelinge van eenen jaerlycken ende erffelycken pacht van seven luepen roggen tsjaers, denwelcken eertijts Barthelomeus die mombaer ende nu die voorsz. onmundege Jan wyt sijnen erffenisse, genoempt die corte schaeffroey, gelegen onder Boextel tot Tongeren in den Affenbosch des voorsz. convente, plegen te gelden in (?) die van den selven convente tot behoeff van den voorsz. onmundegen Jannen huyden ten daege opgedraegen, geloeven die voorsz. mombaeren ende tutoiren wyt crachten van hender (?) voorsz. gegevender machten onder verbyntenisse van allen den goeden desselven onmundegens present ende toecomende tvoor screvene opdraegen, overgeven ende vertyden ewelyck, vast, stedich ende van werden te houden sonder ennich tegenseggen ende allen commer, calangie ende aental in den voorsz. stucken

erfenisse met allen synen rechten ende toebehoirten wesende denselven convente aff te doen geheelycken met sulcke conditie toegedaen, dat die voorsz. Jan onmundich dat voorsz. stucken erffenisse met allen synen rechten ende toebehoirten wederom altyt sal moegen lossen ende quyten metter somme van vyfftich czyns-guldens van twintich stuvers stuck off die werde derselver in anderen valueerenden gelden beheltelycken dat hy denselven loss als hy dien sal willen doen schuldich sal wesen tselve een halff jaer tevooren wittelyck te kennen te geven ende op te seggen. In kennisse der waerheyt hebben wy, scepenen voorsz., onsen gemeynen scependomssegel hier beneden aen desen brieff gehangen. Gegeven den vyfthiensten dach der maent van Junio in den jaer ons Heeren duysent vyffhondert acht ende tzestich.

Detur una pro conventu et alia pro Johanne . . . .

Littera conventus.

(Op de achterzijde staat:) *Tconvent van Ste Clara gelegen binnen Bucstel.*

Dit syn de briefen van seeker erffenis in Ste Nicolaes acker.

Oorspronkelik. Zegel is verdwenen.

10

De schepenen, in de vorige oorkonde genoemd, verklaren, onder welke voorwaarden de zusters van St. Elisabethsdal de schenking, vermeld in de vorige oorkonde, aanvaard hebben.— *1568 Junie 15.*

Wy, Jacop Jans Pauwelsz., Henrick Seberts Brants, Marten Wouters Diericxsz., Geeraert Jans Goossensz., Gysbert Philipsz., Poffey (?) Jan Willemsz. ende Peter van Thuyl, schepenen der heerlicheyt van Bucstel, tuygen, dat voor ons verschenen ende gecompareert syn susteren Catharina Herls, abdisse, Elisabeth Herls vicarisse, Anna van Kessel, procuratersse, Agnes van Achelen, Anna van Balen ende Marya van Beers, senioren ofte discreten der susterenconvents van Sinte Clara, genaempt Sinte Elisabethschen Dale, gelegen binnen der heirlicheyt van Bucxtel, zoe voer hen selven als mede in den naeme ende vanwegen alle anderen conventualen des selve con-

vents present ende toecomende, daervoer sy hen . . . ende sterck maecken midts desen: In presentie ende met volcomen will ende consent van heer ende broeder Jannen Fabri van Weert, priester ende pater oft confessoir des selve convents ende inne dier qualiteyt mechtich tot hetgene des naevolgt, soe sy seeghden, met heure mombaeren, van hen daertoe vercoeren ende hen van den richter nae gewoenten gegeven: eenen jaerlycsen ende erffelycken ontquytbaeren pacht van seven loopen roggen ter maeten van Bucstel ende binnen Bucstel te leveren, te betalen alle jaer erffelycken in den hoochtyde van Onser Liever Vrouwen Lichtmisse, welcken pacht Bartholomeus die momboer den voorsz. convent jaerlycx plach te gelden van ende uuyt den stuck ackerlants, genaempt die coele schaeffroey, gelegen in der parochie van Bucxtel ter plaetse genaempt Tongeren in den Affenbosch, ende welcken pacht Jan, onmundich soen wylen Henricx Jans Beyens van den selven wylen Henricken ende wylen Juttenen synder huysvrouwe, dochter wylen Willems Peeters, tsaemen verworf den voorscreven convente tegenwoerdende ende geldende, zoe men zeeghde, hebben sy wettelycken ende erffelycken opgedraeghen heeren Lodewycken, zoene wylen Lodewycken Erberts, priester ende meester Jannen Clercx Diericxsz. als mombairen ende tutoiren ende tot behoeff van den selven onmundegen Jannen tsaemen metten geheelen recht, hen ende den voorsz. convente ennichsins competerende in allen den brieven ende .... van den voorsz. pacht ennichsins mentionerende, ende hebben heluwlinge daerop verthegen inne manieren in dien gewoenlyck synde, ende dat by maniere van den erffmangelinge van eenen stucxken erffenissen eensdeels eckerlant ende eensdeels hoeylant by den voorsz. mombaeren ende tutoiren in den naeme ende vanwegen des voorsz. onmundegen Jans op huyden tot behoeff van den voorsz. convente opgedraegen, geloovende die voorsz. opdragerssen by naeme ende in der qualiteyt voorsz. met heure voorsz. mombveren uuyt crachten van heurder voorsz. machten onder verbyntenisse van allen den goeden des voorsz. convents present ende toecomende tvoorsz. opdraegen ende vertyden eeuwelyck, vast, stedich ende van wairden te houden sonder ennich tegenseggen

ende allen commer, calangie ende aentael, van hentwegen ende wegen des voorsz. convents in den voorsz. pacht wesende den selven onmundegen Jannen aff te doen geheelycken met sulcke conditie toegedaen, dat het voorsz. convent desen voorsz. jaerlycken ende erffelycken pacht van seven luepen roggen tsjaere altyt sal moegen lossen ende wederom quyten metter sommen van vyfftich Carolusguldens van twentich stuvers stucks inne goeden gevalueerden gelde, beheltelycken dat men alsulcken loss een halff jaer tevoerens wettelyc sal te kennen gheven ende opseggen sonder bedroch ende archelist. In kennisse der waerheyt hebben wy scepenen voorsz. onsen gemeynen scependomszegel hier beneden aen desen brieff gehangen. Gegeven den vyffthiensten dach der maent van Junio in den iaere ons Heeren duysent vyffhondert acht ende tzestich.

Detur una pro conventu et altera pro Johanne . . . .

(Op de achterzijde staat:) *T convent van Ste Clara gelegen binnen Bucxtel.*

Oorspronkelik. Het zegel is verdwenen.

11.

Petrus Hulsen verkoopt namens de Klarissen van Boxtel aan Aleydis, dochter van Erbertus Wouters, een jaarlikse en erfelike rente op de S. Nicolaas-akker.— *1574 Junie 26.*

Notum sit universis, quod Petrus Hulsen nomine et ex parte conventus Sororum Clarissarum, siti in parochia de Boecxtel, nuncupati Vallis Sancte Elisabeth, et eo nomine tanquam potens vigore certarum litterarum procuratorialium dicti conventus hereditarie vendidisset Aleydi, filie quondam Erberti Wouterss, annuum et hereditarium censum septem florenorum, Carolusgulden communiter vocatorum, viginti denarios, stuvers communiter vocatos, vel valorem eorundem in alia bona pecunia pro quolibet huiusmodi florenorum computantem, solvendum anno quolibet hereditarie in festo Nativitatis beati Joannis Baptiste et in Buscoducis libero absque omnibus precariis domini nostri ducis, exactionibus, subventionibus ceterisque omnibus impositis seu adhuc forsan imponendis, tradendis, et deliberandis de et ex agro terre

arabilis, sito in parochia de Boecxtel ad locum, dictum Onrode, nuncupatum Sinte Nyclaes acker, duodecim lopmatas terre vel circiter continentem, inter communem plateam ex uno latere et fine uno et inter hereditatem relicte quondam Joannis Goyarts et domus liberorum ex alio latere, prout in litteris scabinorum de Buscoducis, super hoc confectis, plenius continetur. Constituta igitur coram scabinis infrascriptis dicta emptrix cum suo tutore, ad hoc ab ea electo et ei a iudice recte dato, palam recognovit et ut debitrix principalis super se et bona sua omnia, ab ea ad presens habita ac inposterum ab ea habenda et acquirenda, dicto Petro ad opus dicti conventus repudiavit, qui scilicet predictus conventus dictum annuum et hereditarium censum septem florenorum redimere et acquirere poterit perpetue simul una pariter cum et mediante centum florenis, Carolusgulden communiter vocatis, viginti denarios, stuvers communiter vocatos, vel valorem eorundem in pecunia valuante pro quolibet huiusmodi floreno computantem, salvo quod dictus conventus aut dictus procurator huiusmodi redemptionem per medium annum legitime prestabit. Testes interfuerunt scabini in Buscoducis Joannes van den Stegen et Henricus Hoey. Datum vicesima sexta die mensis Junii anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo quarto.

De ondertekening is onleesbaar.

Oorspronkelik. Het zegel is verdwenen.

12.

Overdracht van een stuk land te Boxtel ten behoeve der Klarissen aldaar. — *1588 Junie 30.*

Alsoe Marten Timmermans ende Peter Henrixsz. van Willemen Petersz. van der Vloet, in zijn sieckbedde liggende van . . . . . sueringe, by consent van Maryken zyn huysvrouwe gestelt waren omme die gueden van Willemen voorsz., innedyen hy van lyffe ter doot . . . . achtergelaten, te mogen vercoopen, transporteren ende warantscappe daervan te mogen geloven ende alles daermede ende inne te mogen doen, oft hen

eygen goet ware, omme alle zyn schult ende geworven . . . ende zyn uytfaert te betalen en allen geschillen, van wien datset waer, te betalen ende te slichten ende te richten, ende dat al tot behoeff van Maryken, zyn huysvrouwe, ende heurder beyder kynderen tsamen verwerf; ende alsoe deselve Marten ende Peter voorsz. deur vonnisse van scepenen van Jannis van tZende, schoutets tot Boxtel, der voorz. Marykens ende Willems ende Marykens voorsz. kynderen gestelt alsdoen wesende ende tselve op haren eedt accepterende te volbrengen, soe verre hen die goedens Willems streckende waeren ende voirder nyet; ende hebben die voorsz. Marten ende Peter als mombaeren voorsz., nae behooren ende gewoonen veylingen ende in der volder herberge nae ouder gewoonte ten hoochsten ten buerde (?) gestelt ende met een bernender karssen uuytgegeven zynde, wittelyck ende erffelyck vercoft Henricken Jan Schellekens die stuck lants, genaempt den grooten ecker, gelegen nae Leernes (?) lande in de Blockstraet d'eenre zyde die voorsz. straet ende dien eynde d'ander zyde erffe der cloosters tot Boxtel met meer anderen, d'ander eynde Gebert Brants erffe, gelyck in scepenenbrieve van Boxtel daeraff gemaeckt breeder scheen begrepen te wesene, waeraf den daet begrypt: In den jaere vyftien hondert negen ende viertich den darthiensten dach Julii soe is gestaen voir scepenen ondergescreven Dirick, soene zaliger Geyarts Gobels, als wittich man ende mombair ende (als?) hy seechde van Gertruyde zynre huysvrouwe, dochtere zaliger Symberts Goossens van Zelve ende Lulylkens (?) zynre huysvrouwe, dochtere zaliger Henrix Jans Schellekens tsamen verweckt. Tvoerscreven stuck lants, gelegen tot Boxtel aen de . . . . . in de Blockstraet heeft zy wittelyck ende erffelyck gecedeert, getransporteert ende overgegeven heere ende meestere Fransse Goossens tot behoeff van den convente van de Clarissen tot Boxtel tesamen metten voorsz. brieffen ende met allen anderen brieffen, daervan mentionerende, ende heeft halmelinge daerop vertegen inne manieren in dye gewoonte zynde, gelooven die voorsz. Dirick als schuldenaer onder verbant van zynen persoon ende alle zyne goeden present ende toecomende tvoorscreven cederen, transporteren ende overgeven

altyt vast, stedich ende van werde te houden sonder ennich wederseggen ende allen commer, calangie ende aentale, van zynentwegen ende vanwegen der voorsz. zynre huysvrouwe ende vanwegen des voorsz. Henrix, sone Jans Schellekens, ende vanwegen allen erffgenaemen ende successeuren dierselve wylen Henrix int voorsz. stuck lants wesende, den voorsz. convente aff te doen . . . . . mits conditie nochtans inne diese toegedaen, dat de voorsz. Dirick off zyn erffgenaemen tvoirsz. stuck lants ten eeuwigen dagen tsamen ende . . . . . sullen mogen lossen ende quyten metter somme van driehondert ende vyftich gulden, Carolusgulden gemeynlick genaempt, twentich denarii (?), stuvers gemeynlick genaempt, offe die werde derzelver in anderen goeden ganckbaeren gelden voor elcken dier voorsz. Carolusgulden te rekenen, behoudens dies dat men desen loss een halff jaer tevoerens zal vercundigen ende opseggen. Getuygen waeren hierover scepenen inne sHertogenbossche, Jan van Campen ende Suerart (?) die borchgremeester. Gegeven den lesten dach der maent van Junie int jaer ons Heren duysent vyffhondert acht ende tachtentich.

Oorspronkelik. De zegels zijn verdwenen.

13.

Marcelis Willem Leonaertsz. te Asten verkoopt aan Diercken van Kessel ten behoeve der Boxtelse Klarissen een jaarlikse en erfelike rente van 25 Carolusgulden. — *1620 Februarie 4.*

Marcelis Willem Leonaertsz., woonende te Asten, heeft wittelick ende erffelick vercoft Diercken van Kessel tot behoef van den Clarissenconvente binnen die Baenreheerlicheyt van Boxtel eenen jairlicken ende erffelicken csyns van vyff ende twintich Carolusgulden, tot twintich stuyvers gancbaere gelts elcken gulden gereeckent, te betaelen alle jaer erffelick in den hoechtyde van St. Antonis-dach die abte, ende war die iersten termyn van betaelinge in den hoochtyde van St. Antonis dach anno sestienhondert een ende twintich ende binnen die stadt van sHertogenbossche, vry van allen beden onses heer des hertochs, ecxactiën, subventiën, tienden, twintichsten, hondersten, mindere ende meerdere penningen, commeren, scattingen ende lasten,

ordinarissen, extra-ordinarissen, gewoonlicke, ongewoonlicke, ingestelt ende alsnoch naermaels ingestelt te worddene, geene lasten wtgescryden te ..... ende te vergoeden van ende wt huys, erve, hoff ende ander erffenis, die aenliggende seven lopen saterlants offe daeromtrent begrypende, gelegen binnen die parochie van Asten ter plaetsche genaempt Aen de Ryntvelt (?) neffen erffenisse van sconvents Van Kynderen aen d'een syde ende neffen erffenisse Jans Aelberts aen dander syde ende met den eenen eynde streckende, met den anderen eynde aen de gemeyn straet. Alnoch van ende tot vyff lopen sater soo lant als grasse, genaempt den Bittart, gelegen binnen die parochia ende ter plaetsche voorsz. neffen erve des voorsz. convents aen deen syde ende neffen erffenisse Jans Aelberts aen dander syde, daer met den eenen eynde streckende, met den anderen eynde opt Palembroeck. Item alnoch van ende wt die stuck lants, soo ackerlant als grasslant, wesende seven lopenen lants offe daeromtrent begrypende ter plaetsche voorsz., gelegen neffen erffenisse Jans Aelberts voorsz. aen d'een syde ende neffen de gemeynte aldaer, aen d'ander syde ende met den eenen eynde streckende, met den anderen eynde aen de goederen Jans Henrixs. Item alnoch van ende wt eene huerstadt, met dese huere daerop staende drye ende een halff loopen saetlants groot synde, gestaen ende gelegen binnen die parochia voorsz. aen den Meyboom aldaer neffen erve Henrics Franssz. aen deen syde ende neffen erve Peters Dierixs van den Wincke aen d'ander syde, streckende met den eenen eynde aen de gemeyn straet ende met den anderen eynde aen de goeden Henrick Frans Laureynssz. Item alnoch van ende wt den weyvelt drye ende een halff loopen saetlants groot zynde, gelegen binnen die parochia voorsz. ter plaetse, genaempt In den brant, tussen erve Jans Henrics voorsz. aen d'een syde ende tussen die gemeynte aen d'ander syde ende met den eenen eynde streckende, met den anderen eynde aen de goeden Jans Matyssz. van den Cruyce. Ene alnoch van ende wt een stuck erffenisse soo grasse als ackerlant gelegen binnen die parochia ende ter plaetse voorsz. vier loopense lanc offe daeromtrent begrypende tussen erffenisse des voorsz. convents

Van Kynderen aen d'een syde ende tussen die gemeynte aen d'ander syde ende met den eenen eynde streckende, met den anderen eynde aen de goeden Henrics Joachims, soo hy verclaerde van den selven convente mitten erffrecht te hebben ende te besitten. Ende heef die voorsz. vercoopere des voornoemden csyns des voorsz. Diercken van Kessel tot behoeff van den voornoemden convente opgedraegen met halmelinge verthydenisse inne manieren inne dyen gewoonlyck synde, geloovende die voorsz. vercoopere als sculdenaer principael op verbant van synen persoon ende alle syne goederen, present ende toecomende, dat hy den voornoemden convente van den voorsz. csyns sculdige ende gerechte sal doen warantscappe ende dat hy allen anderen commer, calaengie ende aentael, in de voorsz. onderpanden wesende of commende, den selven convente aff sall doen geheelicken, wtgenoemen omtrent negen gulden sjaers ende omtrent een blanck (?) csyns, wt de goederen aen den meyboomerff jaerlicx van rechtswegen te vergoeden staende, zoo hy verclaerdet, ende dat hy de voorsz. onderpanden voor de betaelinge der voorsz. csyns den voornoemden convente jaerlicx daerwt soo voorsz. staet te vergelden altyt goet genoech ende voldingende (?) sall maecken ende houden met conditie inne desen toegedaen, dat die voorsz. vercoopere den voornoemden csyns sall moegen lossen ende quyten tot allen tyden teffens ende ten enen male met de somme van vierhondert Carolusgulden tot twintich stuyvers gelts permissie gelts elcken gulden gereeckent ende met den loopenden jaercsyns ende achterstellen ten tyde der aflossinghe van den voornoemden csyns t'achter ende onbetaelt staende, behoudelyck dat men den voorsz. losch sculdich ende verbonden sall wesende halff jaer tevoor dus witteliken te vercondigen ende op te seggen. Getuygen waeren hierover scepenen inne sHertogenbossche Henrick Franssz. van Ghestel ende Goyaert Loeff van der Sloot. Gegeven den vierden dach der maent Februarii int jaer ons Heeren duysent sesshondert ende twintich.

(Op de achterzijde staat:) Vijff ende twintich gulden jaerliex gelt Marcelis Willem Leonaertssz. tot Asten op St. Antonis dach aen den convente van den Clarissen tot Boxtel.

Oorspronkelik. Zegel is verdwenen.

Behalve de tans meegedeelde oorkonden, die alle zeer veel van de vocht geleden hebben, bezitten de Megense Klarissen nog enige oude stukken, die echter op het klooster St. Elizabethsdal te Boxtel geen betrekking hebben en bovendien niets Fransiskaans inhouden. Wij laten ze in deze Bijdragen derhalve weg en zullen in de volgende afleveringen de oude dodenlijst van het Boxtelse klooster uitgeven.

(Wordt voortgezet).

Weert DAVID DE KOK O. F. M.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

8. BAUEN

Hoewel geen direct antwoord op de vraag van den Heer J. F. X. Joling kan mogelijk het volgende van dienst zijn:

15 Mei 1775 huwde te Breda: Wilhelmus Bauen, j.m. van Geel met Anna Maria van Cantfort, j. d. van Rethy. Uit dit huwelijk vond ik in de Brugstraatkerk gedoopt:

1. 1776, Januari 24. Joannes Jacobus Waltherus.
2. 1777, November 15. Carolus Franciscus.
3. 1779, Augustus 17. Henricus Antonius.
4. 1781, April 9. Anna Catharina.

Een Maria Elisabeth B. wordt niet vermeld.

Wilhelmus B. wordt 14 Januari 1771 als Guilliam Bouwens, afkomstig uit Geel, poorter van Breda.

De naam wordt òf Bouen ofwel Bauen geschreven, terwijl er staat van Cantfort instede van: van Camfort.

Breda J. B. W. VAN ROOSMALEN.

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 31. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 11.*

De naam Tilburg. Kremer meent in *E. V.* 1934 blz. 212 te moeten waarschuwen om niet „uit allerlei spitsvoudige gegevens" plaatsnamen af te leiden. Verschillende namen zijn relicten van namen die door uit het oosten komende volksstammen uit eigen omgeving zijn meegebracht. Zoo meent hij dat *Tilburg* (evenals het Engelsche Tilbury) een vervorming is van Dillenburg.

De wandschilderingen van A. J. Derkinderen in het stadhuis te 's Bosbh (de Spieghel te Amsterdam).

De armoede der gegevens die ons uit vroegere perioden ter beschikking staan rakende personen van *Brabantschen grond* die bijgedragen hebben tot onze Nederlandsche cultuur, doen ons immer hopen dat althans voor de tijden van nu en die onzer vaders voldoende wordt vastgelegd, wat wij te danken hebben aan „Kunstenaars van heden".

De voldoening van de hier genoemde uitgave rust dan ook in de eerste plaats op bovenstaande overweging.

Bij 24 gelukte reproducties van de wandschilderingen van A. J. Derkinderen in het stadhuis te 's Hertogenbosch, geeft H. P. Bremmer, de bekende aestheticus met eenige uitvoerige beschrijving, aanleiding tot een langduriger en meer ernstig bezien van dit werk. Zeker kan dat voor meerderen de aanleiding worden, om de schoonheid in zich dieper geopenbaard te voelen. De wandschildering werd door het bestuur der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ten geschenke aangeboden in 1893. Ze stelt beelden voor uit de tijden der kruistochten uit de jaren 1095-1293. Bremmer besluit z'n beschrijving dezer eerste wandschildering met: „Een werk van zoo breede postuur als het geheel van deze wandschildering is iets eenigs in ons land en in onzen tijd. Men mag er zich eens in verdiepen aan de hand van dit stel reproducties en er zich eens op bezinnen, of wel die enkele groot-meesters van het verleden, die altijd maar genoemd worden, zoo uitsluitend het monopolie van grootheid en beteekenis bezitten; misschien komt men dan tot de bekentenis voor zichzelf, dat er in onzen tijd ook wel iets grootsch gemaakt wordt, ofschoon het niet altijd direct in zijn ware grootheid begrepen is".

Ook de tweede serie wandschilderingen — die van een geheel ander karakter is als de eerste — volgt Bremmer in al de onderdeelen. Wat hij geschreven heeft ter toelichting en als inleiding tot het werk zal men critisch lezen, als bij het werk van een modern zoeker in deze richting: Puvis de Chavannes, vergeleken met Derkinderen. Men kan hieromtrent van een andere meening zijn en vinden, dat Derkinderen hier het gevaar van het archaeologische niet vermeden heeft en zijn vorm, of stijl, hier niet van zijn tijd was. Maar wie de fraaie prenten aandachtig beschouwd heeft, zal ongetwijfeld het gevoel over zich gekregen hebben van tegenover iets geheel eenigs te staan. Ieder vriend en vereerder van den betreurden Derkinderen zal deze reproducties willen bezitten.

Keltische vondsten te Megen. Pater Constantius van Eijk O.F.M. schrijft in de Maasbode van Augustus.

Tegenover de Spaansche Waard, links van den weg naar het Megensche veer, waar al meer dan een jaar eene particuliere grintontginning in exploitatie is, zijn den laatsten tijd door Pater Marchelmus Reinders O F. M., leeraar aan het Gymnasium „St. Antonius" aldaar, in de ongeveer 80 cM. dikke grintlaag, verschillende merkwaardige vondsten gedaan, welke sterk de aandacht getrokken hebben van het Prov. Genootschap voor Kunsten en Wetenscappen te Den Bosch en zelfs van de Regeering in Den Haag.

Waren er in Megen vroeger al Romeinsche munten gevonden, de thans door Pater Reinders ontdekte voorwerpen schijnen Keltischen oorsprong te zijn. Zeer goed is daaronder het aantal potscherven van diversche kleur en bewerking. Er is zelfs een groote, bijna volkomen gave urn opgegraven.

Ook de talrijke aangetroffen beenderen van verschillende huisdieren, verbrande. puntige palen, enkele tanden, een platte koraal en een doorboord stuk been, wijzen in de richting van een vrij aanzienlijke volksplanting.

Wij kunnen hieraan nog toevoegen, dat er in de diepe grintlaag, welke zich bevindt op ongeveer vier meter onder den beganen grond, ook een spijker werd gevonden, alsmede een lat met twee boorgaten.

Twee hypothesen zijn opgezet, om de aanwezigheid der bovengenoemde voorwerpen in de Megensche grintlaag wetenschappelijk te verklaren.

De eerste denkt aan aanspoeling, tegelijk met het grint, dat door de Maas werd meegevoerd uit andere gewesten, waar de oude Kelten zich gevestigd hadden; de andere, wil, dat de gevonden potten, palen, latten en spijkers „ter plaatse" gebruikt werden door een Keltische nederzetting in het oer-oude Megen (Magum), dat eerder zou bestaan hebben dan Nijmegen (Nieuw Megen) en als zijn zusters beschouwt de Duitsche steden Remagen en Dormagen. Voor deze laatste onderstelling pleiten de zeer vele ontdekte aschhoopen, waarin verschillende stukken houtskool werden gevonden.

Vermelden we nog, dat door de ijverige bemoeiingen van Megen's burgemeester, de heeren Xavier Smits en Cuenen namens het Prov. Genootschap en dr. J. H. Holwerda, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, een onderzoek ter plaatse hebben ingesteld en de reeds gevonden voorwerpen van hooge wetenschappelijke waarde achten.

Militaire Geschiedenis. In 1933 hebben de Regimenten de opdracht gehad de geschiedenis van hun Regiment te schrijven, ter voorlichting van kader en manschapben.

Voor menig Regiment is dit ook een *garnizoensgeschiedenis* geworden en voor ons Brabantse geschiedbeschrijving van belang voor zoover het Regimenten zijn die in provincie meer of minder lang gelegerd waren. Ik besprak reeds de niet gepubliceerde geschiedenis van de *vesting B. o. Zoom*, verzorgd door overste Boeree van 7 R.V.A. te B.o.Z. (7 R.V A. is een jong Regiment en heeft nog geen eigen geschiedenis); die van *3e R. I.* (gedeeltelijk ook te B. o. Z.) .In het 39e jaarverslag van het Krijgsgeschiedk. Archief, zie ik nu dat ook nog verschenen zijn: 6e R. I. (Breda).

ONUITGEGEVEN OORKONDEN.

I

Raso van Liedekerke, als voogd van Hendrik van Breda, geeft aan Boudewijn van Stavenisse Nieuw-Schakerloo ter indijking.

1255 Juni 25.

In nomine sancte et individue Trinitatis. Amen.

Ego Raso dominus de Liedekerke tutor Henrici, directi heredis Henrici bone memorie domini de Breda, notum facimus tam posteris quam presentibus, quod ego de consilio parentum et hominum Henrici domini de Breda contuli Balduino militi filio Popponis de Stavenisse terram, que dicitur Nue Scakerloe, aggerandam lege Zeelandensi, sitam intra terminos subscriptos, scilicet sicut de Scakervliet aqua ducit in Scelt de Scakersberga secus aggerem usque in Zevenhoven, item de Zevenhoven usque Bettenberga, item de Bettenberga secus heinnigge usque ad vocnt et vont infra, item de Aelwenberge usque nicuree et de nieure usque in gawecht, item de gawel directa linea usque waerden vorenhoes, ita quo(d) dominus de Breda et dominus B. miles communiter decimas annone, leggescat et zelle et agnorum, salva tercia parte sacerdoti decime agnorum; minores justicie cedent B. militi cum fructibus inde provenientibus, majores justicias dominus de Breda judicabit, salva medietate dicto B. militi omnium fructuum de eisdem justiciis provenientium; dictus vero B. miles eliget et statuet presbiterum parochialem terre ejusdem et custodiam et vereman, et eidem jus, quod competebat Popponi, patri dicti B. militis de duodecim bakene, cedet eidem B. in integrum, secundum bonam veritatem. Exactio sive tallia, si qua fiet in dicta terra, fiet de communi voluntate domini de Breda et sepedicti militis et illam equaliter partientur. Sepedictus vero B. incipiet aggerare terram eamdem pro sua voluntate de polre in polre, et si minus aggeret

quam aggerare poterit et super hoc culpatus fuerit a domino de Breda, invocandum autem arbitrium domini G. de Cruningen, domini de Wildrecht et civici de Santvliet, si tercius de istis defuerit vel decesserit, duo de predictis sibi tercium assumens, si vero duo defecerint vel decesserint, dominus de Breda et dictus B. miles alios duos substituent, et secundum eorum arbitrium dictus B. terram aggerabit eamdem. Cum vero dictus B. mori contingat, filius suus vel filia et sic de prole in prolem directe in dictis bonis et juribus succederit eidem, aliis heredibus in dictis exclusis. Prefatus vero B. serviet domino de Breda cum tribus equitaturis in expensis ipsius domini de Breda se tercio cum fuerit requisitus ab eodem. Et ut hec rata et firma habeantur presens scriptum feci roborary sigillo meo ac sigillo nobilis domine Ysabele, matris Henrici predicti domini de Breda. Decima vero sacerdotis jacebit in eodem loco, in quo jacebat quando terra fuit aggerata. Acta sunt hec anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo quinto in crastino beati Johannis Baptiste.

Opgenomen in een vidimus van: Nicolaus abbas in Middelborch et gardianus fratrum minorum ejusdem loci, anno Domini millesimo trecentesimo secundo, sabbato post Andree apostoli.

R. A. 's Gravenhage: C. v. Br. n. 327 f. 132vo.

II

1257 Maart 26.

Raso van Liedekerke, als voogd van Hendrik van Breda, hernieuwt de uitgifte van den Aggerpolder aan Hendrik Buffel en bevestigt alle voorwaarden door den overleden Hendrik van Breda aan H. Buffel verleend.

Universis Christi fidelibus presentem paginam inspecturis Raso miles dominus de Liedekerke, tutor Henrici legitimi heredis de Breda salutem in vero salutari. Ad noticiam universorum volumus pervenire quod nos ter-

ram, que dicitur Agger, cum omnibus redditibus et emolumentis quibuscumque in dicta terra provenientibus Henrico militi dicto Buffel ad octo annos libere et absque ulla controversia contulimus possidendam. Quod si dictum H. militem infra predictos annos divina bonitate providente contingeret, superstes sepe dicti H. militis in dictis redditibus et emolumentis succederet eidem, quousque prelibatum tempus expirasset. Preterea volumus et statuimus omnes condiciones quas H. bone memorie, avuculus noster, dominus de Breda, H. militi dicto Buffel faciendas et facturas promiserat, eidem per omnia illesas observare. Ut autem hec rata et firma permaneant presentem paginam sigilli nostri numimine duximus roborandum.

Datum anno Domini MCCLVI° secunda feria ante Ramos Palmarum.

A. p. n. 327 f. 77vo.

Beide voorgaande documenten zijn in meer dan een opzicht belangrijk.

Wij wisten reeds, dat Schakerloo had behoord tot Brabant, want in 1229 geeft de hertog de helft dezer heerlijkheid in leen aan den graaf van Holland. Hier krijgen wij het bewijs, dat de oude heerlijkheid van Breda zich heeft uitgestrekt tot in het eiland Tholen, daar bij de uitgifte in 1257 haar heer er volle heerlijkheidsrechten bezit.

Bij de uitgifte van den Agger-polder, welke slechts van tijdelijken aard was, worden wij niet ingelicht over den aard der rechten, welke de heer van Breda daar ter plaatse bezat. Zeker is het, dat de heeren van Breda in de twaalfde eeuw uitgestrekte bezittingen hadden in Zuid-Beveland, maar het blijkt niet, of deze feodale dan wel allodiale goederen waren.

Over de heeren van Breda brengen deze akten veel opheldering, meer in het bijzonder over den Hendrik, die van 1246 tot 1255 aan het hoofd dezer heerlijkheid stond.

Deze Hendrik was een der vijf kinderen van Godfried van Schoten en Lutgardis. Deze Godfried, overleden in 1216, wordt opgevolgd door den oudsten zoon, insgelijks Godfried geheeten. Bij diens sterven in 1227 waren zijne twee kinderen nog minderjarig; Hendrik, de oudste, is reeds in 1231 opgevolgd door zijn broer Godfried. Deze laatste maakt op St. Marcus 1246 zijn testament en schijnt dien dag overleden te zijn. Hij wordt opgevolgd, niet door zijn eenigen zoon Hendrik, wien hij een rente had toegekend, maar door zijn oom Hendrik, zooals met zekerheid blijkt uit de akte van Maart 1250. [1])

Dezen Hendrik kennen wij als „praepositus Cellensis" in 1226, als decanus sancti Martini de inferiori Trajecto in 1228, major in Trajecto decanus in 1231. Verder was hij in 1234-1246 deken van de St. Lebuinuskerk te Deventer en schijnt hij ook bezeten te hebben het pastoraal beneficie van Gilze. Bij pauselijk decreet van 17 Augustus 1246 werd hij van zijne kerkelijke beneficiën vervallen verklaard, nadat hij reeds een jaar geleden door een excommunicatie-besluit was gestraft om zijn partij-kiezen voor den Hohenstaufer Frederik II.

Krachtens de statuten der Utrechtsche domkerk moet hij priester zijn geweest. Om het huis van Breda tegen uitsterven te behoeden, heeft de paus hem verlof gegeven een huwelijk aan te gaan. Met groote waarschijnlijkheid kenden wij reeds zijne echtgenoote: in 1251: de consensu Elisabeth, uxoris mee; in 1260 de consensu E. domine de Breda. In de akte hier voor het eerst uitgegeven wordt zij duidelijk genoemd: Isabella, de moeder van Hendrik. In jrg. XXXV: 219 heb ik haar willen terug vinden in de echtgenoote van Jan van Gaveren-Mulaerd.

Zooals ik boven reeds heb aangeduid, noemt deze Hendrik zich voor het eerst heer van Breda, zeker in Maart 1250, waarschijnlijk ook 29 Juni 1248. Ook eene akte, door van Mieris overgenomen uit van der Houve zal van dezen Hendrik afkomstig zijn. Het is de be-

1) Vgl. het genealogisch staatje XXXV: 281.

leening van den Agger en den Iempolder aan Hendrik Buffel, onder dagteekening : anno Domini M°CC°XL° sexto idus Julii. Zonder twijfel heeft van Mieris onjuist dit aangezien voor 1240, want in dat jaar heet de heer van Breda niet Hendrik, maar Godfried. Goetschalkx gist, dat in het origineel zal gestaan hebben : M.CCXL sexto id. Julii, zoodat sexto behoort bij het jaartal. In deze uitgifte aan Hendrik Buffel meen ik een poging te mogen zien van den nieuwen heer van Breda om de vriendschap te winnen van Hendrik Buffel. Deze was een trouw dienaar van Willem II van Holland, die in 1247 werd gekozen tot Roomsch koning. [1]) Opvallend toch is het, dat hij nadrukkelijk verzoekt de overdracht van deze goederen geheim te houden. De akte is opgesteld in het legerkamp voor Hinglem, tijdens een veldtocht dus.

Duidelijk wordt in de akte ook gezegd, dat deze Hendrik de oom is van Raso van Gaveren. Daarmede wordt ook mijn bewijsvoering versterkt over de verklaring der verdeeling van het Bredasche land tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemaal. Uitvoerig heb ik dit behandeld in Taxandria XXVIII : De verdeeling van Breda in 1287 (bl. 102-115) ; Raso van Gaveren 1288-1290 (bl. 177-184).

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

1) In 1248 geeft hem graaf Willem het ambacht Schakerloo. Mr. Kleyn heeft deze akte uitgegeven in zijne *Geschiedenis der heeren van Breda* bl. 105, volgens de lezing in het Parquement register van Steenbergen In C. v. Br. n. 327 f. 18 vond ik denzelfden tekst, maar de eerste regel luidt: Willelmus Dei gratia Romanorum in regem electus semper augustus. De dagteekening: in castris apud Weerden XII kal. Maii indictione quinta anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo octavo.

„DE ILLUSTRE SCHOLE ENDE COLLEGIUM AURIACUM" TE BREDA

DOOR

Drs. D. LANGEDIJK

(Vervolg van blz. 270)

Nu de kosten waren berekend, kon de toren worden gebouwd. Curatoren en professoren moesten worden aangesteld.

Bij missive van 9 Juli 1646 benoemde Frederik Hendrik, Johan van Kerckhove, heer van Heenvliet, Constantijn Huygens en André Rivet tot curatoren om toezicht te houden en te zorgen, dat de reglementen gehandhaafd werden.

Huygens, de raad en geheimschrijver van den Prins, was niet bijster gebrand op het nieuwe baantje. Geen salaris en daarbij alweer meer werk.[1]) Toch mogen we hem de eer niet onthouden, dat hij met hart en ziel voor de Illustre School gewerkt heeft en veel moeite heeft gedaan, om haar tot bloei te brengen. Als trait d'union tusschen de school en den Prins en de Prinses heeft hij de belangen van de eerste steeds bepleit en in de moeilijke dagen die voor haar aankwamen, mee middelen beraamd om verbetering aan te brengen.

Heenvliet, houtvester van Holland en West-Friesland trad weinig naar voren als curator, des te meer evenwel de 74-jarige Dr. André Rivet. Hoewel Franschman van afkomst, kon hij wijzen op een eervolle loopbaan in ons land[2]) en het is niet onwaarschijnlijk dat zijn positie

1) Huygens, *Briefwisseling* IV No. 4397. Huygens aan De Wilhelm, dd. 11 Juli 1646.

2) André Rivet werd te St. Maixent in Poitou, den 22 Juni 1572 geboren. Hij studeerde aan de Academie te Orthes in Bearn, daarna aan de Theol. School te La Rochelle en werd 24 Maart 1595 predikant te Thouars, waar hij 25 jaar stond en tevens huisprediker was van den hertog De la Tremoïlle. In Frankrijk was hij op kerkelijk gebied een vooraanstaand persoon geweest. Op 48-jarigen leeftijd werd hij benoemd tot professor in de theologie te Leiden, welk ambt hij bekleedde tot 1632, toen hij belast werd met de opvoeding van Willem, den zoon van Frederik Hendrik. Hij stierf in 1651.

een cachet heeft gedrukt op zijn karakter. In het college van curatoren kreeg hij de laatste plaats, iets, wat hem waarschijnlijk niet naar den zin is geweest. [1]) Toch heeft hij wel het meeste gedaan voor de school, gedurende zijn leven. Dit had hierin ook wel zijn oorzaak, dat hij te Breda woonde, waarheen hij op verzoek van den Prins was verhuisd. Ook was hij niet bezet door vele andere bezigheden, zooals Huygens.

Tot professor en regent van het Collegium Auriacum benoemde de Prins Ds. Ludovicus van Renesse. Officieus was dit reeds gebeurd in een onderhoud, dat deze in het begin van 1646 met Frederik Hendrik gehad heeft. Toen heeft Zijne Hoogheid met den Bredaschen predikant over de stichting van een Illustre School gesproken. [2]) Op een salaris van 1000 carolus guldens zou hij de theologie doceeren.

Henricus Bornius werd benoemd als professor in de philosophie. Hij was nog maar 29 jaar, maar blonk reeds uit door ijver en geleerdheid. [3]) Zijn ambt had hij aan Huygens te danken, op voorspraak van den secretaris van de Staten van Utrecht, A. van Hilten. [4])

Johannes Henricus Dauberus, [5]) bekend als jurist, werd in de faculteit van de rechten benoemd, terwijl Albertus Kuperus, [6]) medicijnen zou doceeren. De salarissen van deze beiden waren ieder op 1200 carolus guldens gesteld.

---

1) Zoo schreef Huygens aan Wilhem: „Dans la commission susdite (d w z. commissie van curatoren) nous sommes en ce rang, Heenvliet, Zuilichem et Rivet, ce que l'Arço bispo (= archevêque = Rivet) ne trouvera, peut estre, pas trop bien". *Briefwisseling* Huygens IV No. 4397, dd. 11 Juli 1646.

2) *Briefwisseling*, Huygens IV No. 4292, dd 14 Maart 1646.

3) Bornius kwam uit een predikantsgezin en studeerde te Utrecht op kosten van de Staten.

4) A. van Hilten is vol lof over hem en schreef Huygens, of deze Bornius ook kon voorthelpen. *Briefwisseling*, Huygens No. 4329 dd. 23 Apr. 1646. Vgl. ook No. 4493 Bornius aan Huygens dd 30 Nov 1646.

5) Dauberus was in 1600 te Herborn geboren.

6) Kuperus, geboren te Kopenhagen, studeerde te Leiden in de medicijnen. In 1643 werd hij daar lector, welk ambt hij in 1646 met dat van hoogleeraar te Breda verwisselde.

Johannes Brosterhusius[1]) kreeg de vakken plantkunde en Grieksch voor zijn rekening, Andreas Philemon zou geschiedenis en politiek onderwijzen. Deze was niet te spreken over de benoeming van Johannes Pellius, hoogleeraar in de mathematica.[2]) Wat de oorzaak van deze ontstemming was is mij onbekend, maar zeker zal het niet zijn geweest, gemis aan bekwaamheid. Want Pellius stond bekend als een zeer kundig man, even bedreven in talen als in wiskunde.

Nu professoren en curatoren benoemd waren, wachtte alles op de inwijding. Twee der curatoren, Rivet en Heenvliet hadden het te Breda druk met de voorbereiding. Huygens was in dien tijd bij den Prins, in het kamp te Lokeren.

De regeling kwam hoofdzakelijk neer op Rivet, die overal moeilijkheden zag. Herhaaldelijk schreef hij aan Huygens, of die hem de bedoelingen van den Prins wou meedeelen. Deze maakte zich een beetje vroolijk over den ouden professor. Wie zou het beter weten dan Rivet? Hij moest zijn gang maar gaan. „Si elle (Son Altesse) le devoit faire elle mesme, elle ne sçauroit à qui s'en informer mieux qu'à vous", schreef Huygens terug.[3])

Eindelijk is alles voor elkaar. De professoren zijn te

1) Brosterhusius was plm. 1596 te Leiden geboren. Hij beoefende de schoone kunsten en was meermalen de gast op het Muiderslot. Het schijnt, dat Huygens als zijn Maecenas fungeerde. Verscheidene brieven van Brosterhuisen aan Huygens zijn bekend, overloopende van honing, waarin hij schilderijen belooft te zullen zenden, als tegengeschenk voor bewezen gunsten. Ook was hij plantkundige. Hnygens heeft hem de betrekking van professor te Breda bezorgd.

2) Pellius was geboren in 1611 te Soutwick in Sussex en studeerde te Cambridge. Hij was iemand van veelzijdige ontwikkeling, Vossius zei van hem, dat hij was „a person of varions erudition and a most acute mathematicus", (Dict. of Nat. Biogr. XLIV, 261). In 1643 werd hij als opvolger van Hortensius te Amsterdam benoemd. Van hier ging hij in 1646 naar Breda. Over de ontstemming hierover schreef Van Renesse aan Huygens: „Daar is vry wat misnoegen bij de prof. Philemon, dat D. Pellius in ordine professorum van de Ed. curatoren gepresenteert is, oock soo groot, dat syn E. sigh by verschevden laet verluyden, te willen na de mauguratie afstaen van syn ambt". *Briefw.* Huygens IV No. 4445 dd. 12 Sept. 1646

3) Huygens *Briefwisseling* IV No. 4412 en 4416, dd. respec. 26 Juli en 1 Aug. 1646.

Breda aangekomen en de inauguratie op den 16^en^ September vastgesteld.

Breda is weldra vol hooge gasten. Frederik Hendrik, die in het leger is, kon zelf niet tegenwoordig zijn. Maar zijn gemalin, Amalia van Oranje, die zich voor de Illustre School steeds zeer geinteresseerd had,[1]) is reeds aangekomen. Zij is vergezeld van haar dochters, van prinses Mauritia van Portugal, Willem Frederik, stadhouder van Friesland, de graaf en gravin van Dohna, de gravin van Brederode en verder een groot aantal jonkvrouwen en edellieden.

Onder haar gevolg bevond zich ook de 13-jarige Philippe Stanhope, die opgevoed werd door prof. Polyander, de vader van den curator Heenvliet[2]). Stanhope had uitgenoodigd met hem mee te gaan den schilder Edward Norgate, die op zijn doorreis naar Engeland genoodzaakt was hier enkele dagen te blijven.

Deze nam de invitatie aan en schreef later over de inwijding een belangwekkende brief aan Mr. Abraham Willms.[3])

Op den morgen van den 16^en^ September waren de hoogleeraren allen in het huis van professor van Renesse samengekomen, terwijl de Magistraat van Breda benevens Curatoren en Raden in het Hof vergaderd waren. De laatsten zonden, als afgevaardigden naar de professoren, de oud-Burgemeesters Willem Snellen en Isaak Noirot, die de heeren verzochten zich bij hen te voegen. Toen dezen in het Hof aangekomen

1) *Briefw.* IV Huygens No. 4416, waarin Huygens o. m. schrijft: „Madame, qui dès le commencement a tesmoigné tant de zele pour cest ouvrage".

2) Philip Stanhope, geb. 1633, was de zoon van Henry Stanhope, die in 1635 stierf. Zijn moeder vertrok in 1640 met hem naar Holland, waar zij huwde met een zoon van prof Polyander. De jonge Philip heeft een jaar de Illustre School te Breda bezocht en voltooide zijn opvoeding aan het hof van de Prinses van Oranje en te Parijs (Dict of Nation. Biographie, vol LIV pag. 23.

3) Deze brief bevindt zich in het Britsch Museum, M. S. Landsdowne 1238. Een foto hiervan werd mij welwillend ter beschikking gesteld door Prof. Dr A. A. van Schelven. Zie Bijlage III.

De schrijver had verschillende landen bereisd, toen hij in 1646 in Holland kwam. „He became the best illuminer and limner of his age" (Fuller). Dict. of Nat. Biogr. XLI Londen 1895.

waren, begaven allen zich naar het vertrek van de Prinses van Oranje, die een korte toespraak hield, waarin ze haar sympathie met de school en de wetenschap uitsprak.

Nu werd het tijd om naar de Groote Kerk te gaan, waar de plechtigheid zou plaats vinden. Onder het bulderen van het geschut stelde de stoet zich op. Voorop gingen trompetters, daarop volgden de stadsboden, daarna de pedel met het teeken van zijn waardigheid. Toen kwamen de professoren, ieder aan weerszijden begeleid door voorname personen: Van Renesse liep tusschen Van Kerckhoven en Rivet, Dauber tusschen Beaumont en De Wilhem, Kiperus tusschen Kornelis van Aerssen en Laurens Busero, geheimschrijver van Frederik Hendrik, Brosterhuyzen tusschen Jan van Aerssen en Pieter van Bernagie, burgemeesters van Breda, Pellius tusschen Willem Snellen en Isaak Noirot, Philemon tusschen Jacob Drabbe en Willem Stas, schepenen, Bornius tusschen Anthoni van Buerstede en Jan van Bergen Wz., schepenen, Hausman, secretaris van de Illustre School, tusschen Kristiaan Beems en Jan van Bergen Az.

Op deze allen volgden Adriaan Havermans en Jacob Hanecop, griffier en geheimschrijver van Breda en verder een groot aantal andere personen.

Weldra zette de stoet zich in beweging door de straten van Breda, die door ruiterij en voetknechten waren afgezet. Heel de stad was op de been, om van het indrukwekkende schouwspel te genieten.

Nauwelijks was dit achtbaar gezelschap voorbijgetrokken, of de oogen van de menigte werden opnieuw geboeid. Met groote statie had de Prinses zich op weg begeven, gevolgd door haar gasten en genoodigden. Bij de kerk aangekomen, werd zij door de Curatoren, Raden, Magistraten, en Professoren ontvangen en naar haar zetel geleid.

Onderwijl vergastte een kapel de aanwezigen op instrumentale muziek. De rijk met tapijten versierde kerk had een feestelijk aanzien. De kostbare toiletten der

dames en de statiekleeding der heeren vertoonden een schitterende aanblik. Door de groote belangstelling was de kerk gevuld met „liefhebbers van geleerdheid en studenten", die opgewekt waren de inauguratie bij te wonen.[1])

Toen allen gezeten waren en de muziek zweeg, beklom Dr. Rivet de kansel en hield een rede in het Latijn, waarin hij wees op de groote beteekenis van de stichting der Illustre School te Breda. Met dank aan God, erkende hij de groote verdienste van den Prins van Oranje op het slagveld, inzonderheid waar hij Breda, zijn eigen stad, aan den vijand had ontrukt. Terwijl Breda vroeger een schouwplaats was van strijd en dood, daar zou zij nu worden een plaats, waar kunsten en wetenschappen zouden worden onderwezen.

Nadat Rivet zijn rede geëindigd had, las Johan Jacob Hausman[2]) het Reglement met de rechten en privilegies der professoren en studenten voor. Ook deelde hij mee de beschikking van den Prins, waarbij Van Renesse benoemd werd tot Rector Magnificus en Regent en Bornius tot Sub-Regent.

Hiermede was het zakelijke gedeelte van deze samenkomst afgeloopen. Nogmaals werd er een „kleurryck concert" gegeven, waarna de Prinses opstond en de plechtigheid als geëindigd beschouwd werd.

Alle genoodigden keerden naar het Kasteel terug, waar de Rector-Magnificus een toespraak in het Nederlandsch hield, die de Prinses „met veel vriendelijkheid en lieftalligheid" beantwoordde.

Een diner, door de Prinses aangeboden, besloot dezen dag.

Ook voor de burgerij was het feest. Gekleed in Zondagsgewaad liep men door de stad om getuige te zijn van alles wat betrekking had op de nieuwe school. 's Avonds werd het feest voortgezet. Hier en daar werden vreugdevuren gebrand, de toren van de Groote Kerk was met

1) Waerschouwinghe uyt Breda, Rijksarchief Nass dom. Vol XLVII.

2) Johan Jacob Hausman, ontvanger van de contributie van het kwartier van Breda, werd als raad en secretaris van het college van curatoren en professoren van de Illustre school door Frederik Hendrik benoemd.

lantaarns verlicht. Voor het stadhuis werd een vuurwerk afgestoken. Het klokgelui en het bulderen van het kanon werkten er toe mede, om de indruk van een gewichtige gebeurtenis te bevestigen. De geheele avond waren de straten der stad met feestgangers gevuld en zeker zullen ook de taveernes goede zaken gemaakt hebben. [1])

Den volgenden morgen zien we de curatoren en professoren alweer op weg, nu naar het klooster, waar in de kapel de inwijdingsplechtigheid zou voortgezet worden. Hierheen kwam ook het illustre gezelschap van de Prinses van Oranje om te „genieten" van de oraties der geleerde heeren. Allereerst besteeg Prof. van Renesse de katheder en hield in het Latijn een redevoering, die volgens Norgate „was as long, leane and drie as the Speaker." [2])

Om de plechtigheid niet al te lang te doen duren had men de kerk in drie gehoorzalen verdeeld, waarin dien en den daarop volgenden dag de andere professoren hun redevoeringen hielden. Twee dagen achtereen heeft de Prinses al die geleerdheid over zich heen laten gaan met een onuitputtelijk geduld: „The Princesse with admirable patience satt him out, and to shew shee was in her way, as victorious and invincible as her husband in his." [3])

Natuurlijk waren er ook ontevredenen, die het niet konden verkroppen, dat aan de nonnen haar convent was ontnomen, die in dit alles zagen de vooruitgang van het Calvinisme en de terugdringing van de Roomsche Kerk. Het zal wel een van dezen geweest zijn, die tijdens de inauguratie op de poort van het klooster schreef: „Parturiunt montes,nascetur riduculus mus". Hoewel men den dader naarstig gezocht heeft, is hij toch onvindbaar gebleven. [4])

1) Teekenend schrijft Norgate: „The rest of that day was spent in Collations, Musick, fireworks, and Drinke".

2) Over de rede van prof. van Renesse schreef Norgate verder nog: „he saide, there needed noe greater miracle to shew Gods good liking of this good worke then the fair weather, which instantly changed before his speech was done, for it presently began to rain, and so continued till night". 3) Norgate.

4) *Taxandria* 1895, pag. 178 Werd daarom misschien de schildwacht aangevraagd om de school voor iets dergelijks in het vervolg te vrijwaren? *Briefw.* Huygens IV No. 4463, dd. 29 Sept. 1646

Maar ondanks dezen spot zullen de heeren evengoed genoten hebben van het kostbare diner, dat na al deze redevoeringen door de Magistraat werd aangeboden. [1])

Na de inwijding konden de lessen beginnen. Voor we over het onderwijs en de lotgevallen van de Academie spreken, willen we eerst de inrichting der Illustre School en de rechten en verplichtingen van de hoogleeraren en studenten nader bezien. Hiervoor hebben we in het Reglement een bron van beteekenis.

Dit is ontworpen door Ds. van Renesse. [2]) In hoeverre De Wilhem, een van de raden van den Prins, er de hand in gehad heeft, is mij niet recht duidelijk geworden. Waarschijnlijk heeft de laatste er de definitieve vorm aan gegeven. [3])

In ieder geval, het Reglement is door den Prins met zijn handteekening en zegel bekrachtigd. [4])

En toch is het nooit, in dien vorm, in toepassing gebracht. Het bestond uit twee deelen: „Reglement en Ordonnantie voor Rector Magnificus, Professoren, Regens, Sub-Regens, Collegisten en buitenstudenten" en „Reglement en Ordonnantie op 't stuck van de Justitie inde Illustre Schole ende Collegium Auriacum. Toen deze beide reglementen bekend werden, kwam de kritiek los.

De ontevredenheid richtte zich vooral tegen Cap I Art. 10, waarin o. m. stond: „soo sal den Regens in der tijt van ons Illustre Collegium Perpetuus Rector sijn, die alle saecken het Gymnasium int gemeyn aengaende sal bij de handt nemen".

1) De bijzonderheden van de inauguratie zijn ontleend aan T. E. v. Goor. Beschrijving der Stadt en Lande van Breda, 's Grav. 1744, pag. 186/7 en aan Norgate.

2) Blijkens een ongedateerde brief van Ds van Renesse aan Fred. Hendrik (Rijksarchief). Waarschijnlijk is deze brief ongeveer in Mei geschreven. Er wordt n.l. ook in gevraagd of de Prins opdracht wil geven de professoren te benoemen. De oudste benoemingsbrief is gedateerd 30 Juni 1646. Dat deze brief betrekking heeft op het eerste Reglement, blijkt hieruit en ook uit de datum van dit reglement, 7 Juni 1546.

3) Vgl. *Briefwisseling* Huygens IV, No. 4433.

4) Dit stuk, geschreven op perkament, waaraan het zegel van Frederik Hendrik (geschonden) nog is bevestigd, bevindt zich in het Rijksarchief (Nass. dom. vol. XLVII).

Dat Van Renesse voor vast rector zou zijn, daar wilde men niet aan. Men beschuldigde hem van eerzucht. Hij zou dit aan De Wilhem hebben opgedrongen tot eigen voordeel. Zelfs ging het gerucht, dat de professoren Dauberus, Philemon en Pellius niet wilden komen, omdat dit „smaakte naar superioriteit". Nu was dit gerucht door de komst dezer heeren wel gelogenstraft, maar Van Renesse vond het toch raadzamer, dat het gewraakte artikel veranderd werd. Zoo werd het rectoraat ambulatoir gemaakt „ende is annuo Celsitudinis suae arbitrio". [1])

Tegen het tweede deel werden eveneens bezwaren gemaakt. Deze kwamen echter van een andere zijde en wel van die van de Magistraat van Breda. Deze actie is echter niet van de stadsregeering uitgegaan.

Op den 2^{en} Juli 1646 kwam er, namens den Raad van Zijne Hoogheid, een boodschap op het stadhuis van Breda, waar de Raad, de beide burgemeesters en alle schepenen tegenwoordig waren, of eenige heeren van de Magistraat op het Kasteel wilden komen. Aan dit verzoek werd voldaan. Twee leden der stadsregeering verschenen in de tegenwoordigheid van Van Zuylichem, Beaumont, De Wilhem en Buysero. Deze legden aan de afgevaardigden het reglement voor, met het voorstel er bedenkingen tegen in te brengen, zoo die er waren. De heeren van Breda vroegen nu een copie van het stuk, om hun principalen er over te kunnen raadplegen. [2])

De stadsregeering heeft er over gedelibereerd en verscheidene bedenkingen ter kennis van den Raad van den Prins gebracht. Het gevolg daarvan is geweest, dat ook het tweede deel eenige verandering onderging. [3])

---

1) *Briefw.* Huygens IV No. 4433, dd 25 Aug. 1646.

2) Bedenkingen van de magistraat van Breda op eenige volgende pointen. Gemeente-archief van Breda, vlg. Kuyper, *Opleiding* p. 577 noot 2.

3) Aitzema vermeldt in „*Saken van Staet en Oorlog*, III 's Gravenhage 1669, pag 97-100, het eerste reglement.

Voor het definitieve reglement zie Bijlage I.

Zoo kwam er een gewijzigd reglement tot stand, gedateerd 28 Augustus 1646.

We willen ons nu bezig houden met de rechten en verplichtingen van hen, die aan de Illustre School verbonden waren.

Het spreekt van zelf, dat, gegeven het karakter van de Republiek als Calvinistischen staat en het doel waarmee de school ook was opgericht, n.l. predikanten te vormen, allen, die in dienst waren van deze inrichting lid moesten zijn van de Gereformeerde Kerk en een onbesproken leven moesten leiden. Allen waren verplicht de school „gehouwe ende getronwe" te zweren, volgens een „formulier van Eedt." [1])

Het was van het grootste belang, dat onderwijs en opvoeding hand aan hand gingen. Daartoe was het noodig, dat er contact bestond tusschen hoogleeraren en studenten. De eersten moesten niet alleen leiding geven bij de studie, de studenten niet alleen oefenen in „'t confereeren, resumeeren, disputeeren, declameeren en in philologische en philosophische oefeningen," maar zij hadden ook toe te zien op het gedrag, den ijver, de omgang en manieren van hun leerlingen.

De Rector-Magnificus had de algemeene leiding, was belast met de inschrijving der studenten, waarvoor deze 15 stuivers moesten offeren en had het recht getuigschriften af te geven omtrent kennis, leven en gedrag.

Waren er gewichtige zaken te behandelen, dan moest hij de professoren samenroepen, om te overleggen, wat er gedaan moest worden. Hij had ook het zegel [2]) der school onder zijn berusting in een kist, die mede diende tot bewaring van alle gewichtige documenten. Geen stuk mocht gezegeld worden, dan met toestemming van de andere professoren.

Wanneer deze hun colleges gaven, moesten ze gekleed zijn in toga. Opdat de lessen het meeste nuttig effect

1) Zie voor de Formulieren van Eedt van Rector en professoren Bijlage V.

2) Dit zegel was het wapen van den Prins van Oranje met het omschrift: Sigillum illustris scholae Bredanae, 1646.

zouden opleveren, was bepaald, dat het college niet mocht ontaarden in een uitstalling van de groote kennis van den professor, maar dezen werd voorgeschreven, dat hij in zijn onderwijs „cort en claer" moest zijn en dit „voegen nae het begrijp van de Toehoorders". [1])

Eenmaal per week moest er een dispuutcollege gehouden worden op theses, maar het was verboden daarbij „nieuwigheden tegen de gesonde Leere" te debiteeren. Dit laatste was in die dagen natuurlijk een kritiek punt Vandaar dat de professoren ook niets in druk mochten doen verschijnen, zonder dat de curatoren hun toestemming verleend hadden.

Ieder half jaar werden de Series lectionum opnieuw vastgesteld en voor de deur van de school bekend gemaakt. Alleen met toestemming van curatoren mochten hierin veranderingen worden aangebracht. Ook was het den professoren, anders dan bij ziekte of gewichtige zaken verboden, de colleges af te zeggen. Zij hadden zich te houden aan de vacantiedagen Woensdag en Zaterdag, 8 dagen met Kerstmis, Paschen en Pinksteren en de vacantie-maand Augustus.

De theologie genoot bijzondere zorg. Uitdrukkelijk werd voorgeschreven, dat de colleges, disputatiën en oratiën in deze faculteit met gebed zouden moeten aanvangen en eindigen. Misschien mogen we uit dit opzettelijk voorschrift afleiden, dat dit met de colleges in de andere faculteiten niet noodig geacht werd.

De professor theologiae en historiae sacrae had de taak bij de behandeling van den Bijbel de voornaamste leeringen en tegenwerpingen van de tegenstanders te bespreken en te ontzenuwen, terwijl hij „hem sal wachten van te stellen Theses Quod libeticas inde Theologie".

(Wordt voortgezet).

1) Wat de professoren in de verschillende vakken hadden te onderwijzen, vindt men in Cap I Art. 13, 14, 16, 17, 18 en 19. Zie Bijlage I.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET KLOOSTER ST. ELIZABETHSDAL TE BOXTEL.

(Vervolg)

[Blz. 61] MARTIUS

Hebdomada prima

Suster Maria van den Sande, 3 Maart 1689.
Suster Arnolda Verheijden tot Hooghstraeten, 5 Meert 1723.
Suster Constantia Smulders, 4 Maert 1746.
Suster Joanna van Ooijen vader en moeder, 1775.
Trijntje Pieters. Wij hebben daer 25 gulden van gehadt, 1775.
Suster Seraphina Juttemeijer vader en moeder, 1805.
Suster Rosa Koolwijck vader en moeder, 1804.
Walraven van der Elst en sijn huijsvrouw Elisabeth, die met haer aelmoese ons mildelijck te hulp gekomen sijn in de brant soo aen de kerk als aen de huijsen. [1])
Antje Schellinger, moetje van Spijker, 1746.
[Blz. 62] Bartholomeus de Mommer en sijn huijsvrouw juffrou Geertruij, die na den brant 't clooster eerst mede bearbeijt hebben. [2])
Suster Anna Eeckelaers, leekesuster tot Hooghstraeten, 1753.
Suster Maria Lipens tot Loven, 1801.
Suster Delphina Hujens tot Loven, 1801.
Suster Maria Quiten, 1861.
Suster Maria Joseph Brouwer, 1874.
Maria Anna Klijn. Wij hebben er 100 gulden van ontvangen, 1893.
Onse lieve eerwaarde moeder zuster Baptista Klijn, die vijftien jaar Moeder Abdis is geweest en ons vreedzaam en loflijk heeft geregeerd, 1894.
Zuster Angela Kriellaars, die 10 jaar Moeder Vicares is geweest, 1894

1) Zie hiervoor blz. 229. 2) Zie vorige noot.

[Blz. 63] Zuster Anna van den Meulenreek, leekezuster, 1894.
Zuster Agnes van der Loop vader 1894 en moeder 1901.

[Blz. 67] *Hebdomada secunda*

Jan Heijdendal. Wij hebben daer 25 gulden van gehadt, 1755.
Suster Barbara de Lange tot Loven, 1760.
Elsje van Achael, 1760.
Joannes van der Weerde, 1758.
Peter Aerts van der Weerde de vader, Cornelia Willems de moeder, 1758.
Joanna van der Weerde de suster, Berentje van der Weerde de suster, Peter van der Weerde de halve broeder, Joanna van der Weerde de halve suster 1758.
Willem van der Weerde, 1758.
Juffrou Petronella Wouters de nigt, 1758.
Suster Isabella Bankaers tot Loven, 2 Maart 1794.
[Blz. 68] Suster Clara de Worteleer tot Loven, 1800.
Suster Anna Lauwens tot Hooghstraeten, 1809.
Suster Delphina Vrissen vader en moeder, 1831.
Suster Dorotea *(sic)* Oosterholt vader en moeder, 1866.
Zuster Clara Westerwout vader en moeder, 1890.
Zuster Bernadina *(sic)* Goedeman, lekezuster, jubilaria, 1888.

[blz. 73] *Hebdomada tertia*

Suster Gabriel Verhoeven tot Hooghstraeten, 2 Maart 1741.
Suster Joanna Clara Slegers vader en moeder, 1699.
Suster Mechtildis van den Bichelaer, 16 Maert 1707.
Suster Dorothea Bauwens, vicarisse tot Loven, 15 Maert 1728.
Juffrou Cornelia van Poelenburgh, die ons schoone aelmoessen heeft gegeven en nog 50 gl. agtergelaeten, 1743.
Suster Isabella Feijen vader en moeder, 1770.
Suster Petronella Peijnenborch vader en moeder, 1757.
Suster Elisabeth van Eijck vader en moeder, 1760.

Suster Petronella Lemmens tot Loven, 1762.
[Blz. 74] Suster Rosa Hanen tot Hooghstraeten, 15 Maert 1797.
Suster Antonia Wienen, 25 Maart 1800.
Suster Isabella Feijen, leekesuster, 17 Maart 1806.
Suster Anna de Haart, leekesuster, 22 Maart 1805.
Suster Maria van den Nuwendijck, 1825.
Anna van Dooren, die ons 100 gulden heeft nagelaten, 1829.
[Blz. 78] Onse lieve eerw. moeder suster Maria Joanna Amfalderen, [die] Moeder Abdisse is geweest 20 jaar en heeft ons vreedsamenlijck en loffelijck geregeert, 28 Maart 1834.

[Blz. 79] *Hebdomada quarta*

Onse lieve eerw. moeder suster Maria Joanna van der Poll, die 43 jaer Moeder Abdisse is geweest en ons vreedsamelijck en loffelijck heeft geregeert, 20 Maert 1785.
Juffrou van Ingen, onse geestelijcke moeder, die ons veel goet heeft gedaen, 1732.
Suster Margrita Voets tot Hooghstraeten, 1735.
Suster Maria Anna van Dooren, 26 Maert 1749.
Suster Maria van Bommel, 26 Maert 1769.
Suster Cornelia Elsacker tot Hooghstraeten, 1709.
Suster Maria Verhoeven, leekesuster, 30 Maert 1712.
Suster Maria Elisabeth Beens vader en moeder, 1740.
[Blz. 80] Suster Margrita Verhijden tot Loven, 1761.
Suster Helena de Louw, leekesuster, 30 Maert 1762.
Suster Barbara Keij, leekesuster tot Hooghstraeten, 25 Maert 1789.
Suster Maria Coleta Kilsdonk, 29 Maert 1792. Jubilaria
Suster Victoria Smidts vader en moeder, 1805.
Suster Gabriel Bouman tot Hooghstraeten, 1801.
Suster Seraphina Juttemyer, 1820.
Jacobus Boors, die heeft ons 500 gulden nagelaten, 1827.
Suster Trisia *(sic)* Antonise, 1833.

Joanna van Dooren, 1838. Wij hebben daer 100 gulden van gehad.

[Blz. 85] APRILIS

Hebdomada prima

Suster Cecilia Thijts tot Hooghstraeten, 2 April 1709.

Maria Jacob, geestelijcke dogter van Amsterdam, die ons in haer leven veel goet gedaen heeft en nog 60 gulden nagelaeten, 1736.

Hermanus van Eijnthooven, 1734.

Maria van Eijnthooven sijn huijsvrouw, 1755.

Suster Seraphina van Duijsel tot Loven, 5 April 1750.

Suster Joanna Winckels tot Hooghstraeten, 1756.

De Eerw. Pater Josephus de Longas, [1]) missionarius tot Amsterdam, een goede weldoender, heeft ons gegeven een silvere kelck, een silvere dooske, daer de hostien in bewaert worden, 1000 gulden tot de steenebrugh, 125 gulden voor de looije buijs, daar 't bier [blz. 86] door in de kelder loopt, en nog veel aelmoessen daerenboven, 1757.

Gerrit Schouten. Wij hebben daer 50 gulden van gehadt, 1778.

De heer Jan Osy en sijn huijsvrouw juffrou Barbara Steendijck, 1780.

Suster Maria Magdalena Snel, 12 April 1711.

Suster Anna Houbraeken tot Hooghstraeten, 6 April 1694.

Suster Petronella Vervooren, 9 April 1791.

Suster Anna van de Can, leekesuster, jubilaria tot Loven, 8 April 1791.

Suster Cecilia Dobbeleer, jubilaria tot Hooghstraeten, 1794.

Eerw. Pater Jacobus Crauers, guardiaen, 1802.

[Blz. 87] Suster Maria Lucia van der Meer, moeder vicarist 18 jaar, 1822.

Suster Eustogia Burgers vader en moeder, 1855.

1) In 1730 was hij reeds aan de statie „De Boom" in de Kalverstraat te Amsterdam gevestigd. Zie *Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem*, dl. 14, 1887, blz. 178.

Maria Anna Robben. Wij hebben daar 100 gulden van gehad, 1855.
Gerardus Burgers, 1856.
Suster Coleta Gocherman vader en moeder, 1880.

[Blz. 91] *Hebdomada secunda*

Suster Thresia Cobrant tot Loven, 1735.
Suster Maria Anna de Roy vader en moeder, 1708.
Eerw. Pater Lucas Hoebens, 1717.
Suster Catharina Stenstens, die 9 jaer vicaris is geweest, 16 April 1723.
Suster Helena de Louw vader en moeder, 1725.
Suster Elisabeth Raman tot Hooghstraeten, 10 April 1729.
Suster Cecilia Verhijliwegen tot Loven, 19 April 1731.
Suster Maria de Vrij, leekesuster tot Hooghstraeten, 5 April 1743.
Suster Agatha Janssen, jubilaria, leekesuster tot Hooghstraeten, 1768.
Suster Isabella Deens, jubilaria tot Loven, 1768.
[Blz. 92] Suster Lucia Coster, leekesuster tot Hooghstraeten, 9 April 1778.
Hendrick Backer, 1781.
Suster Antonia de Block tot Hooghstraeten, 15 April 1796.
Suster Antonia van den Nieuwendijk vader en moeder, 1802.
Een suster tot Hooghstraeten, 1800.
Suster Agnes Warnes, 1810.
Suster Christina Zeervalk, 1865.

[Blz. 97] *Hebdomada tertia*

Suster Maria Magdalena de Haas vader en moeder, 1738.
Suster Thresia Vergauwen tot Hooghstraeten, 1743.
Suster Maria Huissin, die 13 jaer vicaris is geweest, 9 April 1748.
Suster Maria Anna Timmermans vader en moeder, 1767.
Juffrou Gosewina Hoorenbeeke, geestelijcke moeder der Eerw. Paters, 1750.

Suster Elisabeth Leens, leekesuster tot Loven, 1760.
De heer Franciscus Strick, landtdeeken tot Heesch, die ons 50 gulden heeft nagelaeten, 1762.
Suster Thresia van den Broek tot Hooghstraeten, 11 April 1700.
De Eerw. Vader Dullens, die ons de salvolade en balsem en andere schoon dingen heeft geleert en veel goet gedaen, [1]) 1738.
[Blz. 98] Suster Clara van Dooren, jubilaria tot Loven, 22 April 1713.
Suster Clara van Eijnthoven, 18 April 1738.
Joannes de Winteroy, die ons 150 gulden heeft nagelaeten, 1737.
Suster Francisca van Berkel, 19 April 1794.
Suster Salomea vader en moeder, 1804.
Joanna Costens, die ons 100 gulden heeft nagelaeten, 1821.
De Heer D. van Dooren. Wij hebben daar 300 gulden van gehad, 1865.

[Blz. 103] *Hebdomada quarta*

Suster Maria Crekels tot Hooghstraeten, 1694.
Suster Maria Goossens vader en moeder 1712.
Suster Margrita Swack, 1731.
Suster Agatha Bloemarts, jubilaria, 26 April 1765.
Catharina de Bresser, die ons veel goet gedaen heeft en nog 350 gulden nagelaeten, 1720.
Marijtje Pluijm, 1751.
Suster Pacifica Godts tot Loven, 28 April 1754.
Dirk Spijker en sijn familie, 1757.
Hillegontje Spijker, 1757.
Nicolaes Spijker, 1757.
Cornelis Spijker, 1757.
Meijnontje Hasis, 1757.
Claes Hasis, 1757.
Antje Hovens, 1779.

1) Zie *Bossche Bijdragen* IV, 1921, blz. 112, 113 en 114.

[Blz. 104] Juffrou Hendrina Strick, geestelijke [dochter?], die ons 100 gulden nagelaeten heeft, 1776.

Suster Constantia Backer, 27 April 1792.

De Eerw. Pater Antonius Permans, die 11 jaer onsen biegtvader is geweest. Wij hebben daer 100 gulden van gehadt, 1821.

Suster Salemea *(sic)* van Gerven vader en moeder, 1841.

[Blz. 108] Suster Victoria Truijens vader en moeder, 1873.

Eerwaarde Heer van Luemen. Wij hebben er 1000 [gulden?] van gehad, 1873.

Suster Paula Henkens vader en moeder, 1890. Wij hebben daar 200 gulden van gehad.

[Blz. 109] MAIJ

Hebdomada prima

Suster Joanna van Beek vader en moeder, 1703.

Broeder Martinus, leijdecker, en Broeder Joannes Peters, glaesemaecker, die ons in de bouw getrouw bijgestaen hebbe, 1738.

Suster Elisabeth Meselaers, die 2 jaer vicaris is geweest, 1743.

Suster Antonia van Gilse tot Hooghstraeten, 1740.

Suster Catharina van den Kieboom, leekesuster tot Hooghstraeten, 4 Maij 1746.

Suster Rosa van Elsacker, 1740.

Suster Clara Loverix tot Loven, 4 May 1763.

Hendrick Smits, 1765.

Suster Anna de Haert vader en moeder, 1767.

Suster Juliana van Gestel vader en moeder, 1789.

[Blz. 110] Sijn Heijligheijt Benedictus de 14 met een jaerelijks anniversarium naer den 3 Maij dat Sijn Heijligheijt gestorven is. [1])

Suster Dorothea van der Meeren vader en moeder, 1791.

Juffrouw Christina Helena Catharina Osy, geestelijke dogter, met de jaerelijkse vigilie van 9 lessen en Libera

1) Benedictus XIV stierf 3 Mei 1758.

me. Wij hebben daervan gehadt 3000 gulden voor 't bouwen van een kerk, 1791.

Suster Magdalena de Wachter tot Loven, 1803.

Suster Crescentia Willard tot Loven, 1803.

Suster Catharina, leekesuster tot Loven, 1803.

Juffrouw M. Anna van Velsen, 1806.

Suster Salomea Cool, 1814.

[Blz. 111] Een suster tot Hooghstraeten, 1814.

M. Anna van Eerp, 1814.

Hendrik Aart Linders. Wij [hebben] daer 100 gulden van gehad, 1814.

Suster Coleta Ballings vader en moeder. Wij hebben daer 100 gulden van gehad, 1846.

Suster Pacifica van Haaren vader en moeder, 1846.

H. van der Meeren. Wij hebben daer 100 gulden van gehad, 1852.

Suster Ludovica van der Meijden vader en moeder, 1857.

Suster Magdalena Backer vader en moeder. 1861.

[Blz. 112] Suster Clara van der Krabben vader en moeder, 1864.

Suster Rosa Schuts, 1879.

[Blz. 114] Onse lieve Eerw. Moeder suster Hyacintha van der Sman, die 3 jaer Moeder Abdis is geweest en heeft ons vreedsamelijk en loffelijk geregeert, 1879.

Suster Tresia Nouwens vader en moeder, 1891.

Suster Constantia van Adrichem vader 1887 en moeder 1899.

[Blz. 115] *Hebdomada secunda*

Eerw. Moeder suster Joanna van Breugel, jubilaria, die 15 jaer Moeder Abdis is geweest en ons seer loffelijk en vreedsamelijk heeft geregeert, 11 Maij 1694.

Suster Rosa Pennekam vader en moeder 1696.

Suster Clara van Bedaf, leekesuster tot Hooghstraeten, 20 Maij 1700.

Suster Joanna Schellekens tot Loven, 13 Maij 1702.

UIT BOEK EN BLAD

Bibliografisch Bijvoegsel van Taxandria
2e Bundel

Samensteller: Ir. A. J. L. JUTEN, Noordsingel 1, Bergen op Zoom

No. 32. *Behoort bij Taxandria 1934 afl. 1ste.*

Anthonius van Gils. Deze zomer is, zooals reeds gemeld, een onzer Brabantsche voormannen, de R.K. Pr. Antonius van Gils herdacht te Tilburg.

De „Bossche Bijdragen" kwamen bij die gelegenheid uit met een aflevering, geheel gewijd aan president van Gils, primus van Leuven, bij gelegenheid van de eeuwherdenking van diens sterfdag. Dr. Th. Goossens geeft een eerste artikel, dat de persoonlijkheid van Van Gils ook aan de hand van onuitgegeven stukken nader belicht. In een tweede artikel behandelt hij den president als geschiedschrijver en als verzamelaar van historisch materiaal. Dr. W. Buch geeft het eerste deel — niet het meest belangrijke, maar van beteekenis voor de geschiedenis van het Bossche groot-seminarie en teekenend voor de persoonlijkheid van den president — van het Dagboek van Van Gils, voorzien van een inleiding en vele aanteekeningen. J. van der Loos beschouwt Van Gils „in zijn betrekking tot de Noord-Nederlandsche Missie", daartoe uitgelokt door de uitlating van pater Allard, dat niemand meer dan Van Gils heeft bijgedragen „tot het onthullen en opbloeien van een nieuw kerkelijk leven, niet slechts in Noord-Brabant maar *in geheel Nederland* en zelfs daarbuiten". Van der Loos ontkent dit, niet ten onrechte, wat de Noord-Nederlandsche „Missie" betreft. Overigens heeft geschiedschrijving met dergelijk negatief doel, op zich zelf niet zeer aantrekkelijk, haar gevaarlijke zijde. Dat men in het Noorden meer op positieven, in het Zuiden meer op negatieven arbeid uit zou zijn geweest, klinkt als tegenstelling te scherp. Van Gils heeft wel het grootste aandeel in den positieven arbeid, toen op de allereerste plaats noodzakelijk: de stichting van seminariën. Ook de benoeming van een bisschop *in partibus infidelium* en het sluiten van een Concordaat, juist voor de „Missie" zeer belangrijk, hadden de active belangstelling van den president. Overigens brachten de tijdsomstandigheden juist mede, dat men voor een groot deel op het defensief bedacht moest zijn, met name tegen al te groote bemoeizucht van den Staat met de Kerk. Sommige wat al te meegaande naturen waren voor dit gevaar wel erg blind. Als invloedrijk raadsman van de Utrechtsche aartspriesters Van der Loos wijst daar zelf op — deed Van Gils overigens ook z'n invloed in het Noorden gelden. Veel sterker was deze echter in het Zuiden, met name in België. Als men de woorden van pater Allard al te letterlijk neemt, zijn ze zeer zeker te sterk.
De aflevering is verlucht met een viertal afbeeldingen.

Urnenveld bij Mierde. Aan eenige mededeelingen van den heer Azijnman in de maand September ontleen ik de volgende gegevens:

Voor eenigen tijd werd ik door den heer Herculyns, den voortvarenden echt Brabantschen burgemeester van Hooge en Lage Mierde er op attent gemaakt, dat daar bij toeval een paar urnen gevonden waren. Bij onderzoek is toen gebleken, dat het twee Deverel urnen waren, die hier te lande slechts weinig voorkomen en die een belangrijke aanwinst voor het Bossche Museum blijken te zijn.

De wetenschappelijke adviseur van het genootschap Dr. A. E. Giffen was onmiddellijk van oordeel, dat een onderzoek van dit urnenveld gewenscht was.

't Achaeologisch potje van 't Genootschap was helaas leeg en van een onderzoek zou dus voorloopig geen sprake kunnen zijn. Dank zij echter een grootsch gebaar van een bestuurslid, die de kosten van deze opgraving voor zijn rekening heeft genomen, kon het onderzoek aanvangen.

Het voorloopig resultaat was van een museum-oogpunt beschouwd, nog beneden de verwachtingen. Van een zuiver wetenschappelijk standpunt gezien, blijkt dit onderzoek buitengewoon belangrijk te zijn. Er is nl. een palissadeheuvel uit den bronstijd (plm. 1500 jaar voor Christus) blootgelegd. Het graf, dat zich daarin bevindt en nog niet is onderzocht, teekent zich duidelijk af en is omringd door een cirkel van palissaden, die paarsgewijze daarom heen liggen, terwijl het geheel omsloten is door een kring van kleinere palen. Dit type van Hooge Mierde schijnt nog niet in dien vorm bekend.

Daarna werden nog twee brandheuvels blootgelegd met na-bijzetting van urnen

De toren van Moergestel. Toen Moergestel eenige jaren geleden een nieuw R. K. Kerkgebouw kreeg, gebouwd op de plaats waar het oude had gestaan en aangebouwd aan den Ouden Toren, eigendom van de gemeente Moergestel, leverde dat oud en nieuw een eigenaardige combinatie op. De bouwtrant der nieuwe kerk had men zooveel mogelijk aan dien van den Ouden Toren aangepast, doch een mooi geheel had men niet direct kunnen verkrijgen. Er haperde iets, de Toren was nog niet gerestaureerd.

In 1933/1934 werd met de finantiën der gemeente de toren gerestaureerd.

De Bergen op Zoomsche Jaarmarkten, door C. Slootmans. De B.o.Zoomsche archivaris heeft zijn hart verpand aan B. o. Zoom als handelsstad. Eerst: Bergen en de Quaetwillighe van Vlaenderen (S. G. IX) daarna: Uitspraak van Karel V in een geschil tusschen de Vlaamse steden en B. o. Z. (S. G. X), vervolgens in de St. Geert. Br. X een opstel, in afzonderlijken druk verschenen: De verhouding Antwerpen-B. o. Z. in het verleden, en nu in afzonderlijken druk verschenen 'n voordracht, gehouden voor het XIIe Filologen congres te Leuven in April 1934: „De B. o Zoomse Jaarmarkten en de bezoekers uit Zuid-Nederland".

Waar over de jaarmarkten weinig literatuur bestaat, is deze *eerste* bijdrage over de B. o. Zoomse jaarmarkten, die strakjes door anderen zal gevolgd worden, van groot algemeen belang.

En het plaatst *eindelijk* de Handelsstad Bergen op Zoom in den kring van meer algemeene belangstelling.

Ir. J

Barent Peeters Wagemakers, die ons in sijn leven trouwe dienste gedaen heeft en schoone aelmoese gegeven en nog 1800 gulden nagelaten, 1688.

Onse geestelijke moeder Willemina Muts, die ons gemeynte met veel liefde gedient en veel goet gedaen [heeft], 1704.

Suster Cecilia Heusdens, 15 Maij 1708.

[Blz. 116] Suster Joanna en Maria van Venroy vader en moeder, 1720.

Suster Coleta Wijtvliet tot Hooghstraeten, 14 Maij 1729.

Suster Cortusana Stroykens tot Loven, 1734.

Joannes Noyden en Joanna de Winterroy en haer nakomelinge, die ons 100 gulden hebben nagelaeten, 1738.

Suster Anna van Hagenbergh tot Loven, 1768.

Suster Maria Francisca van den Broeck tot Loven, 10 Maij 1789.

Suster Francisca van Grunsven vader en moeder, 1809.

Suster Clara van den Nuwendijck, 1821.

Suster Consta[n]cia Elsen, 1832.

[Blz. 117] Mejuffrouw Qwiten met een jaerlijksche vigili van negen lesse, 1870.

Suster Leonarda Sanders vader en moeder, 1874. Wij hebben daar 100 gulden van gehad.

Onze Weleerwaarde Vader Jacobus Hoogland, die veel dienst aan ons klooster heeft bewezen in 1854 en toen 6 jaar onze biechtvader is geweest; in 1890 is hij nog 3 jaar onze biechtvader geweest; hij heeft ons met veel liefde bijgestaan, toen wij in 1894 alle ziek waren en is kort daarna in ons klooster overleden den 16 Mei 1894.

[Blz. 118] De huijsvrouw van Dirck van Dooren, die ons 200 gulde heeft nagelate, 1842.

Suster Anna Jansen vader en moeder, 1867.

[Blz. 121] *Hebdomada tertia*

Gosewina Schoute, die ons 60 gulden nagelaeten heeft en een gout kruijske om aen de remonstrantie te doen, 1743.

Suster Constantia Backer vader en moeder, 1762.

Suster Geertruij Janssen vader en moeder, 1784.
Juffrou Clara van Sons, 1785.
Suster Francisca Timmermans tot Loven, 19 Maij 1708.
Jan Driessen Santegoets om deelagtig te sijn 't gebedt van 't capittel, 1688.
Applonia *(sic)* van der Ster, die ons 25 gulden heeft nagelaeten, 1745.
Suster Jacoba Roelants, leekesuster tot Loven, 14 Maij 1748.
Adrianus de Laet, 1749.
Maria Gijsbert Schuurmans, 1750.
Gijsbert Geurt Schuurmans, 1751.
[Blz. 122] Suster Maria Catharina de Laet vader en moeder, 1750.
Adriana de Laet, begijntje tot Breda, die ons 100 gulden heeft nagelaeten, 1758.
Suster Cornelia van der Aa vader 1786 en moeder 1801.
Sus'er Christina van der Haght tot Hooghstraeten 1800.
Suster Bernardina Kenis tot Hooghstraeten, 1801.
Suster Josepha Vloemans tot Hooghstraeten, 1817.
Suster Tresia Muegen vader en moeder, 1880.
Suster Antonia van der Seip moeder, 1875.
De ouders van zuster Hortulana, 1899.

[Blz. 127] *Hebdomada quarta*

Eerw. Pater Franciscus de Ridder van Jerusalem, die ons vereert heeft een kruijske vol reliquien en heijligdom.
Suster Geertruij Goossens, 22 Maij 1773.
Anna Maria Heuskens, die ons 25 gulden nagelaten heeft, 1776.
Anna Parijs tot Hooghstraeten, 29 Maij 1776.
Jacoba Petronella om deelagtig te sijn 't gebedt van 't capittel. Wij hebben daer 25 gulden van gehadt, 1785.
Suster Aldegonda de Bresser vader en moeder, 1717.
Suster Agatha Bloemarts vader en moeder, 1733.
Reyniertje Swak, die ons in haer leven veel goet gedaen en nog 70 gulden nagelaten heeft, 1725.

[Blz. 128] Suster Adriana Gerandi tot Hooghstraeten, 26 Maij 1727.
Suster Magdalena Abeedt tot Loven, 22 Maij 1731.
Suster Maria de Vries, leekesuster tot Hooghstraeten, 1760.
Suster Maria de Bresser, 31 Maij 1764.
Suster Elisabeth van Oslaijen, jubilaria tot Hooghstraeten, 24 Maij 1779.
Machtildis Janssen tot Amsterdam, 1803.

[Blz. 133] JUNIUS

Hebdomada prima

Suster Joanna Clara Slegers, 2 Juni 1706.
Suster Agnes van Erkel, die 20 jaer schrijfsuster is geweest, 5 Juni 1705.
Onse Eerw. Moeder suster Maria Thresia van Cuijlenborgh, die 6 jaer Moeder Abdis is geweest en ons vreedsamelijk en loffelijk heeft geregeert, dewelke nagts tevoore met ons, religieuse, in de choor de metten bijgewoont hebbende, 's morgens naerdat sij haer gekleet en gewaschen heeft, omtrent den hantdoek doot gevonden is, 3 Juni 1714.
Suster Elisabeth Meselaers vader en moeder, 1717.
Suster Franken van den Elsacker tot Hooghstraeten, 5 Juni 1722.
Elisabeth Feijen, 1787.
Catharina Feijen, 1787.
[Blz 134] Suster Clara Voorspoel tot Loven, 1692.
Suster Agnes Kerpers, moeder Abdis, jubilaria tot Hooghstraeten, 15 Juni 1731.
Suster Dorothea Boney tot Loven, 1733.
Claes Coningen, 1743. Aefje Dirks, sijn huijsvrouw, die ons een schoone aelmoes hebben nagelaeten, 1743.
Suster Mechtildis Sibbens, 3 Juni 1796.
Suster Clara Steijnen, leekesuster tot Hooghstraeten, 1804.
Moeder Vicaris suster M. Lucia en suster M. Joseph van der Meer vader en moeder, 1777.

Magdalena Feijen, 1805.
Joanna Stubereg, die ons 100 guld. heeft nagelaeten.
Petrus Versterren. Wij hebben daar 100 gulden van gehad, 1849.
[Blz. 135] Suster Victoria de Kinderen vader en moeder. 1869.
Suster Clara van der Pol, 1859.
Suster Francisca van den Ken, 1880.
Suster Margarita Klaesen vader en moeder, 1879.
Suster Anna van den Muelen Reek vader en moeder, 1889.
Suster Franciska Koevoets vader en moeder, 1890.

[Blz. 139] *Hebdomada secunda*

Martinus van der Knok en sijn huijsvrouw, 1743.
Moeder Vicaris Aldegonda Weerts vader en moeder, 1750.
De Heer Hendrikus Phenix, die ons 50 gulden heeft nagelaeten, 1762.
Suster Maria Anna Spirinx vader en moeder, 1764.
Suster Delphina Langestraet, 9 Juni 1777.
Suster Rosa Pennekam, leekesuster, 23 Juni 1730.
De Heer Hubertus Boret, 1732.
Hendrik Voet, 1739.
Juffrou Joanna van der Heij, 1788.
[Blz. 140] De Heer Petrus Kaats, 1795.
Suster Maria Anna van Roosenbrock tot Hooghstraeten, 1797.
Suster Anna Spirinx vader en moeder, 1808.
Catharina van Swambagh, die ons 100 gulden heeft nagelaten, 1819.
De Heer Overgaag, die ons veel almoesen gegeven heeft in sijn leven en vijfhondert gulden om na sijn doot voor hem te bidden, 1885.
Mejufvrouw Meis, die ons 100 gulden heeft nagelaten, 1885.

[Blz. 145] *Hebdomada tertia*

Suster Agnes Lambregts, leekesuster tot Loven, 1734.
Maria Ketelaers, geestelijke dogter, 1750.

Jan Dirkse Berkhout, 1760.

Jannetje Jacobs van den Berg, sijn huijsvrouw, die ons veel goet gedaen en nog 200 gulden nagelaten heeft, 1750.

Suster Catharina van den Elsacker tot Hooghstraeten, 1768.

Isabella Buijts vader en moeder, 1796.

Suster Cornelia Bellom tot Loven, 13 Juni 1786.

Suster Mechtildis Koekart tot Loven, 30 Juni 1703.

Clara en Elisabeth Blankevoort om deelagtig te sijn 't gebedt van 't capittel, die ons 200 gulden nagelaten hebben, 1705.

[Blz. 146] Zuster Leonarda van Diemen moeder, 1892.

[Blz. 147] Suster Coleta Mosselvelt, 1840.

[Blz. 151] *Hebdomada quarta*

De heer en juffrouw Cramers, die ons in haer leven veel aelmoessen hebben gegeven, 1721.

Juffrouw Christina Callecoven, die ons in haer leven veel aelmoese heeft gegeven, 1723.

Eerw. Moeder Lucia Vleminx, die 16 jaer Moeder Abdis is geweest en ons seer loffelijk en vreedsamelijk heeft geregeert, die door 't verjaegen van de geusen en door 't fondeere van een nieuw klooster groote destructie en swaare vervolging geleden heeft, door een subite doot overvallen sijnde, heeft haare geest gegeven in de handen des Heere, 29 Juni 1731.

Gerrit Lansing, die ons 25 guld. heeft nagelaten, 1754.

Maria van Laer, die ons 25 guld. heeft nagelaten, 1754.

Juffrouw Agatha Maria Spoorenburgh, die ons 25 guld. heeft nagelaten, 1760.

[Blz. 152] Suster Maria Victoria Boeracker vader en moeder, 1767.

Jumaen Soetam, 1767. [1])

Suster Maria Clara van den Bolck, leekesuster tot Loven, 25 Juni 1780.

1) In kleinere cijfers volgt: 52.

Suster Salomea Peeters tot Loven, 30 Juni 1783.
Suster Bernardina van Heumen vader en moeder, 1784.
Een suster tot Loven, 1800.
Juffrouw Elisabeth Verhaar, die ons 50 gulden heeft nagelaten, 1816.
Suster Bernadin *(sic)* Goedemans vader en moeder, 1856.
Juffrouw Mutstaerts. Zij heeft ons eene zilveren remonstrans en veele allemoessen in haar leven gegeven en 100 gulden nagelaaten, 1858.
[Blz. 153] Suster Antonia van Tulder, die 27 jaar Moeder Abdis is geweest en loffelijk heeft geregeert, 1864.
Suster Hiacintha van der Sman vader en moeder, 1869.
Mechtildis van Koolwijk, 1883.

[Blz. 157] JULIUS

Hebdomada prima

Elisabeth van den Sande, die ons 100 gld. heeft nagelaeten. Wij hebben voor haer gedaen als voor ons susters, 1699.
Suster Gudula van Elderom, die 13 jaer schrijfsuster is geweest, 1 Juli 1724.
Suster Maria Smulders tot Hooghstraeten, 1736.
Suster Anna Catharina van Ostade, 1 Juli 1742.
Francis Goossens, 1748.
Anna Sparramont, 1765.
Margrita Swippens, 1772.
Franciscus Joseph en Margrita Serret, sijn huijsvrouw, 1773.
Suster Ludgardis Gillot tot Hooghstraeten, 1 Juli 1784.
Suster Aeltje van den Broek, 1692.
Anna Mulder, die ons 25 guld. heeft nagelaeten, 1786.
[Blz. 158] Suster Maria Victoria Boeracker, jubilaria, 8 Juli 1789.
Broeder Petrus Bellens Tertiaen voor sijn sorg, die hij gedaen heeft om de Brabandtse rent voor ons te krijgen, 1791.

Cornelia Croetum, die ons 25 gld. heeft nagelaeten, 1794.
Suster Elisabeth van Eijck, leekesuster, 6 Juli 1811.
Suster Loduvica *(sic)* van Doren, 1853.
Suster Maria Joseph Brouwer vader en moeder, 1858.
Onse lieve Eerwaarde Moeder suster Barbara Franssen, die vier maande Moeder Abdis is geweest en ons vreedsamelijck en loffelijck heeft geregeert, 1864.
Suster Benedicta Gors vader.—
[Blz. 159] Suster Paula Henkens vader en moeder, 1876.

[Blz. 163] *Hebdomada secunda*

Eerw. Moeder Abdis suster Barbara Smits, jubilaria tot Hooghstraeten, 13 Juli 1696.
Suster Anna van Borf tot Hooghstraeten, 1704.
De Eerw. Pater Elias, terminarius van Den Bosch, 1729.
Suster Joanna van Beekt, die 10 jaer vicaris is geweest, 14 Juli 1730.
Eerw. Moeder Abdis suster Thresia Slaets tot Hooghstraeten, 4 Juli 1753.
Juffrouw Anna Maria Seep, die ons 25 gulden heeft nagelaten, 1774.
Frans de Vrind en sijn huijsvrouw van Amsterdam, 1774.
Suster Petronella van der Deijen, leekesuster tot Loven, 8 Juli 1784.
De Heer Hubertus Cramer, 1784.
Suster Bonaventura en Maria Anna van Dooren vader en moeder, 1733.
[Blz. 164] Suster Elisabeth van Haesendonck tot Loven, 6 Juli 1792.
Suster Barbara van der Heijden, 11 Juli 1792.
Joannes van den Acker en sijn huijsvrouw, die ons 100 gulden hebben naegelaten, 1795.
Jan van Kreijie [en]
Gijsbertus van Kreijie, die ons 100 gld. hebben [nagelaten], 1837.
Suster Dorothea van der Meeren, 1842.
Suster Barbara Bomers vader en moeder, 1886.

[Blz. 169] *Hebdomada tertia*

Suster Rosa Delfos, jubilaria tot Loven, 9 Juli 1745.

Jonas Branus en Vronica *(sic)* Spijkers, sijn huijsvrouw, 1746.

Een man van Amsterdam om deelagtig te sijn 't gebedt van 't capittel, 1752.

Joannes Coops, de swager van juffrouw Glauwe, 1755.

Juffrouw Cornelia Glauwe, die ons 25 gulden heeft nagelaten, 1760.

Juffrouw Elisabeth Glauwe, geestelijke dogter, die ons veel liefde heeft getoont en veel jaeren voor ons omgegaen heeft, 1771.

Gerrit Spijker, een goede weldoener, die in sijn leven veel aelmoese heeft gegeven en nog 167 guld. heeft nagelaeten, 1763.

De Eerw. Moeder Abdis suster Aldegondis Habets, jubilaria tot Loven, 1766.

[Blz. 170] De Eerw. Moeder Abdis suster Elisabeth Poels tot Loven, 14 Juli 1766.

Suster Antonia van Doeren, jubilaria tot Loven, 12 Juli 1778.

Juffrouw Thresia van der Heij, 1788.

Suster Constantia Elsen vader en moeder 1802, vader en moeder, 1806.

[Blz. 175] *Hebdomada quarta*

Is mijn versoeck, dat voor de gunst, die ik aen 't clooster doen, ik, Willemina Margo van Dooren, en haer nigt Cornelia van Dooren en haer broeder pater Gijsbertus van Dooren, haer suster Anna Maria van Dooren en haer man en de heele familie door de religieuse worden aengeteekent om in 't leven en na hun doot voor hun te bidden, alsook voor haer afgestorve ouders, susters en broeders, 1723.

De Heer Wouwermans en sijn huijsvrouw, onse geeste lijke vader tot Brussel, 1713.

Suster Joanna Leermans, leekesuster, 30 Juli 1728.
De Eerw. Moeder Abdis suster Barbara Adriaense, jubilaria tot Hooghstraeten, 1744.
Suster Magdalena Claessens tot Hooghstraeten, 27 Juli 1745.
Suster Lucia Vergauwen tot Hooghstraeten, 29 Juli 1751.
[Blz. 176] Guertje Ariaens, geestelijke dogter, 1728.

[Blz. 181] AUGUSTUS

Hebdomada prima

Suster Catharina van den Asdonck, 7 Augustus 1703.
Suster Monica Neqx, leekesuster tot Loven, 3 Aug. 1792.
Eerw. Heer Pastoor tot Schaage, [1]) een goede weldoener, Joannes Lansing, sijn vader, Maria, sijn moeder, Alida Maria, de dogter, Hendrikus en Arnoldus, die soons, daer wij 125 guld. van hebben gehadt, 1729.
Suster Bonaventura van Amersvoort tot Hooghstraeten, 4 Aug. 1741.
Elisabeth Tjeers, 1742. [2])
Suster Clara van Ennete vader en moeder, 1752.
Suster Agnes Rensma vader en moeder, 1755.
Suster Thresia Albasch, leekesuster, 9 Aug. 1768.
[Blz. 182] Schellekens van Boxtel, 1785.
Suster Barbara de Hertoch, leekesuster, jubilaria tot Loven, 1778.
De Heer van Velsen, die ons 25 gulden heeft naegelaten, 1795.
Suster Rosa van Koolwijk, 1802.
Suster Hiacint *(sic)* van Besouwen vader en moeder, 1849.
Suster Angela Krilaars vader en moeder 1849.
Suster Matea *(sic)* Ballings vader en moeder, 1849.
Suster Beatrix Verhage vader en moeder, 1857.
Jacobus Sengen, die ons 210 gulden heeft nagelaten, 1889.

1) Antonius Lansing. Zie *Bijdrage voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem*, II, 1874, blz. 356; VI, 1878, blz. 320.
2) In kleinere cijfers volgt: 96

[Blz. 183] Suster Delvin *(sic)* Smeets vader en moeder, 1869.
Suster Lucia *(sic)* van Hees, 1867.
De Eerw. Heer Pastoor Schrijvers, 1870.
Wij moeten vijf en twintig jaar lang den aflaat van Portiuncula bidden voor Eerw. Vader Sommerdijk. In 1884 begonnen.
Mej. Cathriena *(sic)* Duis. Wij hebben er duizend gulden van gehad ; wij moeten daarvoor vijftig jaren den aflaat van Portioncula tot lafenis harer ziel bidden, 1895.
[Blz. 184] Wij moeten jaarlijks voor de familie van mejuffrouw C. Duis den aflaat van Portiuncula bidden, en wanneer zij komt te sterven, dan moet in onze kapel een plechtige uitvaart voor haar gehouden worden, en dan nog 50 jaren, na haar overlijden moeten wij jaarlijks den aflaat van Portiuncula voor haar bidden, en dan hebben wij alles voldaan.

[Blz. 187] *Hebdomada secunda*

Suster Catharina Goubau tot Hooghstraeten, 1689.
Willem Janssens en Trijntje Wiering en de heele familie, die ons 100 gulden nagelaten hebben, 1743.
Juffrouw Maria Tielens, 1762.
Elisabeth Wit, 1750.
Christina Coops, 1762.
Juffrouw Maria Thresia van Lange, die ons 100 guld. heeft nagelaten tot het bouwen van een kerk, 1763.
Juffrouw Maria Helmich, 1770.
Suster Dorothea van Gilse tot Hooghstraeten, 18 Aug. 1712.
Suster Agnes van Hoven tot Loven, 23 Aug. 1704.
Suster Agnes en Anna Ketelaers vader en moeder, 1713.
[Blz. 188] Suster Magdalena de Haas, leekesuster, jubilaria, 14 Aug. 1799.
Suster Thresia Hougers vader en moeder, 1802.
De Eerw. Pater Antonius Gilis, Guardian, die vier jaer onsen biegtvader is geweest, 1818. Heeft ons 100 guld. en eenen silvre kelck en eenig misgewaat nagelaten, 1775.

Suster Maria Effers tot Hooghstraeten, 1706.
[Blz. 194] Suster Josephina Pickers tot Loven, 1723
Suster Mechtildis de Bresser, 28 Aug. 1727.
Suster Lucia Luckx tot Hooghstraeten, 1792.
Juffrouw Tromp, die ons 25 gulden heeft nagelaten, 1793.
Suster Caecilia Gilbert tot Loven, 1801.
Suster M. Anna Heris tot Loven, 1804.
Suster M. Theresia Snoicku tot Loven, 1804.
Helena van Vilsteren, 1805.
Suster Ludovica van Doorn vader en moeder, 1809, 1824.
Suster Victoria der Kinderen, 1878.
De Heer Johannes Westerwout en zijn huisvrouw, die ons 2250 gulden hebben nagelaten, 1890.
[Blz. 199] Suster Regina Tienpont tot Hooghstraeten, 1747.
Pieter Vlijminx, 1737.
Maria Hamsing, huijsvrouw van Dirk Branus, die ons 50 guld. heeft nagelaten, 1753.
De weduwe van Willem van Laer, die ons 25 guld. heeft nagelaten, 1753.
Suster Bonaventura van Dooren, 28 Aug. 1780.
Andries Grobus, die ons 25 guld. heeft nagelaeten, 1780.
Een suster tot Loven, 1733.
Suster Maria van Bommel vader en moeder, 1738.
Suster Anna Doneckens tot Loven, 1739.
Jenneke Gijsen, 1743.
Suster Aldegonda Bal tot Loven, 1788.
[Blz. 200] De Eerw. Pater Joannes van der Meer, pastor tot Hernnen, 30 Aug. 1814.
Suster Anna Maria Kijsers tot Hooghstraeten, 1820.
Zuster Anna Arts vader en moeder, 1895.
[Blz. 201] Suster Maria Joanna haar vader, 1836.
Suster Constancia van Tunder vader en moeder, 1836.
Suster Lucia van Hees vader en moeder, 1839.
Suster Felemina Pencir vader en moeder, 1839.
Suster Barbara Jansen moeder.
Suster Hiacinta *(sic)* van Besouwe, 1851.

(Wordt vervolgd)

Weert DAVID DE KOK O. F. M.

DE OUDHEID VAN STEENBERGEN.

Allerlei verhalen over den ouderdom dezer stad lezen wij bij vroegere geschiedschrijvers.

Jan van Vliet in de *Bredaesche Chronijck* [1]) laat haar opkomen rond een tolhuis. Dit zou gebouwd zijn door een landvoogd Strenius aan „de riviere, die hy uyt de Maes — van Strijenmonde af tot bij Strijenham — in de Schelde leyde." Hij noemde de rivier de Strene, het tolhuis Streenberg, en dit Streenberg zou later geworden zijn Steenbergen. Dit verhaal vond volgens sommigen eene bevestiging in eene schilderij, welke in het midden der vorige eeuw nog hing op het Steenbergsche stadhuis. Op die schilderij stond afgebeeld een gebouw, dat in den volksmond werd genoemd het kasteel van Strenius, maar in werkelijkheid er uitzag als een tolhuis uit de 15e eeuw.

Mr. Kleyn noemt dit verhaal eenvoudig eene onmogelijkheid.

De onbekende samensteller van de *Annotatien over de oudheid van Steenbergen* [2]) maakt het nog mooier. Volgens hem bestond de plaats reeds ten tijde van Julius Caesar en was het geloof er verkondigd door de H. Servatius, in de legende een leerling van den H. Petrus.

Ook Gramaye heeft dit verhaal en meent eene bevestiging te vinden in den patroon-heilige van de parochiekerk, volgens hem den H. Servatius.

Kruger heeft beide verhalen naverteld.

In het verder verloop van zijn verhaal meent Gramaye Steenbergen te erkennen in een uittreksel van een oud Obituarium der St. Servaas-kerk te Maastricht. Daar is sprake van „Stenem ad Mosam en Stenem ad Schaldim in Taxandrio". Dit laatste zou volgens hem

1) Uitgegeven 1661; Le Roy heeft haar letterlijk overgenomen in zijne *Notitia Marchionatus Imperii*, 1684.

2) Van dit handschriht bestaan talrijke afschriften.

zijn Steenbergen. Deze goederen zou koning Zwentibold (overl. 900) hebben ontnomen aan de Maastrichtsche kerk.

Aan de juistheid dezer verklaring twijfelde reeds Kleyn. Immers in die aanteekening wordt gesproken over graafschappen, en niets geeft ons het recht Steenbergen een graafschap te noemen. Eerder zou hij in dat Stenem aan de Schelde het graafschap Strijen willen erkennen, maar dan vervalt het bewijs voor het bestaan der stad Steenbergen in de 10e eeuw.

In de reeks charters, welke tot het archief der Maastrichtsche kerk hebben behoord en zijn uitgegeven door dr. Doppler,[1]) vinden wij er meerdere, welke spreken over het afnemen harer kerkelijke goederen. In geen enkel stuk echter wordt over bezittingen in Strijen of Steenbergen gesproken. Ook in het archief der Bergen op Zoomsche heerlijkheid vond ik geen enkele aanwijzing, dat St. Servaas hier eenig goed of recht heeft bezeten.

Kleyn meent een beter bewijs te hebben gevonden voor het bestaan van Steenbergen in de 10e eeuw. In eene akte van 967 wordt de abdij van Nijvel in hare bezittingen bevestigd. Hieronder komt: *Steeninge cum ecclesia et teloneo.* Volgens hem zou dit zijn ons Steenbergen.

Het eerste Proprium Bredanum heeft dit letterlijk overgenomen in het officie van den H. Servatius (13 Mei), doch de samensteller van het tegenwoordige heeft dit wijselijk weggelaten. De abdij van Nijvel heeft in Steenbergen nooit eenig recht bezeten.

Voor de waarschijnlijkheid van geen der bovenstaande beweringen vinden wij steun in de ons bekende oorkonden.

Gaan wij nu na, wat over de opkomst en de oudheid dezer stad kan worden afgeleid uit de feiten en de oorkonden.

Tot aan de Fransche revolutie behoorde het Steenbergsche gebied onder de baronie van Breda. Van 1287 tot 1456 was het een gemeenschappelijk, onverdeeld

1) *Publications de Limbourg* d. 66 (1930).

bezit van de heeren te Breda en die in Bergen op Zoom, behoorde vóór de bekende verdeeling van 1287 derhalve tot het land van Breda. Deze heerlijkheid is gevormd in 1200, toen de hertog aan den Bredaschen grondeigenaar in leen gaf niet enkel het ongecultiveerde land tot aan de Strine, maar ook al zijn rechten over die streek. Eenige bestaande gerechtshoven bleven van die overdracht uitgezonderd.

Tot heden vond ik geen enkele aanwijzing, dat de hertog, vóór die overdracht in 1200, gronden of rechten in het Steenbergsche land had uitgegeven. Daaruit mogen wij veilig besluiten, dat de gronden er weinig waarde hadden. De streek zal ook weinig bewoond zijn geweest, want in geen enkele akte tot in de tweede helft der 13e eeuw wordt een getuige genoemd, die er gevestigd was. Wel hebben we getuigen uit Bergen op Zoom, Wouw, Borgvliet, Ossendrecht, Gastel, Niervaert, Wieldrecht enz.

De oudste oorkonde, waarin Steenbergen wordt genoemd, is gedagteekend Januari 1267 (n. s.). Bij de uitgifte van moergronden onder Zonzeel had de jeugdige Hendrik van Breda verordend, dat daar van kracht zou zijn „het recht en de gewoonte van Steinberghe, zooals dit aan die van Steinberge op gezegeld schrift was toegestaan", secundum jus et consuetudinem de Steinberghe, prout est sigillatum ipsis de Steinberge. [1])

Deze akte is blijkbaar spoedig verloren gegaan, daar in 1272 weer een keur aan Steenbergen werd geschonken door Hendriks' zuster Elisabeth, die gehuwd was met Arnoud van Leuven. [2]) Met geen enkel woord wordt daar gezinspeeld op vroeger verleende rechten.

Nauwkeurig wordt de grens uitgestippeld van het gebied, waar de verordeningen moesten onderhouden worden: beginnende aan den Spelreberg loopt de grens langs het eigendom van Sophia Bertout (weduwe

1) A. v. Lokeren. *Chartes et documents de l'abbaye de Saint Pierre* (1868) I : 349.

2) Alle volgende akten zijn ontleend aan: W. Bezemer, *Oude rechten van Steenbergen* (1897).

van bovengenoemden Hendrik van Breda) tot aan den mond der Maere, van daar tot aan de Westlake, verder tot op den Dancolfsberg, en van hier terug op den Spelreberg.

Van genoemde plaatsen is ons weinig of niets bekend.

Van den Spelreberg is nog een spoor over in de Spellestraat, de Maere is waarschijnlijk de waterloop, waaraan Vosmeer zijn naam ontleent, terwijl de Westlake een waterloop zal geweest zijn omtrent het Westland.

In een volgend artikel zal ik trachten deze grenspunten aan te wijzen.

De rechtspraak aldaar draagt de heer over aan zeven schepenen, door hem te benoemen uit de inwoners (a. 24). Jegens den heer hebben de inwoners dezelfde plichten als de poorters van Bergen op Zoom (a. 7). Voor de schepenen dier stad moesten de misdrijven gebracht worden, welke niet genoemd zijn in de Steenbergsche keur (a. 37). De bevolking leefde van landbouw en veeteelt (a. 5 en 34) en dreef handel in turf (a. 11, 47 en 52) en in zout, ook dat uit darinck werd gestookt (a. 52 en 58). Met doodstraf werd hij bedreigd, die zich schuldig maakte aan veenbrand (a. 13 en 59). Ieder mocht op zijn eigendom wegen en watergangen leggen (a. 4), terwijl het plaatselijk bestuur bruggen, grachten, waterloopen, wegen en dijken mocht maken, waar noodig. Ook mocht ieder op zijn grond een gebouw plaatsen (a. 21), en in het bijzonder dringt de heer er op aan, dat te doen op de onbebouwde erven langs de dorpsstraat (a. 40).

Geheel de keur geeft den indruk, dat Steenbergen in het midden der 13e eeuw een klein en onaanzienlijk dorp is, zonder handel van eenige beteekenis. Als in 1259 Antwerpen aan 12 voorname plaatsen in Brabant een getuigschrift vraagt over haar stapelrecht van zout, komt Steenbergen daarbij niet voor. [1])

Sinds echter de inwoners een geordende gemeenschap vormden met eigen wetten en voorrechten, neemt de

1) Brussel, Thienen, Aarschot, Herenthals, Turnhout, Oosterwijk, 's Hertogenbosch, Hoogstraten, Lier, Zierikzee, Leuven: *Antw. Archievenbl.* 1928: 19

handel toe, dank zij de gunstige ligging aan het groote vaarwater.[1]) Dat blijkt uit de bescherming, welke de hertog aan de Steenbergsche schippers beloofde. Op de vaart naar het zuiden moesten de schepen betalen: bakengeld op de Eendracht, loodsgeld op de Schelde, tol te Antwerpen. Van deze belastingen waren de inwoners van het Bredasche land vrijgesteld, maar ondanks dit voorrecht werden die gelden gevorderd van de Steenbergenaars. Op hunne klachten daarover antwoordde 25 Maart 1297 de hertog met eene verklaring, dat die van Steenbergen als onderdanen der Bredasche heerlijkheid een geheel vrije vaart hadden naar Antwerpen. Alleen waren zij schuldig den roedertol en den heerschapstol. En dat te Steenbergen veel handel werd gedreven in zout, blijkt uit het voorrecht, dat de hertog in het zelfde schrijven verleende: zij mochten onbepaalde hoeveelheden zout vervoeren voorbij Antwerpen, mits niet afkomstig van Vlaamsche zoutziederijen.

De keur van Arnoud van Leuven werd 8 Aug. 1308 geheel vernieuwd. En hierin wordt gesproken over handel buiten het land, terwijl aan vreemde geldschieters (lombarden) te Steenbergen bescherming wordt beloofd door beide heeren. Rond dat jaar moeten deze ook hebben toegestaan, de dorpskom met wallen en grachten te omringen. Hiervan werd eerst later gebruik gemaakt, toen dit verlof schriftelijk werd herhaald 25 Jan. 1319.

Uit dezelfde documenten krijgt men ook eenig denkbeeld over de oudheid der parochie.

Zij bestond reeds in 1272, want de keur verzekert „den priester dezer plaats" — sacerdoti predicte ville — denzelfden eerbied, welke men den heer of diens plaatsvervanger verschuldigd is (a. 1). De oude vertaling noemt hem „den pape van den dorpe". De kerk zal een weinig aanzienlijk gebouw zijn geweest, want afkondigingen van

1) Steenbergen lag toen waarschijnlijk nog aan het groote water; immers de spuikom der latere haven, was „wilen eene zoute havene", zooals in eene akte van 25 Jan. 1319 wordt gezegd.

gerechtszaken gebeuren nog in de vierschaar van het dorp, Dan doch in 1308 worden zij gedaan in de kerk (a. 1). heet de priester „de prochiepape van den kerke." (a. 29).

De kerk moet gesticht zijn geworden door den landsheer, een der heeren van Breda. Immers het jus patronatus behoorde hem toe. (Bijlage)

Zij was toegewijd aan den H. Jacobus den Meerdere, wiens feestdag valt op 25 Juli. Dat blijkt uit de rekeningen der kerk. Onder het hoofd: gebeden op die heyligedagen, wordt de ontvangst der collecte verantwoord, welke op feestdagen gehouden werd. Deze worden in deze volgorde genoemd: O. H. Hemelvaart; 2e Pinksterdag; H. Sacramentsdag; O L. V. Visitatie (2 Juli); St. Jacobsdag; Steenbergsche Markt (1 Aug.); O. L. V. Hemelvaart; O. L. V. Geboorte enz. Dien dag had er een processie plaats: uytgeve van sinte Jacops ende sinte Oncommersprocessie. Onder de 8 feestdagen, waarop de kerkelijke getijden moesten gezongen worden krachtens het legaat van Aechte Mercelisdochter, [1]) kwam ook St. Jacobsdag. Waarschijnlijk was op dien feestdag ook de kerk gewijd geworden, want jaarlijks „tegen Jacobi onse kerckewydinghe" werd het koor schoon gemaakt. Wellicht is de jaarmarkt om die reden op den octaafdag der kerkwijding geplaatst, nl. „elken sente Pietersdaghe dat oest ingaet."

(Bijlage)

1359 Aug. 26. Jan van Polanen, here van der Lecke ende van Breda doen cont allen luden, dat wy geloeft hebben ende geloeven voer ons ende voer onse nacomelingen heren Henricke van Boutersem, here van Bergen op de Zoom ende zinen nacomelingen so wanneer ende hoe dicke, dat die kerke van Steenbergen aen ons quame te gevene, dat wy die kerk niement geven en zullen tenzy dat hy tconsentere ende confirmere alzulke eendrachticheit

1) Zie over haar dezen jaargang bl. 79.

ende composicie als wy mit heren Janne van Bochoven, nu ter tyt cureit tet Steenbergen, gemaict hebben van alzulken thienden als in Cromwiele vallen zullen ende die kerke van Steenbergen of die cureit aldair eenich recht aen hebben mochte. In oirconden desen brieve besegelt met onsen zegel. Ghegheven int jair ons Heren duusent IIIᶜLIX des Maendachs van sente Bertelmeeulx dach.—

R. A. 's Grav.: C. v. Breda, reg. 327 : 74; N. D. f 459 : XXXVI.

Verdere bijzonderheden uit het verleden dezer parochie zal ik meedeelen in De Parochiën in het bisdom Breda; waarvan de aflevering Steenbergen in het begin van het volgende jaar zal verschijnen.

Willemstad G. C. A. Juten, past.

VAN BYLAND.

Over het geslacht van Byland, gevestigd te Kessel, (gem. Alem, Maren en Kessel), dat blijkens een grafzerk hetzelfde wapen voerde als het oud-adellijke geslacht van dien naam, werden door jhr. A. F. O. van Sasse van Ysselt een aantal gegevens gepubliceerd in het *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 1901 : 112, en in *Taxandria* 1914 : 54.

Door hem wordt als stamvader van dit geslacht beschouwd Dirk van Bylant, die genoemd wordt in eene onvolledige schepenakte uit het laatst der 14e of het begin der 15e eeuw. Een bossche schepenakte van 1444 noemt immers een zoon van Dirk Bylant, nl. Goeswijn (n. 41 f. 225vo). Of Goeswijn van Beest, zoon van wijlen Dirk Bylant, die voorkomt in eene Bossche schepenakte van 1407,[1]) identiek is met dien van 1444, is niet met zekerheid te zeggen.

Uit eerst aangehaalde akte blijkt, dat deze Dirk drie broers had: Willem, Johan en Gevart; dat echter alleen aan Dirk den bijnaam wordt gegeven Bylant

1) Sassen, *Tijdschrift* I : 45.

(dictus — niet dicti — de Bijlant); dat deze vier broeders kinderen zijn van Johannes van Eyndhoven, ridder.

Over den vader en de moeder geeft het zgn. Latijnsch Boek eenige inlichtingen. De samensteller van dit register boekte onder W.: [1])

Willelmus filius Willelmi filii quondam domini Willelmi de Kessel, militis, ventum duorum molendinorum sitorum apud Kessel, (Maren) et Alem, et unam petiam terre sitam apud Alem.

Een andere klerk schreef daarachter: Machtildis, soror sua, uxor Johannis de Endoven, relevavit.

Waarschijnlijk vinden wij dien Jan van Endoven nog blz. 184, waar werd ingeschreven: Johannes, filius Johannis de Endehoven, dimidium bonarium, situm apud, (plaatsnaam is niet ingevuld).

Volgens welwillende mededeeling van wijlen kolonel J. D. Wagner was ridder J. v. Eindhoven blijkens een Bossche schepenakte in 1380 overleden; had diens zoon Dirk in 1388 goed te Kessel, terwijl de andere kinderen genoemd werden van Kessel en van Eindhoven.

Deze Joh. van Eindhoven zal in 1358 ridder zijn geworden, [2]) terwijl zijn vader in 1347 betaalde bij het overlijden zijner echtgenoote. [3])

Van dit geslacht vinden wij meerdere leden in de Bossche schepenbank in het midden der 14 eeuw: Herman in 1343 en '50; [4]) Ghevardus in 1358. [5])

In de rekeningen der O. L. V. broederschap ontmoeten wij een „heer Theodoricus van Endoven" in 1358 en 59. [6]) Een Arnoud van Eyndhoven was gehuwd met Jutte Steenwech, zuster dierzelfde broederschap. [7])

's Gravenhage J. J. Vürtheim Gzn.

1) Galesloot, *Le Livre des feudataires de Jean* III blz. 284

2) W. Oldewelt, *Rek. van de Ill. L. Vr. Broedersch* :77: dominus Johannes de Endoven de militie 10 st.

3) A. p. 40: Johannes de Endove de uxore sua, 10 st

4) *Taxandria* XXV: 51 met zegel. 5) H. de Rooy, *Inventaris Zinnelooshuis*

6) Oldewelt, bl. 76 en 79. 7) *Taxandria* XXIV: 123.

„DE ILLUSTRE SCHOLE ENDE COLLEGIUM AURIACUM" TE BREDA

DOOR

Drs. D. LANGEDIJK

(Vervolg van blz. 300)

De studie voor predikant duurde drie of vier jaar. Daar de Illustre School geen examens mocht afnemen, waren de studenten na afloop van dezen tijd verplicht aan een hoogeschool de verlangde graad te halen. Nu was dit niet verplicht om als predikant dienst te kunnen doen, zoodat waarschijnlijk velen, na de Illustre School te hebben doorloopen, naar de pastorie gingen.

Wanneer iemand als student tot de Illustre School wenschte toegelaten te worden moest hij een bewijs van bekwaamheid overleggen. Zij, die onder de hoede van een hofmeester of een praeceptor stonden, waren van deze verplichting vrijgesteld [1])

Bij aankomst en verder ieder jaar was de student verplicht zich te laten inschrijven. De daarvoor gestorte gelden waren gedeeltelijk voor den Rector-Magnificus, gedeeltelijk voor den pedel.

Er werd gezorgd, dat de studenten zooveel mogelijk profijt trokken van de school. Zij waren verplicht de colleges te volgen, werden vermaand goed te luisteren, te vragen, wanneer hun iets duister voorkwam, vlijtig te repeteeren „ende haer sorghvuldelick (te) wachten van eenige insolentiën, met roepen, uitlachen, clappen der handen, ende stampen der voeten, ende andersints, in Auditoriën te bedrijven; oock in 't Disputeren van alle krackelen ende hevigheden."

Ook het gedrag der studenten buiten de school was onder regelen gesteld. Het was nl. verboden te duelleeren, te vloeken en straatschenderij te bedrijven.

1) Waarom deze uitzonderingsbepaling was gemaakt, is mij niet bekend.

In dit verband was eigenaardig Art. VI van Cap. II, dat luidde: „Sij (de studenten) sullen haer wachten van opte rechten, ofte bij te woonen eenighe Collegien van Natien ofte Provintien, die men plach te noemen, het Geldersche, Hollandsche, Stichtsche, en soo voorts, alsoo die nergens anders toe en strecken, als tot alderhande ongheregeltheden."

Dit artikel slaat op de z.g.n. „collegia of conventicula nationalia, vereenigingen van provincie- of landgenooten, die aan verscheidene hoogescholen door de studenten waren opgericht. Het bestaan van deze clubs leidde gewoonlijk tot brasserijen en straatschenderijen, waarom hiertegen soms zelfs bij placaat werd opgetreden. [1])

De misbruiken die van deze collegia het gevolg waren, deden de ouders vaak besluiten hun zonen te zenden naar universiteiten, waar zulke vereenigingen niet bestonden. Zoo zou het verbod er van te Breda meteen als reclame kunnen dienst doen.

Verder was het den studenten verboden paskwillen uit te geven, te verspreiden of voor te lezen Ook mochten zij geen boeken, disputatiën en oratiën uitgeven anders dan na goedkeuring van den Rector en de professoren, bij den „geswooren Boeckdrucker" van de Illustre School.

Naast deze verplichtingen genoten professoren en studenten ook verscheidene voorrechten. Voor kleeren, boeken en andere „studentenmeubelen" hadden zij vrijdom van tol. De professoren werden vrijgesteld van inkwartiering en van het vervullen van dag- en nacht wachten; evenzoo van de jaarlijksche verponding of de honderdste penning van de huizen, die zij bewoonden.

Stierf een professor, dan ontving zijn weduwe het salaris van het loopende kwartaal.

Wat den pedel betrof, deze was gehoorzaamheid verschuldigd niet alleen aan den Rector-Magnificus, maar ook aan de professoren, wien hij in alles ten dienste moest staan.

1) Placaat van Gedeput. Staten van Friesland. 1651. Boeles, Hoogeschool en Athenaeum te Franeker, p. 287,8.

De officieele naam van de school van Breda was „Illustre Schole ende Collegium Auriacum". Behalve een onderwijs-inrichting was er dus in het klooster ook een hospitium ondergebracht.

Niet altijd verstond men onder „collegie" hetzelfde. Soms gebruikte men het synoniem met „school". Zoo b.v. werd op het convent van Wesel met collegium een Illustre school bedoeld.[1]) In 1584 namen de Staten van Friesland een resolutie aan, waarin gesproken werd over de oprichting van een „Seminarium ofte Collegium".[2])

Maar gewoonlijk heeft het woord de beteekenis van een hospitium.

Zulk een inrichting was b. v. het Staten-College, dat in 1592 te Leiden was gesticht en waar doorgaans 40 tot 60 collegisten inwoning, kost en leiding bij hun studie ontvingen.[3]) Zoo moeten we ons ook het Collegium te Breda voorstellen.[4])

Ook dit collegie was het werk van Ds. van Renesse geweest, die, voordat Frederik Hendrik het besluit genomen had voor een Illustre School, reeds een ontwerp had gemaakt „om binnen Breda op te richten een Collegium ofte Burse van de Alumnen van Sijne Hoogheyt".

Hij stelde voor, alle goederen, die dienden om prebenden van wege Zijne Hoogheid te verschaffen aan onderscheidene personen, te vereenigen en ze te noemen „geestelijke goederen tot oprichtinge en onderhoud van een collegium der alumnen van Syne Hoogheyt". Een aparte Rentmeester, te Breda wonende, zou hiervoor moeten worden aangesteld, die alle jaren rekening en

1) Kuyper, *Opleiding* p 428/9

2) Boeles, Hoogeschool en Athenaeum te Franeker, p. 12.
Toch was hier een apart Collegium Annonarium, een burse, Van Veen *Academisch leven*, pag. 15.

3) Van Veen, *Acad leven*, pag. 15.

4) Aitzema, dio over de Ill. Sch. blijkbaar niet best geinformeerd is, spreekt ook over „Illustre collegie of Schoole" *Saken van Staet en Oorlog*, III 's Gravenhage 1669, pag. 96 — Zoo noemt hij ook als prof. in de philosophie Rowsius i. p. v. Bornius pag. 97.

verantwoording zou moeten afleggen aan den Raad van den Prins. De opbrengst van deze goederen zou dienen tot „onderhoud van seker getal van Studenten, Predikantskinderen in de plaetsen van Syne Hoogheyt en andere kinderen van Syne Hoogheyts getrouwe onderdanen en dienaren, alle anderen geprefereert zijnde." [1])

Evenals met de Illustre School had Ds. van Renesse ook met dit plan succes gehad en waarschijnlijk zal hij ook hiervoor het reglement wel hebben ontworpen.

In het oorspronkelijke reglement voor de Illustre School dd. 7 Juni 1646, was een hoofdstuk opgenomen, waarboven stond: „Van de Collegisten int bysonder". Hierin stonden de regelen, waarnaar dezen zich in en buiten het collegium hadden te gedragen. Dit hoofdstuk komt niet voor in het definitieve reglement van 28 Augustus.

Er mag verondersteld worden, dat deze regelen zijn blijven gelden en ondergebracht zijn in een apart „Reglement voor Regent, Sub-Regent en Collegisten," [2]) vooral omdat den 15^{en} October 1646 een ontwerp werd geaccordeerd, aansluitende bij bovengenoemde artikelen en dat handelde over de „Costgelderen der Collegisten."

Aan het hoofd van het Collegium stond een Regent, bijgestaan door een Sub-Regent.

De Regent was belast met de behartiging van het geestelijk welzijn van de collegisten en met het toezicht op hun studie. 's Zondags en 's Woensdags moest hij met hen de Catechismus bespreken en zorgen, dat hij die per jaar tweemaal kon behandelen. Het was zijn taak er voor te waken, dat de collegisten trouw ter kerk gingen en blijk konden geven, goed te hebben geluisterd.

De dagindeeling in het Collegium kennen we uit het reglement. 's Morgens, voor de Collegisten nog wakker waren, stond de Famulus op. Dit was een reeds afge

1) Bijlage IV.

2) Zie *Briefw.* Huygens IV No. 4492 dd. 30 Nov. 1646, waar wordt gezegd: „nous fismes lire aux escholiers collegistes le reglement qui les concerne." Hierin zou dan zijn opgenomen Cap II (gedeeltelijk) en Cap IV van het Reglement van 7 Juni. Ze handelden over: „Vau de Ampten des Regents, Sub-Regents ende Professoren int bysonder", en „Van de Collegisten in 't bysonder". Zie Bijlage II.

studeerde student, die benoemd werd door of namens den Prins [1]) uit de Alumnen van Zijne Hoogheid. Zijn taak was, te zorgen dat de zaken in het Collegium hun geregelden gang gingen. Ook moest hij zich beschikbaar stellen voor kerkelijke en andere diensten volgens goedvinden van den Prins. Als salaris genoot hij 100 gulden boven kost en inwoning.

's Zomers om half 6 ('s winters was dit een uur later) luidde hij voor de tweede maal de bel. Dit was het teeken voor de studenten om op te staan. Zij kregen een half uur tijd om zich behoorlijk te kleeden en te verzorgen, waarna allen zich naar een daartoe aangewezen vertrek begaven. Hier was de Famulus reeds aanwezig. Als allen daar vereenigd waren, las hij de namen der collegisten op, deed het morgengebed en las een hoofdstuk uit den Bijbel voor.

Wanneer deze morgenwijding was afgeloopen, kon ieder naar zijn kamer terugkeeren.

Om 8 uur luidde de bel voor het ontbijt, dat bestond uit tarwebrood, boter, kaas en bier. Mocht iemand om half 9 nog niet aan tafel verschenen zijn, dan werd zijn ontbijt weggenomen.

Aan het hoofd van de tafel zat de Regent, de Sub-Regent of een van de professoren. De collegisten mochten niet willekeurig gaan zitten. Hiervoor bestond een vaste rangorde en ieder kende zijn plaats. Bovenaan zaten de graven- en baronnen-kinderen, de anderen hooger of lager aan het overige deel van de tafel, naar gelang zij vroeger of later in het collegium waren aangekomen.

Bij den middagmaaltijd kreeg ieder een half stuivers wittebrood en zooveel tarwebrood als hij wenschte. Bovendien werden er voor iedere vier personen drie schotels met soep, gekookte en gebraden spijzen, als vleesch, gevogelte, visch, groenten, enz. geserveerd.

1) Een aanstelling van den famulus Johannes Rombouts droeg de onderteekening van Buysero. (Rijksarchief Nass dom. vol. XLVII).

De avondmaaltijd was ongeveer gelijk aan die van 's middags. Voor men naar bed ging kon men zich nog te goed doen aan boter, kaas en vruchten. [1])

Na den middagmaaltijd hadden de collegisten een uur vrij, om zich „in allerhande exercitiën te vermaecken".

Om 8 uur 's avonds was er weer een huiselijke godsdienstoefening, die ook bestond uit gebed en Bijbellezing.

Hierna was men vrij, mits men zorgde om 9 uur binnen te zijn, daar dan de poort gesloten werd. Een uur later moest alles in rust en de lichten gedoofd zijn.

Over de lotgevallen van de Illustre School is betrekkelijk weinig te vertellen. Uit de briefwisseling van Huygens hooren we het een en ander over de professoren en de studenten, waardoor we eenigszins een kijk krijgen op het werk en het karakter van de eersten en op het gedrag van de laatsten. Natuurlijk is nu en dan ook de school er bij betrokken, zoodat er soms eenig licht valt in de duisternis, waarin het bestaan van deze inrichting is gehuld.

Allereerst dus de hoogleeraren. Boven zagen we, dat prof. Van Renesse tot Rector-Magnificus benoemd was en wel, volgens het gewijzigde reglement, voor één jaar. De Prins kon hem echter het volgend jaar weer benoemen, wat ook gebeurde. Van zijn werk als professor weten we weinig, wel, dat hij zijn best deed. [2])

Meer is ons bekend over hem in zijn betrekking als Regent van het Collegium. En dit doet hem niet van zijn mooiste kant kennen. Het was een fout van hem, dat hij zelf de zorg voor de tafel der collegisten op zich had genomen. Hiervoor kreeg hij 300 pd. per jaar, [3]) een bedrag, dat voldoende geacht werd om hen behoorlijk te voeden. Het schijnt echter, dat hij hierin te kort geschoten is, tenminste de bewoners van het collegium

1) Zie Bijlage II.

2) „Renesse doet wat hij kan" *Briefw.* Huygens IV, No. 4751 Rivet aan Huygens, dd. 4 Febr. 1648.

3) In het Reglement was aangegeven f 400 per persoon

onder wie ook de zoons van Huygens, klagen steen en been. Ook zijn houding tegenover de jongelui was den laatsten niet naar den zin. „De Regent plaagt ons erg .... hij doet ons zeer onverdiende verwijten," schreef Lodewijk Huygens aan zijn vader.[1]) Daardoor haalde hij zich de verachting en de haat op den hals, zoowel van de collegisten als van buitenstaanders.[2]) Tot zelfs in Den Haag was het gerucht erover doorgedrongen. En dit werkte niet voordeelig op de reputatie van de school. Het gevolg was, dat men zijn zonen liever niet naar Breda zond. Dat was jammer, want het ging spoedig toch al niet te best. Eer was er een vermindering dan een vermeerdering waar te nemen.[3])

Rivet, die in Breda woonde, moest de zaak eens onderzoeken. Bij hem deden de studenten een boekje open en hij bemerkte al spoedig, dat er weinig respect meer was voor den Regent. Natuurlijk zullen de collegisten het wel wat aangedikt hebben, zooals der jeugd eigen is, maar er was toch reden genoeg voor de curatoren, om Van Renesse er over te onderhouden. Deze nam het ter harte, zoodat hij enkele maanden daarna aan Huygens kon schrijven: „Ik heb mijn best gedaan, om de collegiale jeught wat meer in actie, orde en ontsagh te houden."[4])

Erg gemakkelijk schijnt prof. Van Renesse niet te zijn geweest, en herhaaldelijk schreef hij brieven aan Huygens, bij wien hij, misschien door zijn familierelatie, hoopte een open oor te vinden. Maar deze werd dit op den duur moe en schreef hier blijkbaar over aan Rivet.[5])

1) *Briefw* Huygens IV, No. 4554, 4555, dd. Febr. 1647.
2) ibid No. 4751, dd 4 Febr. 1648.
3) Rivet schreef dd. 4 Febr 1648: „Wij moeten zien te behouden, wat wij hebben." *Briefw* Huygens IV, No. 4751.
4) *Briefw.* Huygens IV, dd. 14 Juni 1647, No. 4605.
5) Rivet schreef aan Huygens: „De heer Renesse is wel goed, maar hij klaagt altijd. Ik zal mijn best doen, dat hij U minder met brieven lastig valt; als hij zich maar tot mij wilde wenden." *Briefw* Huygens IV, dd. 10 Febr. 1647, No 4543.

Al dadelijk na de inwijding van de school ergerde hij er zich over, dat nog andere professoren in het klooster onderdak vonden. Daarom schreef hij aan Huygens, dat hij de proosdij graag alleen wilde bewonen, „also ende de luyster en de last ende het ampt, daermede ick nu van Syne Hoogheydt ben beghenadicht, oock daerinne eenich voordeel in huys ende hoff medebrengen." [1])

Zoo hokte het tusschen den Regent en de collegisten, maar ook tusschen hem en het curatorium. Natuurlijk moest dit zijn terugslag hebben op den bloei van de school en de curatoren zijn het er over eens, dat het beter zou zijn, wanneer Van Renesse zich uit het collegium terugtrok. Huygens, die den meesten invloed op den Regent schijnt gehad te hebben, deed zijn best, om dezen te bewegen als zoodanig te bedanken. Inderdaad gelukte hem dit. [2])

De vraag was nu, wie de opvolger zou zijn. Wilde men voldoen aan het reglement, dan was er niemand, die er voor in aanmerking kwam. Immers art. XII van Cap I hield de bepaling in, dat „de Regent sal zijn Professor Theologiae ende Historiae Sacrae".

Men lichtte daarom met dit artikel de hand en verzocht den jurist Dauber de plaats van prof. Van Renesse in te nemen. Hij bedankte evenwel voor de eer.

Dat men hem vroeg Regent te worden, was wel een bewijs van vertrouwen. Hij stond dan ook bij curatoren in hooge achting . Hij werkte zoo hard, dat Rivet van hem kon schrijven: „De heer Dauber doet meer dan drie professoren elders". [3]) Niet te verwonderen is het, dat men hem het meest geschikt achtte Van Renesse als Rector op te volgen, toen deze dit ambt twee jaar achtereen had bekleed. In 1648 werd hij als zoodanig door den Prins benoemd en dit in 1649 voor een jaar gecontinueerd.

1) *Briefw.* Huygens IV, dd. 29 Sept. 1646, No. 4163.
2) ibid dd. 2 Apr. 1649, No. 4936.
3) ibid dd. 9 Juli 1647, No. 4619.

Een groote teleurstelling was het voor de curatoren, toen Dauber in Februari 1651 naar Cassel vertrok als raadsheer en staatsraad van den keurvorst van Hessen. Toen Kiperus in 1650 wegging, vond Huygens dit wel jammer, maar „nog erger zou het zijn, als Dauber zich liet overhalen." [1])

Jammer was het zeker, dat Kiperus zoo kort aan de Illustre School verbonden bleef. Deze medicus was iemand met hart voor zijn werk en stond als een goed professor bekend. Het speet hem, dat hij zijn lessen alleen theoretisch kon geven. Want het was in dien tijd een groote moeilijkheid aan lijken te komen voor de anatomische colleges. Ook aan andere universiteiten ondervond men dit. Gewoonlijk gebruikte men hiervoor het lijk van een gehangene. Maar een terechtstelling kwam niet zoo dikwijls voor. Zoo moest men te Groningen eens twee en een half jaar wachten, voor er weer een sectie kon worden verricht. Dat was dan ook een buitengewone gebeurtenis, die van te voren bekend gemaakt werd. Professoren, predikanten en studenten in de medicijnen hadden vrijen toegang. Anderen, die deze les wilden bijwonen betaalden 6 stuivers.

Nu begrijpt men, dat prof. Kiperus reikhalzend uitzag naar een gelegenheid een lijk te bemachtigen en toen hij hoorde, dat er een soldaat van het garnizoen te Breda gestorven was, ging onze professor er op af. Maar de gouverneur Hauterive weigerde het lijk af te staan en een conflict was daarvan het gevolg. „Le petit docteur" was dan niet gemakkelijk. Niet alleen was hij stijfhoofdig, „mais il(avait) ses promptitudes et ses chauds." [2])

(Wordt voortgezet).

1) *Briefw* Huygens IV, dd, 4 Aug 1650, No. 5059.
2) ibid dd 7 Juni 1647 No. 4601.